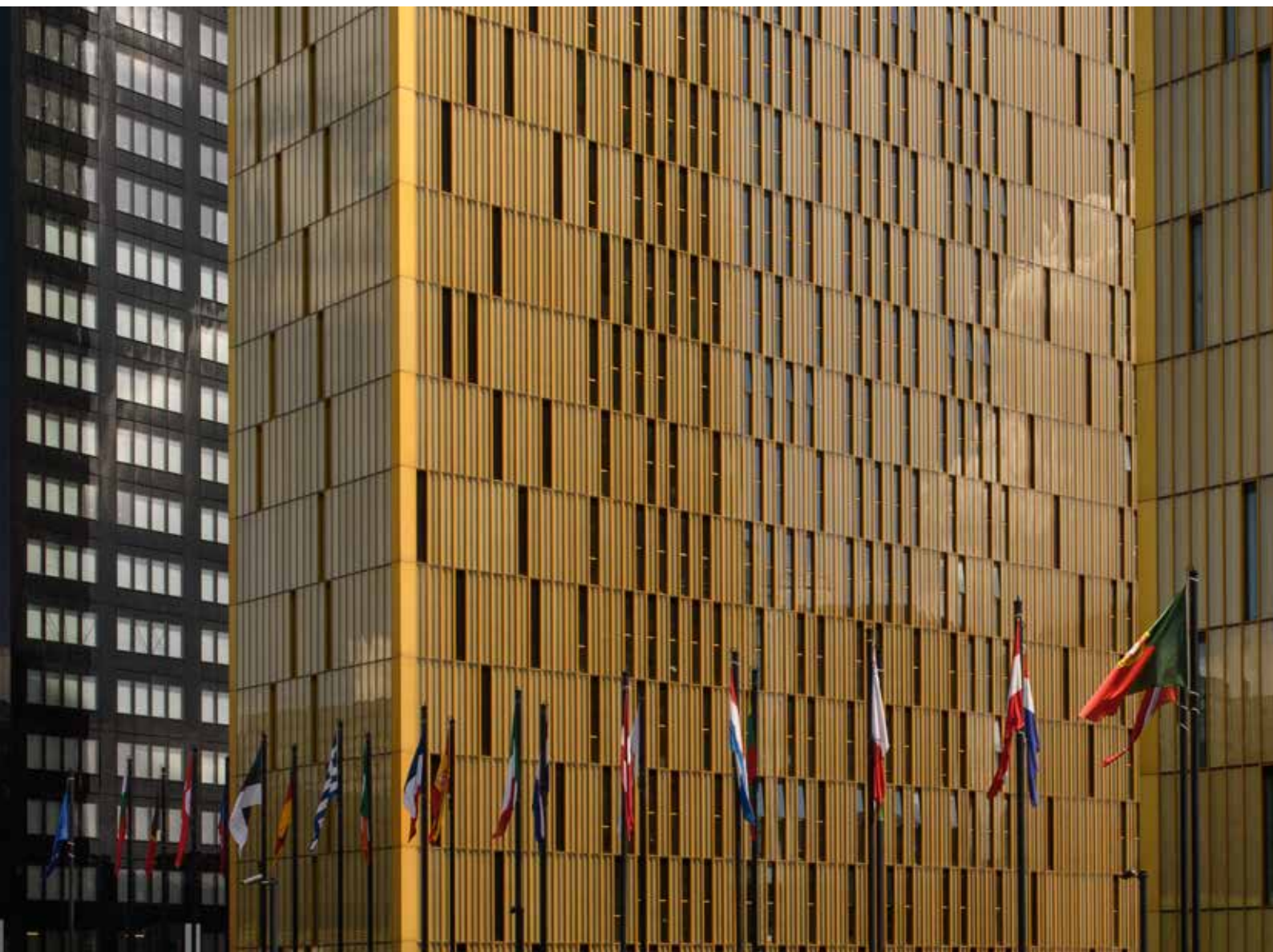




EUROPEISKA UNIONENS
DOMSTOL



ÅRSRAPPORT 2018

DEN DÖMANDE VERKSAMHETEN



EUROPEISKA UNIONENS
DOMSTOL

ÅRSRAPPORT 2018

DEN DÖMANDE VERKSAMHETEN

Översikt över den dömande verksamheten vid Europeiska unionens domstol och Europeiska unionens tribunal

Luxemburg, 2019

curia.europa.eu

DOMSTOLEN
2925 LUXEMBURG
LUXEMBURG
TFN. +352 4303-1

TRIBUNALEN
2925 LUXEMBURG
LUXEMBURG
TFN. +352 4303-1

Domstolens webbplats: curia.europa.eu

Printed by Court of Justice of the European Union in Luxembourg

Färdigställd i februari 2019

Varken institutionen eller någon person som agerar för institutionens räkning ansvarar för användningen av ovanstående information.

Luxemburg: Europeiska unionens domstol / Direktoratet för kommunikation – Enheten för elektroniska publikationer och media

© Europeiska unionen, 2019

Kopiering tillåten med angivande av källan.

All användning eller återgivning av fotografier och andra dokument till vilka Europeiska unionen inte innehar upphovsrätten är förbjuden utan upphovsrättsinnehavarens tillåtelse.

Print	QD-AP-19-001-SV-C	ISBN 978-92-829-3109-7	ISSN 2467-0979	DOI 10.2862/89230
PDF	QD-AP-19-001-SV-N	ISBN 978-92-829-3101-1	ISSN 2467-1207	DOI 10.2862/7384

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord av K. Lenaerts, ordförande för Europeiska unionens domstol	8
---	---

KAPITEL I | DOMSTOLEN

A DOMSTOLENS UTVECKLING OCH VERKSAMHET ÅR 2018	11
B RÄTTSPRAXIS FRÅN DOMSTOLEN ÅR 2018	13
I. En medlemsstats utträde ur Europeiska unionen	13
II. Grundläggande rättigheter	15
1. Åberopande av Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna inom ramen för tvister mellan enskilda	15
2. Förfarande för ett påstått åsidosättande av grundläggande rättigheter som kommer till uttryck i stadgan	18
3. Principer och grundläggande rättigheter som slås fast i stadgan	20
3.1. Rätt till respekt för privatlivet och familjelivet	20
3.2. Religionsfriheten	21
3.3. Rätten till en opartisk domstol	22
3.4. Principen ne bis in idem	24
III. Unionsmedborgarskap	27
1. Begränsning av uppehållsrätten för unionsmedborgare och deras familjemedlemmar	27
2. Härledd uppehållsrätt för tredjelandsmedborgare som är familjemedlemmar till en unionsmedborgare	29
3. Utlämning av en unionsmedborgare till en stat utanför EU	33
IV. Institutionella bestämmelser	35
V. Unionsrätt och nationell rätt	36
VI. Unionsrättsliga förfaranden	38
1. Begäran om förhandsavgörande	38
2. Talan om ogiltigförklaring	41

VII. Fri rörlighet	46
1. Etableringsfrihet	46
2. Frihet att tillhandahålla tjänster	47
3. Fri rörlighet för kapital	51
VIII. Gränskontroll, asyl och invandring	52
1. Gränskontroll	52
2. Asylpolitik	53
2.1. Flyktingstatus	54
2.2. Prövning av ansökningar om internationellt skydd	54
2.3. Återvändandebeslut	59
3. Förbindelserna med Turkiet	60
IX. Civilrättsligt samarbete	61
1. Förordning (EG) nr 44/2001 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar på privaträttens område	61
2. Förordning (EG) nr 2201/2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar	62
3. Förordning (EG) nr 650/2012 om inrättande av ett europeiskt arvsintyg	65
X. Straffrättsligt samarbete	66
1. Europeisk arresteringsorder	66
2. Gemensamma bestämmelser på straffprocessens område	70
XI. Transport	71
XII. Konkurrens	73
1. Artikel 101 FEUF	73
2. Koncentrationer	74
3. Statligt stöd	75
XIII. Bestämmelser om skatter och avgifter	78
XIV. Tillnärmning av lagstiftning	80
1. Upphovsrätt	80
2. Industriell äganderätt	81
3. Skydd av personuppgifter	84
4. Offentlig upphandling	87
5. Ömsesidigt bistånd för indrivning av skattefordringar	89
6. Motorfordonsförsäkring	90

XV. Ekonomisk och monetär politik	90
XVI. Socialpolitik	93
1. Likabehandling i arbetslivet och i frågor som rör social trygghet	93
2. Skydd för arbetstagare som är gravida, nyligen har fött barn eller ammar	96
3. Skydd av visstidsanställda	98
4. Arbetstidens förläggning	99
5. Rätt till årlig betald semester	100
6. Samordning av systemen för social trygghet	102
XVII. Konsumentskydd	104
XVIII. Miljö	106
1. Skydd av den marina miljön	106
2. Skyddsområden	107
3. Utsättning av genetiskt modifierade organismer i miljön	108
4. Århuskonventionen	109
XIX. Internationella avtal	111
1. Tolkning av ett internationellt avtal	111
2. Inrättande av en skiljedomstol genom ett internationellt avtal	112
3. Unionens externa befogenheter	113
C VERKSAMHETEN VID DOMSTOLENS KANSLI ÅR 2018	116
D DOMSTOLENS VERKSAMHETSSTATISTIK	120
E DOMSTOLENS SAMMANSÄTTNING	150

KAPITEL II | TRIBUNALEN

A TRIBUNALENS VERKSAMHET ÅR 2018	159
B RÄTTSPRAXIS FRÅN TRIBUNALEN ÅR 2018	161
Utvecklingstrender i rättspraxis	161
I. Institutionell rätt	164

II. Konkurrensregler tillämpliga på företag	167
1. Rättspraxis på området för artikel 101 FEUF	167
2. Rättspraxis på området för artikel 102 FEUF	170
3. Rättspraxis på området för koncentrationer	172
4. Befogenheter vid inspektion	174
III. Statligt stöd	175
1. Begreppet statligt stöd	175
a. Fastställande av stödbeloppet – Begreppet ekonomisk aktivitet	175
b. Selektivitet på skatteområdet	176
c. Ansvar – Principen om en försiktig privat investerare	177
2. Förenlighet med den inre marknaden	178
3. Det preliminära granskningsförfarandet – Undersökningsskyldighet	179
4. Återkrav	181
IV. Immaterialrätt – EU-varumärken	182
1. Befogenhet att ändra överklagandenämndens beslut	182
2. Absoluta registreringshinder	183
3. Relativa registreringshinder	185
4. Upphävandeförfarande	187
a. Verkligt bruk	187
b. Varumärke som blivit en allmän beteckning i handeln	187
V. Gemensam utrikes och säkerhetspolitik – Restriktiva åtgärder	188
1. Ukraina	188
2. Egypten	192
3. Bekämpning av terrorism	193
VI. Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	194
VII. Hälsoskydd	196
VIII. Dumpning	201
IX. Tillsyn över finanssektorn	203
X. Unionsinstitutionernas upphandlingar	204

XI. Tillgång till institutionernas handlingar	205
1. Handlingar som EMA innehar med anledning av en ansökan om godkännande för försäljning av ett läkemedel	205
2. Handlingar härrörande från en institutions rättstjänst	206
3. Handlingar avseende beviljande av Euratomlån	207
4. Handlingar avseende ett pågående lagstiftningsförfarande	207
5. Handlingar härrörande från en medlemsstat, vilka utväxlats enligt bestämmelserna i den gemensamma fiskeripolitiken	208
6. Handlingar avseende ersättning till Europaparlamentets ledamöter	209
XII. Personal mål	211
1. Mobbning	211
2. Yrkessjukdom	213
3. Upphävande av immunitet mot rättsliga förfaranden	214
4. Rekrytering	215
XIII. Talan om skadestånd	216
XIV. Ansökningar om interimistiska åtgärder	219
C VERKSAMHETEN VID TRIBUNALENS KANSLI ÅR 2018	224
I. Bidrag till arbetet med den dömande verksamheten	225
II. Bidrag till att enhetlighet uppnås	226
III. En viktig reform: användning av e-Curia är obligatorisk i förfarandena vid tribunalen	227
IV. Andra former av bistånd till tribunalens verksamhet	228
V. Administrativt arbete	229
D TRIBUNALENS VERKSAMHETSSTATISTIK	230
E TRIBUNALENS SAMMANSÄTTNING	256



KOEN LENAERTS

ordförande
för Europeiska unionens domstol

För 100 år sedan stod Europa ödelagt efter en synnerligen blodig konflikt. I dag kan mer än 500 miljoner medborgare i alla åldrar bevitna en historisk utveckling utan motstycke som först gav upphov till en Europeisk gemenskap och därefter en Europeisk union, bärare av medlemsstaternas gemensamma grundläggande värderingar. Genom sina institutioner är unionen en garant för fred, frihet, demokrati, rättsstaten och respekten för mänskliga rättigheter.

Allt det som på detta sätt tålmodigt har byggts upp under flera decennier måste förbli ingraverat i vårt kollektiva minne i denna svåra tid i Europas historia.

När jag skriver detta förord präglas framtiden av osäkerhet om utgången av den politiska process som inleddes efter folkomröstningen den 23 juni 2016 om Förenade kungarikets medlemskap i Europeiska unionen. Den flyktingkris som drabbat vår kontinent har inte bara en dramatisk humanitär dimension utan är även ursprunget till – ibland starka – spänningar mellan medlemsstaterna. Krisen ger även näring åt strömningar som fokuserar på den egna identiteten i den allmänna opinionen. I vissa medlemsstater finns en oro för huruvida de grundläggande värden som är kännetecknande för rättsstaten respekteras.

Sådana krishärdar och spänningar har direkta återverkningar på domstolens verksamhet. Under det gångna året har domstolen haft tillfälle att för första gången pröva frågor som uppkommit med anledning av *brexite*, bland annat huruvida en medlemsstat, efter att till Europeiska rådet ha anmält sin avsikt att lämna unionen kan återkalla denna anmälan. Asylmålen fortsätter att strömma in. I kölvattnet av dessa mål uppstår frågor som – under sken av att vara tekniskt komplicerade – kan få betydande konsekvenser för människor och samhälle. Flera mål som gäller respekten för rättsstaten har likaså underställt domstolens prövning.

I dessa orostider måste Europeiska unionens domstol förbli en stabil och solid pelare i det europeiska projektet. Det ankommer således på domstolen att – med hjälp av ett orubbligt engagemang från alla ledamöter och hela personalen – verka för en konsolidering av de värden som utgör grundvalen för detta projekt. Det åligger domstolen att genom en högkvalitativ, effektiv och öppen rättskipning bidra till att återupprätta – medborgarnas, arbetstagarnas, konsumenternas, företagens, politiska beslutsfattares och myndigheters – förtroende för det europeiska projektet. Domstolen måste oförtrutet stå som garant för de grundläggande värden som kännetecknar en union grundad på rättsstatsprincipen, värden som inte kan bli föremål för några som helst kompromisser eller eftergifter.

På det institutionella planet präglades år 2018 av en partiell ny tillsättning av domstolens ledamöter. I oktober 2018 välkomnades sex nya begåvade och entusiastiska ledamöter. Jag tar tillfället i akt att i detta förord återupprepa mitt innerliga tack till de sex ledamöter som lämnat domstolen för deras aldrig sviktande engagemang i sitt arbete, och härigenom, för det europeiska projektet.

Statistiskt sett var 2018 ett exceptionellt år i två avseenden. Vad inledningsvis gäller produktiviteten, avgjordes ett rekordhøgt antal mål av båda instanserna (760 mål av domstolen och 1009 mål av tribunalen), vilket är en historisk nivå med totalt 1769 avgjorda mål under ett år. Vad därefter gäller det totala antalet anhängiggjorda mål vid de båda instanserna håller den ökande måltillströmningen i sig (1683 nya mål jämfört med 1656 år 2017), med 849 nya mål för domstolen (jämfört med 739 år 2017). Tendensen kan tillskrivas såväl det ökade antalet mål om förhandsavgörande som en ökning av antalet mål om direkt talan och överklaganden av tribunalens avgöranden (vilka uppgick till 63 respektive 199 nya mål jämfört med 46 respektive 147 år 2017).

Den sistnämnda statistiska utvecklingen understryker behovet av att vidta åtgärder för att avlasta domstolen. Jag gläds i detta sammanhang åt de framsteg som gjorts av unionens lagstiftande myndigheter i diskussionerna avseende en av de viktiga delarna av den begäran som domstolen framställde i mars 2018, nämligen införandet av en mekanism med prövningstillstånd för vissa kategorier av överklaganden. Förhoppningen är att en sådan mekanism kan börja tillämpas under andra kvartalet 2019.

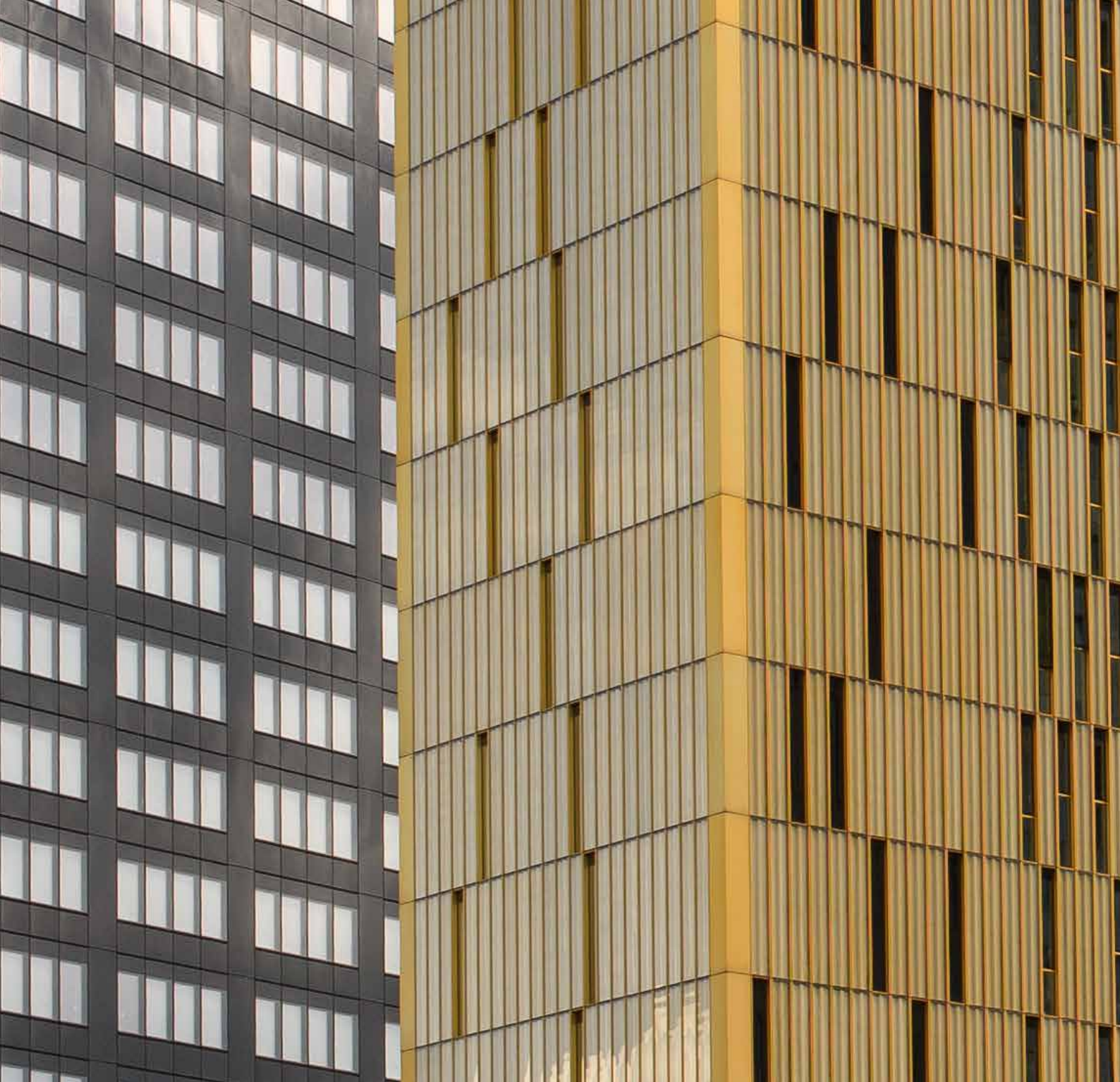
Bland de händelser som utmärkte år 2018 vill jag även nämna öppnandet av Europeiska unionens domstolsnätverk, en veritabel plattform för utbyte mellan Europeiska unionens domstol och medlemsstaternas författningsdomstolar och högsta domstolar.

Sedan den 1 december 2018 används uteslutande applikationen e-Curia för utväxling av dokument mellan tribunalen och parternas företrädare. Applikationen ger hädanefter institutionens båda instanser möjlighet att optimera målens handläggning genom alla de fördelar som en omedelbar elektronisk kommunikation ger samtidigt som en ansenlig mängd papper sparas. Härigenom minskar domstolen också sitt koldioxidavtryck i enlighet med de åtaganden domstolen gjort inom ramen för "EMAS"-systemet (*Eco Management and Audit Scheme*).

Denna rapport ger läsaren en fullständig översikt över institutionens verksamhet och utveckling under år 2018. I likhet med tidigare år ägnas en betydande del åt kortfattade redogörelser för huvuddragen i utvecklingen av domstolens och tribunalens praxis. Efter en kort inledning kompletteras och illustreras analysen av statistik som är specifik för varje instans.

Jag tar slutligen tillfället i akt att rikta ett varmt tack till mina kollegor och till hela personalen för deras utomordentliga arbete under året.





KAPITEL I

DOMSTOLEN



A | DOMSTOLENS UTVECKLING OCH VERKSAMHET ÅR 2018

Av ordföranden Koen Lenaerts

I detta första kapitel ges en översikt av verksamheten vid domstolen under år 2018. Avdelning (A) innehåller en redogörelse för institutionens utveckling under det gångna året och för dess dömande verksamhet. Därefter redovisas i avdelning (B), såsom varje år, de mest väsentliga delarna av domstolens praxis, indelade efter rättsområde. I den tredje och den fjärde delen redogörs för kansliets verksamhet under den aktuella perioden (avdelning C) och för det gångna årets verksamhetsstatistik (avdelning D). Domstolens sammansättning under året presenteras slutligen i avdelning E.

1.1. Under år 2018 skedde en partiell ny tillsättning av domstolens ledamöter. Under den högtidliga sammankomst som hölls den 8 oktober 2018 avtackades Antonio Tizzano (generaladvokat åren 2000–2006; domare i domstolen sedan år 2006; ordförande på en avdelning med fem domare åren 2009–2015 och domstolens vice ordförande från oktober 2015 till oktober 2018), José Luís da Cruz Vilaça (generaladvokat åren 1986–1988; domare i tribunalen och tribunalens ordförande åren 1989–1995; domare i domstolen åren 2012–2018 och ordförande på en avdelning med fem domare från oktober 2015 till oktober 2018), Melchior Wathelet (domare i domstolen åren 1995–2003 och generaladvokat åren 2012–2018, med funktionen förste generaladvokat från oktober 2014 till oktober 2018), Anthony Borg Barthet (domare i domstolen åren 2004–2018), Paolo Mengozzi (domare i tribunalen åren 1998–2006 och generaladvokat i domstolen åren 2006–2018) och Egidijus Jarašiūnas (domare i domstolen åren 2010–2018).

Vid samma tillfälle tillträdde följande sex nya ledamöter sin tjänst: domarna Peter George Xuereb (Malta), Nuno José Cardoso da Silva Piçarra (Portugal), Lucia Serena Rossi (Italien) och Irmantas Jarukaitis (Litauen), samt generaladvokaterna Gerard Hogan (Irland) och Giovanni Pitruzzella (Italien).

1.2. När det gäller institutionens funktionssätt har den reform av unionens domstolsstruktur som är resultatet av Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2015/2422 av den 16 december 2015 om ändring av protokoll nr 3 om stadgan för Europeiska unionens domstol (EUT L 341, 2015, s. 14), och som ska utmynna i en fördubbling av antalet domare i tribunalen fram till september 2019, inte medfört några förändringar under år 2018.

2. I statistiskt hänseende – och utan att vilja föregripa de utförliga kommentarer som ges i avdelning C nedan – kan man ur de statistiska uppgifterna avseende det gångna året urskilja tre huvudsakliga trender.

För det första följer volymen av inkomna mål sin uppåtgående kurva. Med 849 nya mål noterades nämligen det högsta antalet inkomna mål i domstolens historia. I likhet med år 2017 utgjorde målen om förhandsavgörande den största andelen nya mål (568 nya mål om förhandsavgörande, det vill säga mer än två tredjedelar av alla mål som anhängiggjordes vid domstolen under år 2018). Antalet mål om fördragsbrott och om överklagande ökade emellertid också avsevärt och utgjorde 57 respektive 199 nya mål.

Den andra tydliga trenden i denna statistik avser antalet mål som avgjorts av domstolen under det gångna året – 760 mål, vilket är den högsta siffran hittills. Det ska särskilt bemärkas att hela 80 mål avgjordes av domstolens stora avdelning. Dessa siffror vittnar om såväl omfattningen av domstolens arbete som vikten av de mål den avgör.

Slutligen kan det tilläggas att den genomsnittliga handläggningstiden under år 2018 har legat kvar på en mycket tillfredsställande nivå, trots den ökande måltillströmningen. Den genomsnittliga handläggningstiden i mål om förhandsavgörande var nämligen 16 månader medan motsvarande siffra för mål om direkt talan och överklagande låg på 18,8 respektive 13,4 månader. Även de mål som handlagts enligt förfarandet för

brådiskande mål om förhandsavgörande under det gångna året har, trots det stora antalet (12), kunnat behandlas inom i genomsnitt 3,1 månader, i överensstämmelse med den målsättning som domstolen uppställde när den införde denna särskilda handlägningsform år 2008.

B | RÄTTSPRAXIS FRÅN DOMSTOLEN ÅR 2018

I. En medlemsstats utträde ur Europeiska unionen

Efter Förenade kungarikets beslut att utträda ur Europeiska unionen har domstolen vid två tillfällen fått ta ställning till tolkningsfrågor rörande denna medlemsstats anmälan om utträde.

För det första, i domen **Wightman m.fl.** av den 10 december 2018 (C-621/18, [EU:C:2018:999](#)) slog domstolen (plenum), i ett skyndsamt förfarande,¹ fast att artikel 50 FEU medger att en medlemsstat ensidigt återkallar en anmälan om sin avsikt att utträda ur unionen. Begäran om förhandsavgörande hade framställts av första avdelningen vid Överdomstolen i tvistemål (Skottland) i samband med en ansökan om domstolsprövning (judicial review) som ingetts av ett antal ledamöter av Förenade kungarikets parlament, det skotska parlamentet och Europaparlamentet i syfte att få klargjort huruvida en anmälan enligt artikel 50 FEU kan återkallas innan den tvåårsfrist som föreskrivs i artikel 50.3 FEU har löpt ut, vilket i så fall skulle medföra att Förenade kungariket stannar kvar i unionen.

Som svar på den invändning om rättegångshinder som Förenade kungariket och kommissionen framfört angav domstolen att den hänskjutande domstolens tolkningsfråga var relevant och inte hypotetisk, eftersom saken i det nationella målet rörde just den frågan. Den omständigheten att talan i det nationella målet har karaktären av en fastställsetalan kan vidare inte hindra att EU-domstolen besvarar en tolkningsfråga när denna talan är tillåten enligt nationell rätt och frågan svarar mot ett objektivt behov för att det mål som i vederbörlig ordning har anhängiggjorts vid den hänskjutande domstolen ska kunna avgöras.

Vad gäller tolkningen av artikel 50 FEU konstaterade domstolen inledningsvis att frågan om en medlemsstats anmälan av sin avsikt att utträda ur unionen inte uttryckligen tas upp i denna bestämmelse. Därefter angav domstolen att nämnda artikel har två syften. För det första stadfästs en medlemsstats suveräna rättighet att utträda ur unionen. Ett utträdesbeslut behöver nämligen inte fattas i samråd med vare sig övriga medlemsstater eller institutionerna. För det andra inrättas genom artikel 50 FEU ett förfarande för att se till att ett sådant utträde kan äga rum under ordnade förhållanden. Den omständigheten att rätten till utträde utgör en suverän rättighet talar för att det finns en rätt för den berörda medlemsstaten att återkalla anmälan om sin avsikt att utträda ur unionen så länge utträdesavtalet mellan medlemsstaten och unionen inte har trätt i kraft eller, om något sådant avtal inte föreligger, så länge den tvåårsfrist som avses i artikel 50.3 FEU, och som eventuellt kan ha förlängts, inte har löpt ut. Den berörda medlemsstaten har således rätt att ensidigt besluta om återkallelse i enlighet med sina konstitutionella bestämmelser. En medlemsstats återkallelse av anmälan om avsikten att utträda återspeglar den medlemsstats suveräna beslut att behålla sin ställning som EU-medlemsstat, en ställning som inte har upphört eller ändrats som ett resultat av denna anmälan. Vad gäller det sammanhang som artikel 50 FEU ingår i framhöll domstolen att det skulle det strida mot fördragets syfte att skapa en allt fastare sammanslutning mellan de europeiska folken att tvinga en medlemsstat att lämna unionen, om denna stat, efter att ha anmält sin avsikt att utträda ur unionen, i enlighet med sina konstitutionella bestämmelser och efter en demokratisk process, beslutar att återkalla sin avsiktsanmälan inom ramen för en sådan process. Om det som villkor för rätten att återkalla en anmälan

1| Beslut av domstolens ordförande av den 19 oktober 2018, **Wightman m.fl.** (C-621/18, [EU:C:2018:851](#)).

om avsikt att utträda krävdes ett godkännande, med enhällighet, från Europeiska rådet, skulle detta krav nämligen innebära att en ensidig suverän rättighet gjordes om till en villkorad rättighet, vilket skulle vara oförenligt med principen att en medlemsstat inte kan tvingas att lämna unionen mot sin vilja.

Domstolen preciserade vidare att återkallelsen av anmälan om avsikten att utträda ska tillställas Europeiska rådet skriftligen och att den ska vara entydig och ovillkorlig, i den meningen att den syftar till att bekräfta den berörda medlemsstatens anslutning till unionen under oförändrade villkor vad gäller dess ställning som medlemsstat, och nämnda återkallelse innebär att utträdesförfarandet är avslutat.

För det andra ska domen **RO** (C-327/18 PPU, [EU:C:2018:733](#)), som meddelades den 19 september 2018 nämnas. Den domen meddelades av domstolens första avdelning i ett mål som handlagts enligt förfarandet för brådskande mål om förhandsavgörande. Domstolen slog där fast att *enbart den omständigheten att en medlemsstat anmäler sin avsikt att utträda ur unionen inte kan anses utgöra en sådan exceptionell omständighet som kan motivera en vägran att verkställa en europeisk arresteringsorder som har utfärdats av nämnda medlemsstat med stöd av rambeslut 2002/584*.² Det nationella målet rörde ett förfarande vid irländska myndigheter för verkställighet av två europeiska arresteringsorder som utfärdats av domstolar i Förenade kungariket. RO hade motsatt sig att överlämnas till myndigheterna i den medlemsstaten, bland annat av det skälet att han, efter Förenade kungarikets utträde ur Europeiska unionen (nedan kallat brexit) inte längre skulle kunna göra gällande de rättigheter han hade enligt rambeslut 2002/584 och inte heller utverka EU-domstolens kontroll av att Förenade kungariket garanterar nämnda rättigheter i överensstämmelse med unionsrätten. Den hänskjutande domstolens tvivel i detta avseende berodde på den omständigheten att det fanns en risk att RO skulle hållas frihetsberövad av myndigheterna i Förenade kungariket efter brexit. Osäkerhet rådde även med avseende på de avtal som eventuellt kommer att gälla mellan Europeiska unionen och Förenade kungariket efter utträdet.

Efter att ha erinrat om att verkställighet av en europeisk arresteringsorder är huvudregeln och möjligheten att vägra verkställighet ska betraktas som ett undantag som ska tolkas strikt, påpekade domstolen att en medlemsstats anmälan av sin avsikt att utträda ur unionen i enlighet med artikel 50 FEU inte får till verkan att tillämpningen av unionsrätten avbryts i den medlemsstaten. Rambeslutets bestämmelser och principerna om ömsesidigt förtroende och ömsesidigt erkännande gäller följaktligen fortfarande fullt ut i denna stat fram till dess faktiska utträde ur unionen. Det ankommer på Europeiska rådet att slå fast att de principer som fastställs i artikel 2 FEU åsidosätts i den utfärdande medlemsstaten för att tillämpningen av systemet med en europeisk arresteringsorder ska få avbrytas och en vägran att verkställa en sådan arresteringsorder skulle således utgöra ett ensidigt avbrytande av tillämpningen av bestämmelserna i rambeslutet.

Domstolen angav emellertid att den verkställande rättsliga myndigheten är skyldig att pröva, efter en konkret och precis kontroll i det enskilda fallet, huruvida det finns grundad anledning att tro att det finns en risk för att den person som är föremål för den europeiska arresteringsordern, efter den utfärdande medlemsstatens utträde ur unionen, frångår sina grundläggande rättigheter och de övriga rättigheter som i huvudsak följer av rambeslutet. Denna verkställande rättsliga myndighet måste emellertid kunna presumera att den utfärdande medlemsstaten, i förhållande till den person som ska överlämnas, i allt väsentligt kommer att tillämpa det innehåll i rättigheterna enligt rambeslutet som gäller för tiden efter överlämnandet, efter medlemsstatens utträde ur unionen. En sådan presumtion är möjlig om innehållet i dessa rättigheter, i allt väsentligt, förblir införlivat med den utfärdande medlemsstatens nationella lagstiftning bland annat genom att nämnda medlemsstat även efter utträdet ur unionen fortsätter att vara part i internationella konventioner. Vad gäller det aktuella fallet noterade domstolen att Förenade kungariket är part i den Europeiska

2| Rådets rambeslut 2002/584/RIF av den 13 juni 2002 om en europeisk arresteringsorder och överlämning mellan medlemsstaterna (EGT L 190, 2002, s. 1).

utlämningskonventionen av den 13 december 1957 och således har införlivat, med sin nationella lagstiftning, rättigheter och skyldigheter som motsvarar de rättigheter och skyldigheter som följer av artiklarna 27 och 28 i rambeslut 2002/584. Dessutom är Förenade kungariket part i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (nedan kallad Europakonventionen) och brexit påverkar således på intet sätt Förenade kungarikets skyldighet att iaktta artikel 3 i konventionen som stadfäster förbudet mot tortyr och omänskliga och förnedrande straff eller omänsklig och förnedrande behandling och som motsvarar artikel 4 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (nedan kallad stadgan). Följaktligen kan inte Förenade kungarikets beslut att utträda ur unionen motivera en vägran att verkställa en europeisk arresteringsorder av det skälet att den överlämnade personen löper risk att utsättas för omänsklig eller förnedrande behandling i den mening som avses i dessa bestämmelser.

II. Grundläggande rättigheter

Domstolen har under 2018, vid upprepade tillfällen, uttalat sig om de grundläggande rättigheterna i unionens rättsordning. Ett flertal avgöranden på detta område behandlas i denna rapport.³ Denna rubrik omfattar vissa avgöranden som har inneburit viktiga klargöranden av huruvida stadgan kan åberopas inom ramen för tvister mellan enskilda, förfaranden för påstådda åsidosättanden av grundläggande rättigheter som säkerställs i stadgan, samt räckvidden av vissa rättigheter och principer som stadfästs i stadgan.

1. Åberopande av Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna inom ramen för tvister mellan enskilda

I domarna **Egenberger** (C-414/16, [EU:C:2018:257](#)) av den 17 april 2018, och **IR** (C-68/17, [EU:C:2018:696](#)) av den 11 september 2018, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) bland annat om *det rättsliga skydd som enskilda tillerkänns enligt artiklarna 21 och 47 i stadgan, i förhållande till villkor av religiös natur som en kyrka, eller inrättningar som tillhör en kyrka, uppställer inom ramen för anställningsförhållanden.*

Målet vid den nationella domstolen som resulterade i domen **Egenberger** (C-414/16) gällde avslag på en ansökan från en person som saknade religionstillhörighet till en tjänst hos Protestantisk verksamhet för diakoni och utveckling, en privaträttslig stödorganisation till den protestantiska kyrkan i Tyskland. Enligt anställningserbjudandet måste sökandena tillhöra en protestantisk kyrka eller en kyrka som tillhör

3| Följande domar behandlas: dom av den 19 september 2018, **RO** (C-327/18 PPU, [EU:C:2018:733](#)), under rubrik I "En medlemsstats utträde ur Europeiska unionen", dom av den 13 november 2018, **Raugevicius** (C-247/17, [EU:C:2018:898](#)), under rubrik III "Unionsmedborgarskap", dom av den 24 april, **MP (Alternativt skydd för en person som tidigare utsatts för tortyr)** (C-353/16, [EU:C:2018:276](#)), dom av den 25 januari 2018, **F** (C-473/16, [EU:C:2018:36](#)), och dom av den 4 oktober 2018, **Ahmedbekova** (C-652/16, [EU:C:2018:801](#)), under rubrik VIII "Gränskontroll, asyl och invandring", dom av den 19 september 2018, **C.E. och N.E.** (C-325/18 PPU och C-375/18 PPU, [EU:C:2018:739](#)), och dom av den 17 oktober 2018, **UD** (C-393/18 PPU, [EU:C:2018:835](#)), under rubriken "Civilrättsligt samarbete", dom av den 25 juli 2018, **Minister for Justice and Equality (Bristar i rättsväsendet)** (C-216/18 PPU, [EU:C:2018:586](#)), **Generalstaatsanwaltschaft (Förhållanden under frihetsberövande i Ungern)** (C-220/18 PPU, [EU:C:2018:589](#)), och dom av den 5 juni 2018, **Kolev m.fl.** (C-612/15, [EU:C:2018:392](#)), under rubrik X "Straffrättsligt samarbete", dom av den 26 april 2018, **Donnellan** (C-34/17, [EU:C:2018:282](#)), och dom av den 2 oktober 2018, **Ministerio Fiscal** (C-207/16, [EU:C:2018:788](#)), under rubrik XIV "Tillnärmning av lagstiftning", dom av den 4 oktober 2018, **Hein** (C-385/17, [EU:C:2018:1018](#)), och dom av den 13 december 2018, **Dicu** (C-12/17, [EU:C:2018:799](#)), under rubrik XVI "Socialpolitik", och dom av den 31 maj 2018, **Sziber** (C-483/16, [EU:C:2018:367](#)), under rubrik XVII "Konsumentskydd".

samarbetsorganisationen för kristna kyrkor i Tyskland. Sökanden ansåg att hon diskriminerats på grund av religion eftersom hon inte kallats till anställningsintervju, och väckte talan om skadestånd mot Protestantisk verksamhet för diakoni och utveckling vid de tyska domstolarna.

Efter att ha tolkat direktiv 2000/78⁴ i de delar som var relevanta för utgången i målet vid den nationella domstolen,⁵ fann domstolen att om det inte är möjligt att tolka nationell rätt i överensstämmelse med direktivet, är den nationella domstolen skyldig att inom ramen för sin behörighet säkerställa det rättsliga skydd som tillkommer enskilda enligt artiklarna 21 och 47 i stadgan, och säkerställa den fulla verkan av dessa artiklar genom att vid behov underlåta att tillämpa motstridiga bestämmelser i nationell lagstiftning, oaktat den omständigheten att tvisten i målet vid den nationella domstolen avsåg enskilda parter. I detta avseende påpekade domstolen att både artikel 21 i stadgan, som uppställer ett förbud mot all diskriminering på grund av religion eller övertygelse, och dess artikel 47 om rätten till ett effektivt domstolsskydd, är i sig tillräckliga för att ge enskilda en rätt som kan åberopas i en tvist på ett område som omfattas av unionsrätten, och de bör inte preciseras genom unionsrättsliga eller nationella bestämmelser. Domstolen ansåg att den slutsatsen inte påverkades av den omständigheten att en nationell domstol, i en tvist mellan enskilda, kan behöva göra en avvägning mellan konkurrerande grundläggande rättigheter som parterna har enligt Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt eller enligt stadgan, och att den nationella domstolen i samband med sin prövning även kan vara tvingad att säkerställa att proportionalitetsprincipen iakttas. En sådan skyldighet att göra en avvägning mellan olika aktuella intressen påverkar emellertid inte möjligheten att åberopa dessa rättigheter inom ramen för en sådan tvist. När den nationella domstolen ska säkerställa att artiklarna 21 och 47 i stadgan iakttas och samtidigt eventuellt göra en avvägning mellan flera föreliggande intressen, såsom att iaktta kyrkans ställning enligt artikel 17 FEUF, ska den – enligt EU-domstolen – beakta bland annat den intresseavvägning som unionslagstiftaren har gjort i direktiv 2000/78, för att fastställa skyldigheterna enligt stadgan mot bakgrund av omständigheterna i det aktuella fallet.

Målet som gav upphov till domen *IR* (C-68/17) avsåg rätten för en organisation, vars etiska grundsyn grundades på religion eller övertygelse, att kräva av sina anställda att de handlade i god tro och var lojala mot denna etiska grundsyn. Målet vid den nationella domstolen angick närmare bestämt uppsägningen av en katolsk överläkare vid ett katolskt sjukhus, på grund av att han hade ingått civiläktenskap efter att ha skilt sig från sin första fru, som han gift sig med enligt katolsk vigselritual. Det anställningsavtal som ingåtts mellan överläkaren och det katolska sjukhuset hänvisade härvidlag till kanonisk rätt, som angav att ett sådant omgifte utgjorde ett allvarligt åsidosättande av överläkarens lojalitetsplikt mot det sjukhus han arbetade för, vilket motiverade uppsägningen.

I enlighet med sin praxis i målet *Egenberger*, tillhandahöll domstolen inledningsvis en tolkning av de delar av direktiv 2000/78 som var relevanta för utgången i det nationella målet.⁶ EU-domstolen erinrade därefter om att en nationell domstol som har att pröva en tvist mellan två enskilda parter, är skyldig, när det inte är möjligt att tolka tillämplig nationell lagstiftning så att den är förenlig med direktiv 2000/78, att inom ramen för sin behörighet säkerställa dels det rättsliga skydd som enskilda tillerkänns med stöd av allmänna unionsrättsliga principer, såsom förbudet mot diskriminering på grund av religion eller övertygelse som fastställs i artikel 21 i stadgan, dels den fulla verkan av rättigheter som följer av dessa allmänna principer genom att vid behov underlåta att tillämpa nationella bestämmelser som strider däremot.

4] Rådets direktiv 2000/78/EG av den 27 november 2000 om inrättande av en allmän ram för likabehandling i arbetslivet (EGT L 303, 2000, s.16).

5] Se i detta avseende redogörelsen för denna dom under rubrik XVI.1, "Likabehandling i fråga om sysselsättning och social trygghet", i denna rapport.

6] Se i detta avseende redogörelsen för denna dom under rubrik XVI.1, "Likabehandling i fråga om sysselsättning och social trygghet", i denna rapport.

Domstolen (stora avdelningen) antog ett liknande synsätt i domen **Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften** (C-684/16, [EU:C:2018:874](#)) och domen **Kreuziger** (C-619/16, [EU:C:2018:872](#)), som båda meddelades den 6 november 2018. I dessa domar fann domstolen att *artikel 7 i direktiv 2003/88⁷ och artikel 31.2 i stadgan utgör hinder mot nationell lagstiftning enligt vilken en arbetstagare automatiskt förlorar årlig betald semester jämte kontant ersättning för sådan semester, om arbetstagaren inte tar ut denna semester inom den relevanta referensperioden (mål C-619/16), eller om arbetstagaren inte tagit ut semestern före anställningens upphörande (mål C-684/16), för det fall att arbetstagaren inte har ingett en semesteransökan i rätt tid*. I de nationella målen hade arbetstagarna, i enlighet med sådan nationell lagstiftning, fått avslag på sina ansökningar om ekonomisk ersättning för dagar av betald semester som inte hade tagits ut innan deras anställningsförhållanden upphörde.⁸

Angående genomförandet, i de nationella målen, av arbetstagares rätt till ekonomisk ersättning för årlig betald semester som inte tagits ut innan anställningsförhållandet upphör, såsom denna rätt framgår av artikel 7.2 i direktiv 2003/88, fann domstolen att denna bestämmelse motsvarar kraven på ovillkorlighet och tillräcklig tydlighet, och uppfyller således villkoren för att ha direkt effekt. Eftersom tvisten i målet *Kreuziger* avsåg en arbetstagare och hans tidigare arbetsgivare i egenskap av offentlig myndighet, var den hänskjutande domstolen i det målet följaktligen skyldig att underlåta att tillämpa nationell lagstiftning eller praxis som utgjorde hinder för att utbetala sådan ekonomisk ersättning som avses i den bestämmelsen, under förutsättning att det var fastställt att arbetstagaren uppfyllde de krav som följer av denna bestämmelse.⁹

I målet *Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften* avsåg tvisten däremot en arbetstagare och hans tidigare arbetsgivare i egenskap av enskilt rättssubjekt, varvid domstolen erinrade om att även om en direktivbestämmelse som syftar till att tillerkänna enskilda rättigheter eller ålägga dem skyldigheter är klar, precis och ovillkorlig kan den inte som sådan tillämpas inom ramen för en tvist som enbart rör enskilda. Eftersom rätten till betald årlig semester, som tillerkänns varje arbetstagare enligt artikel 31.2 i stadgan, till sin existens är tvingande och ovillkorlig, är det emellertid inte nödvändigt att genomföra den genom bestämmelser i unionsrätten eller nationell lagstiftning. Sådana bestämmelser är nämligen endast avsedda att ange den exakta varaktigheten av den betalda årliga ledigheten och, i förekommande fall, villkoren för utövandet av denna rätt. Domstolen noterade följaktligen att artikel 31.2 i stadgan i sig är tillräcklig för att ge arbetstagare en rätt som kan åberopas i en tvist med deras arbetsgivare i en situation som omfattas av unionsrätten och därmed av stadgans tillämpningsområde. Eftersom så var fallet i målet vid den nationella domstolen, konstaterade EU-domstolen att om det inte är möjligt för den nationella domstolen att tolka den aktuella nationella lagstiftningen på ett sätt som säkerställer att artikel 7 i direktiv 2003/88 och artikel 31.2 i stadgan iakttas, ankommer det på den domstolen att inom ramen för sin behörighet säkerställa det rättsliga skydd som följer av sistnämnda bestämmelse och säkerställa dess fulla verkan genom att vid behov underlåta att tillämpa den nationella lagstiftningen.

7] Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EUT L 299, 2003, s. 9).

8] Se i detta avseende redogörelsen för dessa domar, samt dom **Dicu** (C-12/17, [EU:C:2018:799](#)) och dom **Hein** (C-385/17, [EU:C:2018:1018](#)), under rubrik XVI.5, "Rätt till årlig betald semester", i denna rapport.

9] Angående rättspraxis dels om huruvida det är möjligt för enskilda att åberopa bestämmelser i ett direktiv som inte införlivats eller som införlivats felaktigt, dels om räckvidden av de nationella domstolarnas skyldighet att tillämpa unionsrättsliga bestämmelser för att säkerställa att dessa bestämmelser ges full verkan, genom att vid behov underlåta att tillämpa motstridande bestämmelser i nationell lagstiftning, se rubrik V "Unionsrätt och nationell rätt".

Domstolen (stora avdelningen) kom till samma slutsats i målet **Bauer och Willmeroth** (C-569/16 och C-570/16, [EU:C:2018:871](#)) av den 6 november 2018, som även det gällde *arbetstagares rätt till årlig betald semester i enlighet med artikel 7 i direktiv 2003/88 och artikel 31.2 i stadgan*, närmare bestämt huruvida det var möjligt att överföra, genom arv, en avlidne arbetstagares rätt till kontant ersättning för ej uttagen semester till dennes arvingar. I det målet hade två tyska arbetsgivare, varav den första var en offentlig myndighet och den andra var en privat aktör, vägrat att till avlidna arbetstagares makar utbetala kontant ersättning för årlig betald semester som arbetstagarna inte tagit ut innan de avlidit. I detta sammanhang sökte den hänskjutande domstolen klarhet i huruvida det, mot bakgrund av EU-domstolens praxis,¹⁰ som ger vid handen att en arbetstagares dödsfall inte medför att rätten till årlig betald semester bortfaller, förhåller sig på samma sätt när sådan semesterersättning enligt nationell rätt inte kan ingå i kvarlåtenskapen.

Domstolen konstaterade för det första att det följer inte enbart av artikel 7.2 i direktiv 2003/88 utan även av artikel 31.2 i stadgan, att för att undvika att den grundläggande rätten till årlig betald semester som arbetstagaren har förvärvat retroaktivt går förlorad, även vad gäller den förmögenhetsrättsliga delen, kan den avlidne arbetstagares rätt till kontant ersättning för icke uttagen semester överföras till dennes rättsinnehavare genom arv.

För det andra slog domstolen fast att för det fall att nationell rätt inte ger en sådan möjlighet och således visar sig stå i strid med unionsrätten, kan arvingarna direkt åberopa unionsrätten, gentemot en offentlig såväl som en privat arbetsgivare. I det senare fallet erinrade domstolen om att när det är omöjligt att tolka tillämplig nationell lagstiftning på ett sätt som är förenligt med artikel 7 i direktiv 2003/88 och artikel 31.2 i stadgan, ankommer det på den nationella domstolen som har att pröva en tvist mellan en avlidne arbetstagares rättsinnehavare och arbetstagarens tidigare arbetsgivare, att inom ramen för sin behörighet säkerställa det rättsliga skydd som enskilda har enligt artikel 31.2 i stadgan och garantera dess fulla verkan, genom att vid behov underlätta att tillämpa den nationella lagstiftningen.

Domstolen slog följaktligen fast att artikel 7 i direktiv 2003/88 och artikel 31.2 i stadgan medför en skyldighet för den hänskjutande domstolen att se till att den avlidne arbetstagarens rättsinnehavare beviljas kontant ersättning – på den före detta arbetsgivarens bekostnad – för den årliga betalda semester som arbetstagaren tjänat in men inte tagit ut före sin död, när tvisten avser en sådan rättsinnehavare och en arbetsgivare i egenskap av offentlig myndighet, och, i enlighet med sistnämnda bestämmelse, så är även fallet när tvisten avser en rättsinnehavare och en arbetsgivare i egenskap av enskilt rättssubjekt.

2. Förfarande för ett påstått åsidosättande av grundläggande rättigheter som kommer till uttryck i stadgan

I domen **XC m.fl.** (C-234/17, [EU:C:2018:853](#)), som meddelades den 24 oktober 2018, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *huruvida det är möjligt att tillämpa nationella förfaranderegler som instiftats med avseende på åsidosättanden av rättigheter som säkerställs i Europakonventionen, i fall där rättigheter som säkerställs i stadgan har åsidosatts*. Begäran hade framställts i ett förfarande om ömsesidig rättslig hjälp i brottmål, vilket hade inletts vid österrikiska rättsliga myndigheter på begäran av åklagarmyndigheten i den schweiziska kantonen Sankt Gallen, för att tre personer som var misstänkta i Schweiz för att ha gjort sig skyldiga till skatteundandragande i den mening som avses i den schweiziska lagen om mervärdesskatt, samt andra brott, skulle höras. Sökandena motsatte sig ett förhör och gjorde gällande att ett flertal straffrättsliga förfaranden avseende samma gärningar hade avslutats i Tyskland och Lichtenstein. Den österrikiska domstolen, som

¹⁰| Domstolens dom av den 12 juni 2014, **Bollacke** (C-118/13, [EU:C:2014:1755](#)).

domde i sista instans, ansåg att det inte hade framkommit några uppgifter som visade att principen *ne bis in idem*, såsom den säkerställs i artikel 50 i stadgan och i konventionen om tillämpning av Schengenavtalet (CAAS),¹¹ hade åsidosatts. Sökandena hade därefter ingett en ansökan om resning i brottmål till Högsta domstolen, och åberopade härvidlag att den omständigheten att de aktuella framställningarna om ömsesidig rättslig hjälp hade bifallits utgjorde en överträdelse av vissa av deras grundläggande rättigheter som var stadfästa inte enbart i Europakonventionen, utan även i CAAS och i stadgan. Med hänsyn till att resning i brottmål, enligt österrikisk rätt, endast var möjlig för det fall att Europadomstolen eller Högsta domstolen hade slagit fast att rättigheter som säkerställs i Europakonventionen hade åsidosatts, sökte den hänskjutande domstolen klarhet i huruvida resning i brottmål likaledes skulle tillåtas för det fall att grundläggande rättigheter enligt unionsrätten hade åsidosatts.

Domstolen erinrade inledningsvis om att i avsaknad av unionsbestämmelser på området bestäms formerna för att genomföra principen om rättskraft av medlemsstaternas nationella rättsordningar enligt principen om medlemsstaternas processuella autonomi, under förutsättning att principerna om likvärdighet och effektivitet iakttas.

Angående likvärdighetsprincipen slog domstolen fast att ett resningsförfarande enligt österrikisk rätt och en talan som syftar till att säkerställa skyddet av de rättigheter för enskilda som följer av unionsrätten, uppvisar sådana skillnader att det inte kan anses röra sig om liknande former för talan. I detta avseende konstaterade domstolen att resning i brottmål enligt österrikisk rätt motiveras av Europakonventionens natur i sig, och att detta resningsförfarande har inrättats just för att ta hänsyn till den omständigheten att i enlighet *med artikel 35.1 i Europakonventionen får ett mål anhängiggöras vid Europadomstolen* först när alla nationella rättsmedel har uttömts, vilket innebär att en nationell domstol i sista instans har meddelat ett avgörande som har vunnit laga kraft. Inom ramen för unionsrätten ankommer det däremot på såväl EU-domstolen som de nationella domstolarna att garantera att unionsrätten tillämpas fullt ut och att säkerställa domstolsskyddet för de rättigheter som enskilda tillerkänns enligt den rättsordningen, vilka domstolarna är skyldiga att ge full verkan. Kärnan i detta domstolssystem utgörs dessutom av förfarandet för begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, som medför en skyldighet för nationella domstolar i sista instans att begära att EU-domstolen meddelar ett förhandsavgörande, när en fråga om tolkningen av unionsrätten uppkommer. Detta konstitutionella ramverk säkerställer att var och en kan ges ett effektivt skydd för sina rättigheter enligt unionens rättsordning redan innan ett lagakraftvunnet nationellt avgörande föreligger.

Angående effektivitetsprincipen konstaterade domstolen, på grundval av handlingarna i målet, att sökandena enligt österrikisk rätt hade haft möjlighet att vid de nationella domstolarna åberopa ett åsidosättande av deras rättigheter enligt artikel 50 i stadgan och artikel 54 i CAAS, och att de nationella domstolarna hade prövat dessa invändningar. Under dessa förhållanden föreföll unionsrätten ha iakttagits, utan att denna rättsordning behöver omfattas av det resningsförfarande som föreskrivs i österrikisk rätt.

Med hänsyn tagen särskilt till skillnaderna mellan den nationella straffrättsliga regleringen i fråga och en talan som syftar till att säkerställa rättigheter som garanteras av unionsrätten, i synnerhet av stadgan, fann domstolen slutligen att unionsrätten inte medför en skyldighet för en nationell domstol att utvidga ett rättsmedel enligt nationell rätt, varigenom resning i brottmål som avslutats genom ett lagakraftvunnet nationellt avgörande endast är möjlig vid ett åsidosättande av Europakonventionen eller något av tilläggsprotokollen till denna, till att även omfatta överträdelser av unionsrätten, särskilt överträdelser av den grundläggande rättighet som garanteras av artikel 50 i stadgan och artikel 54 i CAAS.

11| Konvention om tillämpning av Schengenavtalet av den 14 juni 1985 mellan regeringarna i Beneluxstaterna, Förbundsrepubliken Tyskland och Franska republiken om gradvis avskaffande av kontroller vid de gemensamma gränserna, undertecknad i Schengen den 19 juni 1990 (EGT L 239, 2000, s. 19).

3. Principer och grundläggande rättigheter som slås fast i stadgan

I de åtta domar som redovisas nedan uppmanades domstolen att uttala sig om innebörden och räckvidden av olika principer och rättigheter som säkerställs i stadgan, däribland rätten till respekt för privatlivet och familjelivet, religionsfrihet, rätten till en rättvis rättegång och principen *ne bis in idem*.¹²

3.1. Rätt till respekt för privatlivet och familjelivet

Genom domen **Coman m.fl.** (C-673/16, [EU:C:2018:385](#)), meddelad den 5 juni 2018, gav domstolen (stora avdelningen), klargöranden angående *möjligheten för en tredjelandsmedborgare att, i egenskap av make, med stöd av artikel 21 FEUF åberopa rätten till skydd för privat- och familjeliv, såsom den säkerställs i stadgan, och rätten till härledd uppehållsrätt, när båda makarna är av samma kön*. Begäran om förhandsavgörande avsåg en rumänsk och en amerikansk medborgare som hade ingått äktenskap i Bryssel 2010. År 2012 hade de ansökt hos de rumänska myndigheterna om att den amerikanske medborgaren, i egenskap av familjemedlem till den rumänske medborgaren, skulle få uppehålla sig lagligt i Rumänien i mer än tre månader. Denna begäran grundades på direktiv 2004/38,¹³ som ger maken till en unionsmedborgare som har utövat sin rätt till fri rörlighet, rätt att ansluta sig till sin make eller maka i den medlemsstat där vederbörande är bosatt. De rumänska myndigheterna upplyste dem om att den amerikanska medborgaren endast hade uppehållsrätt i tre månader, av det skälet att han inte kunde anses vara "make" till en unionsmedborgare i Rumänien, då denna medlemsstat inte erkänner samkönade äktenskap. Sedan det samkönade paret framställt en invändning om författningsstridighet vid Rumäniens författningsdomstol, önskade den domstolen att EU-domstolen skulle bringa klarhet i huruvida den amerikanske medborgaren i fråga omfattades av begreppet "make eller maka" till en unionsmedborgare som utövat sin rätt till fri rörlighet, och om han med anledning därav skulle beviljas permanent uppehållsrätt i Rumänien.

Härvidlag påpekade domstolen inledningsvis att detta begrepp, i den mening som avses i direktiv 2004/38, är könsneutralt och därmed kan omfatta en make eller maka av samma kön som unionsmedborgaren.

Domstolen framhöll därefter att skyldigheten för en medlemsstat att – enbart såvitt gäller beviljande av en härledd uppehållsrätt för en tredjelandsmedborgare – erkänna ett äktenskap mellan personer av samma kön som ingåtts i en annan medlemsstat i enlighet med rättsordningen i den staten, inte undergräver äktenskapet som institution i den förstnämnda medlemsstaten, eftersom äktenskapet definieras av nationell rätt och omfattas av medlemsstaternas befogenheter. En sådan skyldighet innebär nämligen inte att den aktuella medlemsstaten i sin nationella rätt ska föreskriva en möjlighet för personer av samma kön att ingå äktenskap, utan är begränsad till en skyldighet att erkänna sådana äktenskap som ingåtts i en annan medlemsstat i enlighet med rättsordningen i den staten, enbart i syfte att dessa personer ska kunna utöva sina rättigheter enligt unionsrätten. Skyldigheten att erkänna ett äktenskap enbart såvitt gäller beviljande av en härledd uppehållsrätt för en tredjelandsmedborgare innebär inte någon kränkning av den berörda medlemsstatens nationella identitet och inte heller att lag och ordning (*ordre public*) påverkas menligt i denna stat.

12| Domstolen uttalade sig även vid upprepade tillfällen om principen om icke-diskriminering, såsom den definieras i direktiv 2000/78 och direktiv 79/7. Denna rättspraxis behandlas under rubrik XVI.1, "Likabehandling i fråga om sysselsättning och social trygghet".

13| Europaparlamentets och rådets direktiv av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG (EUT L 158, 2004, s. 77, och rättelser EUT L 229, 2004, s. 35, och EUT L 197, 2005, s. 34).

Slutligen påpekade domstolen att vad gäller begreppet "make eller maka", i den mening som avses i direktiv 2004/38, är rätten till respekt för privatlivet och familjelivet som garanteras i artikel 7 i stadgan av grundläggande vikt. Denna rättighet har samma innebörd och räckvidd som de rättigheter som garanteras i artikel 8 i Europakonventionen. Det följer nämligen av Europadomstolens praxis att ett homosexuellt pars relation kan omfattas av begreppen "privatliv" och "familjeliv" på samma sätt som relationen mellan två personer av motsatt kön som befinner sig i samma situation.¹⁴

I en situation där en unionsmedborgare har utövat sin rätt till fri rörlighet och, i enlighet med de villkor som föreskrivs i artikel 7.1 i direktiv 2004/38/EG, rest till och sedan under en verkningsfull vistelse i en annan medlemsstat än den han eller hon är medborgare i har utvecklat eller befast ett familjeliv tillsammans med en tredjelandsmedborgare av samma kön, med vilken vederbörande lagligt har ingått äktenskap i den mottagande medlemsstaten, ska artikel 21.1 FEUF följaktligen tolkas så, att nämnda bestämmelse utgör hinder för att de behöriga myndigheterna i den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i nekar tredjelandsmedborgaren uppehållsrätt i den medlemsstaten, med motiveringen att lagstiftningen i denna medlemsstat inte medger äktenskap mellan personer av samma kön.

3.2. Religionsfriheten

I domen **Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen m.fl.** (C-426/16, [EU:C:2018:335](#)) av den 29 maj 2018, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) angående gilitigheten av förordning nr 1099/2009,¹⁵ och slog fast att den bestämmelse som föreskriver att rituell slakt utan bedövning endast får ske i godkända slakterier inte strider mot religionsfriheten enligt artikel 10 i stadgan. Målet vid den nationella domstolen avsåg ett beslut från 2014 av den flamländska ministern med ansvar för djurskydd, varigenom ministern hade slagit fast att han inte längre skulle meddela tillstånd för tillfälliga slaktanläggningar med motiveringen att sådana tillstånd stred mot förordning nr 1099/2009, som anger att rituell slakt utan föregående bedövning endast får utföras i godkända slakterier, och därmed uppfylla ett flertal lagstadgade krav i enlighet med unionsrätten. Flera muslimska föreningar och paraplyorganisationer för moskéer stämde Region flandern 2016, och ifrågsatte bland annat förordningens giltighet, i synnerhet med beaktande av religionsfriheten som säkerställs i artikel 10 i stadgan.

I detta avseende erinrade domstolen inledningsvis om att den tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet som skyddas i artikel 10.1 i stadgan innefattar en frihet för var och en att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller övertygelse genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer, samt att begreppet "religion" har getts en vid betydelse i stadgan och omfattar såväl forum internum, det vill säga att ha övertygelser, som forum externum, det vill säga att offentligt utöva sin religiösa tro.¹⁶ Särskilda slaktmetoder som påbjuds av religiösa riter, i den mening som avses i artikel 4.4 i förordning nr 1099/2009, omfattas följaktligen av artikel 10.1 i stadgan, och eventuella teologiska skillnader i den frågan kan inte i sig påverka denna slutsats.

14| Europadomstolen, 7 november 2013, **Vallianatos m.fl. mot Grekland**, CE:ECHR:2013:1107JUD002938109, § 73, och Europadomstolen, 14 december 2017, **Orlandi m.fl. mot Italien**, E:ECHR:2017:1214JUD002643112, § 143.

15| Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning (EUT L 303, 2009, s. 1).

16| Se, för ett liknande resonemang, dom av den 14 mars 2017, **G4S Secure Solutions**, C-157/15, [EU:C:2017:203](#), punkterna 27 och 28, och dom av den 14 mars 2017 **Bougnoui och ADDH**, C-188/15, [EU:C:2017:204](#), punkterna 29 och 30.

Angående giltigheten av förordning nr 1099/2009 noterade domstolen att enligt den förordningen är de tekniska villkoren vid rituell slakt utan bedövning i princip desamma som vid all slakt inom unionen, oavsett vilken metod som används. Domstolen ansåg att skyldigheten att utföra rituell slakt i ett godkänt slakteri endast syftar till att tekniskt organisera och styra det fria utövandet av slakt utan föregående bedövning i religiöst syfte. En sådan teknisk styrning är dock inte i sig ägnad att begränsa religionsfriheten för praktiserande muslimer under offerhögtiden. Skyldigheten att använda sig av godkända slakterier åsyftar allmänt och utan åtskillnad alla slaktorganisatörer, oberoende av eventuella kopplingar till en viss religion, och gäller följaktligen utan diskriminering alla köttproducenter inom unionen. Domstolen påpekade även att unionslagstiftaren har funnit en balans mellan respekten för särskilda slaktmetoder som påbjuds av religiösa riter och respekten för de grundläggande bestämmelserna i förordningarna nr 1099/2009 och nr 853/2004¹⁷ om skydd av djurs välbefinnande vid tidpunkten för avlivning och köttkonsumenters hälsa.

3.3. Rätten till en opartisk domstol

I domen av den 27 februari 2018, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* (C-64/16, [EU:C:2018:117](#)), uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *giltigheten av lönesänkningar för domare vid Revisionsrätten i Portugal, med beaktande av principen om domares oavhängighet*. Med anledning av de tvingande kraven för att eliminera den portugisiska statens alltför stora budgetunderskott och i samband med ett unionsprogram för ekonomiskt bistånd till denna medlemsstat, hade den portugisiska lagstiftaren tillfälligt sänkt lönerna inom en stor del av den portugisiska offentliga förvaltningen. Fackförbundet för portugisiska domare väckte talan mot dessa budgetåtgärder, då förbundet ansåg att dessa åtgärder åsidosatte principen om domares oberoende. Mot denna bakgrund önskade den hänskjutande domstolen att EU-domstolen skulle klargöra huruvida dessa åtgärder var förenliga med artikel 19 FEU och artikel 47 i stadgan.

Domstolen framhöll inledningsvis att artikel 19 FEU, som ger uttryck för det värde som rättsstaten utgör enligt artikel 2 FEU, innebär att uppgiften att säkerställa domstolsprövningen inom unionens rättsordning inte enbart ankommer på EU-domstolen utan även på de nationella domstolarna. I detta avseende erinrade domstolen om att möjligheten till en effektiv domstolsprövning i syfte att säkerställa iakttagandet av unionsrätten är i sig en grundförutsättning för en rättsstat. Följaktligen ska varje medlemsstat säkerställa att de instanser som i egenskap av "domstol", i den mening som avses i unionsrätten, hör till dess system med rättsmedel inom de områden som omfattas av unionsrätten uppfyller kraven på ett effektivt domstolsskydd. Eftersom Revisionsrätten i egenskap av domstol kan pröva frågor om tillämpning eller tolkning av unionsrätten måste Portugal således säkerställa att nämnda domstol uppfyller de krav som omfattas av ett effektivt domstolsskydd.

Härvidlag påpekade EU-domstolen att en grundförutsättning för att detta skydd ska säkerställas är att en sådan domstols oavhängighet bevaras, vilket bekräftas i artikel 47 andra stycket i stadgan, vari det anges att tillgången till en "oavhängig" domstol är ett av de krav som hänför sig till den grundläggande rätten till ett effektivt rättsmedel. Garantin för oavhängighet gör sig nämligen inte enbart gällande på unionsnivå, utan även i medlemsstaterna, för de nationella domstolarna. Begreppet oavhängighet förutsätter i synnerhet att den aktuella instansen fullgör sina uppgifter helt självständigt, utan att vara underställd någon annan och utan att ta emot order eller instruktioner från något håll och att den således är skyddad mot yttre inblandning

¹⁷ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 853/2004 av den 29 april 2004 om fastställande av särskilda hygienregler för livsmedel av animaliskt ursprung (EUT L 139, 2004, s. 55, och rättelse enligt EUT L 326, 2014, s. 5).

eller påtryckningar som kan äventyra ledamöternas oberoende prövning och påverka deras avgöranden. EU-domstolen fann således att den omständigheten att domare erhåller en lön som motsvarar vikten av de funktioner de utövar är en garanti som är grundläggande för domarnas oavhängighet.

Domstolen konstaterade emellertid att lönesänkingsåtgärderna inte enbart avsåg Revisionsrättens ledamöter, utan var generella åtgärder som syftade till att en rad ämbetsmän inom nationell offentlig förvaltning skulle bidra till åtstramningspolitiken. Dessa åtgärder var dessutom av tillfällig natur och upphävdes slutgiltigt den 1 oktober 2016. Domstolen slog således fast att artikel 19.1 andra stycket FEU inte utgjorde hinder för att vidta sådana generella lönesänkingsåtgärder som de som var aktuella i det nationella målet, vilka hänförde sig till krav på att eliminera ett alltför stort budgetunderskott och till ett unionsprogram för ekonomiskt bistånd.

Alltjämt med tillämpning av artikel 19.1 andra stycket FEU, i förening med artikel 47 i stadgan, förelade domstolen (stora avdelningen), genom interimistiskt beslut av den 17 december 2018 i målet **kommissionen/ Polen** (C-619/18 R, [EU:C:2018:1021](#)), *Republiken Polen att omedelbart underlåta att tillämpa nationella bestämmelser avseende sänkt pensionsålder för domare vid Högsta domstolen i Polen*. Ansökan om interimistiska åtgärder hade getts in inom ramen för en talan om fördragsbrott¹⁸ som väckts av Europeiska kommissionen, varvid kommissionen hade yrkat att domstolen skulle fastställa att Republiken Polen hade underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt nyssnämnda bestämmelser dels genom att sänka pensionsåldern för domare vid Högsta domstolen och genom att tillämpa denna sänkta pensionsålder på de aktiva domare vid Högsta domstolen som tillsatts före den 3 april 2018, dels genom att ge Republiken Polens president rätt att efter eget skön förlänga förordnandet för domare vid Högsta domstolen efter det att den nyligen fastställda pensionsåldern uppnåtts.¹⁹

Med hänsyn till att interimistiska åtgärder kan beviljas av domaren med behörighet att besluta om sådana åtgärder endast om det har fastställts att beviljandet vid första påseende framstår som faktiskt och rättsligt befogat (*fumus boni juris*) och att åtgärderna ställer krav på skyndsamhet, erinrade domstolen inledningsvis om att villkoret avseende *fumus boni juris* är uppfyllt när åtminstone en av grunderna som åberopas till stöd för talan om huvudsaken vid första påseende inte framstår som grundlös. Utan att uttala sig om huruvida det fanns fog för alla de grunder som åberopats till stöd för fördragsbrotttalan, fann domstolen att det i förevarande fall inte kunde uteslutas att de nationella bestämmelser som kommissionen invänt mot åsidosatte de skyldigheter som åvilade Republiken Polen enligt artikel 19.1 andra stycket FEUF och artikel 47 i stadgan, nämligen att säkerställa att sådana instanser som Högsta domstolen, som hör till nämnda medlemsstats system med rättsmedel inom de områden som omfattas av unionsrätten, uppfyller kraven på ett effektivt domstolsskydd, inklusive rätten till en "opartisk domstol".

Angående villkoret avseende skyndsamhet konstaterade domstolen därefter att prövningen av det villkoret innebär att domstolen ska göra en bedömning av huruvida en tillämpning av de omtvistade nationella bestämmelserna fram till dess att domstolen meddelar dom angående fördragsbrotttalan kan orsaka allvarlig och irreparabel skada med avseende på unionens rättsordning. I detta avseende påpekade domstolen att de nationella domstolarnas oavhängighet är nödvändig för att systemet för domstolssamarbete – som möjligheten att begära förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF ger uttryck för – ska kunna fungera väl, och för åtgärder som unionen vidtar på området för civilrättsligt och straffrättsligt samarbete, eftersom dessa åtgärder grundar sig på det särskilda ömsesidiga förtroende som medlemsstaterna hyser för varandras

18| Mål C-619/18, **kommissionen/Polen**, pågående per den 31 december 2018.

19| Detta interimistiska beslut antogs sedan domstolens vice ordförande antagit ett föregående interimistiskt beslut utan hörande av motparten (*inaudita altera parte*), varigenom kommissionens ansökan om interimistiska åtgärder tillfälligt bifölls (beslut av den 19 oktober 2018, **kommissionen/Polen** (C-619/18 R, ej publicerat, [EU:C:2018:852](#))).

respektive rättsväsende. Den omständigheten att Polens Högsta domstols oavhängighet eventuellt inte kunde garanteras till dess att den slutliga domen meddelades kunde följaktligen ge upphov till allvarlig skada med avseende på unionens rättsordning, och därmed på de rättigheter som tillkommer enskilda enligt unionsrätten, samt de värdegrundsatser i artikel 2 FEU som unionen bygger på, däribland rättsstatsprincipen. Denna allvarliga skada var även av sådan art att den kunde vara irreparabel eftersom Högsta domstolen i Polen, i egenskap domstol i sista instans, meddelar avgöranden, däribland i mål som innebär tillämpning av unionsrätten, som har rättskraft och som därmed kan få oåterkalleliga verkningar med avseende på unionens rättsordning. För det fall att de omtvistade nationella bestämmelserna tillämpades till dess att den slutliga domen meddelades skulle det även kunna rubba det förtroende som medlemsstaterna och deras domstolar har för Republiken Polens rättsväsende, vilket skulle kunna få till följd att medlemsstaterna vägrar att erkänna och verkställa rättsliga avgöranden från domstolar i Republiken Polen.

Slutligen vägrade domstolen unionens allmänna intresse som kommissionens åberopat till stöd för sin ansökan om interimistiska åtgärder, mot Republiken Polens intresse av att med omedelbar verkan tillämpa de omtvistade nationella bestämmelserna. Härvidlag påpekade domstolen att de begärda interimistiska åtgärderna var sådana att de kunde säkerställa att den slutliga domen kunde verkställas om fördragsbrottstalan vann bifall. Om de interimistiska åtgärderna däremot inte beviljades och fördragsbrottstalan bifölls, skulle unionens allmänna intresse av att unionens rättsordning fungerar väl riskera att påverkas på ett allvarligt och irreparabelt sätt, i avvaktan på den slutliga domen. Domstolen ansåg även att Republiken Polens intresse av att dess Högsta domstol fungerar väl inte kunde påverkas på ett sådant sätt om de begärda interimistiska åtgärderna beviljades och fördragsbrottstalan ogillades, eftersom de beviljade interimistiska åtgärderna endast skulle medföra att de rättsregler som gällde innan lagen om Högsta domstolen antogs tillämpades under en begränsad tid. Domstolen fann således att denna intresseavvägning resulterade i att de interimistiska åtgärder som begärts av kommissionen skulle beviljas.

3.4. Principen *ne bis in idem*

I tre domar av den 20 mars 2018 (*Menci*, C-524/15, [EU:C:2018:197](#), *Garlsson Real Estate m.fl.*, C-537/16, [EU:C:2018:193](#), och *Di Puma och Zecca*, C-596/16 och C-597/16, [EU:C:2018:192](#)), uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om huruvida det var förenligt med principen *ne bis in idem* att kumulera en administrativ påföljd av straffrättslig karaktär med en straffrättslig påföljd. Principen *ne bis in idem* fastställs i artikel 50 i stadgan och framgår även av artikel 4 i protokoll nr 7 till Europakonventionen. Denna princip förbjuder att samma person lagförs eller straffas flera gånger för samma gärning. Domstolen har dessutom slagit fast att den ger ensklida en rättighet som är direkt tillämplig inom ramen för en tvist.

I de aktuella målen hade sökandena påförts administrativa sanktionsavgifter för att ha underlåtit att betala mervärdesskatt (målet *Menci*), för att ha gjort sig skyldiga till otillbörlig marknadspåverkan (målet *Garlsson Real Estate m.fl.*), eller för insiderhandel (målet *Di Puma och Zecca*). Dessa åtgärder hade även resulterat i straffrättsliga förfaranden. I målet *Menci* pågick dessa förfaranden fortfarande, i målet *Garlsson Real Estate m.fl.* hade de lett till en fällande dom där ett fängelsestraff utdömts och så småningom bortfallit genom benådning, och i målet *Di Puma och Zecca* hade åtalet ogillats då de omständigheter som utgjorde det påstådda brottet inte hade styrkts.

Domstolen påpekade inledningsvis att de aktuella administrativa och straffrättsliga förfarandena och påföljderna utgjorde ett genomförande av unionsrätten, i den mening som avses i artikel 51.1 i stadgan. De var nämligen avsedda att genomföra artikel 325 FEUF, samt bestämmelser i direktiv 2006/112²⁰ (*Menci*) och

20| Rådets direktiv 2006/112/EG av den 28 november 2006 om ett gemensamt system för mervärdesskatt (EUT L 347, 2006, s. 1).

direktiv 2003/6²¹ (Garlsson Real Estate m.fl., och Di Puma och Zecca). Dessa förfaranden och påföljder måste följaktligen respektera den grundläggande rättighet som garanteras i artikel 50 i stadgan.

I målen *Menci* och *Garlsson Real Estate m.fl.*, erinrade domstolen därefter om de relevanta kriterierna för att bedöma dels huruvida förfaranden och påföljder är av straffrättslig karaktär, dels huruvida fråga ska anses vara om samma gärning. Domstolen hänvisade först till domarna *Bonda*²² och *Åkerberg Fransson*,²³ vilka anger att bedömningen av straffrättslig karaktär ska ske mot bakgrund av tre kriterier, nämligen den rättsliga kvalificeringen av överträdelsen i nationell rätt, överträdelsens art, samt arten av och hur sträng den påföljd är som den berörde kan åläggas. Angående bedömningen av om fråga ska anses vara om samma gärning, framhöll domstolen att det avgörande kriteriet är huruvida de faktiska omständigheterna är desamma, varmed avses en samling konkreta omständigheter, som är oupplösligt förbundna med varandra och som lett till att den berörda personen slutligt frikänts eller dömts till ansvar.

Vidare slog domstolen fast att en kumulering av straffrättsliga förfaranden/påföljder och administrativa ekonomiska förfaranden/påföljder av straffrättslig karaktär kan utgöra en begränsning av principen *ne bis in idem*. En sådan begränsning kan dock vara berättigad på grundval av artikel 52.1 i stadgan, om den i enlighet med den artikeln är föreskriven i lag och förenlig med det väsentliga innehållet i principen *ne bis in idem* och, med beaktande av proportionalitetsprincipen, om den är nödvändig och faktiskt svarar mot mål av allmänt samhällsintresse som erkänns av unionen.

Nationell lagstiftning som tillåter en sådan kumulering måste således eftersträva ett mål av allmänintresse som kan motivera denna kumulering, och de aktuella förfarandena och påföljderna måste även avse kompletterande målsättningar rörande olika aspekter av samma överträdelse. Målsättningar avseende uppbörd av mervärdesskatt i sin helhet (målet *Menci*), skydd av finansmarknadernas integritet i unionen, samt skydd av allmänhetens förtroende för finansiella instrument (målen *Garlsson Real Estate m.fl.* och *Di Puma och Zecca*) uppfyller detta krav.

För att vara förenlig med proportionalitetsprincipen får en kumulering av förfaranden och påföljder av straffrättslig karaktär inte heller gå utöver vad som är ändamålsenligt och nödvändigt för att uppnå de eftersträlvade målen. Beträffande åtgärdens ändamålsenlighet påpekade domstolen att när det finns flera ändamålsenliga åtgärder att välja mellan ska den åtgärd väljas som är minst ingripande, och de vållade olägenheterna får inte vara orimliga i förhållande till de eftersträlvade målen. Vad gäller huruvida åtgärden är strikt nödvändig, måste den nationella lagstiftningen innehålla klara och exakta bestämmelser som gör det möjligt för den enskilde att förutse vilka handlingar och underlåtenheter som kan bli föremål för en sådan kumulering. Åtgärden måste dessutom säkerställa att den börda en sådan kumulering medför för den berörda personen inte går utöver vad som är strikt nödvändigt för att uppnå det eftersträlvade målet. Detta krav innebär dels att den nationella lagstiftningen måste omfatta bestämmelser som säkerställer en samordning för att minska den ytterligare börda en sådan kumulering medför till vad som är strikt nödvändigt, dels att den innehåller bestämmelser som säkerställer att strängheten i de samlade påföljderna motsvarar den aktuella överträdelsens allvar. Det ankommer på den nationella domstolen att kontrollera huruvida dessa villkor är uppfyllda och pröva huruvida den konkreta tillämpningen av den nationella lagstiftningen är proportionerlig.

21| Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/6/EG av den 28 januari 2003 om insiderhandel och otillbörlig marknadspåverkan (marknadsmissbruk) (EUTL 96, 2003, s. 16).

22| Domstolens dom av den 5 juni 2012, *Bonda* (C-489/10, [EU:C:2012:319](#), EU: 2012:319).

23| Domstolens dom av den 26 februari 2013, *Åkerberg Fransson* (C-617/10, [EU:C:2013:105](#)).

Domstolen påpekade även att de krav som uppställs i artikel 50 och artikel 52.1 i stadgan vid en eventuell kumulering av straffrättsliga förfaranden och påföljder, å ena sidan, och administrativa förfaranden och påföljder av straffrättslig karaktär, å andra sidan, säkerställer en skyddsnivå för principen *ne bis in idem* som inte understiger den som garanteras i artikel 4 i protokoll nr 7 till Europakonventionen såsom den har tolkats av Europadomstolen, varvid sistnämnda domstol i sin senare rättspraxis²⁴ har förtydligat att en sådan kumulering förutsätter att de aktuella förfarandena är tillräckligt nära förbundna i materiellt och tidsmässigt hänseende.

På grundval av dessa överväganden fann domstolen i målet *Menci* att den aktuella nationella lagstiftningen, som angav att straffrättsliga förfaranden för underlåtenhet att betala mervärdesskatt kunde inledas även efter det att en administrativ påföljd av straffrättslig karaktär hade påförts, säkerställde att en sådan kumulering inte gick utöver vad som var absolut nödvändigt, särskilt med hänsyn till att den nationella lagstiftningen tycktes innebära att straffrättsliga förfaranden var begränsade till att avse mer allvarliga överträdelse angående höga belopp av obetald mervärdesskatt.

I målet *Garlsson Real Estate e.a.*, ansåg domstolen däremot att den aktuella nationella lagstiftningen, som tillät ett förfarande för administrativa sanktionsavgifter för otillbörlig marknadspåverkan trots att en brottmålsdom avseende dessa gärningar redan hade meddelats, inte var förenlig med proportionalitetsprincipen. Den påföljd som meddelats i brottmålsdomen var nämligen ägnad att bestraffa överträdelsen på ett effektivt, proportionellt och avskräckande sätt. Domstolen påpekade även att denna slutsats inte kunde vederläggas av den omständigheten att detta straff senare kunde bortfalla genom benådning.

Målet *Di Puma och Zecca* rörde frågan huruvida direktiv 2003/6, jämfört med artikel 50 i stadgan, utgjorde hinder mot nationell lagstiftning som innebar att rättskraften av de slutsatser om de faktiska omständigheterna som dragits inom ramen för ett brottmål utvidgades till att omfatta ett förfarande för administrativa sanktionsavgifter. Denna lagstiftning förbjöd således att ett administrativt förfarande inleddes sedan en friande brottmålsdom meddelats, medan direktiv 2003/6 ålägger medlemsstaterna att föreskriva effektiva, proportionella och avskräckande administrativa påföljder för överträdelse av förbudet mot insiderhandel. Med beaktande av den betydelse som principen om rättskraft har såväl inom unionens rättsordning som inom de nationella rättsordningarna, fann domstolen att sådan lagstiftning inte stred mot unionsrätten. Det skulle dessutom vara oförenligt med principen *ne bis in idem* att genomföra ett förfarande avseende en administrativ sanktionsavgift av straffrättslig karaktär, när det i en lagakraftvunnen friande brottmålsdom har konstaterats att det inte föreligger några omständigheter som utgör brott. Ett sådant förfarande skulle nämligen gå uppenbart utöver vad som är nödvändigt för att uppnå det eftersträfvade målet. I detta avseende erinrade domstolen om att det skydd som följer av principen *ne bis in idem* även omfattar en situation där personen slutligt har frikänts.

²⁴| Se Europadomstolens dom av den 15 november 2016, **A och B mot Norge** (CE:ECHR:2016 :1115JUD 002413011, § 132).

III. Unionsmedborgarskap

Vad gäller unionsmedborgarskapet förtjänar flera domar att tas upp. Sju domar rör rätten för unionsmedborgare och deras familjemedlemmar att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorium enligt artiklarna 20 och 21 FEUF samt direktiv 2004/38.²⁵ Två andra domar behandlar villkoren för utlämning av unionsmedborgare.

1. Begränsning av uppehållsrätten för unionsmedborgare och deras familjemedlemmar

De förenade målen **B och Vomero** (C-316/16 och C-424/16, [EU:C:2018:256](#)), där domstolen (stora avdelningen) meddelade dom den 17 april 2018, rörde villkoren för att omfattas av förstärkt skydd mot utvisning från en medlemsstats territorium enligt artikel 28.3 a i direktiv 2004/38.

Det första målet rörde en grekisk medborgare, B, född år 1989. År 1993, efter föräldrarnas separation, hade B bosatt sig med sin moder, som var grekisk och tysk medborgare, i Tyskland och hade permanent uppehållsrätt där i den mening som avses i artikel 16 i direktiv 2004/38. B dömdes år 2013 till fängelse i fem år och åtta månader och var frihetsberövad från den 12 april 2013. År 2014 fastställde den behöriga tyska myndigheten att B hade förlorat rätten till inresa och uppehåll i Tyskland och ålade honom att lämna den medlemsstaten inom en månad. Det andra målet rörde den italienska medborgaren Franco Vomero som var bosatt i Förenade kungariket sedan år 1985. Mellan år 1987 och år 1999 hade flera fällande brottmålsdomar meddelats mot honom i Italien och Förenade kungariket. Ingen av dessa domar hade medfört något frihetsberövande. År 2002 dömdes han till åtta års fängelse för dråp. Han frigavs i början av juli 2006. Behörig myndighet i Förenade kungariket hade år 2007 beslutat att Franco Vomero skulle utvisas.

Domstolen slog i sin dom inledningsvis fast att artikel 28.3 a i direktiv 2004/38 ska tolkas så, att det krävs att den berörda personen har permanent uppehållsrätt, i den mening som avses i artikel 16 och artikel 28.2 i detta direktiv, för att vederbörande ska erhålla skydd mot utvisning enligt den förstnämnda bestämmelsen. Domstolen erinrade därvidlag om att det följer av direktiv 2004/38 att skyddet mot utvisning ökar stegvis beroende på graden av integration som unionsmedborgaren uppnått i den mottagande medlemsstaten. En person som har permanent uppehållsrätt får således utvisas om det "föreligger ett allvarligt hot mot allmän ordning och säkerhet" medan en person som kan styrka en vistelse under de tio föregående åren endast får utvisas om det är motiverat av "tvingande hänsyn till allmän säkerhet". Följaktligen omfattas en unionsmedborgare av det förstärkta skydd som sammanhänger med en tioårig vistelse i den mottagande medlemsstaten endast om denne dessförinnan uppfyller villkoret för den lägre skyddsnivån, det vill säga att ha permanent uppehållsrätt efter en laglig vistelse under en fortlöpande period på fem år i den medlemsstaten.

Domstolen preciserade dessutom att den vistelseperiod om tio år som krävs för att komma i åtnjutande av det förstärkta skydd som föreskrivs i artikel 28.3 a i direktiv 2004/38 ska beräknas bakåt i tiden från beslutet att utvisa den berörda personen. I det avseendet framgår det av domstolens praxis att perioder av fängelsevistelse – som sådana och oberoende av perioder av bortovaro från den mottagande medlemsstaten

²⁵ Europaparlamentets och rådets direktiv av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG (EUT L 158, 2004, s. 77, och rättelser EUT L 229, 2004, s. 35, och EUT L 197, 2005, s. 34).

territorium – i förekommande fall kan leda till att anknytningen till denna stat bryts och att en sammanhängande vistelse där avbryts. Det förhållandet att den berörda personen dömts till ett fängelsestraff av myndigheterna i denna medlemsstat kan emellertid inte anses utgöra en sådan omständighet som automatiskt bryter den anknytning genom integration som personen tidigare haft till denna stat och dennes stadigvarande uppehåll där. När det är fråga om en unionsmedborgare som avtjänar ett fängelsestraff och vederbörande är föremål för ett utvisningsbeslut, kan kravet i nämnda bestämmelse på att den berörda personen ska ha "uppehållit sig i den mottagande medlemsstaten under de tio föregående åren" följaktligen anses uppfyllt om det efter en helhetsbedömning av den personens situation – med beaktande av alla relevanta aspekter – kan konstateras att den berörda personens anknytning genom integration till den mottagande medlemsstaten, trots fängelsestraffet, inte har brutits. Dessa aspekter omfattar, bland annat, den grad av anknytning genom integration som funnits till den mottagande medlemsstaten före den berörda personens fängelsestraff, arten av det brott som ledde till det avtjänade fängelsestraffet och de omständigheter under vilka brottet begicks samt den berörda personens beteende under frihetsberövandet.

De förenade målen **K och H.F. (uppehållsrätt och anklagelser om krigsförbrytelser)** (C-331/16 och C-366/16, [EU:C:2018:296](#)), där domstolen (stora avdelningen) meddelade dom den 2 maj 2018, rörde frågan huruvida en *begränsning i uppehållsrätten avseende en unionsmedborgare eller en familjemedlem till en unionsmedborgare som misstänks ha deltagit i krigsförbrytelser vid en tidigare tidpunkt* är förenlig med artikel 27.2 i direktiv 2004/38.

Det första målet rörde en person, K, som hade både bosniskt och kroatiskt medborgarskap. K var sedan år 2001 bosatt i Nederländerna. År 2015 förklarades K icke önskvärd i Nederländerna med motiveringen att han gjort sig skyldig till sådana gärningar som avses i artikel 1.F a i Genèvekonventionen,²⁶ att K måste ha varit medveten om de krigsförbrytelser och brott mot mänskligheten som begicks av den bosniska arméns specialstyrkor och att K dessutom personligen hade deltagit i dessa förbrytelser. Det andra målet rörde den afghanske medborgaren H.F. som kom till Nederländerna år 2000 och flyttade till Belgien år 2011. H.F.s ansökningar om uppehållstillstånd hade avslagits med motiveringen att han hade begått brott som omfattades av artikel 1.F a i Genèvekonventionen. Båda dessa personer hade överklagat de aktuella besluten.

I domen angav domstolen inledningsvis att det framgår av artikel 27.1 i direktiv 2004/38 att medlemsstaterna får vidta åtgärder som begränsar den fria rörligheten för unionsmedborgare eller deras familjemedlemmar, oavsett medborgarskap, bland annat av hänsyn till allmän ordning eller säkerhet. Den fann att en sådan begränsning av den fria rörligheten för en unionsmedborgare, eller för en tredjelandsmedborgare som är familjemedlem till en unionsmedborgare, som tidigare varit föremål för ett beslut om nekad flyktingstatus enligt artikel 1.F i Genèvekonventionen eller artikel 12.2 i direktiv 2011/95,²⁷ kan omfattas av begreppet "allmän ordning eller säkerhet" i den mening som avses i artikel 27.2 första stycket i direktiv 2004/38. Domstolen erinrade emellertid om att åtgärder med hänsyn till allmän ordning eller säkerhet endast kan vidtas om det, efter att de behöriga nationella myndigheterna gjort en bedömning i det enskilda fallet, framgår att den berördes personliga beteende utgör ett aktuellt, verkligt, och tillräckligt allvarligt hot mot ett grundläggande samhällsintresse. Den omständigheten att en sådan person, som ansöker om uppehållsrätt i en medlemsstat, tidigare varit föremål för ett beslut om nekad flyktingstatus enligt nämnda artikel i

26| Konventionen angående flyktingars rättsliga ställning undertecknades den 28 juli 1951 i Genève och trädde i kraft den 22 april 1954 (*United Nations Treaty Series*, vol. 189, s.137, nr 2545 (1954)). Artikel 1. F i Genèvekonventionen har följande lydelse:

"Stadgandena i denna konvention äga icke tillämpning på den beträffande vilken föreliggande allvarliga skäl antaga, att han a) förövat brott mot freden, krigsförbrytelse eller brott mot mänskligheten, sådana dessa brott blivit definierade i de internationella överenskommelser, som tillkommit för att meddela bestämmelser angående sådana brott ..."

27| Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/95/EU av den 13 december 2011 om normer för när tredjelandsmedborgare eller statslösa personer ska anses berättigade till internationellt skydd, för en enhetlig status för flyktingar eller personer som uppfyller kraven för att betecknas som subsidiärt skyddsbehövande, och för innehållet i det beviljade skyddet (EUT L 337, 2011, s. 9).

konventionen angående flyktingars rättsliga ställning eller artikel 12.2 i direktiv 2011/95 utgör följaktligen inte grund för behöriga myndigheter i den mottagande medlemsstaten att automatiskt anse att personens blotta närvaro i landet utgör – oavsett om det finns någon risk för återfall i brott eller ej – ett verkligt, faktiskt och tillräckligt allvarligt hot mot ett grundläggande samhällsintresse som skulle kunna motivera att åtgärder vidtas med hänsyn till allmän ordning eller säkerhet.

Domstolen betonade därvidlag att fastställandet av att ett sådant hot föreligger ska grundas på en bedömning utförd av behöriga myndigheter i den mottagande medlemsstaten av den berörda individens personliga beteende, varvid ska beaktas vad som anförts i beslutet att inte bevilja vederbörande flyktingstatus liksom de skäl som angetts i beslutet, särskilt vad för slags brott eller gärningar som lagts vederbörande till last och hur grova dessa är, i vilken utsträckning vederbörande personligen varit inblandad samt om det eventuellt finns några ansvarsfrihetsgrunder liksom om huruvida en fällande brottmålsdom meddelats eller ej. Vid denna helhetsbedömning ska även beaktas den tid som förflutit sedan de påtalade brotten eller gärningarna begicks liksom personens senare beteende, särskilt för att utreda om beteendet ger vid handen att han eller hon fortfarande har en benägenhet att kränka de grundläggande värden som avses i artiklarna 2 och 3 FEU på ett sätt som skulle kunna utgöra ett hot mot befolkningens trygghet och fysiska säkerhet. Enbart den omständigheten att personens tidigare gärningar har begåtts i en specifik historisk och social kontext i det land som denne kommer från och vilken inte torde kunna uppstå i den mottagande medlemsstaten, utgör inte hinder för ett sådant fastställande.

Domstolen preciserade vidare att de behöriga myndigheterna i den mottagande medlemsstaten, i enlighet med proportionalitetsprincipen, ska göra en avvägning mellan, å ena sidan, det hot som den berörda personens personliga beteende utgör för grundläggande samhällsintressen i den mottagande staten och, å andra sidan, skyddet för de rättigheter som unionsmedborgare och deras familjemedlemmar har enligt direktivet.

2. Härledd uppehållsrätt för tredjelandsmedborgare som är familjemedlemmar till en unionsmedborgare

På detta område ska fem domar omnämnas. En av dessa är domen **Coman m.fl.** (C-673/16, [EU:C:2018:385](#)), som redovisats närmare ovan under rubrik II "Grundläggande rättigheter".

I dom **K.A. m.fl.** av den 8 maj 2018 (familjeåterförening i Belgien) (C-82/16, [EU:C:2018:308](#)), gjorde domstolen (stora avdelningen) vissa klargöranden *angående innebörden av den härledda uppehållsrätt som en tredjelandsmedborgare som är familjemedlem till en unionsmedborgare vilken aldrig utövat sin rätt till fri rörlighet kan göra gällande på grundval av artikel 20 FEUF*. Det nationella målet rörde flera tredjelandsmedborgare som hade ansökt om uppehållstillstånd för familjeåterförening i deras egenskap av släkting i rakt nedstigande led som för sin försörjning är beroende av en belgisk medborgare, förälder till en underårig belgisk medborgare eller samboende registrerad partner i ett stabilt förhållande med en belgisk medborgare. Den behöriga nationella myndigheten hade inte prövat ansökningarna, eftersom de berörda personerna var föremål för inreseförbud som fortfarande var i kraft. Vissa av dessa beslut om inreseförbud grundades på att personen ansågs utgöra ett hot mot allmän ordning.

Domstolen slog inledningsvis fast att artikel 20 FEUF utgör hinder för en medlemsstats praxis enligt vilken sådana ansökningar inte prövas enbart av det skälet att den berörda tredjelandsmedborgaren är föremål för ett beslut om inreseförbud, utan att det gjorts någon bedömning av om det föreligger något beroendeförhållande mellan unionsmedborgaren och tredjelandsmedborgaren i fråga som är sådant att

nämnda unionsmedborgare i praktiken skulle tvingas lämna unionens territorium och berövas möjligheten att faktiskt åtnjuta kärnan i de rättigheter som följer av unionsmedborgarskapet för det fall att han eller hon skulle nekas en härledd rätt till uppehållstillstånd.

Därefter klargjorde domstolen under vilka omständigheter ett sådant beroendeförhållande kan anses föreligga. I det avseendet betonade domstolen att en vuxen, till skillnad från underåriga, i princip kan leva sitt liv oberoende av sina familjemedlemmar. När unionsmedborgaren är myndig kan det endast i undantagsfall anses föreligga ett beroendeförhållande som motiverar att den berörda tredjelandsmedborgaren beviljas en härledd uppehållsrätt. Så är fallet endast om den berörda personen, med beaktande av samtliga relevanta omständigheter, inte under några förhållanden kan skiljas från sin familjemedlem som vederbörande är beroende av. När unionsmedborgaren är underårig ska bedömningen av om det föreligger ett sådant beroendeförhållande däremot göras – med hänsyn till barnets bästa – med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet, särskilt barnets ålder, dess fysiska och känslomässiga utveckling, styrkan i barnets känslomässiga band till var och en av föräldrarna samt den risk som en separation från tredjelandsmedborgaren skulle medföra för dess välbefinnande.

Vidare framhöll domstolen, vad gäller sammanhanget i det nationella målet, att vissa omständigheter saknar betydelse vid bedömningen av huruvida en tredjelandsmedborgare ska tillerkännas härledd uppehållsrätt. Det saknar således betydelse att det beroendeförhållande som tredjelandsmedborgaren har åberopat uppstod efter den tidpunkt då beslutet om inreseförbud antogs med avseende på nämnda tredjelandsmedborgare. Likaså saknar det betydelse att nämnda förbud hade vunnit laga kraft vid den tidpunkt då tredjelandsmedborgaren ingav sin ansökan om uppehållstillstånd för familjeåterförening eller att förbudet grundar sig på underlåtenheten att iakttä en skyldighet att återvända. När ett sådant förbud grundar sig på hänsyn till allmän ordning får dessa skäl inte heller automatiskt medföra att en härledd uppehållsrätt inte ska beviljas. Ett beslut att inte bevilja härledd uppehållsrätt ska bygga på en konkret bedömning av samtliga omständigheter i fallet som görs mot bakgrund av proportionalitetsprincipen, barnets bästa och de grundläggande rättigheterna av vilken det ska framgå att den berörda personen utgör ett verkligt, aktuellt och tillräckligt allvarligt hot mot allmän ordning.

Slutligen angav domstolen att ett beslut om återvändande med avseende på en tredjelandsmedborgare som redan har varit föremål för ett beslut om återvändande åtföljt av ett inreseförbud, som fortfarande är i kraft, enligt direktiv 2008/115²⁸ inte får fattas utan att hänsyn tas till de omständigheter som rör familjelivet, och särskilt det underåriga barnets bästa, som åberopats i en ansökan om uppehållstillstånd för familjeåterförening ingiven efter utfärdandet av inreseförbudet, förutom när den berörda personen hade kunnat åberopa dessa omständigheter i ett tidigare skede.

Domstolen tog i två andra mål återigen ställning till den härledda uppehållsrätt som en tredjelandsmedborgare kan göra gällande i sin egenskap av familjemedlem till en unionsmedborgare som är bosatt i den medlemsstat där han eller hon är medborgare. I dom av den 27 juni 2018, **Altiner och Ravn** (C-230/17, [EU:C:2018:497](#)), avgjorde domstolen ett mål som rörde en ansökan om uppehållstillstånd som ett turkiskt underårigt barn gav in i Danmark i sin egenskap av familjemedlem till sin faders danska maka, efter det att paret efter nära två års vistelse i Sverige återvände till Danmark. I målet **Banger** (C-89/17, [EU:C:2018:570](#)), där domstolen meddelade dom den 12 juli 2018, hade den sydafrikanska partnern till en medborgare i Förenade kungariket ansökt om uppehållskort då paret efter några års bosättning i Nederländerna återvände till Förenade kungariket.

28| Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/115/EG av den 16 december 2008 om gemensamma normer och förfaranden för återvändande av tredjelandsmedborgare som vistas olagligt i medlemsstaterna (EUT L 348, 2008, s. 98).

Direktiv 2004/38 var inte tillämpligt i något av dessa mål, eftersom det endast reglerar villkoren för en unionsmedborgares inresa och vistelse i andra medlemsstater än den som han eller hon är medborgare i. Bestämmelserna i detta direktiv ger således inte stöd för att tredjelandsmedborgare som är familjemedlemmar till en unionsmedborgare skulle ha någon härledd uppehållsrätt i den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i. En sådan uppehållsrätt kan emellertid grundas på artikel 21.1 FEUF i en sådan situation. Domstolen erinrade följaktligen om att även om direktiv 2004/38 inte omfattar fallet då en unionsmedborgare återvänder till den medlemsstat som han eller hon är medborgare i för att uppehålla sig där, så ska direktivet tillämpas analogt.

Således prövade domstolen i domen **Altiner och Ravn** det specifika villkoret enligt den danska lagstiftningen innebäran att när en tredjelandsmedborgare som är familjemedlem till den danska medborgare som återvänder till Danmark efter att ha utövat sin rätt till fri rörlighet reser in i Danmark eller ansöker om uppehållskort, ska detta ha skett som en "naturlig följd" av att den berörda danska medborgaren har återvänt till nämnda medlemsstat. De danska myndigheterna hade nämligen beslutat om avslag på den ansökan om uppehållskort som ingetts av den turkiske sonen till den danska medborgarens make av det skälet att ansökan ingetts närmare nio månader efter det att paret återvände till Danmark.

Domstolen fann inledningsvis att när en unionsmedborgare under en verkningsfull vistelse i en annan medlemsstat än den som han eller hon är medborgare i har utvecklat eller befast ett familjeliv, krävs det att unionsmedborgaren, för att dennes rättigheter enligt artikel 21.1 FEUF ska få en ändamålsenlig verkan, ges möjlighet att vid ett återvändande till den medlemsstat där vederbörande är medborgare fortsätta leva detta familjeliv genom att en härledd uppehållsrätt beviljas en familjemedlem som är tredjelandsmedborgare. Enligt direktiv 2004/38 villkoras inte heller den härledda uppehållsrätten för familjemedlemmar till en unionsmedborgare av ett krav på att familjemedlemmarna måste resa in i denna medlemsstat inom en viss tid efter unionsmedborgarens inresa.

I syfte att avgöra om en sådan härledd uppehållsrätt ska beviljas med stöd av artikel 21.1 FEUF har de behöriga myndigheterna i den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i rätt att kontrollera att ett sådant familjeliv inte hade avbrutits före tredjelandsmedborgarens inresa i unionsmedborgarens ursprungsmedlemsstat. Vid en sådan kontroll kan den berörda medlemsstaten, såsom ett indicium, beakta den omständigheten att familjemedlemmen har rest in i medlemsstaten lång tid efter det att unionsmedborgaren återvände till denna medlemsstat. De behöriga myndigheterna ska emellertid, inom ramen för en helhetsbedömning, ta hänsyn även till andra relevanta omständigheter, bland annat sådana som kan visa att det familjeliv som utvecklats och befasts i den mottagande medlemsstaten inte har avslutats, trots den tid som förflutit från det att unionsmedborgaren återvände till ursprungsmedlemsstaten till dess att tredjelandsmedborgaren reste in till samma medlemsstat.

I domen av den 12 juli 2018, *Banger*, slog domstolen fast att den medlemsstat som en unionsmedborgare är medborgare i visserligen inte är skyldig att bevilja en rätt till inresa och uppehåll för en icke-registrerad partner som är tredjelandsmedborgare med vilken unionsmedborgaren har ett varaktigt förhållande men medlemsstaten är likväl skyldig att underlätta beviljandet av ett sådant uppehållstillstånd.

Domstolen angav att en tredjelandsmedborgare, som har ett varaktigt vederbörligen bestyrkt förhållande med en unionsmedborgare som utövat sin rätt till fri rörlighet och som återvänder till den medlemsstat som han eller hon är medborgare i för att uppehålla sig där, inte ska – då unionsmedborgaren återvänder till nämnda medlemsstat – bli föremål för en mindre förmånlig behandling än den behandling som enligt direktiv 2004/38 ska gälla för en tredjelandsmedborgare som har ett varaktigt vederbörligen bestyrkt förhållande med en unionsmedborgare som utövar sin rätt till fri rörlighet i andra medlemsstater än den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i. I artikel 3.2 första stycket b i direktivet föreskrivs med avseende på den partner med vilken unionsmedborgaren har ett sådant förhållande att den mottagande medlemsstaten ska "underlätta", i överensstämmelse med nationell lagstiftning, inresa och uppehåll. Om detta direktiv inte

tillämpades analogt skulle unionsmedborgaren avskräckas från att lämna den medlemsstat i vilken han eller hon är medborgare för att utöva sin uppehållsrätt enligt artikel 21.1 FEUF i en annan medlemsstat, på grund av att vederbörande inte skulle kunna vara säker på att efter ett återvändande till ursprungsmedlemsstaten kunna fortsätta att leva det familjeliv med sina nära anhöriga som han eller hon sålunda har utvecklat eller befast i den mottagande medlemsstaten under en faktisk vistelse.

Domstolen tillade att medlemsstaterna ska föreskriva en möjlighet för en partner till en unionsmedborgare att få sin ansökan avgjord genom ett beslut som grundas på en noggrann undersökning av hans eller hennes personliga förhållanden, varvid ett eventuellt avslagsbeslut ska vara motiverat. Den behöriga myndigheten är vid denna undersökning skyldig att beakta olika faktorer som kan vara relevanta beroende på det enskilda fallet. Även om medlemsstaterna har ett stort utrymme för skönsmässig bedömning i fråga om vilka faktorer som ska beaktas ska de emellertid se till att deras lagstiftning innehåller kriterier som är förenliga med den gängse meningen av ordet "underlätta" i artikel 3.2 första stycket b i direktiv 2004/38 och som inte medför att denna bestämmelse förlorar sin ändamålsenliga verkan. De berörda tredjelandsmedborgarna ska dessutom ha tillgång till rättsmedel som innebär att de kan angripa beslut att avslå deras ansökningar om uppehållstillstånd, eftersom bestämmelserna i direktiv 2004/38 ska tolkas på ett sätt som står i överensstämmelse med kraven i artikel 47 i stadgan. I det sammanhanget ska de nationella domstolarna kontrollera huruvida den nationella lagstiftningen och tillämpningen av denna har hållit sig inom gränserna för det bedömningsutrymme som framgår av direktivet, och särskilt huruvida avslagsbeslutet har antagits på tillräckligt goda grunder och att de processrättsliga skyddsreglerna har efterlevts.²⁹

Slutligen hade domstolen tillfälle att i dom av den 27 juni 2018, **Diallo** (C-246/17, [EU:C:2018:499](#)) klargöra inom vilken frist ett beslut om utfärdande av uppehållskort för familjemedlemmar till en unionsmedborgare ska antas och delges enligt artikel 10.1 i direktiv 2004/38 samt vilka konsekvenserna blir om den föreskrivna fristen överskrids. I det aktuella fallet hade en guineansk medborgare, i egenskap av förälder till ett barn som är nederländsk medborgare och har hemvist i Belgien, ansökt om uppehållskort för familjemedlemmar till en unionsmedborgare. De belgiska myndigheterna avslog ansökan och delgav sökanden sitt beslut sex månader och nio dagar efter ansökans ingivande. Efter det att detta avslagsbeslut upphävts i domstol på grund av att det saknade motivering antog de belgiska myndigheterna ett nytt avslagsbeslut, nära ett år efter ingivandet av ansökan. Av nationell rättspraxis, vilken enligt belgiska staten i avsaknad av specifika unionsbestämmelser på området var tillämplig i det aktuella fallet, framgick att myndigheterna sedan deras initiala beslut upphävts i domstol förfogade över en ny sexmånadersfrist enligt artikel 10.1 i direktiv 2004/38 för att pröva ansökan. Den berörda personen överklagade även detta avslagsbeslut och anförde därvid bland annat att den omständigheten att den behöriga nationella myndigheten får en ny frist på sex månader, sedan ett första beslut upphävts, frångår artikel 10.1 i direktiv 2004/38 dess ändamålsenliga verkan.

Domstolen preciserade att de behöriga nationella myndigheterna, inom den bindande frist på sex månader efter det att ansökan om uppehållskort lämnades in som föreskrivs i artikel 10.1 i direktiv 2004/38, ska pröva ansökan, fatta ett beslut, delge beslutet – positivt eller negativt – och i förekommande fall tillhandahålla sökanden uppehållskortet. Vad gäller följderna av att denna sexmånadersfrist överskrids påpekade domstolen att ett uppehållskort inte får utfärdas till en tredjelandsmedborgare som inte uppfyller de krav som uppställs i direktiv 2004/38 för att beviljas ett sådant. Även om inget hindrar att det i nationell lagstiftning föreskrivs att underlåtenhet från den behöriga myndighetens sida att besvara ansökan inom sex månader från ansökningstillfället ska betraktas som att ansökan har avslagits, utgör däremot ordalydelsen i direktiv 2004/38 under dessa omständigheter hinder för att anse att en sådan underlåtenhet ska innebära bifall för ansökan.

²⁹ I det avseendet hänvisas även till domen **Coman m.fl.** (C-673/16, [EU:C:2018:385](#)) som redovisats under rubrik II.3.1 "Rätten till respekt för privatlivet och familjelivet", i vilken domstolen likaså tog ställning till den härledda uppehållsrätt som en tredjelandsmedborgare, med stöd av artikel 21 FEUF, kan göra gällande i egenskap av make till en unionsmedborgare i en situation när båda makarna är av samma kön.

De behöriga nationella myndigheterna kan således inte vara skyldiga att automatiskt utfärda uppehållskort för en unionsmedborgares familjemedlem när sexmånadersfristen har överskridits, utan att det först utretts att den sökande verkligen uppfyller de uppställda kraven för att vistas i den mottagande medlemsstaten i enlighet med unionsrätten.

Vad slutligen gäller verkningarna av att ett beslut om avslag på ansökan om uppehållskort upphävs slog domstolen fast att myndigheterna är skyldiga att anta ett nytt beslut inom en skälig frist vilken under alla omständigheter inte får överskrida den frist som föreskrivs i artikel 10.1 i direktiv 2004/38. Effektivitetsprincipen, liksom det krav på skyndsamhet som är en del av direktiv 2004/38, utgör nämligen hinder mot att nationella myndigheter automatiskt ges en ny sexmånadersfrist som en följd av att ett första beslut att neka uppehållskort upphävts av domstol. Om den behöriga myndigheten automatiskt fick en ny sexmånadersfrist skulle det bli orimligt svårt för en familjemedlem till en unionsmedborgare att utverka ett beslut angående hans eller hennes ansökan om uppehållskort.

3. Utlämning av en unionsmedborgare till en stat utanför EU

I dom **Pisciotti** (C-191/16, [EU:C:2018:222](#)) och dom **Raugevicius** (C-247/17, [EU:C:2018:898](#)), vilka meddelades den 10 april respektive den 13 november 2018 hade domstolen (stora avdelningen) att avgöra huruvida *medborgare i en annan medlemsstat, med beaktande av förbudet mot diskriminering på grund av nationalitet och unionsmedborgarnas rätt att fritt röra sig och uppehålla sig i medlemsstaterna, ska omfattas av regeln om hemviststaten som förbjuder utlämning av den egna statens medborgare*. Denna fråga hade i målet *Pisciotti* uppkommit med avseende på tillämpningen av avtalet mellan EU och Amerikas förenta stater om utlämning³⁰ (nedan kallat avtalet mellan EU och USA) och, i målet *Raugevicius*, i samband med verkställigheten av en frihetsberövande påföljd, varvid det inte fanns något avtal med den tredjestat som framställt begäran om utlämning.

I domen i målet *Pisciotti*, anklagades den berörda personen, Romano Pisciotti, som var italiensk medborgare, i Förenta staterna för deltagande i konkurrensbegränsande samverkan avseende försäljning av marina slangar. Under en flygning från Nigeria till Italien greps han i Tyskland i samband med en mellanlandning. På grundval av avtalet mellan EU och USA utlämnades han till USA där han senare dömdes till fängelse. Romano Pisciotti väckte talan i Tyskland och yrkade fastställelse av att medlemsstaten var skyldig att betala skadestånd. Enligt Romano Pisciotti hade Tyskland överträtt unionsrätten, närmare bestämt det allmänna diskrimineringsförbudet genom att inte tillämpa förbudet mot utlämning av tyska medborgare enligt den tyska grundlagen.

Med utgångspunkt i domen *Petruhhin*³¹ erinrade domstolen inledningsvis om att reglerna om utlämning visserligen omfattas av medlemsstaternas befogenhet när det inte har ingåtts något avtal om utlämning, men att de situationer som faller inom tillämpningsområdet för artikel 18 FEUF jämförd med EUF-fördragets bestämmelser om unionsmedborgarskap innefattar situationer som avser utövandet av rätten att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier i enlighet med artikel 21 FEUF. I en situation där en framställning om utlämning av en unionsmedborgare till Förenta staterna har gjorts och unionsmedborgaren, i avvaktan på en eventuell utlämning, har omhändertagits i en annan medlemsstat än den där han eller hon

30| Avtalet mellan Europeiska unionen och Amerikas förenta stater om utlämning, av den 25 juni 2003 (EUT L 181, 2003, s. 27).

31| Domstolens dom av den 6 september 2016, **Petruhhin** (C-182/15, [EU:C:2016:630](#)).

är medborgare, omfattas följaktligen unionsmedborgarens situation av unionsrättens tillämpningsområde, i den mån som unionsmedborgaren har utövat sin rätt till fri rörlighet inom unionen och framställningen om utlämning har gjorts med stöd av avtalet mellan EU och USA.

Domstolen påpekade i det avseendet att avtalet mellan EU och USA inte utgör hinder för att Tyskland i avtalet om utlämning mellan Tyskland och Förenta staterna ges rätt att vägra utlämning av sina egna medborgare. En medlemsstat som utnyttjar denna rätt måste dock se till att detta sker i överensstämmelse med primärrätten, särskilt EUF-fördragets bestämmelser om likabehandling och fri rörlighet för unionsmedborgare. Domstolen fann därvidlag att skillnaden i behandling som består i möjligheten att utlämna en unionsmedborgare som är medborgare i en annan medlemsstat än den anmodade medlemsstaten, samtidigt som denna medlemsstat inte får utlämna sina egna medborgare, utgör en begränsning av den fria rörligheten i den mening som avses i artikel 21 FEUF. En sådan begränsning måste grunda sig på objektiva överväganden och stå i proportion till det legitima syfte som eftersträvas. Syftet att minimera risken att personer som har begått ett brott undgår straff ska anses utgöra ett legitimt syfte i unionsrätten.

Vad gäller kravet på proportionalitet fann domstolen att den lösning som domstolen kommit fram till i domen i målet Petruhhin i ett sammanhang där det inte fanns något internationellt avtal även kunde tillämpas på en situation där avtalet mellan EU och USA ger den anmodade medlemsstaten befogenhet att inte utlämna sina egna medborgare. När en sådan medlemsstat mottar en framställning om utlämning av en medborgare i en annan medlemsstat är den således skyldig att informera den medlemsstat i vilken nämnda person är medborgare och att – i förekommande fall – på begäran av den sistnämnda medlemsstaten överlämna vederbörande till den staten i enlighet med bestämmelserna i rambeslut 2002/584,³² under förutsättning att den medlemsstaten enligt sin nationella rätt är behörig att lagföra personen för gärningar som begåtts utanför dess territorium. Mot bakgrund av omständigheterna i det aktuella fallet fann domstolen att artiklarna 18 FEUF och 21 FEUF ska tolkas så, att de inte utgör hinder för att den anmodade medlemsstaten på grundval av en grundlagsbestämmelse gör åtskillnad mellan sina egna medborgare och medborgare i andra medlemsstater och att staten tillåter utlämning av sistnämnda medborgare, medan den inte tillåter utlämning av sina egna medborgare, i den mån som den på förhand har gett de behöriga myndigheterna i den medlemsstat där den berörda personen är medborgare möjlighet att begära att han eller hon ska överlämnas till den staten och denna inte har vidtagit några åtgärder i detta avseende.

Domstolen tillämpade även den praxis som slagits fast i domen i målet Petruhhin i sin dom i målet Raugevicius, som meddelades den 13 november 2018, i ett sammanhang som rörde en begäran om utlämning i syfte att verkställa en påföljd där det inte fanns några unionsrättsliga bestämmelser om utlämning av medlemsstaternas medborgare till Ryssland. I det aktuella fallet hade en begäran om utlämning av en person, Denis Raugevicius, som var både litauisk och rysk medborgare framställts av de ryska myndigheterna till de finska myndigheterna i syfte att verkställa ett fyraårigt fängelsestraff. Enligt finsk rätt är det endast finska medborgare som inte får utlämnas till ett tredjeland. Denis Raugevicius hade motsatt sig utlämning med hänvisning till att han hade bott i Finland under lång tid och att han var far till två barn med finskt medborgarskap som var bosatta i denna medlemsstat. Den finska domstol som mottagit en begäran om utlåtande i frågan huruvida det föreligger rättsliga hinder för utlämningen ställde sig tveksam till om de principer som domstolen slagit fast i domen i målet Petruhhin även kunde tillämpas med avseende på en begäran om utlämning i syfte att verkställa ett fängelsestraff.

32] Rådets rambeslut 2002/584/RIF av den 13 juni 2002 om en europeisk arresteringsorder och överlämning mellan medlemsstaterna (EGT L 190, 2002, s. 1).

I likhet med domen i målet *Pisciotti* slog domstolen fast att skillnaden i behandling som består i möjligheten att utlämna en unionsmedborgare som är medborgare i en annan medlemsstat än den anmodade medlemsstaten, samtidigt som denna medlemsstat inte får utlämna sina egna medborgare, utgör en begränsning av den fria rörligheten i den mening som avses i artikel 21 FEUF som endast kan vara motiverad om den grundar sig på objektiva överväganden och står i proportion till det legitima syfte som eftersträvas med nationell rätt. Eftersom syftet med utlämning är att minimera risken för att personer som har begått brott undgår straff angav domstolen därefter att den omständigheten att en medlemsstat inte utlämnar sina egna medborgare för verkställighet av ett fängelsestraff i regel kompenseras genom mekanismer som möjliggör att dessa personer avtjänar sitt straff i det egna landet. Den sistnämnda möjligheten existerar i finsk rätt och domstolen undersökte därför huruvida det fanns alternativa åtgärder till utlämning av en medborgare i en annan medlemsstat som skulle utgöra ett mindre ingrepp i dennes rätt till fri rörlighet.

I detta sammanhang betonade domstolen att medlemsstaterna, i avsaknad av unionsrättsliga bestämmelser om utlämning av medlemsstaternas medborgare till Ryssland, förvisso har befogenhet att anta sådana bestämmelser, men att de är skyldiga att iaktta unionsrätten vid utövandet av denna befogenhet, i synnerhet artiklarna 18 FEUF och 21 FEUF. Medborgarna i den anmodade medlemsstaten Finland och medborgare i andra medlemsstater som är stadigvarande bosatta där och som därmed uppvisar en tydlig integration, befinner sig i en jämförbar situation och den anmodade medlemsstaten är således skyldig att behandla de sistnämnda på samma sätt som den behandlar sina egna medborgare vad gäller utlämning. En sådan unionsmedborgare ska följaktligen kunna åberopa den regel om förbud mot utlämning av medlemsstatens egna medborgare och under samma villkor som dessa ha möjlighet att avtjäna sitt straff i den anmodade medlemsstaten.

Domstolen erinrade slutligen om att för det fall den anmodade medlemsstaten avser att utlämna en medborgare i en annan medlemsstat som inte är stadigvarande bosatt i den anmodade medlemsstaten ska denna kontrollera att utlämningen inte innebär en kränkning av de rättigheter som garanteras av stadgan, särskilt artikel 19 i denna.

IV. Institutionella bestämmelser

I domen ***Frankrike/parlamentet (Utövande av budgetbefogenhet)*** (C-73/17, [EU:C:2018:787](#)), som meddelades den 2 oktober 2018, slog domstolen (stora avdelningen) fast att *Europaparlamentet får utöva en del av sina budgetbefogenheter i Bryssel, istället för Strasbourg, om det är nödvändigt med hänsyn till kraven på ett välfungerande budgetförfarande*. I detta mål yrkade Republiken Frankrike, med stöd av Storhertigdömet Luxemburg, att domstolen skulle ogiltigförklara vissa av Europaparlamentets rättsakter angående antagandet av Europeiska unionens allmänna budget för budgetåret 2017, eftersom dessa hade antagits vid ett extra plenarsammanträde i Bryssel. Enligt Republiken Frankrike var Europaparlamentet, i enlighet med den enda artikeln a i protokollet om lokalisering av institutionernas säten,³³ skyldigt att utöva den budgetbefogenhet som parlamentet tillerkänns genom artikel 314 FEUF i sin helhet under de ordinarie plenarsammanträden som hålls i Strasbourg.

33| Protokoll nr 6 om lokalisering av säten för Europeiska unionens institutioner och vissa av dess organ, byråer och enheter, fogat till EU-fördraget, EUF-fördraget och EKSG-fördraget (EUT C 115, 2008, s. 265).

I sin dom erinrade domstolen om att parlamentet är skyldigt att utöva sina budgetbefogenheter med beaktande av fördragen och de akter som antagits i enlighet med dessa.

För det första måste denna institution följa protokollet om institutionernas säten, som utgör en integrerad del av fördragen.

För det andra måste parlamentet respektera de tidsfrister som fastställs i fördraget för utövandet av dess budgetbefogenheter vid plenarsammanträden, i syfte att säkerställa antagandet av unionens årliga budget före utgången av det år som föregår budgetåret i fråga. För det fall att parlamentet inte lyckas anta ett beslut vid andra behandlingen av det gemensamma förslaget till årlig budget inom den frist på fjorton dagar som föreskrivs i artikel 314.6 FEUF, eller för det fall att rådet avvisar detta förslag inom samma frist, bör budgetförfarandet återupptas i sin helhet. I ett sådant fall förlorar parlamentet dessutom sin rätt enligt artikel 314.7 d FEUF – för det fall att rådet avvisar det gemensamma förslaget till årlig budget – att ensamt besluta om att anta budgeten genom en omröstning med kvalificerad majoritet. En sådan brist på beslut från parlamentet skulle också göra det möjligt för rådet att anta det gemensamma förslaget till årlig budget. Det är särskilt viktigt för öppenheten och den demokratiska legitimiteten hos unionsåtgärderna att parlamentet vid ett plenarsammanträde beslutar om detta förslag.

För det tredje har protokollet om institutionernas säten och fördragets bestämmelser om budgetförfarandet samma rättsliga värde. Därför kan de krav som följer av det förstnämnda inte i sig ha företräde framför de som följer av det sistnämnda, och vice versa. Tillämpningen av dessa bestämmelser ska göras från fall till fall, i enlighet med den nödvändiga avvägningen mellan dessa krav och den rätta balansen dem emellan. Även om parlamentet måste utöva sina budgetbefogenheter vid ett ordinarie plenarsammanträde i Strasbourg, utgör denna skyldighet enligt protokollet om institutionernas säten emellertid inte hinder för att den årliga budgeten debatteras och blir föremål för omröstning vid ett extra plenarsammanträde i Bryssel, om det är nödvändigt med hänsyn till kraven på ett välfungerande budgetförfarande. Det ankommer på parlamentet att göra denna avvägning, vid vilken den har ett bedömningsutrymme som följer av kraven på ett välfungerande budgetförfarande.

Domstolens prövning avser således frågan huruvida parlamentet gjorde en oriktig bedömning i detta avseende, genom att utöva en del av sin budgetbefogenhet vid ett extra plenarsammanträde. I förevarande fall slog domstolen fast att parlamentet inte gjorde en felaktig bedömning när det fastställde agendan för de ordinarie plenarsammanträdena och förde upp debatten och omröstningen om det gemensamma förslaget till unionens årliga budget för budgetåret 2017 på dagordningen för ett extra plenarsammanträde som hölls i Bryssel den 30 november och den 1 december 2016. Mot denna bakgrund slog domstolen också fast att parlamentet inte gjorde en oriktig bedömning när det fastställde att unionens årliga budget för budgetåret 2017 var slutgiltigt antagen vid nämnda plenarsammanträde.

V. Unionsrätt och nationell rätt

I domen **Smith** (C-122/17, [EU:C:2018:631](#)), som meddelades den 7 augusti 2018, slog domstolen (stora avdelningen) fast att *en nationell domstol – vid vilken det har anhängiggjorts en tvist mellan enskilda och för vilken det är omöjligt att tolka bestämmelserna i sin nationella rätt, vilka strider mot en bestämmelse i direktiv*

90/232³⁴ som uppfyller alla nödvändiga förutsättningar för att ha direkt effekt – inte, med unionsrätten som enda stöd, är skyldig att underlåta att tillämpa dessa nationella bestämmelser eller en klausul som i överensstämmelse med dessa nationella bestämmelser ingår i ett försäkringsavtal.

I detta mål ombads domstolen att närmare ange konsekvenserna av sin dom *Farrell*,³⁵ i vilken domstolen slog fast att artikel 1 i direktiv 90/232 utgör hinder för nationella bestämmelser enligt vilka personer för vilka det inte finns säten i ett motorfordon inte omfattas av obligatorisk trafikförsäkring, och att artikel 1 i direktivet uppfyller alla nödvändiga villkor för att tillerkännas direkt effekt. Den hänskjutande domstolen frågade sig i detta hänseende vilka skyldigheter som enligt unionsrätten åligger en nationell domstol, som har att pröva en tvist mellan enskilda, när den tillämpliga nationella lagstiftningen är uppenbart oförenlig med dessa bestämmelser i det direktivet.

Domstolen erinrade om sin fasta praxis enligt vilken ett direktiv inte i sig kan skapa skyldigheter för en enskild och därför inte kan åberopas som sådant gentemot denne. Domstolen slog fast att en nationell domstol endast är skyldig att bortse från en nationell bestämmelse som strider mot ett direktiv när den åberopas mot en medlemsstat, dess administrativa organ, inbegripet decentraliserade myndigheter, eller sådana organ och enheter som är underställda staten eller statens kontroll eller som har anförtratts av medlemsstaten att utföra en uppgift av allmänt intresse och som i detta syfte har särskilda befogenheter utöver dem som följer av de regler som gäller för relationerna mellan enskilda personer. En utvidgning av tillämpningsområdet för en bestämmelse i ett direktiv som inte införlivats, eller införlivats på ett felaktigt sätt, till förhållanden mellan enskilda är tillåten endast om den bestämmelsen i direktivet ger verkan åt en allmän princip i unionsrätten. I ett sådant fall är det den allmänna principen, och inte direktivet, som ger enskilda en rättighet som kan åberopas som sådan och som innebär en skyldighet för nationella domstolar att, även i tvister mellan enskilda, underlåta att tillämpa nationella bestämmelser som strider mot denna princip, för det fall de anser sig sakna möjlighet att garantera en konform tolkning av dessa nationella bestämmelser.

Eftersom artikel 1 i direktiv 90/232 föreskriver en skyldighet att genom ansvarsförsäkring för motorfordon ersätta alla personskador som drabbar alla passagerare med undantag av föraren vid fordonets framförande, konkretiserar bestämmelsen inte en allmän princip i unionsrätten. Denna bestämmelse, som inte har införlivats eller införlivats på ett felaktigt sätt, kan därför inte åberopas direkt i en tvist mellan enskilda.³⁶

Den 4 december 2018, genom domen **Minister for Justice and Equality och Commissioner of An Garda Síochána** (C-378/17, [EU:C:2018:979](#)), avgjorde domstolen (stora avdelningen), frågan huruvida ett nationellt organ som har inrättats enligt lag för att säkerställa tillämpningen av unionsrätten inom ett visst område måste vara behörigt att underlåta att tillämpa en bestämmelse i nationell lagstiftning som strider mot unionsrätten. Det nationella målet rörde fastställandet av en övre åldersgräns för rekrytering till den nationella poliskåren och frågan huruvida denna åldersgräns utgjorde otillåten diskriminering såväl enligt direktiv 2000/78³⁷ som enligt de bestämmelser i irländsk lagstiftning vilka införlivar detta direktiv. Enligt irländsk lag är det endast Högsta domstolen som är behörig att bifalla en begäran om att underlåta att tillämpa eller att upphäva en

34| Rådets tredje direktiv 90/232/EEG av den 14 maj 1990 om tillnärmning av medlemsstaternas lagstiftning om ansvarsförsäkring för motorfordon (EGT L 129, 1990, s. 33).

35| Domstolens dom av den 19 april 2007, *Farrell* (C-356/05, [EU:C:2007:229](#)).

36| När det gäller samma direktiv ska även nämnas målet *Juliana* (C-80/17, [EU:C:2018:661](#)), som det redogörs för under rubriken XIV.6 "Fordonsförsäkring".

37| Rådets direktiv 2000/78/EG av den 27 november 2000 om inrättande av en allmän ram för likabehandling i arbetslivet (EGT L 303, 2000, s.16).

bestämmelse i nationell lagstiftning som strider mot unionsrätten, även om Workplace Relations Commission (tidigare kallad "Equality Tribunal") är det organ som ansvarar för att säkerställa efterlevnaden av de skyldigheter som följer av direktiv 2000/78.

Högsta domstolen, Irland begärde förhandsavgörande från EU-domstolen angående förenligheten av en sådan åldersgräns med unionsrätten. EU-domstolen påpekade inledningsvis att det ska göras åtskillnad mellan behörigheten att, i ett enskilt fall, underlåta att tillämpa nationell lagstiftning som strider mot unionsrätten och behörigheten att ogiltigförklara en sådan bestämmelse med den vidare verkan att bestämmelsen inte längre är giltig över huvudtaget. Även om det ankommer på medlemsstaterna att utse de domstolar som ska vara behöriga att kontrollera giltigheten av en nationell bestämmelse, erinrade domstolen om att det är de nationella domstolar som ska tillämpa unionsbestämmelser som är skyldiga att säkerställa att dessa bestämmelser ges full verkan genom att, med stöd av sin egen behörighet, om det behövs, underlåta att tillämpa varje motstridande nationell bestämmelse, utan att vare sig begära eller avvakta ett föregående upphävande av denna genom lagstiftning eller något annat konstitutionellt förfarande. Principen om unionsrättens företräde medför nämligen inte bara en skyldighet för domstolar, utan för alla myndigheter i medlemsstaten, att säkerställa unionsbestämmelsernas fulla verkan.

Domstolen slog följaktligen fast att om ett organ som Workplace Relations Commission, som har inrättats enligt lag för att säkerställa tillämpningen och efterlevnaden av de skyldigheter som följer av direktiv 2000/78, inte kunde fastställa att en nationell bestämmelse strider mot nämnda direktiv och, följaktligen, inte kunde besluta att inte tillämpa denna bestämmelse, skulle den ändamålsenliga verkan av unionsbestämmelserna på området likabehandling i arbetslivet försämrast. Den omständigheten att den nationella lagstiftningen i förevarande fall ger enskilda rätt att vid Högsta domstolen väcka talan som grundar sig på att en nationell bestämmelse är oförenlig med direktiv 2000/78 och medger att den sistnämnda domstolen, om den bifaller talan, underlåter att tillämpa den nationella bestämmelsen i fråga, påverkar inte denna slutsats.

Domstolen slog således fast att unionsrätten och i synnerhet principen om dess företräde, ska tolkas så, att den utgör hinder för en nationell lagstiftning enligt vilken ett nationellt organ, som har inrättats enligt lag för att säkerställa tillämpningen av unionsrätten inom ett visst område, inte är behörigt att underlåta att tillämpa nationell lagstiftning som strider mot unionsrätten.

VI. Unionsrättsliga förfaranden³⁸

1. Begäran om förhandsavgörande

Under denna rubrik ska nämnas två domar om när en begäran om förhandsavgörande kan tas upp till prövning, liksom en dom om skyldigheten för domstolarna i sista instans att föra frågan vidare till EU-domstolen, i den mening som avses i artikel 267 tredje stycket FEUF.

38| I detta sammanhang ska vad gäller interimistiska åtgärder hänvisas till beslutet av den 17 december 2018 i målet *kommissionen/Polen* (C-619/18 R, [EU:C:2018:1021](#)), som behandlas under rubriken II.3.3, "Rätt till en opartisk domstol".

I domen **Georgsmarienhütte** (C-135/16, [EU:C:2018:582](#)) av den 25 juli 2018, fick domstolen (stora avdelningen) anledning att förtydliga den rättspraxis som bygger på domen TWD³⁹ (dom av den 9 mars 1994, **TWD Textilwerke Deggendorf**, C-188/92, [EU:C:1994:90](#)). Domstolen uttalade sig om *huruvida den kunde pröva en begäran om förhandsavgörande om giltigheten av ett kommissionsbeslut i vilket ett statligt stöd förklaras vara olagligt, när den part som åberopade ogiltigheten av det beslutet vid den hänskjutande domstolen inte hade väckt talan om ogiltigförklaring av det beslutet vid tribunalen, trots att den hade talerätt enligt artikel 263 fjärde stycket FEUF, men i en situation där det vid första anblicken inte kunde uteslutas att talan vid den hänskjutande domstolen väckts inom den tidsfrist som anges i artikel 263 sjätte stycket FEUF.*

Detta mål hade sitt ursprung i den tyska lagen från 2012 om främjande av el producerad från förnybara energikällor. I den lagen föreskrevs bland annat en begränsning av en avgift (nedan kallad EEG-tilläggsavgiften) som införts med stöd av denna lag, och denna begränsning skulle gälla för elintensiva företag. Således kan de elintensiva företagen, som är storförbrukare av energi, minska sina energikostnader och bevara sin internationella konkurrenskraft. I beslut 2015/1585⁴⁰ fann kommissionen bland annat att detta tak för EEG-tilläggsavgiften utgjorde ett statligt stöd som var oförenligt med den inre marknaden och ålade Tyskland att återkräva det statliga stödet från de elintensiva företagen. I samband med att fyra elintensiva företag överklagade beslutet att ta bort den begränsning som de hade åtnjutit, till den hänskjutande domstolen, åberopade dessa företag i huvudsak att det omtvistade beslutet var ogiltigt. Den hänskjutande domstolen beslutade följaktligen att vilandeförklara målet och begära förhandsavgörande från EU-domstolen angående detta besluts giltighet.

Domstolen erinrade om att, av hänsyn till bland annat rättssäkerhetskrav är det inte möjligt för en mottagare av ett stöd som är föremål för ett beslut av kommissionen och som riktats endast till den medlemsstat som stödmottagaren tillhör, som otvivelaktigt hade kunnat väcka talan mot detta beslut enligt artikel 263 FEUF och som låtit den i sjätte stycket i samma bestämmelse föreskrivna tvingande tidsfristen för att väcka en sådan talan löpa ut, att ifrågasätta lagenligheten av detta beslut vid de nationella domstolarna i samband med en talan som väckts mot de åtgärder som de nationella myndigheterna har vidtagit för att genomföra beslutet. Talan ska även avvisas om stödmottagaren vid en nationell domstol gör gällande att kommissionens beslut är ogiltigt innan fristen för att väcka talan mot beslutet har löpt ut. När en enskild avser att bestrida en unionsrättsakt och otvivelaktigt har talerätt mot denna akt enligt artikel 263 fjärde stycket FEUF, är denne således skyldig att utnyttja den i nämnda bestämmelse föreskrivna talerätten och väcka talan vid tribunalen. Härvidlag underströk domstolen att talan om ogiltigförklaring, vilken åtföljs av en möjlighet att överklaga tribunalens avgörande, utgör en särskilt lämplig processuell ram för en fördjupad prövning av såväl de faktiska som de rättsliga omständigheterna under iakttagande av ett kontradiktoriskt förfarande, i synnerhet inom tekniska och komplicerade områden såsom statligt stöd.

Mot bakgrund av dessa konstateranden fann domstolen att klagandena i det nationella målet, vilka otvivelaktigt hade rätt att väcka talan om ogiltigförklaring av det omtvistade beslutet med stöd av artikel 263 fjärde stycket FEUF, inte hade väckt talan vid tribunalen. Av detta följer att de inte kunde göra gällande att nämnda beslut är ogiltigt till stöd för sin talan mot de nationella genomförandebestämmelserna avseende detta beslut vid den hänskjutande domstolen. Domstolen fann att begäran om förhandsavgörande rörande det omtvistade beslutet skulle avvisas, eftersom giltigheten av det omtvistade beslutet inte vederbörligen hade angripits vid den hänskjutande domstolen.

39| Domstolens dom av den 9 mars 1994, **TWD** (C-188/92, [EU:C:1994:90](#)).

40| Kommissionens beslut (EU) 2015/1585 av den 25 november 2014 om stödordningen SA.3395 (2013/C) (f.d. 2013/NN) som Tyskland har genomfört till stöd för el från förnybara energikällor och energiintensiva användare (EUT L 250, 2015, s. 122) (nedan kallat det omtvistade beslutet).

I dom av den 20 september 2018, *Fremoluc* (C-343/17, [EU:C:2018:754](#)), hade därefter domstolens fjärde avdelning anledning att vad gällde en tvist där omständigheterna i alla avseenden var begränsade till en medlemsstat ta ställning till huruvida *en begäran om förhandsavgörande i en tvist av rent intern karaktär kan tas upp till sakprövning*. Frågan ställdes i samband med belgisk lagstiftning enligt vilken ett offentligt organ hade förköpsrätt att förvärva mark för bebyggelse i syfte att bygga subventionerade bostäder och i vilken det föreskrevs att bostäderna skulle tilldelas, för köp eller hyra, enligt en förtursregel, till personer med stark samhällelig, ekonomisk eller sociokulturell anknytning till det berörda territoriet. I det nationella målet hade *Fremoluc NV*, ett bolag med säte i Belgien, ingått ett köpeavtal med säljare i Belgien avseende flera tomter i provinsen Flamländska Brabant. Ett villkor för att försäljningen skulle kunna slutföras var att eventuella lagstadgade förköpsrätter inte utövades. Provinsorganet med ansvar för mark och bostäder hade dock till slut utövat dessa rättigheter, förvärvat tomterna och därefter sålt dem. Efter att bolaget *Fremoluc NV* väckt talan vid den hänskjutande domstolen frågade denna EU-domstolen huruvida den aktuella nationella lagstiftningen skulle anses strida mot bestämmelserna om fri rörlighet.

Domstolen erinrade inledningsvis om sin rättspraxis enligt vilken bestämmelserna i EUF-fördraget och de rättsakter som antagits för att genomföra dem inte är tillämpliga i en situation där omständigheterna i det nationella målet i alla avseenden är begränsade till en enda medlemsstat. Domstolen påpekade emellertid att det finns fall då det till och med i en sådan situation kan visa sig nödvändigt att tolka bestämmelserna i fördragen om de grundläggande friheterna för att kunna avgöra det nationella målet, varför en sådan begäran om förhandsavgörande kan prövas. Det ankommer dock på den hänskjutande domstolen att i enlighet med artikel 94 i rättegångsreglerna till EU-domstolen ange på vilket sätt tvisten i det nationella målet har en sådan anknytning till unionsbestämmelserna om de grundläggande friheterna som gör att den begärda tolkningen är nödvändig för att avgöra tvisten, trots att tvisten är av rent intern karaktär. I det aktuella fallet konstaterade EU-domstolen att begäran om förhandsavgörande begränsade sig till att ange att den förtursregel som var aktuell i det nationella målet föreföll påverka medborgare och företag från andra medlemsstater. I begäran fanns inte någon uppgift som kunde bekräfta att medborgare från andra medlemsstater, såsom konkurrenter till *Fremoluc NV*, hade något intresse av att använda sig av de grundläggande friheter som var aktuella i det nationella målet. Domstolen drog därför slutsatsen att begäran om förhandsavgörande skulle avvisas eftersom det inte visats att det fanns någon anknytning mellan saken eller omständigheterna i det nationella målet, som i alla avseenden var begränsade till en enda medlemsstat, och de unionsrättsliga bestämmelser som den hänskjutande domstolen hade begärt en tolkning av.

Slutligen konstaterade domstolen (femte avdelningen), i domen ***kommissionen/Frankrike (Förskottsskatt)*** (C-416/17, [EU:C:2018:811](#)), som meddelades den 4 oktober 2018, att *att en domstol vars beslut inte kunde överklagas hade åsidosatt skyldigheten att begära förhandsavgörande*. Den fördragsbrottstalan som väckts mot Frankrike syftade till att fastställa dels att Frankrike, i strid med unionsrätten⁴¹ så som den tolkades av domstolen i domen *Accor*,⁴² har fortsatt att göra en diskriminerande och oproportionerlig åtskillnad mellan

41| Angående denna anmärkning påpekade domstolen att artiklarna 49 FEUF och 63 FEUF innebär att en medlemsstat som tillämpar ett system för undvikande av ekonomisk dubbelbeskattning när det gäller utdelning till personer med hemvist i landet från bolag med hemvist i landet är skyldig att tillämpa en likvärdig behandling för utdelningar till personer med hemvist i landet från bolag utan hemvist i landet, om inte en skillnad i behandling är motiverad av tvingande skäl av allmänintresse. Följaktligen fann domstolen att Republiken Frankrike, för att sätta stopp för den diskriminerande behandling som följde av tillämpningen av nämnda skattesystem, som syftade till att förhindra ekonomisk dubbelbeskattning av utdelning, var skyldig att beakta den skatt som tidigare erlagts för den utdelade vinsten till följd av att de behöriga skattemyndigheterna i den medlemsstat som utdelningen härrörde från hade utövat sin beskattningsrätt, inom de gränser som gällde för denna, oberoende av i vilket led i ägarkedjan denna beskattning skett, det vill säga hos ett dotterbolag eller ett dotterdotterbolag.

42| Dom av den 15 september 2011, ***Accor*** (C-310/09, [EU:C:2011:581](#)).

franska moderbolag som mottar utdelningar från franska dotterbolag och franska moderbolag som mottar utdelningar från utländska dotterbolag, dels att franska Conseil d'État hade åsidosatt skyldigheten att begära förhandsavgörande.

Enligt kommissionen hade den nationella domstolen konstaterat att den lösning som EU-domstolen slagit fast i domen *Accor* inte gjorde det möjligt att lösa frågan angående villkoren för att återbetala den förskottsskatt som enligt domen hade tagits ut i strid med artiklarna 49 och 63 FEUF, och att denna fråga därefter hade behandlats av EU-domstolen i domen *Test Claimants in the FII Group Litigation*.⁴³ Emellertid hade Conseil d'État därefter valt att bortse från den sistnämnda domen av det skälet att det brittiska systemet som var i fråga i den domen var ett annat än det franska, vilket innefattade skattegottgörelse och förskottsskatt, trots att den nationella domstolen inte kunde vara säker på att dess resonemang skulle övertyga EU-domstolen. Conseil d'État hade därefter beslutat att pröva de tvister som anhängiggjorts vid den rörande denna fråga, utan att begära förhandsavgörande från EU-domstolen.

EU-domstolen erinrade inledningsvis om att medlemsstaternas skyldighet att respektera EUF-fördragets bestämmelser gäller för alla deras myndigheter, även domstolarna, inom ramen för deras behörighet. Det kan således i princip slås fast att en medlemsstat har gjort sig skyldig till fördragsbrott enligt artikel 258 FEUF oavsett vilket av denna stats organ som genom sitt handlande eller sin underlåtenhet har gett upphov till fördragsbrottet, även om det rör sig om en myndighet som enligt grundlagen är självständig.

EU-domstolen underströk vidare att en nationell domstol, om det inte finns något rättsmedel mot ett avgörande från denna domstol, i princip är skyldig att, när en fråga om tolkningen av EUF-fördraget uppkommer vid denna, föra frågan vidare till EU-domstolen enligt artikel 267 tredje stycket FEUF, och att skyldigheten att föra en fråga vidare till EU-domstolen som föreskrivs i denna bestämmelse bland annat syftar till att förhindra att det i någon medlemsstat uppstår en inhemsk rättspraxis som inte står i överensstämmelse med de unionsrättsliga bestämmelserna. Den domstolen har inte en sådan skyldighet om den finner att den uppkomna frågan saknar relevans, att den aktuella unionsbestämmelsen redan har tolkats av EU-domstolen eller att den korrekta tolkningen av unionsrätten är så uppenbar att det inte finns utrymme för något rimligt tvivel, varvid frågan huruvida så är fallet ska bedömas med beaktande av unionsrättens särdrag, de särskilda svårigheter som dess tolkning medför samt risken för skillnader i rättspraxis inom unionen. I det aktuella målet fann domstolen att Republiken Frankrike hade underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt artikel 267 tredje stycket FEUF, eftersom Conseil d'État underlåtit att föra frågan vidare till EU-domstolen i enlighet med det förfarande som föreskrivs i artikel 267 tredje stycket FEUF, trots att den tolkning som Conseil d'État gjorde av de unionsrättsliga bestämmelserna inte var så uppenbar att den inte lämnade något utrymme för rimligt tvivel.

2. Talan om ogiltigförklaring⁴⁴

När det gäller talan om ogiltigförklaring förtjänar tre domar att uppmärksammas. De två första gäller upptagande till sakprövning av en talan som väcks av en fysisk eller juridisk person, medan den tredje gäller unionsdomstolens behörighet att godkänna en institutions akter som antagits på grundval av ett förfarande som föreskriver att en nationell myndighet ska medverka.

43| Dom av den 13 november 2012, *Test Claimants in the FII Group Litigation* (C-35/11, [EU:C:2012:707](#)).

44| I domen *kommissionen/rådet (AMP Antarctique)* (C-626/15 och C-659/16, [EU:C:2018:925](#)), som meddelades den 20 november 2018, prövade domstolen frågan huruvida talan om ogiltigförklaring i det målet kunde tas upp till sakprövning. En redogörelse för den domen finns under rubriken "Unionsrätt och nationell rätt".

I två domar av den 13 mars 2018, **Industrias Químicas del Vallés/kommissionen** (C-244/16 P, [EU:C:2018:177](#)) och **European Union Copper Task Force/kommissionen** (C-384/16 P, [EU:C:2018:176](#)), fastställde domstolen (stora avdelningen), de beslut från tribunalen som överklagats⁴⁵ och gjorde en *tolkning av verbet "medför" (genomförandeåtgärder) som används i artikel 263 fjärde stycket, sista delen av meningen, FEUF*. Denna bestämmelse ger en fysisk eller juridisk person möjlighet att väcka talan om ogiltigförklaring av en rättsakt som inte medför genomförandeåtgärder om den direkt berör den fysiska eller juridiska personen. Genom de överklagade besluten hade tribunalen avvisat talan om delvis ogiltigförklaring av förordning nr 2015/408⁴⁶ och därvid i huvudsak slagit fast att förordningen innehöll genomförandeåtgärder gentemot sökandena i den mening som avses i artikel 263 fjärde stycket, sista delen av meningen, FEUF. Klagandena, som är ett företag som saluför växtskyddsmedel som särskilt innehåller ett verksamt kemiskt ämne, metalaxyl och en sammanslutning av tillverkare av kopparföreningar, yrkade att tribunalen delvis skulle ogiltigförklara den förordningen i den del dessa produkter kvalificerades som kandidatämnen för substitution, vilket därmed innebar att ämnena skulle omfattas av det regelverk som är tillämpligt för sådana ämnen och som införts genom förordning nr 1107/2009.⁴⁷

För det första, när det gäller frågan om förordning 2015/408 medför genomförandeåtgärder gentemot sökandena, slog domstolen fast att de rättsakter som kommissionen eller medlemsstaterna ska anta för att genomföra de i förordning nr 1107/2009 föreskrivna särskilda reglerna för kopparföreningar kommer att materialisera den omtvistade förordningens rättsverkningar gentemot klagandena och de utgör därmed genomförandeåtgärder för nämnda förordning. I detta hänseende fann domstolen att det utifrån lydelsen av artikel 263 fjärde stycket, sista delen av meningen, FEUF inte krävs att en regleringsakt utgör den rättsliga grunden för en åtgärd för att nämnda åtgärd ska kunna kvalificeras som en genomförandeåtgärd för en regleringsakt. En och samma åtgärd kan vara en genomförandeåtgärd såväl för den rättsakt vars bestämmelser utgör dess rättsliga grund, som för en annan distinkt rättsakt, då samtliga eller en del av den sistnämnda rättsaktens rättsverkningar materialiseras gentemot klaganden endast genom att denna åtgärd vidtas.

När det gäller frågan huruvida klagandena är direkt berörda av förordning 2015/408 har domstolen slagit fast att enbart det faktum att en importör av metalaxyl har deltagit i det förfarande som ledde till införandet av det ämnet i bilaga I till direktiv 91/414⁴⁸ inte är av sådan art att klaganden är direkt berörd. Klaganden berörs nämligen endast av den omtvistade förordningen i det att klaganden objektivt sett är importör av metalaxyl och försäljare av produkter som innehåller detta ämne, på samma sätt som varje annan näringsidkare som befinner sig, aktuellt eller potentiellt, i en identisk situation. På samma sätt berörs medlemmarna i sammanslutningen av kopparproducenter av den omtvistade förordningen endast på grund av deras objektiva ställning som kopparföreningsproducenter, på samma sätt som varje annan näringsidkare som befinner sig, aktuellt eller potentiellt, i en identisk situation. De är därför inte personligen berörda av den omtvistade förordningen.

45] Tribunalens beslut av den 16 februari 2016, **Industrias Químicas del Vallés/kommissionen** (T-296/15, ej publicerad, [EU:T:2016:79](#)), och **European Union Copper Task Force/kommissionen** (T-219/15, ej publicerad, [EU:T:2016:265](#)).

46] Kommissionens genomförandeförordning (EU) 2015/408 av den 11 mars 2015 om genomförande av artikel 80.7 i Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1107/2009 om utsläppande av växtskyddsmedel på marknaden och om upprättande av en förteckning över kandidatämnen för substitution (EUT L 67, 2015, s. 18).

47] Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1107/2009 av den 21 oktober 2009 om utsläppande av växtskyddsmedel på marknaden och om upphävande av rådets direktiv 79/117/EEG och 91/414/EEG (EUT L 309, 2009, s. 1).

48] Rådets direktiv 91/414/EEG av den 15 juli 1991 om utsläppande av växtskyddsmedel på marknaden (EUT L 230, 1991, s. 1).

Ingen av sökandena hade därför rätt att väcka talan om ogiltigförklaring vid tribunalen, vilket innebär att tribunalen gjorde rätt när den avvisade talan.

I domen av den 6 november 2018, **Scuola Elementare Maria Montessori/kommissionen** (förenade målen C-622/16 P–C-624/16 P, [EU:C:2018:873](#)), prövade domstolen (stora avdelningen) *frågan om upptagande till sakprövning, mot bakgrund av artikel 263 fjärde stycket, av en talan om ogiltigförklaring som konkurrenter till mottagare av en statlig stödordning väckt mot ett beslut av kommissionen om att den nationella ordningen i fråga inte utgör statligt stöd och att stöd som beviljats enligt en olaglig ordning inte kan återkrävas*.

Genom det omtvistade beslutet⁴⁹ hade kommissionen konstaterat att den befrielse från kommunal fastighetsskatt som Italien beviljat icke-kommersiella enheter (såsom kyrkliga eller religiösa institutioner) som bedriver viss verksamhet i de byggnader som tillhör dem (till exempel skola eller logi) utgjorde olagligt statligt stöd. Kommissionen beslutade dock inte om återkrav, eftersom den ansåg att det var omöjligt. Dessutom ansåg kommissionen att skattebefrielsen enligt det nya italienska systemet med samlad kommunalskatt, som var tillämpligt i Italien från den 1 januari 2012, inte utgjorde statligt stöd. Scuola Elementare Maria Montessori (nedan kallad Montessori), en privat utbildningsinstitution, och Pietro Ferracci, ägare till en bed & breakfast, väckte talan vid tribunalen om ogiltigförklaring av kommissionens beslut och hävdade att detta beslut gav dem en konkurrensnackdel i förhållande till kyrkliga eller religiösa inrättningar belägna i deras omedelbara närhet som bedrev verksamhet som liknade deras. Efter att tribunalen ogillat talan⁵⁰, överklagade både sökandena och kommissionen domarna.

Till stöd för sina överklaganden hävdade kommissionen i huvudsak att tribunalen, när den slog fast att talan om ogiltigförklaring enligt artikel 263 fjärde stycket FEUF kunde tas upp till sakprövning, hade feltolkat och tillämpat vart och ett av de tre kumulativa villkor som anges i den bestämmelsen felaktigt.

Domstolen erinrade i detta avseende om att det genom Lissabonfördraget infördes ett tredje led i artikel 263 fjärde stycket FEUF, som mildrade villkoren för upptagande till sakprövning av en talan om ogiltigförklaring som väckts av en fysisk eller juridisk person. Härigenom möjliggörs, utan att upptagandet av talan om ogiltigförklaring som väcks av fysiska eller juridiska personer villkoras av att de är personligen berörda, sådan talan beträffande regleringsakter som inte medför genomförandeåtgärder och som direkt berör den sökande. Enligt domstolen omfattar begreppet regleringsakter alla akter med allmän räckvidd som inte är lagstiftningsakter. Domstolen erinrade om att kommissionens beslut på området för statligt stöd avser att tillåta eller förbjuda en nationell ordning med allmän giltighet. Kommissionen konstaterade sedan att sökanden, på området för statligt stöd, inte kan anses direkt berörd enbart på grund av att denne konkurrerar med det stödmottagande företaget. I detta avseende måste sökanden på ett relevant sätt redogöra för skälen till varför kommissionsbeslutet kan ge denne en konkurrensnackdel och därmed påverka dennes rättsliga ställning.

Vad gäller kriteriet avseende avsaknad av genomförandeåtgärder erinrade domstolen om att de nationella bestämmelserna om införande av en stödordning och de rättsakter genom vilka de bestämmelserna verkställs, såsom beskattningsbeslut, beträffande stödmottagarna utgör genomförandeåtgärder för ett beslut att förklara stödordningen oförenlig med den inre marknaden eller förklara den förenlig med den inre marknaden på villkor av vissa åtaganden från den berörda medlemsstatens sida. Denna rättspraxis förklaras av att en stödmottagare, förutsatt att denne uppfyller villkoren i nationell rätt för att vara stödberättigad, kan begära att de nationella myndigheterna beviljar stödet såsom det skulle ha beviljats om det hade förelegat ett

49| Kommissionens beslut 2013/284/EU av den 19 december 2012 om statligt stöd SA. 20829 (C 26/2010, f.d. NN 43/2010 (f.d. CP 71/2006)) – Stödordning avseende befrielse från kommunal fastighetsskatt som beviljats fastigheter som används av icke-kommersiella enheter för specifika syften som genomförts av Italien (EUT L 166, 2013, s. 24).

50| Tribunalens dom av den 15 september 2016, **Scuola Elementare Maria Montessori/kommissionen** (T-220/13, [EU:T:2016:484](#)), och **Ferracci/kommissionen** (T-219/13, [EU:T:2016:485](#)).

ovillkorat beslut som förklarade stödordningen i fråga förenlig med den inre marknaden. En stödmottagare kan överklaga en rättsakt med avslag på en sådan begäran till nationell domstol och därvid göra gällande att kommissionens beslut att förklara stödordningen oförenlig med den inre marknaden eller förenlig med den inre marknaden på villkor att den berörda medlemsstaten iakttar sina åtaganden är ogiltigt, för att förmå den domstolen att fråga EU-domstolen om rättsaktens giltighet genom en begäran om förhandsavgörande.

Detsamma gäller dock inte för konkurrenter till mottagare av olagliga stöd som inte uppfyller villkoren för stödberättigande i den nationella lagstiftningen. Enligt domstolen skulle det nämligen vara konstlat om denna konkurrent var tvungen att begära att de nationella myndigheterna beviljar denna förmån för att sedan överklaga avslagsbeslutet till en nationell domstol, så att denna kan fråga EU-domstolen om kommissionens beslut om åtgärden i fråga är giltigt. Domstolen drog därför slutsatsen att nämnda beslut i ett sådant fall inte borde anses innebära några genomförandeåtgärder i förhållande till en sådan konkurrent. Mot bakgrund av dessa överväganden drog domstolen slutsatsen att det omtvistade beslutet var en regleringsakt som direkt påverkade Montessori och Ferracci och som inte medförde några genomförandeåtgärder i förhållande till dem, och att tribunalen därför gjorde rätt när den förklarade att talan om ogiltigförklaring kunde tas upp till prövning. Vad gäller prövningen i sak redogjorde domstolen för den prövning som kommissionen ska göra för att kunna dra slutsatsen att det är absolut omöjligt att återkräva olagligt stöd.⁵¹

I dom av den 19 december 2018, **Berlusconi och Fininvest** (C-219/17, [EU:C:2018:1023](#)), klargjorde domstolen (stora avdelningen) hur den omständigheten, att nationella myndigheter är inblandade i ett förfarande som resulterar i att en unionsrättsakt antas påverkar fördelningen av behörighet mellan unionsdomstolen och medlemsstaternas domstolar. Europeiska centralbanken (ECB) och de nationella tillsynsmyndigheterna hade ingripit i de förfaranden som var aktuella i detta mål för att godkänna förvärv eller ökning av kvalificerade innehav i kreditinstitut.⁵²

I målet vid den nationella domstolen väcktes talan vid den hänskjutande domstolen mot ett förslag till beslut av Italiens centralbank med ett negativt yttrande om anseendet hos förvärvarna av ett innehav i ett kreditinstitut och med en uppmaning till ECB att invända mot det föreslagna förvärvet. Sökandena gjorde vid den hänskjutande domstolen gällande att förslaget till beslutet i fråga åsidosatte en dom från högsta förvaltningsdomstolen, enligt vilken förvärvet omfattades av den tidigare lagstiftningen som fortfarande var tillämplig på antagandet av kriterierna för gott anseende. Till sitt försvar anförde Italiens centralbank bland annat att de nationella domstolarna inte var behöriga att pröva denna talan, eftersom den enligt Italiens centralbank rör förberedande åtgärder som saknar beslutsamhetsinnehåll och avser antagandet av ett beslut som omfattas av en unionsinstitutions (ECB) exklusiva befogenhet, och som därmed, i likhet med det slutliga beslutet, uteslutande omfattas av unionsdomstolens behörighet.

51| Se i detta hänseende rubrik XII, "Konkurrens".

52| Se förfarandet som föreskrivs i artiklarna 22 och 23 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/36/EU av den 26 juni 2013 om behörighet att utöva verksamhet i kreditinstitut och om tillsyn av kreditinstitut och värdepappersföretag, om ändring av direktiv 2002/87/EG och om upphävande av direktiv 2006/48/EG och 2006/49/EG, i artiklarna 4.1 c och 15 i rådets förordning (EU) nr 1024/2013 av den 15 oktober 2013 om tilldelning av särskilda uppgifter till Europeiska centralbanken i fråga om politiken för tillsyn över kreditinstitut, samt i artiklarna 85–87 i Europeiska centralbankens förordning (EU) nr 468/2014 av den 16 april 2014 om upprättande av ramen för samarbete inom den gemensamma tillsynsmekanismen mellan Europeiska centralbanken och nationella behöriga myndigheter samt med nationella utsedda myndigheter (EUT L 141, 2014, s. 1, och rättelse i EUT L 65, 2018, s. 48).

Den hänskjutande domstolen hade i detta sammanhang begärt att domstolen skulle pröva huruvida det ankom på de nationella domstolarna eller unionsdomstolen att pröva lagenligheten av rättsakter avseende inledande, utredning och förslag till beslut som antagits av de nationella behöriga myndigheterna, i detta fall Italiens centralbank, inom ramen för ett förfarande avseende ett förvärv av ett kvalificerat innehav i ett kreditinstitut.

Domstolen konstaterade inledningsvis att Europeiska unionens domstol enligt artikel 263 FEUF har exklusiv behörighet att granska lagenligheten av unionsinstitutionernas, och däribland ECB:s, rättsakter. Den gjorde därvid en åtskillnad mellan två situationer. I den första har unionsinstitutionen endast ett begränsat eller inget utrymme för skönsässig bedömning, vilket innebär att den rättsakt som antas av den nationella myndigheten är bindande för unionsinstitutionen. I den andra utövar unionsinstitutionen ensam den slutliga befogenheten att fatta beslut utan att vara bunden av den nationella myndighetens rättsakt. I det första fallet ankommer det på de nationella domstolarna att fastställa oegentligheter som en sådan nationell handling kan vara behäftad med och därvid, vid behov, begära förhandsavgörande från domstolen. I det andra fallet ankommer det däremot på unionsdomstolen att inte bara avgöra om det slutliga beslut som fattats av unionsinstitutionen är lagligt, utan även att vid detta tillfälle undersöka alla brister i de förberedande rättsakterna eller förslagen från de nationella myndigheterna som skulle kunna påverka giltigheten av det slutliga beslutet.

I detta avseende påpekar domstolen att effektiviteten i ett förfarande som inbegriper en unionsinstitutions exklusiva beslutsbefogenheter ofrånkomligen kräver en enda rättslig prövning för att undvika risken för olika bedömningar av lagligheten av det slutliga beslutet, särskilt när den följer på en analys och ett förslag från en nationell myndighet. När unionslagstiftaren väljer ett sådant administrativt förfarande avser den nämligen att inrätta en särskild samarbetsmekanism mellan den berörda europeiska institutionen och de nationella myndigheterna på grundval av dess exklusiva befogenhet att fatta beslut. Det framgår följaktligen av artikel 263 FEUF, jämförd med principen i artikel 4.3 EUF om lojalt samarbete, att de åtgärder som nationella myndigheter vidtar inom ramen för ett sådant förfarande inte kan bli föremål för prövning av medlemsstaternas domstolar.

I det aktuella fallet konstaterade domstolen att ECB hade exklusiv behörighet att besluta huruvida det föreslagna förvärvet skulle godkännas eller inte, i slutet av det förfarande som föreskrivs i den gemensamma tillsynsmekanismen för bankunionen, för vilken ECB ska säkerställa att den fungerar effektivt och konsekvent. Unionsdomstolen är följaktligen ensam behörig att, såsom en preliminär fråga, pröva huruvida lagenligheten av ECB:s slutliga beslut påverkas av oegentligheter som Italiens centralbanks förberedande åtgärder till detta beslut eventuellt är behäftade med. Denna behörighet utesluter att nationella domstolar har någon behörighet i fråga om nämnda rättshandlingar.

VII. Fri rörlighet

1. Etableringsfrihet

I domen **Bevola och Jens W. Trock** (C-650/16, [EU:C:2018:424](#)), som meddelades den 12 juni 2018, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) i frågan huruvida *danska skatteregler som utesluter inhemska företags avdrag för slutliga förluster som uppstått vid deras fasta driftställen i en annan medlemsstat, såvida inte det nationella systemet för internationell sambeskattnings används, är förenliga med etableringsfriheten*.

Domstolen erinrade inledningsvis om att även om unionsrättens bestämmelser om etableringsfrihet enligt sin ordalydelse syftar till att säkerställa nationell behandling i den mottagande medlemsstaten, utgör de även hinder för att ursprungsmedlemsstaten förhindrar transaktioner som ett inhemskt företag genomför i en annan medlemsstat genom ett fast driftställe. Vidare konstaterade domstolen att den danska skattelagstiftningen, genom att undanta både de intäkter och de kostnader som hänför sig till ett fast driftställe beläget i ett annat land från ett danskt bolags beskattningsbara inkomst, innebär en skillnad i behandling mellan danska bolag som har ett fast driftställe i Danmark och sådana där det fasta driftstället är beläget i en annan medlemsstat. Enligt domstolen är denna skillnad i behandling ägnad att göra det mindre attraktivt för ett danskt bolag att utöva sin etableringsfrihet genom att etablera fasta driftställen i andra medlemsstater.

Vad gäller syftet med denna nationella lagstiftning, det vill säga att förhindra dubbelbeskattnings av vinster och – symmetriskt – dubbla avdrag för förluster från danska bolag med ett sådant fast driftställe, påpekade domstolen att skillnaden i behandling i fråga rör situationer som objektivt sett är jämförbara.

Domstolen undersökte därför de möjliga motiveringarna för en sådan skillnad i behandling. I detta hänseende påpekade domstolen att den danska lagstiftningen kan motiveras av tvingande hänsyn till allmänintresset som avser en välavvägd fördelning av beskattningsrätten mellan medlemsstaterna, det danska skattesystemets inre sammanhang och behovet av att förhindra risken för dubbla avdrag för förluster, förutsatt att den inte går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå dessa mål. När det gäller behovet av skillnaden i behandling i det särskilda fall då förlusterna vid det fasta driftstället i utlandet är slutgiltiga, slog domstolen fast att risken för dubbelt avdrag för förluster inte föreligger när det inte längre finns någon möjlighet att dra av förluster från ett fast etableringsställe i den medlemsstat där det fasta driftstället är beläget. I sådana fall går den nationella lagstiftningen följaktligen utöver vad som är nödvändigt för att uppnå de mål av allmänintresse som anges ovan. För att inte äventyra det danska skattesystemets enhetlighet kan avdrag för sådana förluster enligt domstolen dock endast medges på villkor att det inhemska företaget lägger fram bevis för att de är definitiva.⁵³

Domstolen slog följaktligen fast att artikel 49 FEUF utgör hinder för en medlemsstats lagstiftning som utesluter möjligheten för ett i landet hemmahörande bolag, som inte har valt ett system för internationell sambeskattnings, att från sin skattepliktiga vinst göra avdrag för förluster som uppkommit i ett fast driftställe i en annan medlemsstat, trots att bolaget dels har uttömt alla möjligheter till avdrag för dessa förluster som står till

53| Se, i detta hänseende, domstolens dom av den 13 december 2005, **Marks & Spencer** (C-446/03, [EU:C:2005:763](#), punkt 55), och dom av den 3 februari 2015, **kommissionen/Förenade kungariket** (C-172/13, [EU:C:2015:50](#), punkt 36).

buds enligt lagstiftningen i den medlemsstat där driftstället är beläget, dels inte längre får några som helst intäkter från driftstället, så att det inte längre är möjligt att beakta förlusterna i denna medlemsstat, vilket det ankommer på den nationella domstolen att pröva.

2. Frihet att tillhandahålla tjänster

I domen **X och Visser** (C-360/15 och C-31/16, [EU:C:2018:44](#)), som meddelades den 30 januari 2018, tolkade domstolen (stora avdelningen) *direktiv 2006/123*⁵⁴ i två fall som gällde administrativa avgifter i samband med inrättandet av elektroniska kommunikationsnät respektive regler i en markanvändningsplan, enligt vilken vissa geografiska områden utanför stads kärnan endast var avsedda för detaljhandel avseende skrymmande varor.

I det första fallet hade sökandebolaget, som var ansvarigt för att bygga ett optiskt fibernät i en nederländsk kommun, bestridit de avgifter som togs ut av kommunen för tillstånd att genomföra arbetet med installation av kablar. Målet överklagades till den hänskjutande domstolen, som är osäker på huruvida uttaget av de aktuella avgifterna omfattas av tillämpningsområdet för direktiv 2006/123.

I detta hänseende slog domstolen fast att direktiv 2006/123 inte är tillämpligt på avgifter beträffande vilka betalningsskyldigheten är knuten till den rätt att installera kablar för ett allmänt elektroniskt kommunikationsnät som tillkommer företag som är behöriga att tillhandahålla elektroniska kommunikationsnät och kommunikationstjänster. Enligt domstolen ska det härvid anses att den aktuella avgiftsskyldigheten är knuten till rätten för de företag som är behöriga att tillhandahålla elektroniska kommunikationsnät att installera faciliteter i den mening som avses i artikel 13 i direktiv 2002/20,⁵⁵ som avser avgifter för nyttjanderätter och rättigheter att installera faciliteter. Påförandet av sådana avgifter utgör således ett område som regleras av direktiv 2002/20, i den mening som avses i artikel 2.2 c i direktiv 2006/123, som från tillämpningsområdet för det direktivet undantar elektroniska kommunikationstjänster och kommunikationsnät och därmed förbundna resurser och tjänster med avseende på sådana frågor.

Det andra fallet gällde en nederländsk kommuns antagande av en plan för markanvändning i vilken, i syfte att bevara en levande stads kärna och förhindra uppkomsten av tomma butikslokaler i tätorten, ett område utanför stads kärnan utsågs till ett shopping-område uteslutande avsett för detaljhandel med skrymmande varor. Det ansökande företaget som ville leasa kommersiella fastigheter i detta område till ett annat företag, som ville starta detaljhandel med skodon och kläder, ifrågasatte beslutet att upprätta denna plan och gjorde gällande att planen var oförenlig med direktiv 2006/123.

Efter att ha konstaterat att detaljhandel med varor utgör en "tjänst" vid tillämpningen av direktiv 2006/123 slog domstolen fast att bestämmelserna i kapitel III i direktiv 2006/123 om tjänsteleverantörers etableringsfrihet ska tolkas så, att dessa bestämmelser även är tillämpliga på en situation som i alla relevanta avseenden är begränsad till en och samma medlemsstat. I detta avseende påpekade domstolen att varken ordalydelsen eller systematiken i direktiv 2006/123 föreskriver ett villkor avseende förekomsten av ett gränsöverskridande inslag och att tolkningen att bestämmelserna i kapitel III i direktiv 2006/123 inte bara är tillämpliga på en tjänsteleverantör som vill etablera sig i en annan medlemsstat, utan också på en tjänsteleverantör som vill etablera sig i sin egen medlemsstat, är förenlig med de mål som eftersträvas med detta direktiv.

54| Europaparlamentets och rådets direktiv 2006/123/EG av den 12 december 2006 om tjänster på den inre marknaden (EUT L 376, 2006, s. 36).

55| Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/20/EG av den 7 mars 2002 om auktorisation för elektroniska kommunikationsnät och kommunikationstjänster (auktorisationsdirektiv). (EGT L 108, 2002, s. 21).

Domstolen slog fast att direktiv 2006/123 inte utgör hinder för att det i en kommuns detaljplan föreskrivs ett förbud mot detaljhandel med icke-skrymmande varor i geografiska områden utanför kommunens stadskärna, under förutsättning att villkoren avseende icke-diskriminering, nödvändighet och proportionalitet är uppfyllda, vilket det ankommer på den hänskjutande domstolen att kontrollera. När det särskilt gäller villkoret avseende nödvändighet påpekade domstolen att syftet avseende skydd av stadsmiljön kan utgöra ett tvingande skäl av allmänintresse som kan motivera en sådan geografisk begränsning som den som är i fråga i detta mål.

I domen av den 7 november 2018, **kommissionen/Ungern** (C-171/17, [EU:C:2018:881](#)), slog domstolen fast att Ungern *hade underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt artikel 15.2 d i direktiv 2006/123 och artikel 56 FEUF genom att införa och bibehålla ett nationellt mobilbetalningsmonopol.*

Detta mål rörde ett nationellt mobilbetalningssystem, som drevs av ett bolag som helt ägdes av den ungerska staten och som det är obligatoriskt att använda för avgifter för parkeringstjänster, upplåtande av allmän väg, persontransport och avgifter som avser samtliga övriga tjänster som tillhandahålls av en statlig enhet. Leverantörer av sådana tjänster var i princip skyldiga att se till att kunderna hade tillgång till dem via det nationella mobilbetalningssystemet. Kommissionen ansåg att systemet utgjorde ett olagligt statligt monopol och väckte fördragsbrottstalan vid domstolen enligt artikel 258 i EUF-fördraget.

Domstolen slog inledningsvis fast att Ungern inte hade gjort någon uppenbart oriktig bedömning vid klassificeringen av landets nationella mobila betaltjänst som en tjänst av allmänt ekonomiskt intresse. Med anledning av att endast de tjänster av allmänt ekonomiskt intresse som fanns vid tidpunkten för ikraftträdandet av direktiv 2006/123 inte omfattas av direktivet, medan det nationella monopollet i fråga endast hade funnits sedan 2014, gick domstolen vidare med att undersöka den nationella tjänsten för mobila betaltjänster mot bakgrund av de särskilda regler som fastställs i det direktivet för tjänster av allmänt ekonomiskt intresse.

Domstolen konstaterade i detta sammanhang att det nationella systemet för mobila betalningar, genom att begränsa tillträdet till verksamhet avseende tillhandahållande av mobila betaltjänster till ett enda offentligt företag, utgjorde ett "krav" i den mening som avses i artikel 15.2 d i direktiv 2006/123, som måste uppfylla de villkor om icke-diskriminering, nödvändighet och proportionalitet som anges i punkt 3 i den artikeln. Mot bakgrund av att Ungern själv hade medgett att det fanns andra åtgärder som var mindre begränsande och inskränkande för etableringsfriheten, såsom ett koncessionssystem som bygger på ett förfarande med fri konkurrens, och mot bakgrund av att Ungern inte kunnat visa att en sådan mindre inskränkande åtgärd sannolikt inte skulle fullgöra uppdraget att verka i allmänhetens tjänst, konstaterade domstolen att artikel 15.2 d i direktiv 2006/123 hade åsidosatts.

Eftersom artikel 16 i direktiv 2006/123, som avser leverantörernas rätt att tillhandahålla tjänster i en annan medlemsstat än den där de är etablerade, inte gäller för tjänster av allmänt ekonomiskt intresse som tillhandahålls i en annan medlemsstat, prövade domstolen i enlighet med kommissionens begäran i andra hand en eventuell överträdelse av artikel 56 i EUF-fördraget genom det nationella monopol som inrättats. Med hänvisning till de skäl som angavs som stöd för att konstatera en överträdelse av artikel 15.2 d i direktiv 2006/123 slog domstolen fast att det ungerska systemet för mobil betalning också stred mot friheten att tillhandahålla tjänster, vilket garanteras i artikel 56 i EUF-fördraget.

I domen **Čepelnik** (C-33/17, [EU:C:2018:896](#)), som meddelades den 13 november 2018, slog domstolen (stora avdelningen) fast att artikel 56 FEUF *ska tolkas så, att den utgör hinder för en lagstiftning i en medlemsstat enligt vilken behöriga myndigheter kan ålägga en uppdragsgivare med hemvist i den medlemsstaten att innehålla betalningarna gentemot sin avtalspart som har hemvist i en annan medlemsstat, och till och med att nedsätta pengar till ett belopp som motsvarar den utestående ersättningen för utförda byggarbeten som säkerhet, i syfte att säkerställa betalning av eventuella böter som kan komma att påföras nämnda avtalspart för det fall att det konstateras föreligga en överträdelse av de arbetsrättsliga bestämmelserna i den förstnämnda medlemsstaten.*

Det nationella målet avsåg en tvist mellan ett företag som var etablerat i Slovenien, i egenskap av tjänsteleverantör, och en österrikisk byggherre för betalning av byggnadsarbeten som genomförts av företaget i Österrike. Samtidigt som sökandebolaget krävde betalning av det utestående beloppet för utförda arbeten, hävdade svaranden att han redan hade varit skyldig att betala detta belopp som deposition till den behöriga administrativa myndigheten i Österrike, i syfte att garantera en eventuell betalning av böter som skulle kunna åläggas sökandebolaget, efter en kontroll på plats som utförts av finanspolisen, för överträdelse av den österrikiska arbetsrätten. Eftersom depositionen hade befriande verkan i enlighet med nationell lagstiftning vägrade byggherren att betala det begärda beloppet. Tjänsteleverantören väckte talan vid den hänskjutande domstolen, som sedan vände sig till EU-domstolen.

Domstolen slog inledningsvis fast att nationell lagstiftning enligt vilken en uppdragsgivare åläggs att innehålla betalningar gentemot sin avtalspart och att nedsätta pengar till ett belopp som motsvarar utestående ersättning för utförda byggarbeten som säkerhet, för det fall att det föreligger en skälig misstanke om att tjänsteleverantören har gjort sig skyldig till en administrativ förseelse i förhållande till den nationella arbetsrättsliga lagstiftningen, innebär en inskränkning i friheten att tillhandahålla tjänster i den mån den kan avskräcka såväl uppdragsgivare i den berörda medlemsstaten att anlita tjänsteleverantörer i en annan medlemsstat som tjänsteleverantörer att erbjuda nämnda uppdragsgivare sina tjänster. Sådana bestämmelser kan nämligen inte bara medföra att den tidpunkt då den berörda tjänstemottagaren ska betala den utestående ersättningen för byggarbetena tidigareläggs och att tjänstemottagaren därigenom förlorar möjligheten att innehålla en del av nämnda utestående belopp som ersättning i händelse av felaktigt eller försenat utförande av arbetet, utan de kan också medföra att tjänsteleverantörer med hemvist i andra medlemsstater förlorar sin möjlighet att kräva att deras österrikiska kunder ska betala ersättningen för de berörda byggarbetena och utsätter dem således för en risk för dröjsmål med betalningar.

Domstolen erinrade därefter om att en sådan begränsning kan motiveras av tvingande skäl av allmänintresse, såsom målet om socialt skydd för arbetstagare, bekämpning av bedrägerier, särskilt socialt bedrägeri, och förhindrande av missbruk, under förutsättning att det är lämpligt för att säkerställa att det eftersträvade målet uppnås och att det inte går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå detta mål. Vad gäller frågan huruvida den österrikiska lagstiftningen i fråga var proportionerlig i förhållande till det eftersträvade målet påpekade domstolen inledningsvis att det i lagstiftningen föreskrevs en möjlighet för de behöriga myndigheterna att ålägga uppdragsgivaren att innehålla sina betalningar till tjänsteleverantören och att betala en deposition som motsvarar det belopp som återstår att betala, enbart på grund av att det föreligger skälig misstanke om en administrativ förseelse innan ett bedrägeri, missbruk eller praxis som kan undergräva skyddet av arbetstagare konstaterats. Därefter påpekade domstolen att de nationella bestämmelserna inte gav den berörda tjänsteleverantören möjlighet att lämna synpunkter på de sakförhållanden som åberopats innan åtgärderna antogs. Slutligen påpekade domstolen att beloppet för säkerheten kunde fastställas av de behöriga myndigheterna utan hänsyn till eventuella brister hos tjänsteleverantören och därmed, i förekommande fall, betydligt överskrida det belopp som normalt skulle ha betalats av byggherren efter det att arbetena hade slutförts. Av vart och ett av de tre skäl som angetts drog domstolen slutsatsen att en sådan nationell lagstiftning ska anses gå utöver vad som är nödvändigt för att uppnå målen att skydda arbetstagare samt att bekämpa bedrägerier, i synnerhet sociala bedrägerier, och att förhindra missbruk. Den strider således mot artikel 56 FEUF.

I domen **Danieli & C. Officine Meccaniche m.fl.** (C-18/17, [EU:C:2018:904](#)), som meddelades den 14 november 2018, uttalade sig domstolen i frågan huruvida *vissa åtgärder som en medlemsstat vidtagit för att begränsa utstationering av kroatiska medborgare och tredjelandsmedborgare* i den medlemsstaten var förenliga med friheten att tillhandahålla tjänster. I detta mål har ett förhandsavgörande av domstolen begärts i frågan om Republiken Österrike har rätt att kräva att arbetstagare som har överförts till ett italienskt företag

som tillhandahåller tjänster i Österrike ska inneha arbetstillstånd när (i) dessa arbetstagare är kroatiska medborgare anställda av ett kroatiskt företag, eller (ii) dessa arbetstagare är tredjelandsmedborgare som är lagligt anställda av ett annat italienskt företag.

Vad gäller utstationering av kroatiska medborgare erinrade domstolen inledningsvis om att det av punkt 1 i kapitel 2 i bilaga V till anslutningsakten för Kroatien⁵⁶ framgår att artikel 45 och artikel 56 första stycket FEUF ska, när det gäller fri rörlighet för arbetstagare och frihet att tillhandahålla tjänster som inbegriper tillfällig rörlighet för arbetstagare enligt definitionen i artikel 1 i direktiv 96/71/EG⁵⁷ mellan Kroatien å ena sidan och var och en av de nuvarande medlemsstaterna å andra sidan, enbart tillämpas fullt ut om inte annat följer av övergångsbestämmelserna i punkterna 2–13. Därefter påpekade domstolen att det ställande till förfogande av arbetskraft som var i fråga i det nationella målet omfattades av punkt 2 i kapitel 2 i bilaga V till anslutningsakten för Kroatien. I denna bestämmelse anges att med avvikelse från artiklarna 1–6 i förordning nr 492/2011⁵⁸ och till och med utgången av tvåårsperioden efter anslutningsdagen så kommer de nuvarande medlemsstaterna att tillämpa nationella bestämmelser, eller bestämmelser som följer av bilaterala avtal, som reglerar tillträdet till deras arbetsmarknader för kroatiska medborgare. Domstolen slog således fast att artiklarna 56 och 57 FEUF samt punkt 2 i kapitel 2 i bilaga V till anslutningsakten för Kroatien ska tolkas så, att en medlemsstat under den övergångsperiod som föreskrivs i den bestämmelsen har rätt att, genom att kräva arbetstillstånd, begränsa utstationering av kroatiska arbetstagare som är anställda vid ett företag med säte i Kroatien, när utstationeringen sker genom att dessa arbetstagare ställs till förfogande i den mening som avses i artikel 1.3 c i direktiv 96/71 för ett företag etablerat i en annan medlemsstat för att det företaget ska kunna tillhandahålla en tjänst i den förstnämnda medlemsstaten.

När det däremot gäller utstationering av arbetstagare från tredjeland slog domstolen fast att en medlemsstats permanenta krav på arbetstillstånd för tredjelandsmedborgare, som ett företag etablerat i en annan medlemsstat ställer till förfogande för ett företag som är verksamt i den förstnämnda medlemsstaten, utgör en begränsning av friheten att tillhandahålla tjänster som går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå målet av allmänintresse att undvika störningar på arbetsmarknaden, med tanke på att tredjelandsmedborgare, när de återvänder till sitt ursprungs- eller bosättningsland efter det att deras uppdrag slutförts, inte gör anspråk på att få tillträde till den medlemsstatens arbetsmarknad. Följaktligen slog domstolen fast att artiklarna 56 och 57 FEUF ska

56] Akt om villkoren för Republiken Kroatiens anslutning och om anpassning av fördraget om Europeiska unionen, fördraget om Europeiska unionens funktionssätt och fördraget om upprättandet av Europeiska atomenergigemenskapen (EUT L 112, 2012, s. 21), som utgör en bilaga till fördraget mellan Konungariket Belgien, Republiken Bulgarien, Republiken Tjeckien, Konungariket Danmark, Förbundsrepubliken Tyskland, Republiken Estland, Irland, Republiken Grekland, Konungariket Spanien, Republiken Frankrike, Republiken Italien, Republiken Cypern, Republiken Lettland, Republiken Litauen, Storhertigdömet Luxemburg, Ungern, Republiken Malta, Konungariket Nederländerna, Republiken Österrike, Republiken Polen, Republiken Portugal, Rumänien, Republiken Slovenien, Republiken Slovakien, Republiken Finland, Konungariket Sverige, Förenade konungariket Storbritannien och Nordirland (Europeiska unionens medlemsstater) och Republiken Kroatien om Republiken Kroatiens anslutning till Europeiska unionen (EUT L 112, 2012, s. 10).

57] Europaparlamentets och rådets direktiv 96/71/EG av den 16 december 1996 om utstationering av arbetstagare i samband med tillhandahållande av tjänster (EGT L 18, 1997, s. 1).

58] Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 492/2011 av den 5 april 2011 om arbetskraftens fria rörlighet inom unionen (EUT L 141, 2011, s. 1).

tolkas så, att en medlemsstat inte har rätt att kräva att tredjelandsmedborgare – som ställs till förfogande för ett företag etablerat i en annan medlemsstat av ett annat företag som också är etablerat i denna andra medlemsstat för tillhandahållande av tjänster i den förstnämnda medlemsstaten – har arbetstillstånd.

3. Fri rörlighet för kapital

I domen **SEGRO och Horváth** (C-52/16 och C-113/16, [EU:C:2018:157](#)), som meddelades den 6 mars 2018, slog domstolen (stora avdelningen) fast att den fria rörligheten för kapital, som garanteras i artikel 63 FEUF, utgör hinder för *en medlemsstats lagstiftning som utan ersättning avlägsnar alla nyttjanderätter till jordbruksmark som inte innehas av en nära släkting till ägaren av marken*. Denna lagstiftning hade samband med ungersk lagstiftning enligt vilken utländska medborgare och juridiska personer som ville förvärva en äganderätt till jordbruksmark i Ungern omfattades av vissa restriktioner eller till och med uteslöts från möjligheten att förvärva en sådan rätt, så att den enda möjligheten för dem att investera i jordbruksmark var förvärv av en nyttjanderätt.

Domstolen slog inledningsvis fast att lagstiftningen i fråga utgör en begränsning av den fria rörligheten för kapital, och detta oavsett om den föreskriver ersättning för en sådan nyttjanderättshavare, eftersom den fråntar nyttjanderättshavaren både möjligheten att utnyttja den berörda jordbruksmarken och att överlåta nyttjanderätten. Eftersom kravet på nära släktskap med ägaren till marken är ägnat att spela en större roll till nackdel för medborgare i andra medlemsstater än Ungern, kan kravet också innebära indirekt diskriminering på grundval av nyttjanderättshavarens medborgarskap eller kapitalets ursprung.

När det gäller en möjlig motivering till denna begränsning slog domstolen för det första fast att kravet på släktskap inte var lämpligt för att uppnå det återopade målet att jordbruksmark ska förbehållas dem som utnyttjar den och att förhindra förvärv av sådan mark i spekulationssyfte. När det för det andra gäller motiveringen avseende önskan att beivra överträdelser av den ungerska lagstiftningen om valutakontroll, fann domstolen att släktskapskriteriet inte hade något samband med denna lagstiftning. I vilket fall som helst skulle andra åtgärder, som är mindre omfattande i fråga om deras effekter, ha kunnat antas i syfte att beivra eventuella överträdelser, till exempel straffavgifter. För det tredje slog domstolen fast att begränsningen i fråga inte heller kan motiveras av en önskan att förhindra rent konstlade upplägg, vars syfte ska ha varit att kringgå nationell lagstiftning som är tillämplig på förvärv av jordbruksfastigheter. Genom att förutsätta att varje person som inte har ett nära släktskapsförhållande till ägaren av jordbruksmarken har agerat otillbörligt vid tidpunkten för förvärvet av nyttjanderätten till marken ger den ungerska lagstiftningen upphov till en allmän presumtion om otillbörliga metoder som under inga omständigheter kan anses stå i proportion till målet att bekämpa ett sådant agerande.⁵⁹

I domen **Sofina m.fl.** (C-575/17, [EU:C:2018:943](#)), som meddelades den 22 november 2018, slog domstolen fast att *bestämmelserna i EUF-fördraget som rör den fria rörligheten för kapital utgör hinder för vissa bestämmelser i den franska allmänna skattelagen som föreskriver en källskatt på bruttobeloppet av inhemsk utdelning till utländska företag med underskott, medan utdelningar till inhemska företag med underskott endast beskattas i ett senare skede när de går med vinst*.

Domstolen slog inledningsvis fast att en sådan skillnad i skattemässig behandling leder till en fördel för bolag med hemvist i landet som uppvisar underskott, eftersom det åtminstone uppkommer en likviditetsfördel eller rentav ett undantag från beskattning för det fall bolaget upphör med sin verksamhet, medan bolag utan hemvist i landet beskattas omedelbart och definitivt, oberoende av sitt resultat. En sådan skillnad i

59| Se även, när det gäller denna ungerska lagstiftning, målet C-235/17, *kommissionen/Ungern (nyttjanderätt till jordbruksmark)*, som för närvarande är under handläggning.

skattemässig behandling av utdelning beroende på var de bolag som erhåller utdelningen har hemvist kan dels avhålla bolag utan hemvist i landet från att investera i bolag med hemvist i Frankrike, dels avhålla investerare med hemvist i Frankrike från att förvärva andelar i bolag utan hemvist i landet.

Eftersom den nationella lagstiftningen i fråga således utgjorde en begränsning av den fria rörligheten för kapital, som i princip är förbjuden enligt artikel 63.1 i EUF-fördraget, undersökte domstolen därefter huruvida denna begränsning kunde anses vara berättigad enligt artikel 65 i EUF-fördraget, enligt vilken en skillnad i skattemässig behandling kan anses vara förenlig med den fria rörligheten för kapital när den berör situationer som inte är objektivt jämförbara. I detta avseende konstaterade domstolen att skillnaden i behandling i fråga inte var begränsad till det sätt på vilket skatten togs ut och därför inte kunde motiveras av en objektiv skillnad mellan situationerna. Domstolen undersökte därför om skillnaden i skattemässig behandling kunde motiveras av tvingande skäl av allmänintresse. Domstolen fann att detta inte var fallet. Motiveringen avseende målet att upprätthålla en välavvägd fördelning av beskattningsrätten mellan medlemsstaterna kan nämligen inte godtas, eftersom uppskovet med beskattning av utdelning till ett utländskt bolag med underskott inte innebär att den franska staten avstår från sin rätt att beskatta inkomster som genereras på dess territorium och den franska staten går med på skatteförluster där inhemska företag upphör med sin verksamhet utan att åter ha haft överskott. Motiveringen avseende en effektiv skatteuppbörd godtogs inte heller av domstolen, som konstaterade att för det fall bolag med underskott som saknar hemvist i landet kunde ges uppskov med skatt på utdelning skulle detta således leda till att varje restriktion för den fria rörligheten för kapital undanröjdes utan att detta skulle utgöra hinder för förverkligandet av målet att säkerställa en effektiv uppbörd av den skatt som dessa bolag ska betala när de erhåller utdelning från ett inhemskt bolag. Domstolen hänvisade i detta sammanhang till de mekanismer för ömsesidigt bistånd som finns mellan medlemsstaternas myndigheter.

VIII. Gränskontroll, asyl och invandring

1. Gränskontroll

I domen ***Touring Tours und Travel och Sociedad de transportes*** (C-412/17 och C-474/17, EU:C:2018:1005), meddelad den 13 december 2018, ombads domstolen tolka artikel 67.2 FEUF samt artiklarna 20 och 21 i förordning nr 562/2006,⁶⁰ angående huruvida *en medlemsstat kan ålägga bussresearrangörer som är verksamma på gränsoverskridande linjer att kontrollera passagerarnas pass- och uppehållstillstånd innan de reser in i denna medlemsstat*. I förevarande fall ansåg den tyska polismyndigheten att två bussresearrangörer, som anordnade bussresor i linjetrafik till Tyskland varvid gränserna mellan Tyskland och Nederländerna, respektive Belgien, passerades, hade transporterat ett stort antal personer som saknade erforderliga resehandlingar till Tyskland, i strid med nationell lagstiftning. Polismyndigheten antog därför beslut om transportförbud, vid äventyr av vite, gentemot transportörerna. Enligt de tyska myndigheterna ankom det på de aktuella transportörerna att kontrollera de erforderliga resehandlingarna när de kontrollerade biljetterna i samband med att passagerarna klev på bussen, och tredjelandsmedborgare utan sådana resehandlingar skulle nekas att kliva på bussen.

⁶⁰ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 562/2006 av den 15 mars 2006 om en gemenskapskodex om gränspassage för personer (kodex om Schengengränserna) (EUT L 105, 2006, s. 1), i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 610/2013 av den 26 juni 2013 (EUT L 182, 2013, s. 1).

Domstolen påpekade bland annat att eftersom kontrollerna i fråga utfördes när passagerarna gick på bussen vid den gränsöverskridande resans början, utgjorde de kontroller inom en medlemsstats territorium i den mening som avses i artikel 21 i ovannämnda förordning, vilka är förbjudna om de har samma verkan som in- och utresekontroller.

Domstolen slog fast att artikel 67.2 FEUF och artikel 21 i förordning nr 562/2006 ska tolkas så, att de utgör hinder för en medlemsstats lagstiftning som ålägger samtliga transportföretag som bedriver busstrafik på gränsöverskridande linjer inom Schengenområdet med bestämmelse om att i denna medlemsstat att före passagen av en inre gräns kontrollera passagerarnas pass och uppehållstillstånd, i syfte att hindra transport till denna medlemsstat av tredjelandsmedborgare som saknar erforderliga resehandlingar, och som tillåter att polismyndigheterna, för att säkerställa efterlevnaden av denna kontrollskyldighet, antar beslut, förenade med vite, om att förbjuda sådana transporter gentemot de berörda transportföretagen.

2. Asylpolitik

Med hänsyn till omfattningen av den migrationskris som råder i Europa sedan några år tillbaka, med en tillströmning av ett stort antal skyddssökande till Europeiska unionen, har domstolen i likhet med föregående år prövat ett flertal mål gällande unionens asylpolitik. Av dessa ska särskilt sju framhållas: ett angående direktiv 2004/83⁶¹, ett angående direktiv 2011/95⁶², tre angående såväl sistnämnda direktiv som direktiv 2013/32⁶³ eller förordning nr 604/2013⁶⁴ (nedan kallad *Dublin III-förordningen*), ett mål avsåg både Dublin III-förordningen och genomförandeförordning nr 1560/2003⁶⁵, och det sista målet avsåg direktiv 2008/115⁶⁶.

61] Rådets direktiv 2004/83/EG av den 29 april 2004 om miniminormer för när tredjelandsmedborgare eller statslösa personer skall betraktas som flyktingar eller som personer som av andra skäl behöver internationellt skydd samt om dessa personers rättsliga ställning och om innehållet i det beviljade skyddet (EUT L 304, 2004, s. 12, och rättelse EUT L 204, 2005, s.24).

62] Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/95/EU av den 13 december 2011 om normer för när tredjelandsmedborgare eller statslösa personer ska anses berättigade till internationellt skydd, för en enhetlig status för flyktingar eller personer som uppfyller kraven för att betecknas som subsidiärt skyddsbehövande, och för innehållet i det beviljade skyddet (EUT L 337, 2011, s. 9).

63] Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/32/EU av den 26 juni 2013 om gemensamma förfaranden för att bevilja och återkalla internationellt skydd (EUT L 180, 2013, s. 60).

64] Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 604/2013 av den 26 juni 2013 om kriterier och mekanismer för att avgöra vilken medlemsstat som är ansvarig för att pröva en ansökan om internationellt skydd som en tredjelandsmedborgare eller en statslös person har lämnat in i någon medlemsstat (EUT L 180, 2013, s. 31).

65] Kommissionens förordning (EG) nr 1560/2003 av den 2 september 2003 om tillämpningsföreskrifter till rådets förordning (EG) nr 343/2003 om kriterier och mekanismer för att avgöra vilken medlemsstat som har ansvaret för att pröva en asylansökan som en medborgare i tredje land har gett in i någon medlemsstat (EUT L 222, 2003, s. 3), i dess lydelse enligt kommissionens genomförandeförordning (EU) nr 118/2014 av den 30 januari 2014 (EUT L 39, 2014, s. 1).

66] Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/115/EG av den 16 december 2008 om gemensamma normer och förfaranden för återvändande av tredjelandsmedborgare som vistas olagligt i medlemsstaterna (EUT L 348, 2008, s. 98).

2.1. Flyktingstatus

I dom av den 24 april 2018, **MP (Alternativt skydd för en person som tidigare utsatts för tortyr)** (C-353/16, [EU:C:2018:276](#)), gav domstolen (stora avdelningen) förtydliganden angående vilka villkor en person som tidigare utsatts för tortyr i sitt ursprungsland ska uppfylla för att betecknas som alternativt skyddsbehövande, i den mening som avses i direktiv 2004/83, mot bakgrund av artikel 4 i stadgan. I det nationella målet hade en srilankesisk medborgare ansökt om asyl i Förenade kungariket. Till stöd för sin ansökan gjorde han gällande att han hade frihetsberövats och torterats av de srilankesiska säkerhetsstyrkorna på grund av att han hade varit medlem i organisationen "Tamilska befrielsetigrarna", och att han riskerade att utsättas för ytterligare övergrepp i sitt ursprungsland om han sändes tillbaka dit. Myndigheterna i Förenade kungariket avlog hans asylansökan och fann att han inte kunde beviljas alternativt skydd, då de ansåg att det inte var stykt att det förelåg en sådan risk. Domstolarna i Förenade kungariket hade emellertid medgett att det, med hänsyn till den berörda personens allvarliga psykiska ohälsa och att det inte var möjligt för honom att få tillgång till lämplig vård i Sri Lanka, skulle strida mot artikel 3 i Europakonventionen att sända honom tillbaka dit.

Domstolen påpekade inledningsvis att det förhållandet att den berörda personen tidigare har varit utsatt för tortyr av myndigheterna i sitt ursprungsland inte i sig är tillräckligt för att vederbörande ska betraktas som alternativt skyddsbehövande vid en tidpunkt då det inte längre föreligger någon verklig risk för att sådana handlingar ska upprepas. Risker för att hälsotillståndet för denna person förvärras kan inte i sig anses utgöra omänsklig eller förnedrande behandling i ursprungslandet, även om den beror på allmänna brister i sjukvårdssystemet och avsaknaden av lämplig behandling. Det skulle emellertid förhålla sig annorlunda om det var uppenbart att myndigheterna i ursprungslandet inte vidtog nödvändiga åtgärder för att säkerställa personens tillfrisknande, eller om dessa myndigheter intog en diskriminerande hållning i fråga om möjligheten att få tillgång till vård, med följden att det för vissa etniska grupper eller vissa personkategorier, vilka den berörda personen tillhör, blir svårare att få tillgång till lämplig vård för att behandla de fysiska eller psykiska men som är resultatet av den tortyr myndigheterna i detta land utsatt vederbörande för.

Under dessa omständigheter slog domstolen fast att en tredjelandsmedborgare som tidigare utsatts för tortyr av myndigheterna i sitt ursprungsland och som inte längre riskerar att torteras om han eller hon återsänds till detta land men vars fysiska och psykiska hälsotillstånd, i sådant fall, allvarligt skulle kunna försämrats med en risk för att vederbörande begår självmord på grund av ett trauma som är en följd av den tortyr han eller hon utsatts för, kan beviljas status som alternativt skyddsbehövande, om det föreligger en verklig risk för att vederbörande berövas lämplig vård för att behandla de fysiska eller psykiska men som är ett resultat av den tortyr som denne avsiktligt utsatts för i landet i fråga.

2.2. Prövning av ansökningar om internationellt skydd

De domar om prövningen av ansökningar om internationellt skydd som återges i denna rapport avser formerna för att pröva och bedöma sådana ansökningar, samt vilka tidsfrister som är tillämpliga på förfarandet för att ompröva en ansökan om övertagande eller återtagande av sökanden.

I domen **F** (C-473/16, [EU:C:2018:36](#)), meddelad den 25 januari 2018, uttalade sig domstolen om tolkningen av artikel 4 i direktiv 2011/95, jämförd med artikel 7 i stadgan, med avseende på frågan huruvida *dess* bestämmelser utgjorde hinder mot att upprätta och använda ett psykologiskt sakkunnigutlåtande för att bedöma riktigheten av sökandens påstående om sin sexuella läggning. I det nationella målet hade F, en nigeriansk medborgare, ansökt om asyl hos ungerska myndigheter och uppgett att han hyste fruktan för förföljelse i sitt ursprungsland på grund av sin homosexualitet, varvid den behöriga ungerska myndigheten, på grundval

av ett psykologiskt sakkunnigutlåtande, ansåg att hans utsaga saknade trovärlighet. I detta utlåtande, som omfattade en förberedande undersökning, en undersökning av personligheten och flera personlighetstest, drogs slutsatsen att det inte var möjligt att bekräfta F:s påstående om sin sexuella läggning.

Domstolen fann för det första att artikel 4 i direktiv 2011/95 inte utgör hinder för att den myndighet som är ansvarig för att pröva ansökningar om internationellt skydd eller de domstolar som, i förekommande fall, har att pröva ett överklagande, inhämtar ett sakkunnigutlåtande i samband med bedömningen av fakta och omständigheter rörande en sökandes påstådda sexuella läggning. Detta gäller dock under förutsättning att formerna för inhämtande av ett sådant sakkunnigutlåtande är förenliga med de grundläggande rättigheter som garanteras i stadgan, att nämnda myndighet och nämnda domstolar inte grundar sitt beslut eller sitt avgörande enbart på slutsatserna i utlåtandet och att de inte är bundna av dessa slutsatser vid bedömningen av sökandens utsagor om sin sexuella läggning. Domstolen framhöll i detta avseende att även om det inte alltid är nödvändigt – för att avgöra en ansökan om internationellt skydd till stöd för vilken det åberopats en fruktan för förföljelse på grund av sexuell läggning – att bedöma trovärdigheten av sökandens sexuella läggning i samband med den bedömning som ska ske enligt artikel 4 i direktivet, kan det likväl inte uteslutas att i samband med bedömningen av uppgifter från en person som ansöker om internationellt skydd på grund av sexuell läggning, kan vissa former av sakkunskap vara relevant, vilken kan inhämtas utan åsidosättande av sökandens grundläggande rättigheter. I detta hänseende erinrade domstolen emellertid om att det ankommer enbart på de myndigheter som är ansvariga för prövningen av ansökan, i enlighet med tillämpliga bestämmelser i direktiv 2005/85⁶⁷ och direktiv 2013/32, att under domstolskontroll, bedöma fakta och omständigheter i enlighet med artikel 4 i direktiv 2011/95, med följden att både myndigheten i fråga och domstolar som har att pröva ett eventuellt överklagande av myndighetens beslut, inte kan grunda sitt beslut endast på slutsatserna i ett sakkunnigutlåtande, och inte kan vara bundna av dessa slutsatser.

Domstolen fann för det andra att artikel 4 i direktiv 2011/95, jämförd med artikel 7 i stadgan, ska tolkas så, att den utgör hinder mot att ett psykologiskt sakkunnigutlåtande, vars syfte är att på grundval av projektiva personlighetstester ge en bild av vilken sexuell läggning en sökande av internationellt skydd har, upprättas och används i syfte att bedöma riktigheten i sökandens påstående om sin sexuella läggning, och så är även fallet när de aktuella psykologiska testerna formellt endast kan genomföras om den berörda personen har gett sitt samtycke, då detta samtycke inte nödvändigtvis är frivilligt eftersom det i praktiken innebär ett krav med hänsyn till den pressade situation som personer som ansöker om internationellt skydd befinner sig i. Om ett intrång i en sökandes privatliv skulle kunna vara motiverat av strävan efter att hitta uppgifter till stöd för bedömningen av dennes verkliga behov av internationellt skydd, ankommer det i detta sammanhang på den beslutande myndigheten att, under domstolskontroll, pröva huruvida det psykologiska sakkunnigutlåtande som den avser att inhämta är ändamålsenligt och nödvändigt för att uppnå detta mål, på grundval av tillräckligt tillförlitliga metoder och principer med beaktande av de standarder som erkänts av det internationella vetenskapssamhället. Domstolen konstaterade bland annat att den inverkan som ett sådant sakkunnigutlåtande kan ha på sökandens privatliv förefaller orimlig i förhållande till det eftersträlvade målet, eftersom ett sådant allvarligt intrång i rätten till respekt för privatlivet inte kan anses stå i proportion till det värde som utlåtandet eventuellt skulle kunna ha för bedömningen av fakta och omständigheter enligt artikel 4 i direktiv 2011/95.

I domen **Alheto** (C-585/16, [EU:C:2018:584](#)), av den 25 juli 2018, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *särskilda kriterier vid prövningen av asylansökningar som lämnats in av personer registrerade hos Förenta nationernas hjälporganisation för palestinska flyktingar i Mellanöstern (UNRWA)*. Ett överklagande av ett beslut om avslag på en palestiniers asylansökan hade anhängiggjorts vid en bulgarisk domstol, varvid det framstod som oklart för den domstolen hur direktiv 2011/95 och 2013/32 skulle tolkas med avseende på personer

67] Rådets direktiv 2005/85/EG av den 1 december 2005 om miniminormer för medlemsstaternas förfaranden för beviljande eller återkallande av flyktingstatus (EUT L 326, 2005, s.13).

registrerade vid UNRWA. Nämnda domstol sökte i synnerhet klarhet i huruvida en person som var registrerad vid denna organisation, och som flytt från Gazaremsan och vistats i Jordanien innan hon reste till unionen, skulle anses vara tillräckligt skyddad i Jordanien, med följden att den ansökan om internationellt skydd hon gett in i unionen inte kunde tas upp till prövning.

EU-domstolen påpekade inledningsvis att när en domstol ska pröva ett överklagande av ett beslut av en beslutande myndighet – som i artikel 2 i direktiv 2013/32 definieras som "en myndighet med domstolsliknande uppgifter eller en administrativ myndighet i en medlemsstat som är ansvarig för att pröva ansökningar om internationellt skydd och behörig att fatta beslut i första instans i sådana ärenden" – måste denna domstol göra en fullständig och aktuell prövning av ärendet, med beaktande av samtliga relevanta faktiska och rättsliga omständigheter, inbegripet de omständigheter som ännu inte förelåg vid den tidpunkt då den aktuella myndigheten antog sitt beslut.

Domstolen tillade i detta avseende att varje medlemsstat som är bunden av direktiv 2013/32 måste utforma sin nationella rätt på ett sådant sätt att för det fall att en domstol ogiltigförklarar den aktuella administrativa eller domstolsliknande myndighetens beslut, och för det fall att det krävs ett nytt beslut av denna myndighet, måste detta nya beslut antas inom kort tid och vara förenligt med det bedömningen i det avgörande varigenom det ursprungliga beslutet ogiltigförklarades.

Angående de särskilda kriterierna för att pröva en palestiniers ansökan om asyl eller subsidiärt skydd, erinrade domstolen om att enligt artikel 12.1 a i direktiv 2011/95 kan en palestinier inte beviljas asyl i unionen så länge som vederbörande åtnjuter konkret skydd eller bistånd från UNRWA. En palestinier kan få asyl i unionen endast om det visar sig att dennes säkerhet är allvarligt hotad, UNRWA inte kan erbjuda skydd, och palestinieren därför, på grund av orsaker utanför dennes kontroll, tvingas att lämna UNRWA:s verksamhetsområde.

Härvidlag slog domstolen fast att artikel 35 första stycket b i direktiv 2013/32 ska tolkas så, att en person som är registrerad hos UNRWA ska anses åtnjuta tillräckligt skydd, i den mening som avses i den bestämmelsen, i ett tredjeland, om vederbörande åtnjuter konkret skydd eller bistånd från detta organ i ett tredjeland som inte motsvarar det territorium inom vilket han eller hon har sin vanliga vistelseort men som utgör en del av organets verksamhetsområde, när det tredjelandet åtar sig att låta den berörda personen resa in i landet på nytt efter att ha lämnat dess territorium för att söka internationellt skydd i unionen, och erkänner nämnda skydd eller bistånd från UNRWA och upprätthåller principen om "non-refoulement" och därmed gör det möjligt för personen att vistas på landets territorium i säkerhet, under värdiga levnadsförhållanden och så länge riskerna i det territorium där personens vanliga vistelsort är belägen gör det nödvändigt.

I domen **Ahmedbekova** (C-652/16, [EU:C:2018:801](#)), som meddelades den 4 oktober 2018, uttalade sig domstolen angående *tolkningen av direktiv 2011/95 och 2013/32, och gav vägledning bland annat angående bedömningen av ansökningar om internationellt skydd som getts in av medlemmar i en och samma familj, samt angående räckvidden av rätten till ett effektivt rättsmedel mot ett beslut varigenom sådant skydd har nekats*. I det aktuella fallet hade en azerbajdzjansk familj som olagligen rest in i Bulgarien ansökt om internationellt skydd, varvid den behöriga bulgariska myndigheten hade avslagit deras ansökan. Inom ramen för sitt överklagande hade en av familjemedlemmarna åberopat att hennes make hade utsatts för förföljelse från de azerbajdzjanska myndigheternas sida, jämte omständigheter som var att hänföra till henne själv personligen, och särskilt gjort gällande att hon löpte risk för förföljelse på grund av sina politiska åsikter, bland annat av det skälet att hon varit delaktig i att väcka talan mot Azerbadjan vid Europadomstolen.

Efter att ha erinrat om att varje beslut om beviljande av flyktingstatus eller status som subsidiärt skyddsbehövande ska antas utifrån en individuell bedömning, påpekade domstolen inledningsvis angående denna individuella bedömning av en ansökan om internationellt skydd att hänsyn ska tas till den omständigheten att en familjemedlem till sökanden hotas av förföljelse och allvarlig skada, för att avgöra om sökanden på grund av sin familjeanknytning till den hotade personen själv är utsatt för sådana hot. Domstolen påpekade även

att ansökningar om internationellt skydd som ges in separat av medlemmar i en och samma familj – trots att ansökningarna kan bli föremål för åtgärder som beaktar att de eventuellt är konnexa – inte får bli föremål för gemensam bedömning. Domstolen framhöll dessutom att prövningen av en av dessa ansökningar inte får avbrytas fram till dess att handläggningen av en annan av dessa ansökningar har avslutats.

Angående förutsättningarna för att betraktas som flykting med beaktande av den omständigheten att sökanden hade varit med om att väcka talan mot sitt ursprungsland vid Europadomstolen, påpekade EU-domstolen vidare att den omständigheten i princip – inom ramen för prövningen av de förföljelseskäl som anges i direktiv 2011/95 – inte kunde anses styrka att denna sökande tillhörde en ”särskild samhällsgrupp”. Däremot var denna omständighet att anse som en ”politisk åskådning”, och utgjorde därmed ett förföljelseskäl om vederbörande hade en välgrundad fruktan för att denna rättsliga åtgärd vid Europadomstolen uppfattades av nämnda land som ett uttryck för politisk dissidens som kunde komma att bli föremål för vedergällning från statens sida.

Slutligen, vad gäller kravet på att en domstol som har att pröva ett överklagande av ett beslut om avslag på en ansökan om internationellt skydd ska förete en full omprövning och prövning av det aktuella behovet med hänsyn till såväl de faktiska som de rättsliga omständigheterna, ansåg EU-domstolen att den förstnämnda domstolen i princip är skyldig att – såsom ytterligare utsagor och särskilt efter att den hemställt att den beslutande myndigheten ska bedöma dessa utsagor – pröva sådana skäl för att bevilja internationellt skydd eller sakomständigheter som åberopats för första gången i överklagandet, samtidigt som dessa är att hänföra till omständigheter eller hot som påstås ha ägt rum innan avslagsbeslutet meddelades och till och med innan ansökan om internationellt skydd gavs in. Förstnämnda domstol är däremot inte skyldig att göra detta om den finner att dessa skäl eller omständigheter åberopats för sent i överklagandeförfarandet eller att de inte formulerats på ett sätt som är tillräckligt konkret för att möjliggöra en vederbörlig prövning, eller, då det är fråga om sakomständigheter, om den finner att dessa inte är av betydelse eller inte tillräckligt åtskilda från de omständigheter som den beslutande myndigheten redan kunnat lägga till grund för sin bedömning.

I dom av den 4 oktober 2018, **Fathi** (C-56/17, [EU:C:2018:803](#)), uttalade sig domstolen angående *fastställandet av vilken medlemsstat som är ansvarig för att pröva en ansökan om internationellt skydd som en tredjelandsmedborgare har lämnat in i någon medlemsstat mot bakgrund av Dublin III-förordningen och direktiv 2013/32, angående omfattningen av bevisbördan för att förföljelse ska anses föreligga, samt begreppet ”förföljelse”, i den mening som avses i direktiv 2011/95*. I det aktuella målet hade en iransk medborgare av kurdiskt ursprung ansökt hos den statliga flyktingmyndigheten i Bulgarien om internationellt skydd, och åberopat att han hade utsatts för förföljelse av de iranska myndigheterna på religiösa grunder och, i synnerhet, med anledning av att han hade konverterat till kristendomen. Den behöriga bulgariska myndigheten hade prövat ansökan i sak, utan att det hade antagits något uttryckligt beslut i förfarandet för att fastställa vilken medlemsstat som var ansvarig för denna prövning. Den aktuella ansökan avslogs, då myndigheten bedömde att den saknade grund eftersom sökandens redogörelse var motsägelsefull i flera avseenden och det inte hade visats att förföljelse förekom eller att det förelåg en risk för förföljelse i framtiden, eller att det fanns en risk för dödsstraff.

Domstolen ansåg för det första att artikel 3.1 i Dublin III-förordningen ska tolkas så, att den inte utgör hinder för att myndigheterna i en medlemsstat prövar en ansökan om internationellt skydd i sak, i den mening som avses i artikel 2 d i denna förordning, när dessa myndigheter inte uttryckligen i ett beslut har fastställt att denna medlemsstat är ansvarig för en sådan prövning enligt kriterierna i förordningen. Domstolen fann vidare att artikel 46.3 i direktiv 2013/32 ska tolkas så, att när en sökande av internationellt skydd överklagar ett beslut varigenom dennes ansökan befunnits vara ogrundad, är den behöriga domstolen i den aktuella medlemsstaten inte skyldig att ex officio pröva om kriterierna och mekanismerna för att avgöra vilken medlemsstat som är ansvarig för att pröva ansökan enligt Dublin III-förordningen har tillämpats korrekt av de myndigheter som utfört prövningen.

Angående omfattningen av bevisbördan för att förföljelse ska anses föreligga, påpekade domstolen därefter att det inte kan krävas att en sökande av internationellt skydd som åberopar en risk för förföljelse på grund av religion, i syfte att styrka sin trosuppfattning, ska lämna förklaringar eller förete handlingar i fråga om varje enskild del som omfattas av artikel 10.1 b i direktiv 2011/95 (det vill säga teistiska, icke-teistiska och ateistiska trosuppfattningar, deltagande i eller avstående från deltagande i formella privata eller offentliga gudstjänster, enskilt eller tillsammans med andra, samt andra religiösa handlingar eller åsiktsyttringar, eller former av personligt eller gemensamt handlande grundat på eller påbjudet genom någon trosriktning). Det ankommer emellertid på sökanden att på ett trovärdigt sätt underbygga sina påståenden genom att åberopa omständigheter vilka gör det möjligt för den behöriga myndigheten att förvissa sig om riktigheten av dessa.

Slutligen, angående begreppet "förföljelse", i den mening som avses i artikel 9.1 och 9.2 i direktiv 2011/95, slog domstolen fast att dessa bestämmelser ska tolkas så, att förbudet mot att agera på ett sätt som strider mot statsreligionen i ursprungslandet för den sökande av internationellt skydd, vilket om det inte respekteras leder till döds- eller fängelsestraff, kan utgöra förföljelse i den mening som avses i dessa bestämmelser, under förutsättning att myndigheterna i detta land vid överträdelser av detta förbud i praktiken ådömer sådana påföljder.

I domen **X och X** (C-47/17 och C-48/17, [EU:C:2018:900](#)), av den 13 november 2018, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *de tidsfrister som enligt artikel 5.2 i genomförandeförordning nr 1560/2003 är tillämpliga vid ett förfarande för omprövning av en framställan om övertagande eller återtagande av en asylsökande*. De nationella målen avsåg en syrisk medborgare och en eritreansk medborgare som var och en hade ansökt om tidsbegränsat uppehållstillstånd för asylsökande i Nederländerna efter att redan ha ansökt om internationellt skydd i en annan medlemsstat (Tyskland, respektive Schweiz), varvid den eritreanska medborgaren hade anlänt via Italien (där det inte visats att han hade ansökt om internationellt skydd). De nederländska myndigheterna hade i enlighet med artikel 18.1 b i Dublin III-förordningen gett in framställningar om återtagande av de berörda personerna till de tyska, schweiziska och italienska myndigheterna. Sedan dessa framställningar avslagits begärde de nederländska myndigheterna, med stöd av artikel 5.2 i genomförandeförordning nr 1560/2003, omprövning hos de tyska och italienska myndigheterna, varpå dessa myndigheter antingen inte besvarade begäran, eller besvarade den efter det att fristen på två veckor som föreskrivs i den bestämmelsen hade löpt ut.

Efter att ha erinrat om att unionslagstiftaren, inom ramen för Dublin III-förordningen, har strukturerat förfarandena för att handlägga framställningar om övertagande och återtagande inom tvingande tidsfrister, påpekade domstolen att den mekanism som föreskrivs i artikel 5.2 i genomförandeförordning nr 1560/2003 – varigenom den anmodande medlemsstaten kan begära en omprövning av den anmodade medlemsstaten sedan den senare avslagit en framställan om övertagande eller återtagande – är ett "ytterligare förfarande", som är frivilligt och som ska vara begränsat på ett strikt och förutsägbart sätt. Enligt domstolen skulle ett omprövningsförfarande som endast begränsades av en "skälig" svarsfrist, eller som pågick under obestämd tid, strida mot syftena med Dublin III-förordningen, i synnerhet syftet bestående i att säkerställa att dessa förfaranden genomförs utan onödigt dröjsmål.

Domstolen fann således att artikel 5.2 i genomförandeförordning nr 1560/2003 ska tolkas så, att en medlemsstat som mottagit en framställan om övertagande eller återtagande enligt artikel 21 eller artikel 23 i Dublin III-förordningen, och som efter nödvändiga kontroller har avslagit denna framställan genom ett utförligt motiverat och detaljerat beslut inom de tidsfrister som föreskrivs i artikel 22 respektive artikel 25 i sistnämnda förordning, och därefter har tagit emot en begäran om omprövning inom den frist på tre veckor som föreskrivs i artikel 5.2 i genomförandeförordning nr 1560/2003, ska, i en anda av lojalt samarbete, sträva efter att besvara denna begäran inom den frist på två veckor som föreskrivs i sistnämnda bestämmelse.

Om den anmodade medlemsstaten inte besvarar denna begäran inom denna tvåveckorsfrist, är förfarandet för omprövning definitivt avslutat, och den anmodande medlemsstaten ska då från det att denna frist löpt ut anses ansvarig för prövningen av ansökan om internationellt skydd, förutom om den medlemsstaten fortfarande förfogar över den tid som behövs för att göra en ny framställan om övertagande eller återtagande inom de tvingande tidsfrister som föreskrivs för detta i artiklarna 21.1 och 23.2 i Dublin III-förordningen.

2.3. Återvändandebeslut

I dom av den 19 juni 2018, **Gnandi** (C-181/16, [EU:C:2018:465](#)), avgjorde domstolen (stora avdelningen) *frågan huruvida det är möjligt att anta ett beslut om återvändande i den mening som avses i direktiv 2008/115 så snart en ansökan om internationellt skydd har avslagits, det vill säga utan att invänta resultatet av överklagandet av avslagsbeslutet*. I det nationella målet hade en togolesisk medborgare ansökt om internationellt skydd, och några dagar senare, sedan ansökan avslagits, antogs ett beslut om återvändande i form av ett beslut om utvisning från den berörda medlemsstaten.

Domstolen fann inledningsvis att en sökande av internationellt skydd omfattas av tillämpningsområdet för direktiv 2008/115, sedan vederbörandes ansökan avslagits av den behöriga myndigheten. I detta avseende påtalade domstolen att ett tillstånd att stanna kvar i den berörda medlemsstaten för att kunna utöva rätten till ett effektivt rättsmedel mot avslagsbeslutet, inte utgör hinder mot att sökandens vistelse i princip anses vara olaglig från och med avslagsbeslutet.

Domstolen framhöll emellertid att med avseende på ett beslut om återvändande och ett eventuellt beslut om avlägsnande, måste det skydd som följer av rätten till ett effektivt rättsmedel och principen om "non-refoulement" säkerställas genom att sökanden av internationellt skydd har rätt till ett effektivt rättsmedel med suspensiv verkan i åtminstone en instans. Under förutsättning att nyssnämnda krav iakttas till fullo, strider det inte mot principen om non-refoulement och rätten till ett effektivt rättsmedel att den berörda personens vistelse anses vara olaglig så snart den ansvariga myndigheten har avslagit ansökan om internationellt skydd i första instans, och att ett beslut om återvändande följaktligen kan antas från och med detta avslagsbeslut eller läggas samman med avslagsbeslutet inom ramen för ett enda administrativt beslut.

Domstolen erinrade också om att det ankommer på medlemsstaterna att säkerställa ett effektivt rättsmedel mot beslutet om avslag på ansökan om internationellt skydd, med iakttagande av principen om parternas likställighet i processen, vilken bland annat uppställer ett krav på att samtliga verkningar av beslutet om återvändande upphör att gälla under den tidsfrist ett sådant överklagande kan ges in och, om så sker, till dess att överklagandet har avgjorts. I detta hänseende är det inte tillräckligt att den berörda medlemsstaten avstår från att verkställa beslutet om återvändande. Det är tvärtom nödvändigt att samtliga rättverkningar av beslutet upphävs, och i synnerhet att fristen för frivillig avresa inte börjar löpa så länge som den berörda personen har rätt att stanna kvar, och under den perioden får personen inte heller tas i förvar i avlägsnandesyfte. Den berörda personen måste dessutom behålla sin ställning som sökande av internationellt skydd så länge som ansökan inte har slutligt avgjorts. Medlemsstaterna måste även låta sökanden åberopa varje ny omständighet som uppstått sedan beslutet om återvändande antogs och som kan vara av avgörande betydelse vid bedömningen av dennes situation med avseende på direktiv 2008/115. Slutligen ankommer det på medlemsstaterna att se till att sökanden informeras på ett transparent sätt om hur dessa garantier har iakttagits.

3. Förbindelserna med Turkiet

I domen **Yön** (C-123/17, [EU:C:2018:632](#)), meddelad den 7 augusti 2018, ombads domstolen att tolka standsstill-klausulen i artikel 7 i beslut nr 2/76⁶⁸ och artikel 13 i beslut nr 1/80,⁶⁹ båda antagna av det associeringsråd som inrättats genom associeringsavtalet EEG-Turkiet, varigenom medlemsstaterna och Republiken Turkiet förbjuds att införa nya inskränkningar i de villkor som gäller för rätten att ta anställning för arbetstagare och deras familjmedlemmar som är lagligen bosatta på deras respektive territorier. I det aktuella fallet hade en turkisk medborgare, som var gift med en turkisk arbetstagare som var lagligen bosatt i Tyskland, ansökt hos de tyska myndigheterna om tidsbegränsat uppehållstillstånd för familjeåterförening. Ansökan avslogs dels på grund av att den berörda personen inte hade visat att hon hade erforderliga språkkunskaper i enlighet med tysk lagstiftning, dels på grund av att hon hade rest in i landet utan sådan nationell visering som krävdes enligt en nationell bestämmelse som införts under perioden från den 20 december 1976 till den 30 november 1980. Genom denna bestämmelse skärptes villkoren för familjeåterförening för tredjelandsmedborgare som lagligen vistades i Tyskland i egenskap av arbetstagare, jämfört med de som gällde då beslut nr 2/76 trädde i kraft i nämnda medlemsstat.

Domstolen påpekade först att eftersom beslut nr 2/76 inte har upphävts med retroaktiv verkan, ska "standstill"-klausulen i artikel 7 i det beslutet, och inte klausulen i artikel 13 i beslut nr 1/80, tillämpas på varje bestämmelse som en medlemsstat har infört under perioden från och med den 20 december 1976 till och med den 30 november 1980.

Med hänvisning till den tolkning som antagits i domarna *Dogan*⁷⁰ och *Tekdemir*⁷¹, påpekade domstolen vidare att en nationell åtgärd som skärper villkoren för familjeåterförening, och som kan påverka turkiska medborgare som är lagligen bosatta i den berörda medlemsstaten i deras utövande av förvärvsverksamhet i denna stat, utgör en ny inskränkning, i den mening som avses i artikel 7 i beslut nr 2/76, av en turkisk medborgares utövande av den fria rörligheten för arbetstagare i den berörda medlemsstaten, och således omfattas den av det materiella tillämpningsområdet för denna bestämmelse. Även om en sådan åtgärd kan vara berättigad på grund av tvingande skäl av allmänintresse avseende en effektiv migrationskontroll och hantering av migrationsströmmar, kan den endast godtas under förutsättning att tillämpningen av bestämmelsen inte går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå det eftersträlvade målet.

68| Associeringsrådets beslut nr 2/76 av den 20 december 1976 om genomförandet av artikel 36 i tilläggsprotokollet, som undertecknades den 23 november 1970 i Bryssel och som ingicks, godkändes och bekräftades på gemenskapens vägnar genom rådets förordning (EEG) nr 2760/72 av den 19 december 1972 (EGT L 293, 1972, s. 1).

69| Associeringsrådets beslut nr 1/80 av den 19 september 1980 om utveckling av associeringen, som fogats till avtalet om upprättandet av en associering mellan Europeiska ekonomiska gemenskapen och Turkiet, undertecknades den 12 september 1963 i Ankara av Republiken Turkiet, å ena sidan, och av EEG:s medlemsstater och gemenskapen, å andra sidan, och vilket ingicks, godkändes och bekräftades för gemenskapens räkning genom rådets beslut 64/732/EEG av den 23 december 1963 (EUT 217, 1964, s. 3685).

70| Domstolens dom av den 10 juli 2014, *Dogan* (C-138/13, [EU:C:2014:2066](#)).

71| Domstolens dom av den 29 mars 2017, *Tekdemir* (C-652/15, [EU:C:2017:239](#)).

IX. Civilrättsligt samarbete

1. Förordning (EG) nr 44/2001 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar på privaträttens område

I dom av den 5 juli 2018, *flyLAL-Lithuanian Airlines* (C-27/17, [EU:C:2018:533](#)), gav domstolen vissa preciseringar om *fastställandet av behörig domstol, enligt förordning nr 44/2001*,⁷² vid en talan om ersättning för skada som påstås ha orsakats av ett konkurrensbegränsande beteende i olika medlemsstater. I det aktuella målet hade klaganden, ett litauiskt flygbolag, väckt talan vid litauisk domstol mot ett annat flygbolag – Air Baltic – samt Riga flygplats (Lettland) och yrkat ersättning för den skada det påstod sig ha lidit till följd av beteenden det ansåg konkurrensbegränsande. Dessa beteenden – som bestod bland annat i att ge rabatter på upp till 80 procent på tjänster avseende start och landning samt säkerhet för flygplan, som flygplatsen gav i synnerhet Air Baltic från november 2004 – befanns av den lettiska konkurrensmyndigheten, i ett förfarande som var skilt från det nationella målet i fråga, strida mot unionens konkurrensregler. Svarandena bestred för sin del att litauisk domstol var behörig att pröva målet, och påpekade att den konkurrensbegränsande samverkan som talan avsåg, mellan Riga flygplats och Air Baltics lettiska moderbolag, liksom dess effekter, inte hade ägt rum i Litauen, utan i Lettland. Den litauiska domstolen i första instans hade konstaterat att litauisk domstol var behörig enligt förordning nr 44/2001, dels eftersom det konkurrensbegränsande beteende som åsamkat käranden skada, bland annat underprissättning, schemaläggningen av slottider, olaglig reklam, nedläggning av direktflyg samt flytt av passagerartrafiken till Rigas internationella flygplats, hade ägt rum i Litauen, dels eftersom Air Baltic var verksamt i Litauen genom sin filial.

Domstolen erinrade inledningsvis om att artikel 5 led 3 i förordning nr 44/2001 ger käranden möjlighet att väcka talan antingen vid domstolen i den ort där skadan uppkom eller vid domstolen i den ort där den skadevållande händelsen inträffade och att talan alltså lagligen kan väckas vid en domstol med stöd av endera av dessa behörighetsgrunder. Likaledes kan utebliven vinst bestående i bland annat utebliven försäljning som påstås vara följden av konkurrensbegränsade beteenden i strid med artiklarna 101 och 102 FEUF kvalificeras som "skada" i den mening som avses i artikel 5 led 3 i förordning nr 44/2001 och därmed i princip vara behörighetsgrundande för domstolarna i den medlemsstat där skadan inträffade. Domstolen konstaterade för det första att vid en talan om ersättning för en skada som orsakats av ett konkurrensbegränsande beteende, inbegriper "den ort där skadan inträffade" i en situation som i det nationella målet den ort där en utebliven vinst i form av utebliven försäljning uppkommer, det vill säga där den marknad finns som berörs av det konkurrensbegränsande beteendet och där den drabbade påstår sig ha lidit sin förlust. För det andra ska artikel 5 led 3 i förordning nr 44/2001 tolkas så, att vid en talan om ersättning för en skada som orsakats av ett konkurrensbegränsande beteende, kan begreppet "den ort där skadan inträffade" förstås antingen som den ort där ett konkurrensbegränsande avtal ingicks i strid med artikel 101 FEUF eller den ort där underprissättning erbjudits och tillämpats, om detta utgjorde en överträdelse av artikel 102 FEUF.

Med tanke på att Air Baltic bedrev sin verksamhet i Litauen genom en filial förtydligade domstolen att begreppet "tvist som hänför sig till verksamheten vid en filial" i den mening som avses i artikel 5 led 5 i förordning nr 44/2001 ska tolkas så, att det inbegriper en talan om ersättning för en skada som påstås ha

72] Rådets förordning (EG) nr 44/2001 av den 22 december 2000 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar på privaträttens område (EGT L 12, 2001, s. 1).

orsakats av ett missbruk av dominerande ställning i form av underprissättning, när en filial till det dominerande företaget faktiskt och i betydande mån deltagit i detta missbruk, vilket det ankommer på den nationella domstolen att pröva.

I domen **Apple Sales International m.fl.** (C-595/17, [EU:C:2018:854](#)), meddelad den 24 oktober 2018, hade domstolen att tolka artikel 23 i förordning nr 44/2001, angående en prorogationsklausul som åberopats med anledning av en tvist om skadeståndsansvar som påstods ha uppkommit till följd av illojal konkurrens och missbruk av dominerande ställning i den mening som avses i artikel 102 FEUF. I den nationella domstolen invände bolaget Apple Sales International mot att fransk domstol var behörig att pröva en talan väckt av en av bolagets återförsäljare om skadestånd på grund av bland annat missbruk av dominerande ställning. Apple Sales International gjorde gällande en prorogationsklausul till förmån för irländsk domstol, som inte uttryckligen hänvisade till tvister som rör ansvar till följd av en överträdelse av konkurrensreglerna.

Domstolen erinrade om att det är den nationella domstol vid vilken en prorogationsklausul åberopas som är behörig att tolka vilka tvister som omfattas av klausulens tillämpningsområde. Räckvidden av ett prorogationsavtal är begränsat enbart till tvister som uppkommer i anledning av det rättsförhållande för vilket avtalet ingicks. Medan det konkurrensbegränsande beteende som avses i artikel 101 FEUF, nämligen konkurrensbegränsande samverkan, i princip inte är direkt kopplat till ett avtalsförhållande mellan en deltagare i denna samverkan och en tredje man, som påverkas av samverkan, kan det konkurrensbegränsande beteende som avses i artikel 102 FEUF, det vill säga missbruk av en dominerande ställning, emellertid visa sig i de avtalsförhållanden som ett företag i dominerande ställning ingår och genom avtalsvillkoren. Artikel 23 i förordning nr 44/2001 ska därför tolkas så, att den inte utesluter tillämpning, vid en skadeståndstalan som en återförsäljare väckt mot sin leverantör på grundval av artikel 102 FEUF, av en prorogationsklausul i avtalet mellan parterna, enbart av den anledningen att avtalet inte uttryckligen hänvisar till tvister om ansvar på grund av överträdelser av konkurrensrätten. Slutligen slog domstolen fast att tillämpningen av en prorogationsklausul i samband med en sådan talan inte förutsätter att en nationell myndighet eller unionsinstitution dessförinnan har konstaterat att det föreligger en överträdelse av konkurrensrätten. Huruvida det föreligger eller inte föreligger ett sådant konstaterande saknar helt betydelse i förhållande till de överväganden som bör ges företräde vid domstolens bedömning av om en prorogationsklausul ska tillämpas i samband med en talan om skadestånd för en påstådd skada på grund av överträdelse av konkurrensreglerna.

2. Förordning (EG) nr 2201/2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar

På området rättsligt samarbete i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar ska tre domar nämnas. Den första rör begreppet umgängesrätt, den andra en begäran om återlämnande av barn och den tredje begreppet barnets hemvist.

I domen **Valcheva** (C-335/17, [EU:C:2018:359](#)), meddelad den 31 maj 2018, uttalade sig domstolen om *tolkningen av begreppet umgängesrätt i den mening som avses i förordning nr 2201/2003*.⁷³ I detta mål önskade käranden, som var bosatt i Bulgarien och mormor till en underårig med hemvist i Grekland, där han bodde med sin far, få rätt till umgänge med barnbarnet. Eftersom det var omöjligt för henne att upprätthålla en god kontakt

⁷³ Rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar samt om upphävande av förordning (EG) nr 1347/2000 (EUT L 338, 2003, s. 1).

med sin dotterson och hon utan framgång hade sökt stöd från de grekiska myndigheterna, väckte hon talan vid en bulgarisk domstol och yrkade att den skulle fastställa närmare villkor för hennes utövande av rätten till umgänge med sin underåriga dotterson. Talan avvisades, med motiveringen att förordning nr 2201/2003 föreskriver behörighet för domstolarna i den medlemsstat där barnet har hemvist, i detta fall de grekiska domstolarna. Den bulgariska hänskjutande domstolen vände sig till EU-domstolen för att få klarlagt om den förordningen är tillämplig på mor- eller farföräldrars umgängesrätt, i syfte att fastställa behörig domstol.

Domstolen konstaterade att begreppet umgängesrätt i den mening som avses i förordning nr 2201/2003 ska tolkas autonomt och påpekade att unionslagstiftaren valt att inte begränsa antalet personer som kan utöva föräldraansvar eller beviljas umgängesrätt. Begreppet umgängesrätt omfattar därför inte endast föräldrars umgänge med sina barn, utan även umgänge för andra personer till vilka barn bör ges möjlighet att upprätthålla ett personligt förhållande, särskilt mor- och farföräldrar. Om reglerna i förordning nr 2201/2003 om umgängesrätt inte omfattade samtliga dessa personer, skulle frågor som rör denna rättighet inte bara kunna prövas vid den domstol som anvisas i enlighet med nämnda förordning, utan även vid andra domstolar som anser sig behöriga på grundval av internationell privaträtt. En sådan situation skulle medföra en risk för motstridiga avgöranden, eller till och med oförenliga avgöranden, eftersom den umgängesrätt som beviljas en nära släkting till barnet kan inverka negativt på den rättighet som beviljats en person som har föräldraansvar. Härav följer att en begäran från far- och morföräldrar om att beviljas umgänge med sina barnbarn omfattas av artikel 1.1 b i förordning nr 2201/2003 och följaktligen av förordningens tillämpningsområde.

Domstolen påpekade också att en umgängesrätt som tillerkänts en annan person än föräldrarna kan inkräkta på föräldrarnas rättigheter och skyldigheter. För att undvika motstridiga avgöranden och för att slå vakt om barnets bästa är det således lämpligt att en och samma domstol, det vill säga, i princip, den där barnet har sin hemvist, avgör samtliga mål rörande umgängesrätt.

I domen C.E. och N.E. (C-325/18 PPU och C-375/18 PPU, [EU:C:2018:739](#)), meddelad den 19 september 2018 i ett brådskande mål om förhandsavgörande, uttalade sig domstolen om problematiken med *en medlemsstats verkställighet av ett beslut från en annan medlemsstat om återlämnande dit av flera barn som där hade omhändertagits av myndigheterna*.

Det nationella målet, i Irland, gällde en tvist mellan en engelsk myndighet och föräldrarna till tre underåriga barn som föräldrarna hade fört till Irland. Tre dagar efter det att familjen anlände till Irland, utfärdade en domstol i Förenade kungariket ett beslut om att de tre barnen skulle omhändertas, beviljade den engelska myndigheten vårdnaden om dem och beslutade att barnen skulle återlämnas. Efter ett beslut av en irländsk domstol, som erkände beslutet om vårdnad och förordnade om verkställighet i Irland (nedan kallat exekvaturbeslutet), överlämnades de tre barnen till den engelska myndigheten och återlämnades till Förenade kungariket. Eftersom exekvaturbeslutet delgavs föräldrarna först dagen efter att det verkställts, överklagade föräldrarna beslutet samt ansökte om interimistiska åtgärder i syfte att vilandeförklara ett adoptionsförfarande avseende de tre barnen som samtidigt inletts i Förenade kungariket. Mot denna bakgrund frågade den irländska domstolen EU-domstolen huruvida den engelska domstolens beslut om återlämnande av barnen kunde förklaras verkställbart i Irland, fastän den engelska myndigheten i fråga, innan den försökte få beslutet erkänt och verkställt i Irland i enlighet med kapitel III i förordning nr 2201/2003, inte hade uttömt de rättsmedel som finns tillgängliga i Irland enligt 1980 års Haagkonvention.⁷⁴ Den frågade också bland annat om beslutet om återlämnande av barnen kunde verkställas innan föräldrarna hade delgetts exekvaturbeslutet och om förordning nr 2201/2003 hindrade en domstol i en medlemsstat från att vidta skyddsåtgärder i form av ett

74| Konventionen om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn som ingicks i Haag den 25 oktober 1980.

föreläggande mot ett offentligt organ i en annan medlemsstat och förbjuda detta att inför domstolarna i den andra medlemsstaten inleda eller fortsätta driva ett förfarande för adoption av barn som vistas i den staten.

Domstolen konstaterade först att förordning nr 2201/2003 kompletterar 1980 års Haagkonvention och att den inte kräver att en person, ett organ eller en myndighet, om ett internationellt bortförande av barn görs gällande, förlitar sig på denna konvention för att begära att det berörda barnet omedelbart ska återlämnas till den stat där barnet har hemvist. En person som har föräldraansvar för ett barn kan således begära erkännande och verkställighet i enlighet med bestämmelserna i kapitel III i förordning nr 2201/2003 av ett beslut om föräldraansvar och återlämnande av barn som antagits av en behörig domstol enligt kapitel II avsnitt 2 i den förordningen, även om vederbörande inte framställt en begäran om återförande med stöd av 1980 års Haagkonvention. Domstolen fann att beslutet om förmynderskap och återlämnande, för vilket exekvatur hade sökts vid den irländska domstolen, gott och väl omfattades av förordningens materiella tillämpningsområde, eftersom beslutet om återlämnande var en följd av beslutet avseende föräldraansvar och utgjorde en oskiljaktig del av detta.

Vad därefter gäller den omständigheten att beslutet om återlämnande verkställdes innan föräldrarna hade delgetts exekvaturbeslutet, påpekade domstolen att kravet på delgivning av det beslutet säkerställer att den part mot vilken verkställighet begärs har tillgång till ett effektivt rättsmedel. Verkställighet av ett beslut om vårdnad och återlämnande av barn, som har förklarats verkställbart i den anmodade medlemsstaten innan verkställighetsförklaringen för det beslutet delges de berörda föräldrarna strider enligt domstolen mot artikel 33.1 i förordning nr 2201/2003, jämförd med artikel 47 i stadgan.

När det slutligen gäller den begäran om säkerhetsåtgärder som gavs in i det pågående förfarandet om adoption i Förenade kungariket och som syftade till att förbjuda det behöriga organet att inleda eller driva vidare ett adoptionsförfarande, slog domstolen fast att förordning nr 2201/2003 inte hindrade detta. För det första har ett adoptionsförfarande ett annat föremål och andra rättsverkningar än ett förfarande som grundas på den förordningen och som gäller återlämnande av barnen och som syftar till att bevara de berörda föräldrarnas talerätt. För det andra hade de säkerhetsåtgärder som yrkats varken som syfte eller följd att hindra motparten från att inleda ett förfarande vid en engelsk domstol avseende samma sak som var aktuell i målet vid den irländska domstolen. Ett sådant beslut kan därför inte utgöra en sådan anti-suit injunction som är förbjuden enligt domstolens praxis.⁷⁵

I domen **UD** (C-393/18 PPU, [EU:C:2018:835](#)), meddelad den 17 oktober 2018 i ett brådskande mål om förhandsavgörande, hade domstolen att pröva *begreppet hemvist för ett barn, i den mening som avses i artikel 8.1 i förordning nr 2201/2003, för att avgöra om ett barns fysiska närvaro i en medlemsstat är en väsentlig omständighet för att avgöra om den domstol vid vilken talan väckts är behörig*. Det nationella målet rörde en tvist mellan modern (bangladeshisk medborgare) och fadern (brittisk medborgare) till ett litet barn som var fött och sedan födseln bosatt i Bangladesh, angående moderns begäran om dels att barnet skulle placeras under en brittisk domstols förmyndarskap, dels att hon skulle tillåtas att återvända till Förenade kungariket tillsammans med barnet för att de skulle kunna delta i målet vid den domstolen.

EU-domstolen prövade först sin behörighet och det territoriella tillämpningsområdet för förordning nr 2201/2003 och fann att den allmänna behörighetsregeln i artikel 8.1 i den förordningen kan tillämpas på tvister som rör förbindelserna mellan domstolarna i en medlemsstat och domstolarna i ett tredjeland, och inte enbart på tvister mellan domstolar i olika medlemsstater.

75| Dom av den 27 april 2004, **Turner** (C-159/02, [EU:C:2004:228](#)), och dom av den 10 februari 2009, **Allianz och Generali Assicurazioni Generali** (C-185/07, [EU:C:2009:69](#)).

Vad därefter gällde begreppet hemvist för barnet, slog domstolen fast att varken den omständigheten att barnet saknar hemvist på grund av att det inte fysiskt befinner sig i någon av unionens medlemsstater eller det faktum att det finns domstolar i en medlemsstat som är bättre lämpade att pröva mål som rör barnet även om barnet aldrig har varit bosatt i den medlemsstaten kan motivera att detta barn anses ha hemvist i en stat där det aldrig har vistats. Artikel 8.1 i förordning nr 2201/2003 ska därför tolkas så, att ett barn fysiskt måste ha befunnit sig i en medlemsstat för att kunna anses ha hemvist i den medlemsstaten i den bestämmelsens mening. Omständigheter såsom olagliga handlingar som den ena föräldern har vidtagit gentemot den andra, med följden att deras barn har fötts i ett tredjeland och är bosatt där sedan födseln, eller åsidosättandet av moderns eller barnets grundläggande rättigheter, har därvidlag ingen betydelse.

3. Förordning (EG) nr 650/2012 om inrättande av ett europeiskt arvsintyg

Domen **Mahnkopf** (C-558/16, [EU:C:2018:138](#)) av den 1 mars 2018 rör tillämpningsområdena för nr 650/2012⁷⁶ och 2016/1103.⁷⁷

Det nationella målet gällde en tysk domstols vägran att utfärda ett europeiskt arvsintyg – i syfte att sälja en fastighet belägen i Sverige – med angivande av den avlidnes maka och son, som ärvt hälften var enligt den i tysk rätt lagstadgade arvsföljden. Den domstolen, som hade utfärdat ett nationellt arvsintyg enligt vilket den efterlevande maken och avkomlingen ärvde hälften var av den avlidnes tillgångar, avslog ansökan om ett europeiskt arvsintyg med motiveringen att av den andel som tillföll den avlidnes maka kunde endast en fjärdedel av arvet efter den avlidne hänföras till arvsordningen, medan en annan fjärdedel av arvet var att hänföra till makars förmögenhetsförhållanden enligt 1371 § stycke 1 i den tyska civillagen. Den bestämmelse enligt vilken den sistnämnda fjärdedelen tilldelats, vilken avser makars förmögenhetsförhållanden och inte arv, kunde enligt den domstolen inte omfattas av tillämpningsområdet för förordning nr 650/2012. Maken överklagade detta beslut till den hänskjutande domstolen, som ställde ett antal frågor till EU-domstolen om tolkningen av förordningen.

Den hänskjutande domstolen frågade bland annat om artikel 1.1 i förordning nr 650/2012 skulle tolkas så, att förordningens tillämpningsområde också omfattar en nationell bestämmelse som reglerar förmögenhetsrättsliga frågor efter en makes död genom att öka den efterlevande makens laglott, trots att förordning nr 650/2012, som är tillämplig på arv efter avliden, i artikel 1.2 innehåller en icke uttömmande uppräkningslista av vad förordningen inte är tillämplig på, däribland, som nämns i punkt d, "frågor som rör makars förmögenhetsförhållanden".

EU-domstolen fann att artikel 1371 § stycke 1 i den tyska civillagen huvudsakligen rör arv efter avliden make och inte makarnas förmögenhetsförhållanden och drog därför slutsatsen att den nationella bestämmelsen rör arvsfrågor i den mening som avses i förordning nr 650/2012. Domstolen konstaterade att denna tolkning inte strider mot förordning (EG) nr 2016/1103, som uttryckligen utesluter "arv efter avliden make" från dess tillämpningsområde. Slutligen påpekade domstolen att den omständigheten att den andel av kvarlåtenskapen

76| Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 650/2012 av den 4 juli 2012 om behörighet, tillämplig lag, erkännande och verkställighet av domar samt godkännande och verkställighet av officiella handlingar i samband med arv och om inrättandet av ett europeiskt arvsintyg (EUT L 201, 2012, s. 107).

77| Rådets förordning (EU) 2016/1103 av den 24 juni 2016 om genomförande av ett fördjupat samarbete på området för domstols behörighet, tillämplig lag samt erkännande och verkställighet av domar i mål om makars förmögenhetsförhållanden (EUT L 183, 2016, s. 1).

som tillkommer den efterlevande maken enligt en bestämmelse i nationell rätt anses utgöra arv gör det möjligt att låta uppgifterna om denna del framgå av det europeiska arvsintyget. Om så inte var fallet, skulle det vara väsentligt svårare att uppfylla syftet med det europeiska arvsintyget.

X. Straffrättsligt samarbete

1. Europeisk arresteringsorder

Fem domar om en europeisk arresteringsorder kan lyftas fram från år 2018.⁷⁸ De rör skälen för att få vägra att följa en europeisk arresteringsorder. De två sista domarna som presenteras nedan gäller särskilt det fallet att systematiska brister konstateras i rättssystemet i den utfärdande staten för arresteringsordern.

Domen **Piotrowski** (C-367/16, [EU:C:2018:27](#)), meddelad av domstolen (stora avdelningen) den 23 januari 2018, rör tolkningen av artikel 3 led 3 i rambeslut 2002/584,⁷⁹ som föreskriver *en skyldighet att vägra verkställighet av en europeisk arresteringsorder som utfärdats mot en person som på grund av sin ålder ännu inte kan ställas till straffrättsligt ansvar för de gärningar som ligger till grund för den europeiska arresteringsordern enligt den verkställande medlemsstatens lag*.

Det nationella målet rörde ett förfarande för verkställighet i Belgien av en europeisk arresteringsorder som utfärdats av en polsk domstol, för verkställighet i Polen av två frihetsstraff som utdömts genom två domar som avkunnats mot en polsk medborgare. Den belgiska domstol vid vilken ansökan gavs in hade frihetsberövat den berörde, inför ett överlämnande till Polen för verkställighet av den första domen. Däremot bedömde den att den europeiska arresteringsordern inte kunde verkställas beträffande den andra domen, eftersom den berörda personen var 17 år när brottet begicks och att de villkor som gällde i Belgien för att åtala en minderårig som fyllt 16 år vid tidpunkten för gärningen inte var uppfyllda i förevarande fall.

Domstolen noterade att skälet i artikel 3 led 3 i rambeslut 2002/584 för att vägra verkställighet inte är tillämpligt på minderåriga i allmänhet utan enbart hänför sig till minderåriga som inte uppnått den ålder som krävs enligt lagen i den verkställande medlemsstaten för att ställas till straffrättsligt ansvar för de gärningar som ligger till grund för en arresteringsorder som utfärdats mot dem. Denna bestämmelse tillåter således i princip inte, med hänsyn till sin lydelse, de verkställande rättsliga myndigheterna att vägra överlämnande av minderåriga som är föremål för en europeisk arresteringsorder, när dessa har uppnått den lägsta ålder från och med vilken de kan ställas till straffrättsligt ansvar enligt lagen i den verkställande medlemsstaten för de gärningar som ligger till grund för en arresteringsorder som utfärdats mot dem.

Den bestämmelsen medger inte, i avsaknad av en uttrycklig hänvisning i detta avseende, att den verkställande rättsliga myndigheten vägrar att överlämna en minderårig som är föremål för en europeisk arresteringsorder på *grundval av en bedömning av den personens särskilda situation och de omständigheter som ligger till grund för utfärdandet av den arresteringsorder som utfärdats mot den personen*. En sådan materiell omprövning av den bedömning som redan genomförts i samband med det rättsliga beslut som antagits i den utfärdande

⁷⁸ I den frågan ska även nämnas domen **RO** (C-327/18 PPU, [EU:C:2018:733](#)) av den 19 september 2018, som presenteras i kapitel I, som har rubriken "En medlemsstats utträde ur unionen".

⁷⁹ Rådets beslut av den 13 juni 2002 om en europeisk arresteringsorder och överlämnande mellan medlemsstaterna (EGT L 190, 2002, s. 1), i dess lydelse enligt rådets rambeslut 2009/299/RIF av den 26 februari 2009 (EUT L 81, 2009, s. 24).

medlemsstaten skulle åsidosätta principen om ömsesidigt erkännande och beröva den dess ändamålsenliga verkan. Denna princip innebär att det finns ett ömsesidigt förtroende för att var och en av medlemsstaterna erkänner den gällande straffrättsliga lagstiftningen i de andra medlemsstaterna, även då tillämpningen av de egna nationella bestämmelserna skulle leda till en annan lösning. En sådan möjlighet skulle för övrigt också vara oförenlig med målet att underlätta och påskynda det rättsliga samarbete som eftersträvas genom rambeslut 2002/584. När den verkställande rättsliga myndigheten ska besluta om att överlämna en minderårig som är föremål för en europeisk arresteringsorder ska den alltså endast, i enlighet med artikel 3 led 3 i rambeslutet, kontrollera om den berörda personen har uppnått minimiåldern för att ställas till straffrättsligt ansvar i den verkställande medlemsstaten för de gärningar som ligger till grund för arresteringsordern.

Domen **Sut** (C-514/17, [EU:C:2018:1016](#)), meddelad den 13 december 2018, rör *skälen för att verkställighet av en europeisk arresteringsorder får vägras*. Det nationella målet gällde en rumänsk medborgare som i Rumänien hade ådömts ett frihetsstraff för olika trafikbrott och för att ha orsakat en olycka. Efter att han lämnat Rumänien, utfärdade de rumänska myndigheterna en europeisk arresteringsorder för att få honom överlämnad i syfte att verkställa domen. Då han bosatt sig i Belgien, där han bodde med sin maka, beslutade en belgisk domstol i första instans om verkställighet av den europeiska arresteringsordern. Den berörda personen, som hade begärt att få avtjäna sitt straff i Belgien, överklagade det beslutet och åberopade den nationella bestämmelse som införlivade artikel 4 led 6 i rambeslut 2002/584 med belgisk rätt. Enligt den bestämmelsen får den verkställande rättsliga myndigheten vägra att verkställa en europeisk arresteringsorder om den staten åtar sig att själv verkställa straffet enligt sin nationella rätt. Den hänskjutande domstolen konstaterade dock att de brott som omfattades av den europeiska arresteringsordern i Belgien endast kunde bestraffas med böter och att belgisk rätt förbjöd omvandling av frihetsstraff till böter. Mot bakgrund av EU-domstolens praxis, enligt vilken den verkställande rättsliga myndigheten ska kunna fästa särskild vikt vid möjligheterna att underlätta den eftersökta personens sociala återanpassning efter det att denne avtjänat sitt straff, beslutade den hänskjutande domstolen att fråga EU-domstolen huruvida, i ett fall som detta, den verkställande rättsliga myndigheten med hänsyn till den berörda personens sociala återanpassning och dennes familjeband och sociala och yrkesmässiga band till Belgien får vägra att verkställa arresteringsordern.

Domstolen erinrade först om att det skäl till att verkställighet får vägras som föreskrivs i artikel 4 led 6 i rambeslut 2002/584 endast kan tillämpas om två villkor är uppfyllda. För det första ska den eftersökta personen uppehålla sig i den verkställande medlemsstaten eller vara medborgare eller bosatt där, och för det andra ska denna stat åta sig att själv verkställa straffet eller åtgärden i enlighet med sin nationella lagstiftning. Vad gäller det andra villkoret lämnar nämnda bestämmelse inte något utrymme för att tolka det så, att det automatiskt hindrar den rättsliga myndigheten i den verkställande medlemsstaten från att kunna vägra att verkställa en europeisk arresteringsorder när den medlemsstatens lagstiftning endast föreskriver böter för det brott som ordern grundar sig på. Det framgår nämligen av själva lydelsen av den bestämmelsen att den bara kräver att den verkställande medlemsstaten åtar sig att verkställa det frihetsstraff som anges i den utfärdade europeiska arresteringsordern, i enlighet med sin nationella lagstiftning. Unionslagstiftaren har, även om denne genom att anta artikel 4 led 6 i rambeslut 2002/584 har avsett att göra det möjligt för medlemsstaterna att – i syfte att underlätta en social återanpassning av den eftersökta personen – vägra att verkställa den europeiska arresteringsordern, likväl sett till att kräva att den verkställande staten måste åta sig att faktiskt verkställa det frihetsstraff som den eftersökta personen ådömts, för att förhindra att denna person undgår straff.

Artikel 4 led 6 i rambeslut 2002/584 ska därför tolkas på så sätt att när den person som är föremål för en europeisk arresteringsorder som utfärdats i syfte att verkställa ett frihetsstraff är bosatt i den verkställande medlemsstaten och har familjeband och sociala och yrkesmässiga band till den staten, får den verkställande rättsliga myndigheten med hänsyn till personens sociala återanpassning vägra att verkställa arresteringsordern,

även om det brott som arresteringsordern grundas på enligt den verkställande medlemsstatens nationella lagstiftning endast kan bestraffas med böter, om den omständigheten enligt den lagstiftningen inte hindrar att det frihetsstraff som ådömts den eftersökta personen faktiskt verkställs i denna medlemsstat.

Domarna Minister for Justice and Equality (Brister i domstolssystemet) och Generalstaatsanwaltschaft (Förhållanden under frihetsberövanden i Ungern), som meddelades den 25 juli 2018 i två brådsökande mål om förhandsavgörande, preciserar rättspraxis enligt domen Aranyosi och Căldăraru.⁸⁰

I domen **Minister for Justice and Equality (Brister i domstolssystemet)** (C-216/18 PPU, [EU:C:2018:586](#)), uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *möjligheten för en verkställande myndighet att inte följa en europeisk arresteringsorder om det föreligger en verklig risk för att rätten till tillgång till en oavhängig domstol åsidosätts på grund av systematiska eller allmänna brister i fråga om rättsväsendets oberoende i den utfärdande medlemsstaten*. En irländsk verkställande myndighet mottog en begäran om verkställighet av en europeisk arresteringsorder som utfärdats av en polsk domstol och frågade sig vilka följderna blev, för verkställigheten av denna begäran, av de ändringar av domstolssystemet som den polska regeringen nyligen hade genomfört och som föranlett kommissionen att den 20 december 2017 anta ett motiverat förslag med en begäran om att rådet på grundval av artikel 7.1 FEU skulle fastställa att det föreligger en klar risk för att Polen allvarligt åsidosätter rättsstatsprincipen.

I denna dom erinrade domstolen först om att vägran att verkställa en europeisk arresteringsorder är ett undantag från den princip om ömsesidigt erkännande som ligger till grund för mekanismen för en europeisk arresteringsorder. Endast "under exceptionella omständigheter" kan principerna om ömsesidigt erkännande och ömsesidigt förtroende mellan medlemsstaterna begränsas. Domstolen erinrade om att den redan funnit att den verkställande rättsliga myndigheten, under vissa villkor,⁸¹ har rätt att avsluta överlämnandeförfarandet enligt rambeslut 2002/584 när ett sådant överlämnande riskerar att leda till att den eftersökta personen utsätts för en omänsklig eller förnedrande behandling i den mening som avses i artikel 4 i stadgan. Enligt domstolen föreligger dock en sådan möjlighet även när det finns en verklig risk för kränkning av den berörda personens grundläggande rätt till en oavhängig domstol och, i förlängningen, dess grundläggande rätt till en rättvis rättegång, i enlighet med artikel 47 andra stycket i stadgan. Kravet på oavhängiga domare är en del av kärninnehållet i den grundläggande rätten till en rättvis rättegång, och denna rätt är av vital betydelse för att garantera att samtliga de rättigheter som enskilda tillerkänns enligt unionsrätten skyddas och att medlemsstaternas gemensamma värden som anges i artikel 2 FEU, bland annat rättsstatsprincipen, upprätthålls.

När den person som är föremål för en europeisk arresteringsorder till stöd för sin invändning mot att överlämnas till den utfärdande rättsliga myndigheten åberopar systematiska, eller åtminstone allmänna, brister, som denna person anser kunna inverka negativt på domstolväsendets oavhängighet i den utfärdande medlemsstaten och därmed på kärninnehållet i hans eller hennes grundläggande rätt till en rättvis rättegång, är den verkställande rättsliga myndigheten sålunda skyldig att först bedöma huruvida det föreligger en verklig risk för att denna grundläggande rätt åsidosätts för den berörda personen. Förekomsten av en sådan risk ska bedömas på grundval av objektiva, trovärdiga, precisa och vederbörligen aktualiserade uppgifter om hur domstolssystemet fungerar i den utfärdande medlemsstaten. Uppgifter i ett motiverat förslag som kommissionen lämnat till rådet med stöd av artikel 7.1 FEU är särskilt relevanta för denna bedömning. Det är endast när det föreligger ett beslut där Europeiska rådet, under de villkor som anges i artikel 7.2 FEU, har slagit fast att de principer som fastställs i artikel 2 FEU, exempelvis de principer som ingår i rättsstatsbegreppet, allvarligt och ihållande åsidosätts i den utfärdande medlemsstaten, varefter rådet har avbrutit tillämpningen

80| Domstolens dom av den 5 april 2016, **Aranyosi och Căldăraru** (C-404/15 och C-659/15 PPU, [EU:C:2016:198](#)) meddelad efter en begäran om förhandsavgörande från samma tyska domstol.

81| Domstolens dom av den 5 april 2016, **Aranyosi och Căldăraru** (C-404/15 och C-659/15 PPU, [EU:C:2016:198](#)).

av rambeslut 2002/584 i förhållande till den medlemsstaten, som den verkställande rättsliga myndigheten blir skyldig att med automatik vägra att verkställa de europeiska arresteringsorder som utfärdas av den medlemsstaten, utan någon skyldighet att göra någon som helst konkret bedömning av den verkliga risken för en negativ inverkan på kärninnehållet i den berörda personens grundläggande rätt till en rättvis rättegång. Om den verkställande rättsliga myndigheten konstaterar att det i den utfärdande medlemsstaten föreligger en verklig risk för att rätten till en rättvis rättegång kränks med avseende på dess kärninnehåll, på grund av systematiska eller allmänna brister vad gäller rättsväsendet i denna medlemsstat, som kan äventyra domstolarnas oavhängighet i den staten, måste denna myndighet, i nästa skede, på ett konkret och precist sätt bedöma om det, under omständigheterna i det aktuella fallet, finns grundad anledning att tro att den eftersökta personen skulle utsättas för en sådan risk efter att ha överlämnats till den utfärdande medlemsstaten. Den verkställande rättsliga myndigheten ska dessutom begära att den utfärdande rättsliga myndigheten tillhandahåller samtliga kompletterande uppgifter som den anser sig behöva för att kunna bedöma om det föreligger en sådan risk.

Domen Generalstaatsanwaltschaft (Förhållanden under frihetsberövanden i Ungern) (C-220/18 PPU, [EU:C:2018:589](#)), som meddelades av första avdelningen i ett brådskande mål om förhandsavgörande behandlar också *möjligheten för en verkställande myndighet att inte följa en europeisk arresteringsorder när den berörda personens grundläggande rätt att inte utsättas för omänsklig eller förnedrande behandling riskerar att kränkas, på grund av systematiska eller allmänna brister i förhållandena vid frihetsberövanden i den utfärdande medlemsstaten.* En ungersk medborgare bosatt i Tyskland hade i Ungern åtalats och i sin utevaro ådömts ett frihetsstraff. En distriktsdomstol hade utfärdat en europeisk arresteringsorder mot honom för verkställighet av detta straff i Ungern. Den verkställande tyska rättsliga myndigheten, som hade belägg för systematiska eller allmänna brister beträffande förhållandena på fängelserna i Ungern, fann det nödvändigt att inhämta kompletterande information från Ungern om de förhållanden under vilka den berörda personen kunde komma att hållas frihetsberövad, för att avgöra om han kunde överlämnas till de ungerska myndigheterna. Den frågade sig särskilt hur omfattande den undersökning skulle vara som den skulle utföra mot bakgrund av rambeslut 2002/584 och Europadomstolens praxis.

Liksom i den ovannämnda domen *Minister for Justice and Equality (Brister i domstolssystemet)* erinrade domstolen i denna dom om att principen om ömsesidigt erkännande är "hörnstenen" i det straffrättsliga samarbetet och att vägrad verkställighet fortsatt är ett undantagsfall. Även om den utfärdande medlemsstaten infört rättsmedel som gör det möjligt att utifrån grundläggande rättigheter göra en prövning av lagenligheten av de förhållanden som råder under frihetsberövanden, så ska de verkställande rättsliga myndigheterna likväl även fortsättningsvis företa en individuell prövning av situationen för var och en som berörs, för att försäkra sig om att deras beslut att överlämna personen inte utsätter personen för en verklig risk för att behandlas på ett omänskligt eller förnedrande sätt på grund av dessa förhållanden.

Beträffande undersökningen av villkoren för frihetsberövande i den utfärdande medlemsstaten, fann domstolen att de verkställande rättsliga myndigheterna endast är skyldiga att pröva förhållandena för frihetsberövande i de fängelser som den berörda personen enligt tillgängliga uppgifter konkret kan komma att placeras i, inklusive tillfällig placering eller placering för vidare transport till annan anstalt. Med tanke på det ömsesidiga förtroende som måste finnas mellan medlemsstaternas rättsliga myndigheter och som systemet med en europeisk arresteringsorder grundar sig på, kan de verkställande rättsliga myndigheterna beakta uppgifter från andra myndigheter i den utfärdande medlemsstaten än den utfärdande rättsliga myndigheten, såsom i synnerhet försäkringar om att vederbörande inte kommer att behandlas på ett omänskligt eller förnedrande sätt. I detta mål var domstolens bedömning att det tycktes möjligt att överlämna den berörde till de ungerska myndigheterna utan att åsidosätta dennes grundläggande rätt att inte behandlas på ett omänskligt eller förnedrande sätt. Det ankom dock på den tyska rättsliga myndigheten att kontrollera detta.

2. Gemensamma bestämmelser på straffprocessens område

I domen *Kolev m.fl.* (C-612/15, [EU:C:2018:392](#)), meddelad den 5 juni 2018, hade domstolen (stora avdelningen) tillfälle att precisera inte bara *omfattningen av medlemsstaternas skyldigheter enligt artikel 325 FEUF, om bekämpning av bedrägerier och all annan olaglig verksamhet som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen, utan även de rättigheter som föreskrivs bland annat i direktiv 2012/13⁸² till förmån för personer som anklagas för brott i straffrättsliga förfaranden.*

De tilltalade i det nationella målet ingick i en grupp av åtta tulltjänstemän som hade anklagats för korruption i Bulgarien i maj 2012. Anklagelserna mot dem fastställdes omedelbart efter att de greps och preciserades sedan under år 2013. Den hänskjutande domstolen konstaterade oegentligheter i det straffrättsliga förfarandet och återförvisade ärendet till den behöriga åklagaren vid den specialiserade åklagarmyndigheten för att denne skulle formulera nya åtalpunkter. Eftersom tidsfristerna för utredningen hade förlängts flera gånger, fastställde den hänskjutande domstolen också en tidsfrist för när åklagaren skulle formulera de nya åtalpunkterna. I samband med dessa nya åtalpunkter hade dock väsentliga formföreskrifter åsidosatts – bland annat hade de tilltalade inte fått del av dem – och åklagaren hade inte åtgärdat dessa brister inom den föreskrivna fristen. Den hänskjutande domstolen avskrev därför målet genom beslut av den 22 maj 2015. Åklagaren och en av de tilltalade överklagade det beslutet, och den domstol som hade att pröva överklagandet fann att den hänskjutande domstolen enligt den bulgariska straffprocesslagen borde ha lagt ned förfarandet i fråga, om brott på tullområdet, eftersom tillämpliga tidsfrister hade löpt ut.

I detta sammanhang uttryckte den hänskjutande domstolen tvivel om huruvida den nationella lagstiftningen var förenlig med unionsrätten och frågade EU-domstolen vilka åtgärder – för det fall att en sådan oförenlighet konstaterades – den skulle vidta för att säkerställa att unionsrätten ges full verkan och i synnerhet för att säkerställa skyddet av rätten till försvar och rätten till en rättvis rättegång för de berörda personerna.

Domstolen erinrade om att medlemsstaterna enligt artikel 325.1 FEUF ska föreskriva effektiva och avskräckande påföljder för överträdelse av unionens tullagstiftning. Denna bestämmelse ålägger medlemsstaterna en skyldighet att uppnå ett precist resultat, och det finns inte något villkor därvidlag avseende tillämpningen av den regel som anges i denna bestämmelse. Det ankommer därför på den nationella domstolen att ge dessa skyldigheter full verkan genom att tolka den nationella lagstiftningen, så långt det är möjligt, mot bakgrund av artikel 325.1 FEUF eller, om nödvändigt, underlåta att tillämpa denna lagstiftning. Om flera åtgärder skulle kunna vidtas för att fullgöra skyldigheterna i fråga, bland annat att avskaffa kraven eller förlänga fristerna enligt den nationella straffprocesslagen, ankommer det på den nationella domstolen att avgöra vilken av dessa åtgärder som ska tillämpas.

Den domstolen måste dock säkerställa att de grundläggande rättigheter som stadgan garanterar personer som åtalas i det nationella målet respekteras, särskilt rätten till försvar och de åtalade personernas rätt att få sin sak prövad inom rimlig tid. Dessa rättigheter kan inte sättas åt sidan på grund av skyldigheten att säkerställa en effektiv uppbörd av unionens medel. Vad gäller rätten för den tilltalade och dennes advokat att bli underrättade om åtalet och att få tillgång till handlingarna i ärendet, har domstolen slagit fast att artikel 6.3 i direktiv 2012/13 ska tolkas så, att den bestämmelsen inte utgör hinder för att detaljerad information till försvaret avseende anklagelsen tillhandahålls efter det att åtal väckts, men innan domstolen prövar anklagelsen i sak och före förhandlingen, eller till och med efter det att förhandlingen har inletts men innan överläggning sker i målet när det är fråga om sålunda tillhandahållen information som senare ändras, under förutsättning att alla nödvändiga åtgärder vidtas för att säkerställa att rätten till försvar och rättvisa

⁸² Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/13/EU av den 22 maj 2012 om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden (EUT L 142, 2012, s. 1).

förfaranden iakttas. Enligt artikel 7.3 i det direktivet ankommer det på den nationella domstolen att säkerställa att försvaret ges faktisk möjlighet att få tillgång till handlingarna i ärendet. Sådan tillgång kan i förekommande fall ges i det skede som nämnts ovan.

I domen **Milev** (C-310/18 PPU, [EU:C:2018:732](#)), meddelad den 19 september 2018 i ett brådsakande mål om förhandsavgörande, uttalade sig domstolen om *tolkningen, i samband med en prövning av lagenligheten av att fortsatt hålla någon tillfälligt frihetsberövad, av artiklarna 3 och 4.1 i direktiv 2016/343*,⁸³ om oskuldspresumtionen.

Det nationella målet gällde en prövning av lagenligheten av ett tillfälligt frihetsberövande av en bulgarisk medborgare, för ett rån. Den berörde hade gripits för att infinna sig vid den domstol som hade att pröva om han skulle häktas. På grundval av ett vittnesmål som bedömdes som trovärdigt bifölls åklagarens yrkande om att kvarhålla den berörde i häkte i första instans, vilket fastställdes efter överklagande. Ingen av instanserna beaktade annan bevisning. Den hänskjutande domstolen mottog en ny begäran om omprövning av lagligheten av häktningsbeslutet och frågade EU-domstolen om de relevanta normerna i fråga. EU-domstolen angav att de nationella domstolarna mot bakgrund av ny nationell rättspraxis var skyldiga att vid granskningen av lagenligheten av häktningsbeslut pröva om det föreligger "skälig misstanke" efter att endast ha tagit del av prima facie-bevisning, utan att någon detaljerad prövning görs.

Domstolen erinrade om att artikel 3 i direktiv 2016/343 föreskriver att medlemsstaterna ska se till att misstänkta och tilltalade betraktas som oskyldiga tills deras skuld har fastställts enligt lag. I detta hänseende föreskrivs det i artikel 4.1 i direktivet att medlemsstaterna ska vidta nödvändiga åtgärder för att se till att det i rättsliga avgöranden, utöver dem som avser skuldfrågan, inte hänvisas till en misstänkt eller tilltalad som om den personen vore skyldig så länge denne inte har bevisats vara skyldig enligt lag, men att detta inte ska påverka preliminära avgöranden av processuell karaktär som meddelas av rättsliga myndigheter och som grundas på misstanke eller bevisning som talar till den misstänktes eller den tilltalades nackdel.

Domstolen slog följaktligen fast att artiklarna 3 och 4.1 i direktiv 2016/343 ska tolkas så, att de inte utgör hinder för att meddela preliminära avgöranden av processuell karaktär, såsom en rättslig myndighets beslut om kvarhållande i häkte, som grundas på misstanke eller bevisning som talar till den häktades nackdel, förutsatt att besluten inte hänvisar till den häktade som skyldig.

XI. Transport

I domen **Krüsemann m.fl.** (C-195/17, C-197/17–C-203/17, C-226/17, C-228/17, C-254/17, C-274/17, C-275/17, C-278/17–C-286/17 och C-290/17–C-292/17, [EU:C:2018:258](#)), av den 17 april 2018, slog domstolen fast att en "vild strejk" av flygplansbesättningar efter ett överraskande tillkännagivande av en omstrukturering av företaget inte är en "extraordinär omständighet" i den mening som avses i artikel 5.3 i förordning nr 261/2004⁸⁴ som fritar företaget från dess skyldighet att betala ersättning vid förseningar eller vilket gör det möjligt för flygbolaget att fullgöra sin skyldighet att betala ersättning när flyg blivit inställda eller kraftigt försenade. I det aktuella fallet

83| Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/343 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden (EUT L 65, 2016, s. 1).

84| Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 261/2004 av den 11 februari 2004 om fastställande av gemensamma regler om kompensation och assistans till passagerare vid nekad ombordstigning och inställda eller kraftigt försenade flygningar och om upphävande av förordning (EEG) nr 295/91 (EUT L 46, 2004, s. 1).

hade ett stort antal flygningar med lufttrafikföretaget TUIfly försenats eller ställts in efter att ett flertal medlemmar av besättningspersonalen plötsligt hade sjukskrivit sig efter att ledningen hade tillkännagett att företaget skulle omstruktureras.

Domstolen erinrade först om att händelser som till sin art eller sitt ursprung faller utanför det berörda lufttrafikföretagets normala verksamhet och som ligger utanför dess faktiska kontroll kan kvalificeras som "extraordinära omständigheter", i den mening som avses i artikel 5.3 i förordning nr 261/2004. Varje oförutsedd händelse ska dock inte nödvändigtvis kvalificeras som "extraordinära omständigheter". Det är möjligt att en sådan händelse anses ingå i det berörda lufttrafikföretagets normala verksamhet. Omstruktureringar och omorganisationer i företag utgör en del av företagets normala förvaltning. Således kan lufttrafikföretagen i sin normala verksamhet konfronteras med meningsskiljaktigheter eller konflikter med sin personal eller en del av personalen. Därför ska de risker som härrör från de sociala konsekvenserna i samband med sådana åtgärder anses ingå i det normala utövandet av det berörda lufttrafikföretagets verksamhet. En "vild strejk" ska följaktligen inte kvalificeras som en extraordinär omständighet i den mening som avses i artikel 5.3 i förordning nr 261/2004.

Domen **kommissionen/Polen** (C-530/16, [EU:C:2018:430](#)), av den 13 juni 2018, rör *begreppet oberoende organ som utreder järnvägsolyckor, i den mening som avses i artikel 21.1 i direktiv 2004/49*.⁸⁵ Domstolen hade bland annat att pröva om det organ som inrättats av Republiken Polen, som var en del av ministeriet med ansvar för transportfrågor, var oberoende i förhållande till infrastrukturförvaltaren och järnvägsföretaget, med tanke på att ministern med ansvar för transportfrågor kontrollerar infrastrukturförvaltaren och järnvägsföretaget.

Domstolen påpekade inledningsvis att oberoende i fråga om offentliga organ normalt betecknar en ställning som säkerställer att det berörda organet kan agera helt fritt utan instruktioner eller påtryckningar från de organ i förhållande till vilka oberoendet ska säkerställas. Vad gällde utredningsorganets oberoende beträffande dess rättsliga struktur, erinrade domstolen om att trots att det utgjorde en del av transportministeriet och inte var en självständig juridisk person, visade detta likväl inte i sig att organet inte var oberoende i fråga om rättslig struktur i förhållande till infrastrukturförvaltaren och järnvägsföretaget, vilka båda var juridiska personer åtskilda från ministeriet. Direktiv 2004/49 förbjuder inte heller i sig att utredningsorganet inrättas som en del av transportministeriet.

Vad sedan gällde utredningsorganets oberoende beträffande organets organisation, fann domstolen att artikel 21.1 i direktivet, vari föreskrivs att detta organ ska vara organisatoriskt oberoende i förhållande till bland annat infrastrukturförvaltare och järnvägsföretag, utgör hinder för att den myndighet som kontrollerar en infrastrukturförvaltare och ett järnvägsföretag kan utnämna och entlediga samtliga ledamöter av utredningsorganet, såvida inte denna befogenhet regleras strängt i lagen, med följd att denna myndighet är skyldig att fatta beslut med stöd av objektiva kriterier som anges tydligt och uttömmande och vilka kan prövas i efterhand. Särskilt har den långtgående friheten att utnämna och entlediga ledamöter som tillerkänns transportministern i sig en sådan karaktär att den påverkar oberoendet för utredningsorganets ledamöter, när intressena hos den infrastrukturförvaltare och det järnvägsföretag som kontrolleras av ministern berörs.

Vad slutligen gällde utredningsorganets oberoende vid beslutsfattande, fann domstolen att eftersom offentliggörande utgör ett av de viktigaste syftena med förfarandet för utredningar av olyckor och tillbud på järnvägsområdet, är det inte förenligt med det oberoende vid beslutsfattande som utredningsorganet

⁸⁵ Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/49/EG av den 29 april 2004 om säkerhet på gemenskapens järnvägar och om ändring av rådets direktiv 95/18/EG om tillstånd för järnvägsföretag och direktiv 2001/14/EG om tilldelning av infrastrukturkapacitet, uttag av avgifter för utnyttjande av järnvägsinfrastruktur och utfärdande av säkerhetsintyg (järnvägssäkerhetsdirektivet) (EUT L 164, 2004, s. 44, rättelse i EUT L 220, 2004, s. 16).

ska ha i förhållande till infrastrukturförvaltaren och järnvägsföretaget att en myndighet som kontrollerar dessa båda organ kan hindra offentliggörandet av rapporter som kan väcka tvivel om dessa organs ansvar för den ifrågavarande olyckan eller tillbudet.

XII. Konkurrens

1. Artikel 101 FEUF

På området för konkurrensbegränsande samverkan ska nämnas domen av den 23 januari 2018, **F. Hoffmann-La Roche m.fl.** (C-179/16, [EU:C:2018:25](#)), där domstolen (stora avdelningen) slog fast att den omständigheten att två konkurrerande läkemedelsföretag som saluförde två konkurrerande läkemedel spred uppgifter som kunde ge upphov till oro hos allmänheten vad gällde säkerheten vid användning av ett av dessa läkemedel för indikationer som inte omfattades av godkännandet för försäljning – detta i avsikt att förskjuta efterfrågan till det andra läkemedlet – kan vare konkurrensbegränsande till sitt syfte.

De två läkemedlen i fråga, Lucentis och Avastin, framställs av bolaget Genentech och har godkänts i unionen av kommissionen och Europeiska läkemedelsmyndigheten (EMA). Lucentis är godkänt för behandling av ögonsjukdomar, och dess kommersiella utnyttjande har anförtratts Novartiskoncernen genom ett licensavtal. Avastin är godkänt endast för behandling av tumörsjukdomar men föreskrivs också för behandling av ögonsjukdomar som inte omfattas av godkännandet för försäljning. Roche, Genentechs moderbolag, saluför Avastin. Efter att Roche och Novartis distribuerat information om de icke önskvärda effekterna av att använda Avastin för att behandla sjukdomar som inte täcktes av godkännandet för försäljning, ålade den italienska konkurrensmyndigheten dem böter på grund av konkurrensbegränsande samverkan i strid med artikel 101 FEUF genom att manipulera uppfattningen om riskerna med användning av Avastin inom oftalmologi. Roche och Novartis bestred de böter som ålagts och överklagade beslutet till Högsta förvaltningsdomstolen i Italien, som begärde ett förhandsavgörande från EU-domstolen om tolkningen av unionens konkurrensregler på området.

Domstolen konstaterade för det första att med hänsyn till konkurrenssituationen inom läkemedelssektorn kan en nationell konkurrensmyndighet vid tillämpningen av artikel 101 FEUF anse att den relevanta marknaden, utöver de läkemedel som godkänts för behandling av de aktuella sjukdomarna, även omfattar ett annat läkemedel vars godkännande för försäljning inte täcker sådan behandling men som likväl används för det syftet. Även om läkemedel som tillverkas eller saluförs olagligt inte kan betraktas som utbytbara mot produkter som tillverkas och säljs lagligt, förbjuder unionslagstiftningen om läkemedel inte förskrivning av ett läkemedel off-label och inte heller ompackning av läkemedlet i syfte att använda det off-label, förutsatt att vissa villkor iakttas.

Vidare uteslöt domstolen att de konkurrensbegränsningar som den italienska konkurrensmyndigheten hänvisade till kunde falla utanför tillämpningsområdet för artikel 101.1 FEUF med hänvisning till att de skulle vara accessoriska till licensavtalet om det kommersiella utnyttjandet av läkemedlet Lucentis. Domstolen betonade att spridningen av informationen inte syftade till att begränsa det affärsmässiga oberoendet för parterna i licensavtalet utan tredje mans beteende – särskilt läkarnas – för att minska förskrivningen av Avastin inom oftalmologin till förmån för Lucentis. Under dessa omständigheter kunde dessa metoder inte anses accessoriska och objektivt nödvändiga för genomförandet av licensavtalet.

Beträffande frågan om den informationsspridning som den italienska konkurrensmyndigheten hänvisade till kan vara konkurrensbegränsande till sitt syfte, erinrade domstolen om att begreppet konkurrensbegränsning "genom syfte" ska tolkas restriktivt och endast kan tillämpas på vissa typer av samordning mellan företag som är så pass skadliga för konkurrensen att det kan anses att någon bedömning av deras verkningar inte behövs. Med hänvisning till regelverket i direktiv 2001/83⁸⁶ och förordning nr 726/2004⁸⁷ fann domstolen att en konkurrensbegränsande samverkan mellan två företag som saluför två konkurrerande läkemedel i form av spridning – i en kontext som kännetecknas av vetenskaplig osäkerhet – av uppgifter om biverkningar vid användning av ett av dessa läkemedel för indikationer som inte omfattas av läkemedlets godkännande för försäljning, i syfte att minska det konkurrenstryck som till följd av denna off-label-användning uppkommer på ett annat läkemedel vars godkännande för försäljning omfattar dessa indikationer, ska anses så pass skadlig för konkurrensen att någon bedömning av dess verkningar inte behövs och således utgör en konkurrensbegränsning "genom syfte" i den mening som avses i artikel 101.1 FEUF. En sådan konkurrensbegränsande samverkan kan inte heller omfattas av undantaget i artikel 101.3 FEUF, eftersom spridning av vilseledande information avseende ett läkemedel inte kan anses vara en "nödvändig" begränsning i den mening som avses i den bestämmelsen.

2. Koncentrationer

I domen **Ernst & Young** (C-633/16, [EU:C:2018:371](#)), meddelad den 31 maj 2018, uttalade sig domstolen (femte avdelningen) om *räckvidden av förbudet mot att genomföra en koncentration innan den anmälts och förklarats förenlig med den gemensamma marknaden i enlighet med artikel 7.1 i förordning nr 139/2004*.⁸⁸

Det nationella målet gällde genomförandet av ett koncentrationsavtal som ingicks den 18 november 2013 mellan ett antal revisionsföretag, särskilt den omständigheten att en av parterna i koncentrationsavtalet samma dag som det ingicks sade upp ett samarbetsavtal som det hade ingått år 2010 med ett internationellt nätverk av oberoende revisionsföretag. Efter att ha godkänt koncentrationen fann det danska konkurrensrådet att uppsägningen av samarbetsavtalet stred mot den danska konkurrenslagens förbud mot att genomföra en koncentration innan den godkännts. Efter att en talan om ogiltigförklaring väckts mot detta beslut, beslutade den hänskjutande domstolen att fråga EU-domstolen huruvida uppsägning av ett samarbetsavtal under sådana omständigheter som i detta fall kan anses innebära att en koncentration genomförs i den mening som avses i artikel 7.1 i förordning nr 139/2004.

Domstolen bekräftade till att börja med sin behörighet att pröva begäran om förhandsavgörande, även om unionsrätten på koncentrationsområdet inte var tillämplig i det nationella målet och den danska konkurrenslagen varken innehöll någon direkt hänvisning till motsvarande bestämmelser i förordning nr 139/2004 eller hade exakt samma lydelse som dessa. Enligt domstolen grundar sig dess behörighet på att den danska lagstiftarens avsikt var att harmonisera den nationella konkurrenslagstiftningen om kontroll av företagskoncentrationer med unionslagstiftningen liksom på den hänskjutande domstolens uppgifter om att nationell rätt ska tolkas mot bakgrund av bland annat EU-domstolens praxis.

86| Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/83/EG av den 6 november 2001 om upprättande av gemenskapsregler för humanläkemedel (EGT L 311, 2001, s. 67), i ändrad lydelse.

87| Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 726/2004 av den 31 mars 2004 om inrättande av gemenskapsförfaranden för godkännande för försäljning av och tillsyn över humanläkemedel och veterinärmedicinska läkemedel samt om inrättande av en europeisk läkemedelsmyndighet (EUT L 136, 2004, s. 1), i ändrad lydelse.

88| Rådets förordning (EG) nr 139/2004 av den 20 januari 2004 om kontroll av företagskoncentrationer ("EG:s koncentrationsförordning") (EUT L 24, 2004, s. 1).

Beträffande tolkningen av artikel 7.1 i förordning nr 139/2004 konstaterade domstolen att denna bestämmelse endast föreskriver att en koncentration varken får genomföras före anmälan eller innan den har förklarats förenlig med den gemensamma marknaden. Eftersom det inte gick att enbart utifrån lydelsen av nämnda artikel klargöra räckvidden av förbudet i den bestämmelsen, tolkade domstolen den utifrån dess ändamål och allmänna systematik. Domstolen påpekade att för att möjliggöra en effektiv kontroll av koncentrationer med avseende på deras verkningar på konkurrensstrukturen inom unionen, gäller förbudet i artikel 7.1 i förordning nr 139/2004 enbart själva koncentrationen, såsom en sådan definieras i artikel 3 i förordningen. Kännetecknande för att en koncentration genomförs är åtgärder som medför att kontrollen över målföretaget varaktigt ändras. Följaktligen fann domstolen att uppsägningen av ett samarbetsavtal, under sådana omständigheter som i det nationella målet, inte kunde anses medföra att en koncentration genomförts, detta oberoende av huruvida uppsägningen hade påverkat marknaden.

3. Statligt stöd

I domen **kommissionen/FIH Holding och FIH Erhvervsbank** (C-579/16 P, [EU:C:2018:159](#)), meddelad den 6 mars 2018, vilken upphävde den överklagade domen från tribunalen,⁸⁹ uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *begreppet "ekonomisk fördel" på området statligt stöd, och mer specifikt om tillämpningen av principen om en privat aktör i en marknadsekonomi*.

Genom den överklagade domen ogiltigförklarade tribunalen, på grundval av en felaktig tillämpning av principen om en privat aktör, ett beslut av kommissionen där vissa åtgärder som Danmark hade vidtagit till förmån för en bankkoncern kvalificerades som statligt stöd i den mening som avses i artikel 107.1 FEUF. Överklagandet aktualiserade frågan huruvida kommissionen borde ha tagit hänsyn till de finansiella risker som den danska staten skulle ha utsatts för om åtgärderna i fråga inte hade vidtagits, även om dessa risker uppstod till följd av ett tidigare beviljat statligt stöd till samma bankkoncern.

Domstolen erinrade först om att med hänsyn till målet med artikel 107.1 FEUF-fördraget kan begreppet stöd i den bestämmelsens mening inte omfatta en åtgärd som beviljats till förmån för ett företag med hjälp av statliga medel, om företaget hade kunnat erhålla samma fördel under omständigheter som motsvarar normala marknadsvillkor. Bedömningen av på vilka villkor en sådan fördel beviljats ska således i princip göras med tillämpning av principen om en privat aktör.

Domstolen bedömde därefter om kommissionen borde ha beaktat de risker som danska staten var exponerad för till följd av det stöd som tidigare beviljats samma bankkoncern. Domstolen erinrade om att vid bedömningen av huruvida samma åtgärd skulle ha vidtagits enligt normala marknadsvillkor av en privat investerare som befinner sig i en situation som ligger så nära som möjligt den situation som staten befinner sig i, ska enbart de förmåner och skyldigheter som hänför sig till den situation där staten agerar i egenskap av privat aktör beaktas, medan förmåner och skyldigheter som är förknippade med staten i egenskap av myndighet inte ska beaktas. Eftersom danska statens tidigare stöd till den berörda bankkoncernen utgjorde myndighetsutövning, var de risker som detta medförde förbundna med ställningen som myndighet och ingick därför inte bland de faktorer som en privat aktör, enligt normala marknadsvillkor, skulle ha beaktat i sina ekonomiska beräkningar. Sådana risker kan därför inte beaktas vid tillämpningen av principen om en privat aktör på senare åtgärder som vidtas av samma medlemsstat till förmån för samma bankkoncern. Domstolen fann således att den överklagade domen skulle upphävas.

⁸⁹ | Tribunalens dom av den 15 september 2016 (T-386/14, [EU:T:2016:474](#)).

I domen **A-Brauerei** (C-374/17, [EU:C:2018:1024](#)), meddelad den 19 december 2018, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *selektivitetskriteriet vid bedömningen av om en skatteförmån utgjorde statligt stöd*. I det nationella målet hade en tysk skattemyndighet nekat ett vinstdrivande bolag ett skatteundantag vid förvärv av fast egendom som bolag enligt tysk rätt har rätt till vid bolagsombildningar som endast omfattar bolag som ingår i samma koncern, vilka har band till varandra genom oavbrutet innehav på minst 95 procent under minst fem år före och efter transaktionen. Den hänskjutande domstolen frågade EU-domstolen om ett sådant skatteundantag utgjorde ett stöd som var förbjudet enligt artikel 107.1 FEUF och, mer specifikt, om den skatteförmån som undantaget medförde uppfyllde selektivitetskriteriet.

Domstolen fann att skatteundantaget i fråga endast kunde gynna koncerner med bolag med band till varandra genom ett visst innehav vilka genomför ombildningar, medan bolag som inte ingår i sådana koncerner utesluts från denna förmån, trots att de genomför likadana ombildningar som de nämnda koncernerna. Domstolen godtog därför inte argumentet att undantaget utgjorde en allmän åtgärd som inte var selektiv till sin karaktär. Eftersom de olika kategorierna av bolag befann sig i jämförbara faktiska och rättsliga situationer med avseende på det eftersträfvade syftet med skattesystemet i fråga, slog domstolen fast att undantaget *a priori* var selektivt.

Domstolen påpekade dock att den berörda medlemsstaten kan motivera selektiva skatteåtgärder om den visar att de följer av arten av eller strukturen på det system som åtgärderna utgör en del av. Skatteundantaget i fråga syftade till att undvika dubbelbeskattning vid förvärv av fast egendom i samband med ombildningar rörande bolag med band till varandra genom innehav på minst 95 procent. Enligt de allmänna skattereglerna var sådan dubbelbeskattning utesluten i övriga fall. Domstolen drog av detta slutsatsen att den selektiva skatteförmånen var motiverad av målet att det tillämpliga allmänna skattesystemet skulle fungera väl. Dessutom framstod kravet, som införts som ett villkor för att komma i åtnjutande av förmånen, på en minimiperiod av innehav av en sådan andel som motiverat med hänsyn till önskan att förebygga missbruk genom att förhindra att innehav på minst 95 procent endast upprätthölls under en kort tid i det enda syftet att komma i åtnjutande av skatteundantaget. Domstolen kom därför fram till att skatteförmånen inte uppfyllde selektivitetskriteriet enligt artikel 107.1 FEUF.

I dom av den 20 september 2018, **Carrefour Hypermarchés m.fl.** (C-510/16, [EU:C:2018:751](#)), förtydligade domstolen (fjärde avdelningen) *räckvidden av begreppet "ändring av befintligt stöd" i den mening som avses i artikel 1 c i förordning nr 659/1999*.⁹⁰ Den tvist som gav upphov till begäran om förhandsavgörande uppkom mot bakgrund av en betydande ökning av de skatteintäkter som finansierade flera av de stödordningar som godkänts jämfört med de prognoser som medlemsstaten anmält.

De tre skatter som var aktuella i målet vid den nationella domstolen var öronmärkta för den stödordning för film och den audiovisuella sektorn som Frankrike hade inrättat. Genom beslut som antogs år 2006⁹¹ och år 2007⁹² hade kommissionen förklarat stödordningen förenlig med den inre marknaden. Sökandena i målet vid den nationella domstolen hade dock begärt återbetalning av de skatter som de betalat på försäljning och hyra av videogram, vilka de hävdade hade uppburits i strid med artikel 108.3 FEUF, eftersom Frankrike

90| Rådets förordning (EG) nr 659/1999 av den 22 mars 1999 om tillämpningsföreskrifter för artikel [108 EG] (EGT L 83, 1999, s. 1).

91| Kommissionens beslut C (2006) 832 slutlig av den 22 mars 2006 (stöd NN 84/2004 och N 95/2004 – Frankrike, Stödordningar för filmsektorn och den audiovisuella sektorn).

92| Kommissionens beslut C (2007) 3230 slutlig av den 10 juli 2007 (Statligt stöd N 192/2007 – Frankrike, Ändring av NN 84/2004 – Stöd till den franska filmsektorn och audiovisuella produktionen – Omarbetning av den bestämmelse som ålägger televisionssektorn att stödja filmsektorn och den audiovisuella sektorn).

inte hade underrättat kommissionen om den ökning av de sammanlagda intäkterna från de tre skatterna som uppkommit mellan år 2007 och år 2011, en ökning som överskred tröskelvärde på 20 procent i artikel 4.1 andra meningen i förordning nr 794/2004.⁹³

Domstolen konstaterade först att det var den nationella domstolens sak att fastställa om de tre skatterna under den aktuella perioden var en integrerad del av de omtvistade stödordningarna. Under antagandet att så var fallet, erinrade domstolen därefter om att artikel 4.1 första meningen i förordning nr 794/2004 ger en bred definition av begreppet "ändring av befintligt stöd" i den mening som avses i artikel 1 c i förordning (EG) nr 659/1999 och att den sistnämnda inte kan begränsas till endast rättsliga ändringar av stödordningar. I andra meningen i samma bestämmelse anges dock att en ökning av den ursprungliga budgeten för en befintlig stödordning med upp till 20 procent inte ska betraktas som en ändring av befintligt stöd. Domstolen konstaterade att begreppet "budget för en stödordning" inte kan begränsas till att endast avse de stödbelopp som faktiskt har beviljats, eftersom det beloppet inte är känt förrän efter det att den aktuella stödordningen har genomförts. Med beaktande av att den kontroll som inrättats genom artikel 108.3 FEUF är av preventiv karaktär, ska detta begrepp förstås så, att det avser budgetbeloppet, det vill säga det belopp som organet som beviljar det aktuella stödet kan bevilja stödmottagarna. När det gäller stödordningar som finansieras genom öronmärkta skatter, förfogar organet med ansvar för att genomföra den aktuella stödordningen över intäkterna från dessa skatter, och dessa intäkter utgör således stödordningens "budget".

I det aktuella fallet slog domstolen fast att en ökning av skatteintäkter som finansierar ett flertal godkända stödordningar jämfört med de prognoser som anmälts till kommissionen utgör en ändring av befintligt stöd, såvida ökningen inte understiger det ovannämnda tröskelvärde på 20 procent. Eftersom den faktiska ökningen av de totala skatteintäkterna under den relevanta tidsperioden var betydligt högre än vad som framgick av de prognoser som lämnats till kommissionen, borde kommissionen i god tid ha underrättats om den, närmare bestämt så snart de franska myndigheterna rimligen kunde förutse att tröskelvärde på 20 procent skulle överskridas.

Slutligen konstaterade domstolen att enbart den omständigheten att en del av intäkterna för det organ som ansvarade för genomförandet av de omtvistade ordningarna avsatts till en reservfond, utan att det aktuella beloppet omfördelades för andra ändamål än att bevilja stöd, jämte ett uttag till förmån för den allmänna statsbudgeten under den relevanta tidsperioden, inte tycktes leda till någon annan slutsats än att den ökning av budgeten för dessa stödordningar, jämfört med den budget som godkänts, överskred tröskelvärde. Det ankom dock på den hänskjutande domstolen att pröva om så faktiskt var fallet.

I dom av den 6 november 2018, ***Scuola Elementare Maria Montessori/kommissionen*** (förenade målen C-622/16 P–C-624/16 P, [EU:C:2018:873](#)), gjorde domstolen (stora avdelningen) bland annat vissa förtydliganden om vilka undersökningar kommissionen måste göra för att kunna komma fram till att det var absolut omöjligt att återkräva olagligt stöd.⁹⁴

93| Kommissionens förordning (EG) nr 794/2004 av den 21 april 2004 om genomförande av rådets förordning (EG) nr 659/1999 om tillämpningsföreskrifter för artikel [108 FEUF] (EUT L 140, 2004, s. 1).

94| Domstolen tog i denna dom också ställning till om den, sett till artikel 263 fjärde stycket tredje ledet FEUF, kan pröva en talan om ogiltigförklaring som konkurrenter till mottagare av en statlig stödordning väckt mot ett beslut av kommissionen om att den nationella ordningen i fråga inte utgör statligt stöd och att stöd som beviljats enligt en olaglig ordning inte kan återkrävas. Se, i detta hänseende, rubrik VI, "Unionens tvister", avsnitt 2 "Talan om ogiltigförklaring".

I detta fall hade kommissionen kvalificerat en befrielse från kommunal fastighetsskatt som i Italien beviljats fastigheter som användes av icke-kommersiella enheter för vissa syften som olagligt statligt stöd och därefter beslutat att inte begära att stödet skulle återkrävas, eftersom det var absolut omöjligt.⁹⁵ Dessutom ansåg kommissionen att skattebefrielsen enligt det nya italienska systemet med samlad kommunalskatt inte utgjorde statligt stöd. Scuola Elementare Maria Montessori, en privat utbildningsinstitution, och Pietro Ferracci, ägare till en bed & breakfast, väckte talan vid tribunalen om ogiltigförklaring av kommissionens beslut och hävdade att beslutet gav dem en konkurrensnackdel i förhållande till kyrkliga eller religiösa inrättningar belägna i deras omedelbara närhet som bedrev verksamhet som liknade deras och som kunde dra nytta av skattebefrielserna i fråga. Efter att tribunalen ogillade talan,⁹⁶ överklagade både sökandena och kommissionen domarna.

Beträffande kommissionens beslut att inte kräva återbetalning av stödet, erinrade domstolen om att ett föreläggande att återkräva olagligt stöd är den logiska, normala följden av att det fastställs att ett stöd är olagligt. Enligt artikel 14.1 andra meningen i förordning (EG) nr 659/1999 ska kommissionen inte återkräva ett stöd om detta skulle stå i strid med en allmän princip i unionsrätten, såsom principen att ingen kan förpliktas att göra vad som är omöjligt. Återkrav av olagligt stöd kan dock anses vara objektivt och absolut omöjligt endast när kommissionen konstaterar, efter en ingående undersökning, att två kumulativa villkor är uppfyllda, nämligen dels att de svårigheter som den berörda medlemsstaten anfört faktiskt föreligger, dels att det saknas alternativa lösningar.

I detta fall konstaterade domstolen att kommissionen inte kunde dra slutsatsen att det var absolut omöjligt att återkräva det olagliga stödet i fråga utifrån den enda omständigheten att det var omöjligt att erhålla nödvändiga uppgifter för att återkräva stödet med hjälp av italienska fastighets- och skatteregister. Kommissionen borde ha undersökt om det fanns alternativa lösningar för återkrav, om än bara delvis, av stöden i fråga. Domstolens prövning utmynnade i att kommissionen inte hade visat att det var absolut omöjligt att återkräva stöden och upphävde såväl tribunalens dom, i den del tribunalen godtog kommissionens beslut att inte förelägga medlemsstaten att återkräva det olagliga stöd som beviljats, som det omtvistade beslutet från kommissionen, i den del medlemsstaten inte förelades att återkräva de olagliga stöden.

XIII. Bestämmelser om skatter och avgifter

På skatteområdet ska domarna *Scialdone* (C-574/15) och *Kolev m.fl.* (C-612/15)⁹⁷ tas upp, särskilt när det gäller artikel 325 FEUF om bekämpning av bedrägerier.

I domen *Scialdone* (C-574/15, [EU:C:2018:295](#)) hade domstolen (stora avdelningen) anledning att uttala sig om huruvida nationella bestämmelser är förenliga med *direktiv 2006/112*,⁹⁸ *artikel 4.3 FEU* och *artikel 325.1 FEUF*, när dessa nationella bestämmelser innebär att underlåtenhet att betala in den mervärdesskatt som följer av den

95| Kommissionens beslut 2013/284/EU av den 19 december 2012 om statligt stöd SA. 20829 (C 26/2010, f.d. NN 43/2010 (f.d. CP 71/2006)) – Stödordning avseende befrielse från kommunal fastighetsskatt som beviljats fastigheter som används av icke-kommersiella enheter för specifika syften som genomförts av Italien (EUT L 166, 2013, s. 24).

96| Tribunalens dom av den 15 september 2016, *Scuola Elementare Maria Montessori/kommissionen* (T-220/13, [EU:T:2016:484](#)), och *Ferracci/kommissionen* (T-219/13, [EU:T:2016:485](#)).

97| Denna dom behandlas under rubriken X.2 "Gemensamma bestämmelser på straffprocessrättens område".

98| Rådets direktiv 2006/112/EG av den 28 november 2006 om ett gemensamt system för mervärdesskatt (EUT L 347, 2006, s. 1).

årliga deklarationen för ett visst beskattningsår utgör ett brott för vilket en frihetsberövande påföljd döms ut om det obetalda mervärdesskattebeloppet överskrider en straffansvarsgräns som är högre än den som gäller för brottet att underlåta att betala in innehållen källskatt på inkomst.

I det nationella målet hade sökanden åtalats för att i sin egenskap av ensam styrelseledamot i ett bolag som är en beskattningsbar person ha underlåtit att betala in mervärdesskatt inom den lagstadgade fristen. Vid tidpunkten för denna underlåtenhet föreskrevs fängelsestraff i italiensk rätt när det belopp som skulle betalas, såväl för mervärdesskatt som för inkomstskatt, översteg 50 000 euro. Efter tidpunkten för omständigheterna i det nationella målet ändrade emellertid den italienska lagstiftaren tröskeln på 50 000 euro så att den blev 250 000 euro för mervärdesskatt och 150 000 euro för innehållen källskatt på inkomst. Den hänskjutande domstolen ansåg att denna ändring borde vara retroaktivt tillämplig i egenskap av förmånligare bestämmelse än den som tidigare var tillämplig, och att den aktuella gärningen inte längre utgjorde ett brott. Eftersom den konstaterade att den straffansvarsgräns som föreskrevs för underlåtelse att betala innehållen källskatt på inkomst var annorlunda än den som föreskrevs för underlåtenhet att betala mervärdesskatt frågade sig den hänskjutande domstolen om denna skillnad vad gäller gränser var förenlig med unionsrätten, när den medförde ett bättre skydd av nationella ekonomiska intressen än av unionens ekonomiska intressen.

Eftersom medlemsstaterna är skyldiga att säkerställa uppbörden av all mervärdesskatt och värna unionens ekonomiska intressen inbegripet bland annat inkomsterna från mervärdesskatten har domstolen slagit fast att även om medlemsstaternas processuella och institutionella autonomi omfattar de sanktioner som medlemsstaterna tillämpar för att bekämpa överträdelser av de harmoniserade mervärdesskattereglerna, begränsas denna autonomi emellertid, förutom av proportionalitetsprincipen, vars tillämpning inte aktualiseras här, dels av principen om likvärdighet – som innebär att dessa överträdelser ska beivras enligt regler motsvarande dem som gäller för överträdelser av liknande art och svårhetsgrad av nationell rätt och som riktar sig mot nationella ekonomiska intressen – dels av effektivitetsprincipen, som kräver att sanktionerna ska vara effektiva och avskräckande.

Vad för det första gäller effektivitetsprincipen konstaterade domstolen att en underlåtelse att betala mervärdesskatt inte utgör "bedrägeri" i den mening som avses i artikel 325.1 FEUF eftersom den beskattningsbara personen vederbörligen har fullgjort sin skyldighet att deklarera mervärdesskatt, men att den dock utgör en "olaglig verksamhet" i den mening som avses i samma artikel, och som följaktligen kräver effektiva och avskräckande påföljder. Eftersom de sanktionsavgifter som föreskrevs i den aktuella nationella lagstiftningen var så pass stränga, och dröjsmålsränta påfördes, fann EU-domstolen att dessa sanktionsavgifter kunde få de beskattningsbara personerna att stå emot impulsen att dröja med, eller låta bli, att betala in mervärdesskatten, och att sanktionsavgifterna därmed har en avskräckande effekt. Sanktionsavgifterna utgör dessutom ett incitament för de beskattningsbara personer som brustit i sin betalningsskyldighet att så snart som möjligt betala in den skatt som de är skyldiga, och sanktionsavgifterna kan därför i princip betraktas som effektiva. Denna slutsats påverkas inte av omständigheten att den beskattningsbara personen är en juridisk person, och att sanktionerna tillämpas på den juridiska personen och inte på personerna i ledande ställning. Straffansvarsgränsen på 250 000 euro för underlåtenhet att betala mervärdesskatt befanns följaktligen inte strida mot effektivitetsprincipen.

När det för det andra gäller likvärdighetsprincipen är det riktigt att både underlåtenhet att betala in mervärdesskatt och underlåtenhet att betala in innehållen källskatt på inkomst, på samma sätt, kännetecknas av ett åsidosättande av skyldigheten att inom lagstadgad frist betala in den skatt som har deklarerats, och att den italienska lagstiftaren genom att kriminalisera dessa beteenden eftersträvade ett och samma syfte, nämligen att säkerställa att skatten kommer in till statskassan i tid och att således garantera skatteintäkternas fortsatta fullständighet. Domstolen fann emellertid att dessa överträdelser skiljer sig åt vad gäller såväl brottsrekvisiten som svårigheterna att upptäcka dem varför dessa överträdelser inte kan anses vara av liknande art och svårhetsgrad. Likvärdighetsprincipen utgör således inte hinder för en sådan skillnad som

skillnaden mellan de aktuella straffansvarighetsgränserna. Således slog domstolen fast att direktiv 2006/112, jämfört med artikel 4.3 FEU, och artikel 325.1 FEUF ska tolkas så, att det däri inte föreligger något hinder för nationella bestämmelser som innebär att underlåtenhet att betala in den mervärdesskatt som följer av den årliga deklarationen för ett visst beskattningsår utgör ett brott endast om det obetalda mervärdesskattebeloppet överskrider en straffansvarsgräns på 250 000 euro, medan gränsen för straffansvar fastställs till 150 000 euro när det gäller underlåtenhet att betala in innehållen källskatt på inkomst.

XIV. Tillnärmning av lagstiftning

1. Upphovsrätt

I domen **Renckhoff** (C-161/17, [EU:C:2018:634](#)), som meddelades den 7 augusti 2018, fick domstolen tillfälle att ta ställning till begreppet "överföring till allmänheten" i den mening som avses i artikel 3.1 i direktiv 2001/29.⁹⁹ Det nationella målet gällde en tvist mellan delstaten Nordrhein-Westfalen (Tyskland) och en fotograf, där en elev i en skola i den ovannämnda delstaten utan tillstånd använt ett fotografi som tagits av nämnda fotograf – vilket var fritt tillgängligt på en webbplats – som illustration till en skoluppsats som den skolan offentliggjort på en annan webbplats.

Domstolen fann att publiceringen på en webbplats av ett fotografi som tidigare publicerats på en annan webbplats, sedan det först kopierats på en privat server, ska anses utgöra "tillgängliggörande" och därmed "överföring" i den mening som avses i artikel 3.1 i direktiv 2001/29. En sådan publicering ger nämligen dem som besöker den webbplats där publiceringen skett möjlighet att få tillgång till fotografiet på den webbplatsen.

Härvidlag fann domstolen att publicering av ett upphovsrättsligt skyddat verk på en annan webbplats än den där den ursprungliga överföringen gjordes med upphovsrättshavarens tillstånd ska kvalificeras som ett tillgängliggörande av ett sådant verk för en ny publik. Den allmänhet som upphovsrättsinnehavaren beaktade när han lämnade tillstånd till att hans verk överfördes till den webbplats där det ursprungligen publicerades bestod nämligen enbart av användarna av den webbplatsen och inte användarna av den webbplats där verket senare publicerats utan den upphovsmannens samtycke, eller av andra internetanvändare.

Vidare påpekade domstolen att en sådan publicering ska skiljas från tillgängliggörande av skyddade verk med hjälp av en klickbar länk till en annan webbplats där den ursprungliga överföringen gjordes.¹⁰⁰ Till skillnad från hyperlänkar som bidrar till ett väl fungerande internet bidrar publicering på en webbplats utan upphovsrättsinnehavarens tillstånd av ett verk som publicerats tidigare på en annan webbplats med upphovsrättsinnehavarens tillstånd inte i samma utsträckning till ett sådant mål.

Under dessa omständigheter fann domstolen att begreppet "överföring till allmänheten" i den mening som avses i artikel 3.1 i direktiv 2001/29 omfattar publicering på en webbplats av ett fotografi som publicerats tidigare på en annan webbplats, utan begränsningar som förhindrar nedladdning och med upphovsrättshavarens tillstånd.

⁹⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället (EGT L 167, 2001, s. 10).

¹⁰⁰ Se domstolens dom av den 13 februari 2014 **Svensson m.fl.** (C-446/12, [EU:C:2014:76](#)).

Domstolen (stora avdelningen) uttalade sig i domen av den 13 november 2018, **Levola Hengelo** (C-310/17, [EU:C:2018:899](#)), angående huruvida smaken på ett *ett livsmedel kan åtnjuta upphovsrättsligt skydd med stöd av direktiv 2001/29*. Det nationella målet gällde en tvist mellan två nederländska bolag som tillverkar livsmedel, angående det ena bolagets påstådda överträdelse av det andra bolagets upphovsrätt till smaken av en bredbar dipp gjord på grädde och färska kryddor, kallad Heksenkaas eller Heks'nkaas.

Enligt domstolen kan smaken på ett livsmedel åtnjuta upphovsrättsligt skydd enligt direktiv 2001/29 endast om en sådan smak kan klassificeras som "verk" i den mening som avses i direktivet. Domstolen erinrade härvidlag om att ett alster kan klassificeras som "verk" i den mening som avses i direktiv 2001/29 om två kumulativa villkor är uppfyllda. Det är för det första nödvändigt att alstret i fråga är originellt i den meningen att det är upphovsmannens egen intellektuella skapelse. För det andra är det endast element som ger uttryck för ett sådant intellektuellt skapande som kan kvalificeras som "verk" i den mening som avses i direktiv 2001/29. Följaktligen fann domstolen att begreppet "verk" enligt direktiv 2001/29 med nödvändighet förutsätter att det alster som ska skyddas enligt upphovsrätten har tagit sig ett sådant uttryck som gör att alstret kan identifieras med tillräcklig precision och objektivitet, varvid detta uttryck inte nödvändigtvis måste vara bestående.

Enligt domstolen är det emellertid inte möjligt att på ett precist och objektivt sätt identifiera alstret vad gäller smaken på ett livsmedel. Identifieringen av smaken på ett livsmedel bygger nämligen främst på smakerfarenheter och smakförnimmelser som är subjektiva och varierande, eftersom de bland annat är avhängiga faktorer som är kopplade till den som smakar på den berörda produkten, såsom ålder, kostpreferenser och konsumtionsvanor, liksom den miljön eller det sammanhang där produkten avsmakas. Det finns inte heller någon möjlighet att på ett precist och objektivt sätt identifiera smaken på ett livsmedel, på ett sätt som gör det möjligt att särskilja den från smaken på andra produkter av samma typ med hjälp av de tekniska medel som i dag står till förfogande.

Under dessa omständigheter slog domstolen fast att direktiv 2001/29 utgör hinder för att smaken på ett livsmedel ska åtnjuta upphovsrättsligt skydd enligt direktivet och för att tolka nationell lagstiftning på ett sådant sätt att den ger ett upphovsrättsligt skydd för åt en sådan smak.

2. Industriell äganderätt

Vad gäller industriell äganderätt ska fyra domar omnämnas. Den första domen handlar om de tolkningskriterier som gäller för patentkraven för ett grundpatent och de följande tre domarna rör unionens varumärkesrätt.

I domen av den 25 juli **Teva UK m.fl.** (C-121/17, [EU:C:2018:585](#)) hade domstolen anledning att uttala sig om vilka tolkningskriterier som ska gälla för patentkrav för ett grundpatent i syfte att avgöra om en produkt som omfattas av ett tilläggsskydd skyddas av ett gällande grundläggande patent i den mening som avses i artikel 3 a i förordning (EG) nr 469/2009¹⁰¹. Det nationella målet gällde en tvist mellan ett läkemedelsföretag som saluför ett antiretroviralt läkemedel och företag som avsåg att inleda försäljning av generiska versioner av detta läkemedel på den brittiska marknaden. Sistnämnda företag ifrågasatte giltigheten hos det tilläggsskydd som beviljats för nämnda läkemedel och gjorde gällande att, för att uppfylla artikel 3 a i förordningen, ska de aktiva ingredienserna i den aktuella produkten i enlighet med domstolens praxis¹⁰² anges i patentkraven för grundpatentet.

¹⁰¹ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 469/2009 av den 6 maj 2009 om tilläggsskydd för läkemedel (EUT L 152, 2009, s. 1).

¹⁰² Domstolens dom av den 24 november 2011, **Medeva** (C-322/10, [EU:C:2011:773](#)).

Domstolen erinrade inledningsvis om att förordning nr 469/2009 i princip inte utgör hinder för att en aktiv ingrediens som svarar mot en definition av funktionen i patentkraven i ett grundpatent kan anses vara skyddad av nämnda patent, under förutsättning att det på grundval av sådana patentkrav, bland annat tolkade mot bakgrund av beskrivningen av uppfinningen såsom föreskrivs i artikel 69 i Europeiska patentkonventionen¹⁰³ och tolkningsprotokollet till denna, som utgör en integrerad del av konventionen, är möjligt att dra slutsatsen att patentkraven, underförstått men nödvändigtvis, specifikt avser den aktuella aktiva ingrediensen. En produkt kan således endast anses skyddad av ett gällande grundpatent, i den mening som avses i artikel 3 a i förordning nr 469/2009, om den produkt för vilken tilläggsskyddet gäller antingen uttryckligen nämns eller med nödvändighet och specifikt avses i patentkraven för detta patent.

Därefter påpekade domstolen att tilläggsskyddet inte syftade till att utvidga det skydd som ges av grundpatentet till att gälla något mer än den uppfinning som patentet skyddar, och att det skulle strida mot syftet med förordning nr 469/2009 att bevilja ett tilläggsskydd för en produkt som inte omfattas av den uppfinning som grundpatentet skyddar, eftersom ett sådant tilläggsskydd inte skulle avse de forskningsresultat som detta patent skyddar. Vid tillämpningen av artikel 3 a i samma förordning ska patentkraven för grundpatentet således förstås mot bakgrund av de begränsningar som gäller för den skyddade uppfinningen, såsom dessa framgår av beskrivningen och ritningarna i detta patent. Härvidlag underströk domstolen att det för att fastställa huruvida en produkt omfattas av den uppfinning som ett grundpatent skyddar måste denna produkt specifikt kunna identifieras av fackmän mot bakgrund av samtliga uppgifter som redovisas i grundpatentet och den senaste tekniken på ansökningsdagen eller prioritetdagen för patentet.

I dom av den 12 juni 2018, **Louboutin och Christian Louboutin** (C-163/16, [EU:C:2018:423](#)) hade domstolen anledning att förtydliga huruvida ett *kännetecken som består av en viss färg som anbringas på en särskild plats på den aktuella varan består i en form i den mening som avses i artikel 3.1 e iii i direktiv 2008/95*.¹⁰⁴

Denna dom är en del av en tvist om intrång mellan å ena sidan Christian Louboutin och Christian Louboutin SAS och å andra sidan ett nederländskt bolag. Målet rör det sistnämnda bolagets saluföring av skor som medförde intrång i det varumärke som innehas av Christian Louboutin, vilket består i en röd färg (Pantone 18-1663TP) som anbringats på sulan till en högklackad sko.

Domstolen påpekade inledningsvis att i varumärkesrättssammanhang förstås begreppet form i allmänhet så, att det avser ett antal linjer eller konturer som avgränsar den aktuella varan i rummet. Det framgår inte av direktiv 2008/95, av domstolens praxis eller av det ordets vanliga betydelse att en färg i sig, utan begränsningar i rummet, skulle kunna utgöra en form.

Domstolen underströk därefter att formen på varan eller en del av den visserligen spelar en roll för färgens avgränsning i rummet, men det kan emellertid inte anses att ett kännetecken utgörs av den formen när varumärkesregistreringen inte syftar till att skydda formen, utan endast anbringandet av en färg på en särskild plats på den varan. I varje fall kan ett kännetecken, såsom det som var i fråga i det nationella målet, inte anses bestå i "endast" en form, när kännetecknets huvudsakliga föremål, såsom i förevarande mål, är en viss färg enligt en internationellt erkänd färgidentifieringskod.

Under dessa omständigheter fann domstolen att artikel 3.1 e iii i direktiv 2008/95 ska tolkas så, att ett kännetecken som, såsom i det nationella målet, består i en färg som anbringats på sulan till en högklackad sko inte endast består i "en form" i den mening som avses i den bestämmelsen.

¹⁰³ | Konventionen om meddelande av europeiska patent, undertecknad i München den 5 oktober 1973.

¹⁰⁴ | Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/95/EG av den 22 oktober 2008 om tillnärmningen av medlemsstaternas varumärkeslagar (EUT L 299, 2008, s. 25).

I domen **Mitsubishi Shoji Kaisha och Mitsubishi Caterpillar Forklift Europe** (C-129/17, [EU:C:2018:594](#)), som meddelades den 25 juli 2018, uttalade sig domstolen angående *gränserna för de rättigheter som varumärkesinnehavaren ges av direktiv nr 207/2009*¹⁰⁵ och av direktiv 2008/95 vad gäller särskilda kännetecken. Denna dom rör en tvist mellan å ena sidan två bolag som tillhör Mitsubishikoncernen och å andra sidan utomstående bolag med hemvist i Belgien angående de sistnämnda bolagens saluföring av Mitsubishi-gaffeltruckar som förvärvats utanför Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES), från vilka de avlägsnat alla tecken som är identiska med varumärken som Mitsubishi var innehavare av, och på vilka dessa bolag anbringat sina egna kännetecken.

Domstolen konstaterade inledningsvis att avlägsnandet av kännetecken som är identiska med varumärket hindrar att de varor för vilka detta varumärke är registrerat för första gången släpps ut på marknaden inom EES försedda med nämnda varumärke, och därmed fråntar varumärkesinnehavaren dennes rätt att kontrollera det första utsläppandet på marknaden av varor försedda med varumärket inom EES. För det andra skadar, enligt domstolen, avlägsnandet av kännetecken som är identiska med varumärket, och anbringandet av nya kännetecken på varorna inför deras första utsläppande på marknaden inom EES, varumärkets funktion. För det tredje ansåg domstolen att tredje mans åtgärd att, utan varumärkesinnehavarens samtycke, avlägsna kännetecken som var identiska med varumärket och anbringa nya kännetecken på varor, för att sedan importera dem eller saluföra dem inom EES, i syfte att kringgå varumärkesinnehavarens rätt att förbjuda import av varor som är försedda med dennes varumärke, motverkade målet att säkerställa att konkurrensen inte snedvrids, eftersom denna åtgärd inverkar på varumärkesinnehavarens rätt att kontrollera det första utsläppandet på marknaden inom EES av varor som bär detta varumärke och på varumärkets funktion.

Slutligen förtydligade domstolen i detta sammanhang begreppet "användning i näringsverksamhet", i den mening som avses i artikel 5 i direktiv 2008/95 och artikel 9 i förordning nr 207/2009, och påpekade att tredje mans åtgärd att avlägsna kännetecken som är identiska med varumärket för att anbringa sina egna kännetecken innebär en aktiv handling från dennes sida, vilken, eftersom den utförs för import och saluföring av varorna inom EES och således i samband med en affärsverksamhet som syftar till att ge ekonomisk vinst kan anses utgöra användning av varumärket i näringsverksamhet.

Av samtliga dessa skäl fann domstolen att artikel 5 i direktiv 2008/95 och artikel 9 i förordning nr 207/2009, ska tolkas så, att innehavaren av ett varumärke kan motsätta sig att tredje man, utan innehavarens samtycke, avlägsnar samtliga på varorna anbringade kännetecken som är identiska med detta varumärke och anbringar andra kännetecken på varor som placerats i ett tullager, såsom var fallet i målet vid den nationella domstolen, i syfte att importera varorna till eller släppa ut dem på marknaden inom EES, där de aldrig har saluförts.

I domen **Bundesverband Souvenir - Geschenke - Ehrenpreise/EUIPO** (C-488/16 P, [EU:C:2018:673](#)), som meddelades den 6 september 2018, fastställde domstolen tribunalens överklagade dom¹⁰⁶ och fann att ordmärket "NEUSCHWANSTEIN" (nedan kallat det omtvistade varumärket) inte är beskrivande i den mening som avses i artikel 7.1 c i förordning nr 207/2009.

Vad för det första gällde produkter som såldes som souvenirer i samband med driften av ett slott fann domstolen att tribunalen gjorde en korrekt bedömning när den ansåg att de varor som omfattas av det omstridda varumärket utgjorde gängse konsumentvaror och att de aktuella tjänsterna var gängse tjänster för förvaltning och drift av slottet. Vidare påpekade domstolen att den omständigheten att dessa produkter såldes som souvenirer inte är relevant för bedömningen av den beskrivande karaktären hos namnet

¹⁰⁵ Rådets förordning (EG) nr 207/2009 av den 26 februari 2009 om EU-varumärken (EUT L 78, 2009, s. 1).

¹⁰⁶ Tribunalens dom av den 5 juli 2016, **Bundesverband Souvenir - Geschenke - Ehrenpreise/EUIPO – Freistaat Bayern (NEUSCHWANSTEIN)** (T-167/15, ej publicerad, [EU:T:2016:391](#)).

”Neuschwanstein”. Funktionen att en vara kan väcka minnen utgör nämligen inte en objektiv och ofrånkomlig egenskap för varan, eftersom denna funktion beror på köparens sinne och endast är inriktad på dennes avsikter. Det minne som väcks genom namnet ”Neuschwanstein” visar således inte på en kvalitet eller en väsentlig egenskap hos de varor och tjänster som omfattas av det omstridda varumärket i omsättningskretsens ögon.

För det andra fann domstolen att den enda omständigheten att dessa varor och tjänster erbjuds på en viss plats inte kan utgöra en beskrivande beteckning av deras geografiska ursprung, eftersom platsen för försäljningen av dessa varor eller tjänster nämligen inte, som sådan, kan anses visa på deras egenskaper, kvaliteter eller egenheter som är hänförliga till deras geografiska ursprung, såsom ett hantverk, en tradition eller ett klimat som kännetecknar en viss ort. Härvidlag påpekade domstolen att slottet Neuschwanstein inte är känt för de souvenirartiklar som säljs där eller de tjänster som erbjuds, utan för sin unika arkitektur. Dessutom används det omstridda varumärket inte för att saluföra specifika souvenirartiklar eller särskilda tjänster för vilka varumärket traditionellt är känt. Följaktligen fann domstolen att tribunalen inte gjorde sig skyldig till någon felaktig rättstillämpning när den förklarade att eftersom slottet Neuschwanstein som sådant inte är en plats för tillverkning av varor eller tillhandahållande av tjänster, kan det omstridda varumärket inte användas för att ange det geografiska ursprunget för de varor och tjänster som omfattas av varumärket.

3. Skydd av personuppgifter

Vad gäller skydd av personuppgifter ska tre domar omnämnas. I den första domen fick domstolen anledning att förtydliga begreppet ”registeransvarig”. Den andra domen rörde ett religiöst samfunds ansvar för behandlingen av personuppgifter. Den tredje domen gällde tillgång till personuppgifter inom ramen för ett straffrättsligt förfarande.

I domen av den 5 juni 2018 i målet **Wirtschaftsakademie Schleswig-Holstein** (C-210/16, [EU:C:2018:388](#)), uttalade sig domstolen (stora avdelningen) angående tolkningen av begreppet ”registeransvarig” i artikel 2 d i direktiv 95/46¹⁰⁷, samt angående omfattningen av tillsynsmyndigheternas befogenheter att ingripa med avseende på en behandling av personuppgifter som innebär ett deltagande av flera aktörer. I det nationella målet hade den tyska dataskyddsmyndigheten, i dess egenskap av tillsynsmyndighet i den mening som avses i artikel 28 i direktiv 95/46, förelagt ett tyskt bolag som är specialiserat på utbildning och erbjuder utbildning genom en ”fanpage” på Facebook, att avaktivera denna sida. Enligt nämnda myndighet hade nämligen varken detta bolag eller Facebook informerat besökarna på denna ”fanpage” om att denna sida, med hjälp av ”kakor”, samlade in personuppgifter om besökarna, och att detta bolag och Facebook sedan behandlade dessa uppgifter.

Domstolen konstaterade inledningsvis att administratören av en fanpage som Facebook hyser, såsom det bolag som var aktuellt i det nationella målet, genom sin konfiguration (särskilt mot bakgrund av dess målgrupp och syftena med styrningen av marknadsföringen av sin verksamhet) medverkar till att fastställa ändamålen och medlen för behandlingen av personuppgifter från besökarna på denna sida. På grund av detta ska administratören enligt domstolen betraktas som ansvarig i unionen, tillsammans med Facebook Ireland (det amerikanska bolaget Facebooks dotterbolag i unionen), för denna behandling, i den mening som avses i artikel 2 d i direktiv 95/46.

¹⁰⁷ | Europaparlamentets och rådets direktiv 95/46/EG av den 24 oktober 1995 om skydd för enskilda personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter (EGT L 281, 1995, s. 31)

Därefter tolkade domstolen artiklarna 4 och 28 i direktiv 95/46 och fann att när ett företag som är etablerat utanför unionen (såsom det amerikanska bolaget Facebook) har flera etableringsställen i olika medlemsstater, ska tillsynsmyndigheten i en medlemsstat ha rätt att utöva de befogenheter som den tilldelas genom artikel 28.3 i direktivet, i förhållande till ett av företagets etableringsställen som är beläget i den medlemsstaten (i det aktuella fallet Facebook Germany), trots att enligt fördelningen av uppgifterna inom koncernen, detta etableringsställe endast ansvarar för försäljning av reklamplats och annan marknadsföring på den medlemsstatens territorium och ansvaret för insamling och behandling av personuppgifter inom hela unionen uteslutande ankommer på ett etableringsställe som är beläget i en annan medlemsstat (i detta fall Facebook Ireland).

Vidare förtydligade domstolen att när tillsynsmyndigheten i en medlemsstat har för avsikt att med avseende på ett organ etablerat i denna medlemsstat utöva de befogenheter att ingripa som avses i artikel 28.3 i direktiv 95/46 på grund av överträdelser av reglerna om skydd av personuppgifter som begåtts av en tredje part som är ansvarig för behandlingen av uppgifterna och som har sitt säte i en annan medlemsstat (i detta fall Facebook Ireland), är denna myndighet behörig att fristående från tillsynsmyndigheten i den sistnämnda medlemsstaten (Irland) bedöma lagenligheten av en sådan behandling av uppgifter, och denna myndighet får utöva sina befogenheter att ingripa mot det organ som är etablerat på dess territorium utan att dessförinnan anmoda tillsynsmyndigheten i den andra medlemsstaten att ingripa.

I domen **Jehovan todistajat** (C-25/17, [EU:C:2018:551](#)) av den 10 juli 2018 uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *ett religiöst samfunds ansvar för behandling av personuppgifter som insamlats inom ramen för predikoarbete genom dörrknackning, vilket organiseras, samordnas och uppmuntras av detta samfund*. I det nationella målet hade den finska dataskyddsmyndigheten antagit ett beslut som förbjöd samfundet Jehovas vittnen att samla in eller behandla personuppgifter inom ramen för medlemmarnas predikoarbete genom dörrknackning om inte de rättsliga villkoren för behandling av sådana uppgifter i den finska lagstiftningen hade iakttagits. Medlemmar av detta samfund insamlar nämligen, i samband med sitt predikoarbete genom dörrknackning, uppgifter om personer som de har mött och som inte är kända för dem eller för detta samfund. Uppgifterna har formen av minnesanteckningar och samlas in för att kunna återfinnas vid ett eventuellt senare besök, utan att de berörda personerna samtyckt därtill eller informerats därom. Härvidlag har samfundet Jehovas vittnen fastställt riktlinjer om hur man bör göra sådana anteckningar. Dessa riktlinjer har publicerats i åtminstone en av samfundets tidskrifter rörande predikoarbete.

Domstolen slog inledningsvis fast att den insamling av personuppgifter som medlemmarna i ett religiöst samfund ägnar sig åt inom ramen för sitt predikoarbete genom dörrknackning och senare behandling av dessa uppgifter inte omfattas av undantaget i tillämpningsområdet för direktiv 95/46, eftersom den varken utgör behandling av personuppgifter som genomförs som ett led i sådan verksamhet som avses i artikel 3.2 första strecksatsen i detta direktiv, eller behandling av personuppgifter som utförs av en fysisk person som ett led i verksamhet av rent privat natur eller som har samband med dennes hushåll, i den mening som avses i artikel 3.2 andra strecksatsen i nämnda direktiv.

Domstolen erinrade vidare om att direktiv 95/46 endast är tillämpligt på manuell behandling av personuppgifter om de uppgifter som behandlas ingår i eller kommer att ingå i ett register. Därefter påpekade domstolen att begreppet register i artikel 2 c i direktiv 95/46 omfattar en samling av personuppgifter som samlats in inom ramen för predikoarbete genom dörrknackning, som innefattar namn, adress och ytterligare information om de besökta personerna, när dessa uppgifter i praktiken kan erhållas med lätthet för senare användning. Denna samling behöver, för att omfattas av detta begrepp, inte innehålla register, särskilda förteckningar eller andra arrangemang för sökning.

Slutligen fann domstolen att den skyldighet som åligger var och en att följa unionsrättens bestämmelser om skydd av personuppgifter inte kan anses utgöra ett intrång i de organisatoriska befogenheterna för religiösa samfund. Härvidlag fann domstolen att artikel 2 d i direktiv 95/46, jämförd med artikel 10.1 i stadgan, ska

tolkas så, att ett religiöst samfund, tillsammans med dess medlemmar som ägnar sig åt predikoarbete, ska anses ansvarigt för behandlingen av personuppgifter som samlats in av dessa medlemmar inom ramen för predikoarbete genom dörrknackning, vilket organiseras, samordnas och uppmuntras av detta samfund, och det krävs inte att nämnda samfund har tillgång till dessa uppgifter eller att det har fastställts att samfundet gett sina medlemmar skriftliga riktlinjer eller instruktioner avseende sådan behandling.

I domen **Ministerio Fiscal** (C-207/16, [EU:C:2018:788](#)), av den 2 oktober 2018, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *möjligheten enligt direktiv 2002/58*¹⁰⁸ att vid brott motivera att myndigheterna får tillgång till personuppgifter som lagras av leverantörer av elektroniska kommunikationstjänster. Det nationella målet handlade om en spansk undersökningsdomstols avslag av en ansökan som ingetts inom ramen för en utredning av ett rån av en plånbok och en mobiltelefon. Närmare bestämt hade polisen begärt att domstolen avseende en period på tolv dagar räknat från dagen för rånet skulle bevilja polisen tillgång till identifikationsuppgifter om användare av telefonnummer som aktiverats från den stulna mobiltelefonen. Denna begäran avslogs med motiveringen att omständigheterna i brottsutredningen inte utgjorde ett "allvarligt" brott – det vill säga, enligt spansk lag ett brott som kan bestraffas med fängelse i mer än fem år – eftersom tillgång till identifikationsuppgifter endast är möjlig för denna typ av brott.

Domstolen konstaterade att myndigheters tillgång, inom ramen för en brottsutredning, till personuppgifter som lagrats av leverantörer av elektroniska kommunikationstjänster omfattas av tillämpningsområdet för direktiv 2002/58. Därefter erinrade domstolen om att myndigheters tillgång till identitetsuppgifter för innehavare av SIM-kort som aktiverats med en stulen mobiltelefon, såsom för- och efternamn och eventuellt adress, utgör ett ingrepp i dessa personers grundläggande rättigheter enligt stadgan till respekt för privatlivet och till skydd av personuppgifter, även i avsaknad av omständigheter som kan kvalificera detta ingrepp som "allvarligt" och oavsett om upplysningarna om de berörda privatliv är av känslig art och om de berörda har fått utstå olägenheter på grund av ingreppet. Emellertid betonade domstolen att detta ingrepp inte var så allvarligt att denna tillgång i samband med förebyggande, utredning, upptäckt och lagföring av brott måste begränsas till kampen mot allvarlig brottslighet. Direktiv 2002/58 innehåller en uttömmande lista på syften som kan motivera nationella bestämmelser om myndigheters tillgång till de aktuella uppgifterna och därmed göra undantag från principen om konfidentialitet vid elektronisk kommunikation. Tillgången till sådana uppgifter måste därför vara faktiskt och strikt begränsad till de fall då tillgång krävs för ett av dessa syften. Domstolen påpekade emellertid att vad gäller syftet att förebygga brott begränsar ordalydelsen i direktiv 2002/58 inte detta syfte till kampen mot allvarlig brottslighet, utan hänvisar till "brott" i allmänhet.

Härvidlag förtydligade domstolen att även om den i domen *Tele2 Sverige och Watson m.fl.*¹⁰⁹ slog fast att endast kampen mot allvarlig brottslighet kan motivera att myndigheterna får tillgång till personuppgifter som lagras av leverantörer av kommunikationstjänster, uppgifter som sammantagna kan göra det möjligt att dra mycket precisa slutsatser om privatlivet för de personer vilkas uppgifter har lagrats, var denna tolkning motiverad av att syftet med en lagstiftning som reglerar denna tillgång måste stå i proportion till hur allvarligt ingrepp i de grundläggande rättigheterna i fråga åtgärden innebär. I enlighet med proportionalitetsprincipen kan ett allvarligt ingrepp i samband med förebyggande, utredning, upptäckt och lagföring av brott således endast motiveras av syftet att bekämpa brottslighet, vilken då också måste kvalificeras som "allvarlig". När det ingrepp som en sådan tillgång innebär däremot inte är allvarligt, kan det emellertid motiveras av syftet att förebygga, utreda, upptäcka och lagföra "brott" i allmänhet.

¹⁰⁸ Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/58/EG av den 12 juli 2002 om behandling av personuppgifter och integritetsskydd inom sektorn för elektronisk kommunikation (direktiv om integritet och elektronisk kommunikation) (EGT L 201, 2002, s. 37) i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/136/EG av den 25 november 2009 (EUT L 337, 2009, s. 11).

¹⁰⁹ Domstolens dom av den 21 december 2016, *Tele2 Sverige och Watson m.fl.* (C-203/15 och C-698/15, [EU:C:2016:970](#)).

I det aktuella fallet fann domstolen att tillgång till endast de uppgifter som avses med begäran i fråga inte kunde anses som ett "allvarligt" ingrepp i de grundläggande rättigheterna för de personer som uppgifterna avser, eftersom dessa uppgifter inte gör det möjligt att dra några mer precisa slutsatser om dessa personers privatliv. Av detta drog domstolen slutsatsen att det ingrepp som tillgång till sådana uppgifter innebär kan vara motiverat av syftet att förebygga, utreda, upptäcka och lagföra "brott" i allmänhet, utan att dessa brott behöver kvalificeras som "allvarliga".

4. Offentlig upphandling

I domen **kommissionen/Österrike (Statstryckeri)** (C-187/16, [EU:C:2018:194](#)), meddelad den 20 mars 2018, biföll domstolen (stora avdelningen) den fördragsbrottstalan som kommissionen väckt mot Republiken Österrike vilken syftade till att *det skulle fastställas att denna medlemsstat, dels genom att direkt tilldela tjänstekontrakt avseende tillverkning av officiella handlingar till ett tryckeriföretag, dels genom att bibehålla nationella bestämmelser som medför en skyldighet för upphandlande myndigheter att direkt tilldela dessa kontrakt till nämnda företag, har åsidosatt sina skyldigheter enligt artiklarna 49 och 56 FEUF, artiklarna 4 och 8 i direktiv 92/50,¹¹⁰ samt artiklarna 14 och 20 i direktiv 2004/18.¹¹¹*

Domstolen fann att även om artikel 4.2 i direktiv 92/50 och artikel 14 i direktiv 2004/18 ger medlemsstaterna ett utrymme för skönsmässig bedömning för att avgöra vilka åtgärder som är nödvändiga för att skydda deras väsentliga säkerhetsintressen, kan dessa artiklar likväl inte tolkas så, att de ger medlemsstaterna rätt att göra undantag från EUF-fördragets bestämmelser enbart genom att åberopa dessa intressen. Den medlemsstat som åberopar dessa undantag måste nämligen visa att det är nödvändigt att tillämpa dem för att skydda medlemsstatens väsentliga säkerhetsintressen. Den medlemsstat som önskar tillämpa dessa undantag måste således visa att behovet av att skydda sådana intressen inte hade kunnat tillgodoses inom ramen för ett sådant upphandlingsförfarande som inrättats genom direktiven 92/50 och 2004/18.

Domstolen fann att Republiken Österrike inte hade visat att målet att förhindra spridningen av känsliga uppgifter om tillverkningen av de aktuella officiella handlingarna röjs, inte kunde uppnås inom ramen för ett offentligt upphandlingsförfarande. Följaktligen konstaterade domstolen att det föreföll oproportionerligt att mot bakgrund av ett sådant syfte inte följa de upphandlingsförfaranden som föreskrivs i dessa direktiv.

I domen **Vossloh Laeis** (C-124/17, [EU:C:2018:855](#)), som meddelades den 24 oktober 2018, gjorde domstolen vissa förtydliganden angående *den ekonomiske aktörens skyldighet att samarbeta med den upphandlande myndigheten för att visa sin tillförlitlighet*. I det nationella målet hade den upphandlande myndigheten infört ett kvalificeringssystem, i den mening som avses i artikel 77 i direktiv 2014/25,¹¹² i syfte att välja ut företag som tillhandahåller järnvägsmateriel. Företaget Vossloh Laeis hade uteslutits från systemet, på grund av att den nationella konkurrensmyndigheten hade utfärdat ett bötesföreläggande mot företaget med anledning av att det under flera års tid hade deltagit i en kartell. Den upphandlande myndigheten, som ingick bland de parter som åsamkats skada av denna kartell och som hyste tvivel om huruvida nämnda företag var tillförlitligt hade begärt att företaget skulle inkomma till myndigheten med den nationella kartellmyndighets

¹¹⁰ Rådets direktiv 92/50/EEG av den 18 juni 1992 om samordning av förfarandena vid offentlig upphandling av tjänster (EGT L 209, 1992, s. 1; svensk specialutgåva, område 6, volym 3, s. 139).

¹¹¹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/18/EG av den 31 mars 2004 om samordning av förfarandena vid offentlig upphandling av byggentreprenader, varor och tjänster (EUT L 134, 2004, s. 114).

¹¹² Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/25/EU av den 26 februari 2014 om upphandling av enheter som är verksamma på områdena vatten, energi, transporter och posttjänster (EUT L 94, 2014, s. 243).

beslut om böter för företaget. Eftersom den upphandlande myndigheten ansåg att företagets förklaringar inte visade att företaget hade vidtagit tillräckliga åtgärder för själv rättelser, såsom krävdes enligt nationell lagstiftning, uteslöt den upphandlande myndigheten företaget slutgiltigt från kvalificeringsförfarandet. Mot denna bakgrund hänskjöt den hänskjutande domstolen frågan om den nationella lagstiftningens förenlighet med unionens lagstiftning om offentlig upphandling.

Inledningsvis konstaterade domstolen att det framgår av skäl 102 i direktiv 2014/24¹¹³ att när en aktör vidtagit efterlevnadsåtgärder för att avhjälpa konsekvenserna av brott eller fel för att effektivt förhindra att de upprepas och ger tillräckliga garantier, bör den berörda aktören inte längre uteslutas enbart på denna grund. Vidare framgår av samma skäl att det ankommer på medlemsstaterna att avgöra närmare formella och materiella villkor som är tillämpliga i sådana fall då aktören begär att de efterlevnadsåtgärder som vidtagits för att eventuellt ge en berörd aktör tillträde till upphandlingsförfarandet granskas. I synnerhet bör medlemsstaterna fritt kunna bestämma om de vill överlåta till de enskilda upphandlande myndigheterna att göra de relevanta bedömningarna eller anförtro andra myndigheter på central eller lokal nivå denna uppgift. När medlemsstaterna således överlåter till den upphandlande myndigheten att göra de relevanta bedömningarna, ankommer det på denna myndighet att bedöma inte enbart om det föreligger skäl för uteslutning av en ekonomisk aktör utan även om denna aktör i förekommande fall har återupprättat sin tillförlitlighet.

Därefter påpekade domstolen att i sådana situationer där det finns ett särskilt förfarande föreskrivet enligt unionsrätten eller nationell rätt för att beivra vissa överträdelser, eller särskilda organ som har att genomföra undersökningar i detta avseende, ska den upphandlande myndigheten vid bedömningen av bevisen, i princip grunda sig på resultatet av ett sådant förfarande. Härvidlag fann domstolen att klargörandet av förhållanden och omständigheter av de utredande myndigheterna i den mening som avses i artikel 57.6 i direktiv 2014/24 inte har samma syfte som den prövning av tillförlitligheten hos den ekonomiska aktör som vidtagit de åtgärder som avses i samma bestämmelse och som till den upphandlande myndigheten ska lämna bevis på att de åtgärder som den ekonomiska aktören vidtagit är tillräckliga för att bevisa dennes tillförlitlighet för att få delta i upphandlingsförfarandet. I den mån som de olika uppgifterna för den upphandlande myndigheten och de utredande myndigheterna så kräver, och den ekonomiska aktören härvidlag önskar visa sin tillförlitlighet trots att det föreligger relevanta skäl för uteslutning, ska denne samarbeta med de nationella myndigheter som anförtrotts dessa uppgifter, vare sig det är den upphandlande myndigheten eller de utredande myndigheterna. Domstolen underströk emellertid att detta samarbete med den upphandlande myndigheten ska begränsas till vad som är absolut nödvändigt för att verkningsfullt nå det syfte som avses med prövningen av tillförlitligheten hos den ekonomiska aktören.

Mot denna bakgrund drog domstolen slutsatsen att artikel 80 i direktiv 2014/25 jämförd med artikel 57.6 i direktiv 2014/24 inte utgör hinder för en nationell bestämmelse, enligt vilken det krävs att en ekonomisk aktör för att visa sin tillförlitlighet trots att det föreligger relevanta skäl för uteslutning, klargör förhållanden och omständigheter på ett uttömmande sätt och genom att aktivt samarbeta, inte enbart med de utredande myndigheterna utan även med den upphandlande myndigheten, för att visa att denna aktör återigen är tillförlitlig, såvitt samarbetet begränsas till vad som är absolut nödvändigt för att verkningsfullt nå det syfte som avses med kontrollen.

¹¹³ | Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/24/EU av den 26 februari 2014 om offentlig upphandling och om upphävande av direktiv 2004/18/EG (EUT L 94, 2014, 65).

5. Ömsesidigt bistånd för indrivning av skattefordringar

I domen **Donnellan** (C-34/17, [EU:C:2018:282](#)), som meddelades den 26 april 2018, gjorde domstolen vissa förtydliganden angående *omständigheter som kan medföra att en myndighet i en medlemsstat inom ramen för det system för ömsesidigt bistånd som inrättats genom direktiv 2010/24 kan vägra verkställighet*¹¹⁴ av en begäran om indrivning av en fordran avseende en sanktionsavgift som påförts i en annan medlemsstat.

År 2009 påfördes Eamonn Donnellan, en irländsk medborgare som var förare av tunga fordon, en sanktionsavgift till följd av att grekiska tulltjänstemän år 2002 hade upptäckt smugglade varor i hans fordon. De grekiska myndigheterna hade år 2012 skickat en begäran om indrivning till den irländska myndigheten, till vilken bifogats det enhetliga dokument som avses i direktiv 2010/24. I denna begäran hade således de grekiska myndigheterna överfört dokument som medger verkställighet i Irland, i enlighet med artikel 12.1 i direktivet. Trots uppgiften i begäran om indrivning att ett indrivningsförfarande inletts i den sökande medlemsstaten, var det inte förrän år 2012, vid tidpunkten då den irländska skattemyndigheten överlämnade betalningskravet jämte det enhetliga dokumentet till den berörda personen som han fick kännedom om att han flera år tidigare hade påförts en sanktionsavgift i Grekland. Eftersom den berörda personen inte kunde lämna in ett överklagande i tid i Grekland för att bestrida beslutet om påföljd hade han inlett ett förfarande i Irland för att få ett undantag från begäran om indrivning i fråga. Under dessa omständigheter frågade den hänskjutande domstolen EU-domstolen huruvida myndigheten i den anmodade medlemsstaten kan vägra att verkställa en begäran om indrivning av skäl som hänför sig till sökandens grundläggande rätt till ett effektivt rättsmedel enligt artikel 47 i stadgan.

Domstolen erinrade om att det system för ömsesidigt bistånd som inrättats genom direktiv 2010/24, även om det hänför sig till den inre marknaden, bygger på principen om ömsesidigt förtroende mellan de berörda nationella myndigheterna. Detta direktiv ger således inte på något sätt den anmodade medlemsstatens instanser behörighet att kontrollera den sökande medlemsstatens handlingar, utan begränsar uttryckligen i artikel 14.2 dessa instansers behörighet till att enbart avse kontroll av den anmodade medlemsstatens handlingar. Den anmodade myndigheten kan dock i undantagsfall besluta om att inte lämna bistånd till den sökande myndigheten, bland annat om det visar sig att sådan verkställighet skulle strida mot den allmänna ordningen. I en sådan situation som den som var aktuell i det nationella målet, där en myndighet i en medlemsstat begär att en myndighet i en annan medlemsstat ska driva in en fordran avseende en sanktionsavgift som den berörda personen inte haft kännedom om, och vederbörande därmed inte har haft möjlighet att väcka talan vid domstolarna i den sökande medlemsstaten under förhållanden som är förenliga med den grundläggande rätten till ett effektivt rättsmedel, kan således myndigheten i den anmodade medlemsstaten vägra verkställighet av denna begäran, av den anledningen att beslutet varigenom den berörda personen påförts denna sanktionsavgift inte vederbörligen hade delgivits denne innan begäran om indrivning gavs in till nämnda myndighet i enlighet med direktiv 2010/24.

¹¹⁴ Rådets direktiv 2010/24/EU av den 16 mars 2010 om ömsesidigt bistånd för indrivning av fordringar som avser skatter, avgifter och andra åtgärder (EUT L 84, 2010, s. 1).

6. Motorfordonsförsäkring

När det gäller motorfordonsförsäkringar ska noteras domen **Smith** (C-122/17, [EU:C:2018:631](#)), av den 7 augusti 2018,¹¹⁵ och domen **Juliana** (C-80/17, [EU:C:2018:661](#)) av den 4 september 2018.

I den sistnämnda domen uttalade sig domstolen om skyldigheten att teckna försäkring, i enlighet med artikel 3.1 i direktiv 72/166,¹¹⁶ i de fall då ägaren till ett fordon har slutat att använda det och parkerat det på tomten vid sitt hus, dock utan att vidta några åtgärder för att officiellt ställa av fordonet. Domstolen förtydligade inledningsvis att ett sådant fordon, som går att köra, omfattas av begreppet fordon i den mening som avses i artikel 1 led 1 i direktiv 72/166. Det upphör därmed inte att omfattas av försäkringsplikten enbart av den anledningen att ägaren inte längre har för avsikt att köra fordonet och därför har parkerat det permanent på privat mark. Därefter konstaterade domstolen att för det fall ägaren till ett fordon som är inblandat i en olycka har underlåtit att uppfylla sin skyldighet enligt nationell lagstiftning att försäkra fordonet kan ersättningsorganet som avses i artikel 1.4 i andra direktivet 84/5¹¹⁷ väcka talan inte bara mot den eller de personer som är ansvariga för olyckan, utan även mot fordonsägaren, oberoende av den sistnämndes civilrättsliga ansvar för olyckan.

XV. Ekonomisk och monetär politik¹¹⁸

I domen **Weiss m.fl.** (C-493/17, [EU:C:2018:1000](#)), som meddelades den 11 december 2018, fick domstolen (stora avdelningen) anledning att *bekräfta giltigheten av beslut 2015/774¹¹⁹ genom vilket Europeiska centralbanken införde ett program för köp av den offentliga sektorns tillgångar på andrahandsmarknaderna (nedan kallat PSPP), varigenom centralbankerna i Eurosystemet under vissa förhållanden ska köpa godtagbara omsättningsbara skuldebrev på andrahandsmarknaderna från godkända motparter.*

Domstolen fann för det första att med hänsyn till målet med beslut 2015/774 och de medel som föreskrivs för att uppnå dem omfattas ett sådant beslut av den monetära politiken. Det särskilda syfte som anges i skäl 4 i nämnda beslut – närmare bestämt att bidra till att inflationstakten på medellång sikt återgår till en nivå som ligger strax under 2 procent – kan hänföras till huvudmålet för unionens monetära politik, såsom det följer av artiklarna 127.1 FEUF och 282.2 FEUF, nämligen att upprätthålla prisstabilitet.

115| En redogörelse för den domen finns under rubriken V "Unionsrätt och nationell rätt".

116| Rådets direktiv 72/166/EEG av den 24 april 1972 om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om ansvarsförsäkring för motorfordon och kontroll av att försäkringsplikten fullgörs beträffande sådan ansvarighet (EGT L 103, 1972, s. 1; svensk specialutgåva, område 6, volym 1, s. 111).

117| Rådets andra direktiv 84/5/EEG av den 30 december 1983 om tillnärmning av medlemsstaternas lagstiftning om ansvarsförsäkring för motorfordon (EGT L 8, 1984, s. 17; svensk specialutgåva, område 6, volym 2, s. 90)

118| Se även, i detta avseende dom av den 19 december 2018 **Berlusconi och Fininvest** (C-219/17, [EU:C:2018:1023](#)) som behandlas under rubrik VI.2. "Talan om ogiltigförklaring" i förevarande rapport.

119| Europeiska centralbankens beslut (EU) 2015/774 av den 4 mars 2015 om ett program för köp av den offentliga sektorns tillgångar på andrahandsmarknaderna (EUT L 121, 2015, s. 20), i dess lydelse enligt Europeiska centralbankens beslut (EU) 2017/100 av den 11 januari 2017 (EUT L 16, 2017, s. 51).

För det andra fann domstolen att beslut 2015/774 inte stred mot proportionalitetsprincipen. I detta avseende framhöll domstolen att PSPP antogs i ett sammanhang som präglades dels av en varaktig låg inflation som kunde medföra en risk för att utlösa en deflationscykel, dels av att denna risk inte kunde motverkas genom användning av andra verktyg som Europeiska centralbankssystemet (ECBS) förfogade över för att säkerställa en ökning av inflationstakten. Under dessa förhållanden och mot bakgrund av de förväntade effekterna av PSPP, samt eftersom det inte framgår att de mål som eftersträvas av ECBS kunde ha uppnåtts genom en annan typ av penningpolitiska åtgärder som omfattar en mer begränsad intervention från ECBS sida, ansåg domstolen att PSPP, med hänsyn till grundtanken med programmet, inte uppenbart gick utöver vad som var nödvändigt för att uppnå detta mål.

Vad slutligen gällde frågan huruvida beslut 2015/774 var förenligt med det förbud mot monetär finansiering som följer av artikel 123.1 FEUF ansåg domstolen att ECBS intervention enligt detta program inte kunde jämföras med en åtgärd som innebär finansiellt stöd till en medlemsstat. ECBS får nämligen inte inom ramen för PSPP köpa obligationer direkt från myndigheter och offentligrättsliga organ i medlemsstaterna, utan endast indirekt på andrahandsmarknaderna. I detta sammanhang fann domstolen att den omständigheten att tillämpningsvillkoren för PSPP gör det möjligt att på makroekonomisk nivå förutse förvärv av en stor volym obligationer utfärdade av myndigheter och offentligrättsliga organ i medlemsstaterna inte kan leda till att en viss privat aktör får sådan visshet att denne i praktiken får möjlighet att agera mellanhand till ECBS för förvärv av obligationer direkt från en medlemsstat. Vidare fann domstolen att beslut 2015/774 inte medför att de berörda medlemsstaterna fräntas incitament att bedriva en sund finanspolitik, eftersom en medlemsstat inte kan förlita sig på sådana finansieringsmöjligheter som eventuellt kan uppkomma till följd av genomförandet av PSPP för att avstå från att föra en sund finanspolitik, utan att i slutändan riskera att dess obligationer utesluts från programmet på grund av deras försämrade kreditbetyg eller att ECBS säljer av de obligationer som utfärdats av denna medlemsstat och som innehas sedan tidigare.

I målen **Baumeister** (C-15/16, [EU:C:2018:464](#)) och **Buccioni** (C-594/16, [EU:C:2018:717](#)) fick domstolen anledning att uttala sig angående omfattningen av den tystnadsplikt som åligger nationella finansiella tillsynsmyndigheter och nationella banktillsynsmyndigheter.

Den första domen, som meddelades av domstolen (stora avdelningen) den 19 juni 2018 *gällde begreppet "konfidentiell information" i artikel 54.1 i direktiv 2004/39*¹²⁰ och gav domstolen anledning att förtydliga den rättspraxis som bygger på domen *Altmann m.fl.*¹²¹ Det nationella målet gällde ett beslut genom vilket den tyska federala myndigheten för tillsyn över tillhandahållandet av finansiella tjänster avslagit en ansökan om tillgång från en investerare som åsamkats skada genom ett tyskt företags bedrägliga verksamhet och vilken ansökan avsåg handlingar som myndigheten tagit emot eller upprättat inom ramen för sin tillsyn över detta företag.

Inledningsvis fann domstolen att all information om företaget som står under tillsyn och som det företaget överlämnat till den behöriga myndigheten samt myndighetens samtliga uttalanden som återfinns i tillsynshandlingarna, inbegripet dess korrespondens med andra myndigheter, inte ovillkorligen utgör konfidentiella uppgifter som omfattas av tystnadsplikten. Konfidentiella uppgifter omfattar endast information som för det första, inte är offentlig till sin natur, och vars röjande, för det andra, skulle kunna skada intressena för den person som lämnat informationen eller tredje parts intressen, eller undergräva det system som införts genom direktivet.

120| Europaparlamentets och rådets *direktiv 2004/39/EG av den 21 april 2004 om marknader för finansiella instrument och om ändring av rådets direktiv 85/611/EEG och 93/6/EEG och Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/12/EG samt upphävande av rådets direktiv 93/22/EEG* (EUT L 145, 2004, s. 1).

121| Dom av den 12 november 2014 *Altmann m.fl.* (C-140/13, [EU:C:2014:2362](#)).

Domstolen angav därefter att sådana uppgifter som hade kunnat utgöra affärshemligheter i allmänhet förlorar sin konfidentiella karaktär när de är fem år gamla eller äldre. Undantagsvis kan det dock hända att den part som åberopar denna konfidentiella karaktär visar att uppgifterna trots sin ålder, fortfarande är väsentliga för dess eller berörda tredje parter ställning på marknaden. Domstolen påpekade emellertid att dessa överväganden inte gäller i förhållande till de uppgifter vilkas konfidentialitet skulle kunna vara motiverad av andra skäl än deras betydelse för de berörda företagens ställning på marknaden, såsom, bland annat, information om metoder och strategier för tillsyn.

Slutligen underströk domstolen att det står medlemsstaterna fritt att besluta om att utvidga detta skydd mot offentliggörande till hela innehållet i behöriga myndigheters tillsynshandlingar eller, omvänt, att medge tillgång till information som innehåller av de behöriga myndigheterna som inte är konfidentiell information i den mening som avses i direktiv 2004/39. Direktivet har nämligen som enda syfte att ålägga de behöriga myndigheterna att, i princip, vägra offentliggörande av konfidentiell information.

I den andra domen, som meddelades den 13 september 2018, prövade domstolen frågan om direktiv 2013/36¹²² utgör hinder för att de nationella finansiella tillsynsmyndigheterna röjer förtrolig information till en person som begär att få informationen utlämnad i syfte att kunna inleda ett civilrättsligt eller kommersiellt förfarande som rör skyddet för ekonomiska intressen i form av tillgångar som har skadats till följd av att ett kreditinstitut har försatts i tvångslikvidation. I det nationella målet hade en enskild väckt talan mot Italiens centralbank, som är tillsynsmyndighet för den italienska banksektorn, angående centralbankens beslut att vägra tillgång till vissa handlingar som rör tillsynen av ett kreditinstitut som försatts i tvångslikvidation. Sökanden hade lämnat in begäran om tillgång för att bedöma möjligheten att väcka talan mot den italienska centralbanken mot bakgrund av den ekonomiska skada sökanden ansåg sig ha lidit.

Härvidlag fann domstolen att unionslagstiftaren genom artikel 53.1 tredje stycket i direktiv 2013/16 velat göra det möjligt för den behöriga myndigheten att röja förtrolig information som inte berör tredje parter som deltar i försök att rädda ett kreditinstitut, till enbart de personer som är direkt berörda av ett kreditinstituts konkurs eller tvångslikvidation, i syfte att informationen ska användas vid civilrättsliga eller kommersiella förfaranden under behöriga domstolars kontroll. I detta sammanhang skulle kraven på god rättskipning äventyras om sökanden var skyldig att inleda ett civilrättsligt eller kommersiellt förfarande för att få tillgång till förtrolig information som de behöriga myndigheterna har i sin besittning.

För att göra undantag från tystnadsplikten med stöd av artikel 53.1 tredje stycket i direktivet krävs det följaktligen, enligt domstolen, att begäran om utlämnande avser uppgifter avseende vilka sökanden lägger fram precisa och samstämmiga indicier på att det är sannolikt att uppgifterna är relevanta för ett civilrättsligt eller kommersiellt förfarande som pågår eller ska inledas. Ändamålet med förfarandet ska vara konkret angivet av sökanden och de aktuella uppgifterna får inte användas utanför förfarandet. Det ankommer alltid på de behöriga myndigheterna och domstolarna att, innan de röjer respektive förtrolig uppgift som begärts utlämnad, väga sökandens intresse av att förfoga över de aktuella uppgifterna mot intresset av att låta samma uppgifter omfattas av tystnadsplikt.

122| Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/36/EU av den 26 juni 2013 om behörighet att utöva verksamhet i kreditinstitut och om tillsyn av kreditinstitut och värdepappersföretag, om ändring av direktiv 2002/87/EG och om upphävande av direktiv 2006/48/EG och 2006/49/EG (EUT L 176, 2013, s. 338).

XVI. Socialpolitik

På det socialpolitiska området förtjänar flera domar att tas upp. De rör principen om likabehandling i arbetslivet och i frågor som rör social trygghet, skydd för gravida arbetstagare och arbetstagare som nyligen har fött barn eller ammar, skydd av visstidsanställda, förläggning av arbetstiden, rätt till betald semester eller tolkning av unionens bestämmelser om samordning av de sociala trygghetssystemen.

1. Likabehandling i arbetslivet och i frågor som rör social trygghet

I domen **Ruiz Conejero** (C-270/16, [EU:C:2018:17](#)), som meddelades den 18 januari 2018, uttalade sig domstolen i frågan *huruvida direktiv 2000/78¹²³ utgör hinder för uppsägning av en arbetstagare till följd av upprepade frånvaro på arbetsplatsen, även om denna är motiverad på grund av sjukdom som kan hänföras till hans eller hennes funktionsnedsättning*. Tvisten vid den nationella domstolen rörde en lokalvårdare som led av olika hälsoproblem vilka hade lett till erkännandet av hans funktionsnedsättning och som hade sagts upp på grund av att varaktigheten av hans sammanlagda frånvaro, som var motiverad, översteg den maximala tid som föreskrivs i de nationella bestämmelserna om arbetstagarnas ställning. Arbetstagaren ansåg att uppsägningen utgjorde en diskriminering på grund av funktionsnedsättning.

Efter att ha erinrat om att en arbetstagares övervikt, som leder till en begränsning av arbetstagarens kapacitet som kan hindra arbetstagaren från att till fullo och effektivt delta i arbetslivet på samma villkor som andra arbetstagare, under vissa omständigheter omfattas av definitionen "funktionsnedsättning" i direktiv 2000/78, konstaterade domstolen att en arbetstagare med funktionsnedsättning, jämfört med en arbetstagare utan funktionsnedsättning, löper en högre risk för frånvaro på grund av sjukdom som har samband med arbetstagarens funktionsnedsättning. Arbetstagare med funktionsnedsättning löper därmed större risk för att sjukdagar ackumuleras. Även om den nationella regeln i fråga om uppsägning av anställningsavtal gällde på samma sätt för personer med funktionsnedsättning och personer utan funktionsnedsättning som varit frånvarande från arbetet, ansåg domstolen att den var ägnad att missgynna arbetstagare med funktionsnedsättning och att medföra indirekt särbehandling på grund av funktionsnedsättning i den mening som avses i artikel 2.2 b i direktiv 2000/78. Domstolen slog emellertid fast att bekämpande av arbetsfrånvaro kan betraktas som ett berättigat mål i den mening som avses i denna bestämmelse, eftersom det rör sig om en arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Mot bakgrund av detta uppmanade domstolen *den hänskjutande* domstolen att beakta ett antal omständigheter vid bedömningen av huruvida den nationella lagstiftningen i fråga inte gick utöver vad som var nödvändigt för att uppnå det eftersträlvade målet.

Domstolen slog följaktligen fast att artikel 2.2 b i i direktiv 2000/78 ska tolkas på så sätt att den utgör hinder för en nationell bestämmelse, enligt vilken en arbetsgivare kan säga upp en arbetstagare på grund av återkommande frånvaro från arbetet, även när denna frånvaro är giltig, i det fall då frånvaron beror på sjukdomar som är en följd av arbetstagarens funktionsnedsättning, förutom om denna lagstiftning, med det berättigade målet att bekämpa arbetsfrånvaro, inte går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå detta mål, vilket det ankommer på den hänskjutande domstolen att pröva.

123| Rådets direktiv 2000/78/EG av den 27 november 2000 om inrättande av en allmän ram för likabehandling i arbetslivet (EGT L 303, 2000, s.16).

I domarna **Egenberger och IR**, som också redovisas i avsnitt 1 i rubrik II "Grundläggande rättigheter" i denna rapport, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *tolkningen av direktiv 2000/78 med avseende på den yrkesverksamhet som utövas av kyrkor eller andra organisationer vars etik grundas på religion eller övertygelse* och i synnerhet om frågan om en effektiv rättslig prövning av religiösa villkor för tjänster i en kyrka eller i en inrättning som tillhör en kyrka, mot bakgrund av artiklarna 21 och 47 i stadgan.

Målet vid den nationella domstolen som resulterade i domen **Egenberger** (C-414/16, [EU:C:2018:257](#)), som meddelades den 17 april 2018, gällde avslag på en ansökan från en person som saknar religionstillhörighet till en tjänst hos Protestantisk verksamhet för diakoni och utveckling, en privaträttslig stödorganisation till den protestantiska kyrkan i Tyskland. Enligt anställningserbjudandet måste de sökande tillhöra en protestantisk kyrka eller en kyrka som tillhör samarbetsorganisationen för kristna kyrkor i Tyskland. Sökanden ansåg att hon diskriminerats på grund av religion eftersom hon inte kallats till arbetsintervju, och väckte talan om skadestånd mot Protestantisk verksamhet vid de tyska domstolarna.

Domstolen slog fast att medlemsstaterna, i enlighet med artikel 4.2 i direktiv 2000/78, får behålla nationella bestämmelser, som de som är tillämpliga i det nationella målet, enligt vilka organisationer vars etik grundas på religion eller övertygelse, i samband med ett rekryteringsförfarande, får föreskriva ett krav på religion eller övertygelse. Denna möjlighet omfattas dock av villkoret i den bestämmelsen att "religion eller övertygelse är ett verkligt, legitimt och berättigat yrkeskrav med hänsyn till organisationens etiska grundsyn".

Eftersom den nationella lagstiftning som är tillämplig i det nationella målet begränsar den rättsliga prövningen av efterlevnaden av detta villkor till en rimlighetskontroll grundad på kyrkans trosuppfattning, hade den hänskjutande domstolen ifrågasatt huruvida en sådan begränsad kontroll är förenlig med direktiv 2000/78.

I detta hänseende konstaterade domstolen inledningsvis att artikel 4.2 i direktiv 2000/78 syftade till att säkerställa en rimlig avvägning mellan å ena sidan rätten till självbestämmande för kyrkor (och andra organisationer vars etiska grundsyn bygger på religion eller övertygelse) och å andra sidan rätten för arbetstagare att, bland annat när de rekryteras, inte bli föremål för diskriminering på grund av religion eller övertygelse. I det avseendet anges i den bestämmelsen vilka kriterier som ska beaktas i samband med säkerställandet av en rimlig avvägning mellan dessa rättigheter, som eventuellt konkurrerar med varandra. När en kyrka (eller en annan organisation vars etiska grundsyn bygger på religion eller övertygelse), till stöd för en rättsakt eller ett beslut såsom att vägra en anställning hos denna, gör gällande att religionen, på grund av verksamhetens art eller det sammanhang i vilket den ska bedrivas, utgör ett verkligt, legitimt och berättigat yrkeskrav med hänsyn till den kyrkans etiska grundsyn, måste ett sådant påstående kunna bli föremål för en effektiv domstolsprövning i enlighet med artikel 47 i stadgan. En sådan kontroll strider för övrigt inte mot artikel 17 FEUF.

Vad gäller begreppet "verkliga, legitima och berättigade yrkeskrav" i den mening som avses i artikel 4.2 i direktiv 2000/78, slog domstolen fast att ett sådant krav måste vara nödvändigt och objektivt med hänsyn till kyrkans eller organisationens etiska grundsyn enligt det aktuella yrkeskravets art eller villkoren för dess utövande. Det kan inte omfatta överväganden som är främmande för den kyrkans eller organisationens etiska grundsyn eller rätt till självbestämmande. Detta krav ska dessutom vara förenligt med proportionalitetsprincipen.

Domen **IR** (C-68/17, [EU:C:2018:696](#)), som meddelades den 11 september 2018, rörde ett tyskt katolskt sjukhus uppsägning av en katolsk överläkare, på grund av att han hade ingått civiläktenskap efter att ha skilt sig från sin första hustru som han var gift med enligt katolsk vigselritual. Det anställningsavtal som ingåtts mellan överläkaren och det katolska sjukhuset hänvisade härvidlag till kanonisk rätt, som angav att ett sådant omgifte utgjorde ett allvarligt åsidosättande av överläkarens lojalitetsplikt mot sjukhuset, vilket motiverade hans uppsägning.

I linje med domen *Egenberger* erinrade domstolen om att beslutet från en kyrka, eller från en organisation vars etik grundas på religion eller övertygelse, att enligt nationell lagstiftning låta deras anställda som utövar ledningsfunktioner omfattas av en skyldighet att handla i god tro och vara lojala mot denna etik beroende på deras religionstillhörighet eller avsaknad av religionstillhörighet, ska kunna bli föremål för en effektiv domstolsprövning. Denna kontroll ska göra det möjligt att, med hänsyn till bland annat den berörda yrkesverksamhetens art eller det sammanhang i vilket den utförs, försäkra sig om att de kriterier som fastställs i artikel 4.2 i direktiv 2000/78 uppfylls och att religion eller övertygelse är ett viktigt, legitimt och berättigat yrkeskrav med beaktande av etiken i kyrkan i fråga, med vederbörlig hänsyn till proportionalitetsprincipen. I förevarande mål ansåg domstolen att den uppfattning avseende äktenskap som förespråkas av den katolska kyrkan inte föreföll utgöra en väsentlig förutsättning för yrkesverksamheten i fråga, nämligen tillhandahållande, på sjukhuset, av rådgivning och läkarvård samt förvaltningen av den interna apotekstjänsten, som sökanden var ansvarig för, vilket också bekräftas av det faktum att tjänster med medicinskt ansvar liknande dem som innehades av sökanden hade anförtratts anställda vid sjukhuset som inte hade en katolsk tro.

I domen **MB (Könsbyte och ålderspension)** (C-451/16, [EU:C:2018:492](#)), som meddelades den 26 juni 2018, uttalade sig domstolen om *direktiv 79/7¹²⁴ om likabehandling av kvinnor och män i fråga om sociala förmåner*. Lagstiftningen i Förenade kungariket fastställde, för kvinnor födda före den 6 april 1950 och för män födda före den 6 december 1953, olika pensionsåldrar på 60 respektive 65 år. I det aktuella fallet nekades en person, som är född som man och gift med en kvinna och som senare genomgick en könskorrigering operation, ålderspension som kvinna eftersom hon inte hade ett intyg om slutligt erkännande av hennes könskorrigering, som bara kunde erhållas efter att hennes äktenskap upphävts, trots att hon ville förbli gift.

Domstolen konstaterade att bestämmelserna i fråga gav mindre förmånlig behandling för personer som bytt kön efter att ha varit gifta än för dem som behållit det kön de hade när de föddes – eftersom det ifrågasatta villkoret om upphävande av äktenskapet endast gällde den förstnämnda gruppen – och slog därför fast att denna lagstiftning kunde vara oförenlig med direktiv 79/7 om gruppernas respektive situation var jämförbar. Med hänsyn till syftet med och villkoren för beviljande av pensionen i fråga – som avser att utgöra skydd vid ålderdom genom att den berörda personen ges en individuell rätt till ålderspension som tjänas in i förhållande till de avgifter som han eller hon betalat in till systemet under sin yrkeskarriär, oberoende av dennes civilstånd – slog domstolen fast att så var fallet.

Därför, och eftersom det mål som åberopats av den brittiska regeringen om att undvika äktenskap mellan personer av samma kön vid den tidpunkten inte omfattas av de undantag som är tillåtna enligt direktiv 79/7 från förbudet mot diskriminering på grund av kön, drog domstolen slutsatsen att lagstiftningen i fråga utgjorde direkt diskriminering på grund av kön och att den därmed är oförenlig med direktiv 79/7.

124| Rådets direktiv 79/7/EEG av den 19 december 1978 om successivt genomförande av principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om social trygghet (EGT L 6, 1979, s. 24).

2. Skydd för arbetstagare som är gravida, nyligen har fött barn eller ammar

I domarna *Porras Guisado och González Castro* uttalade sig domstolen om det skydd som *direktiv 92/85*¹²⁵ tillerkänner arbetstagare som är gravida, nyligen har fött barn eller ammar.

I domen ***Porras Guisado*** (C-103/16, [EU:C:2018:99](#)), som meddelades den 22 februari 2018, uttalade sig domstolen om *det skydd som tillerkänns gravida arbetstagare i samband med en kollektiv uppsägning i den mening som avses i direktiv 98/59*.¹²⁶ I detta fall hade ett spanskt bolag inlett förhandlingar med arbetstagarrepresentanterna i syfte att genomföra en kollektiv uppsägning. I enlighet med det avtal som det särskilda förhandlingsorganet upprättat och som fastställde kriterierna för att välja ut de arbetstagare som ska sägas upp och kriterierna för att fastställa en prioritet för att behålla sina tjänster i företaget, hade bolaget skickat en uppsägningsskrivelse till en gravid arbetstagare. Arbetstagaren i fråga hade väckt talan vid domstol angående uppsägningen.

Domstolen slog fast att direktiv 92/85 inte utgör hinder för en nationell lagstiftning som tillåter uppsägning av en gravid arbetstagare vid kollektiva uppsägningar. Även om ett beslut om uppsägning som fattas på grund av skäl som huvudsakligen har samband med personens graviditet inte är förenligt med det förbud mot uppsägning som föreskrivs i det direktivet, strider ett beslut om uppsägning som fattas, under tiden från graviditetens början till slutet av mammaledigheten, av skäl som inte hänför sig till arbetstagarens graviditet, emellertid inte mot direktiv 92/85, om arbetsgivaren skriftligen anger skälen till uppsägningen och om uppsägningen är tillåten enligt lagstiftningen och/eller praxis i den berörda medlemsstaten. Av detta följer att skäl som inte är hänförliga till arbetstagaren personligen, vilka kan åberopas vid kollektiva uppsägningar i den mening som avses i direktiv 98/59, omfattas av de undantag som inte sammanhänger med arbetstagarnas tillstånd i den mening som avses i direktiv 92/85.

När det gäller arbetsgivarens skyldighet att skriftligen ange skälen för uppsägningen får arbetsgivaren begränsa sig till att ange skäl, som inte hänför sig till den gravida arbetstagaren personligen, till varför arbetsgivaren genomför den kollektiva uppsägningen (särskilt ekonomiska, tekniska eller organisatoriska skäl eller skäl avseende företagets produktion), under förutsättning att de objektiva kriterier som använts för att välja ut de uppsagda arbetstagarna anges.

Dessutom slog domstolen fast att direktiv 92/85 utgör hinder för nationella bestämmelser vilka i princip inte, såsom en förebyggande åtgärd, förbjuder uppsägning av en gravid arbetstagare, en arbetstagare som nyligen har fött barn eller som ammar, utan enbart föreskriver att en sådan uppsägning är ogiltig för det fall den är otillåten, varvid arbetstagaren ska kompenseras. I detta hänseende ansåg domstolen att skyddet i form av kompensation, även om det innebär att den uppsagda arbetstagaren återinsätts i tjänst och erhåller den lön som inte betalats ut med anledning av uppsägningen, inte kan ersätta det förebyggande skyddet.

¹²⁵ Rådets direktiv 92/85/EEG av den 19 oktober 1992 om åtgärder för att förbättra säkerhet och hälsa på arbetsplatsen för arbetstagare som är gravida, nyligen har fött barn eller ammar (tionde särdirektivet enligt artikel 16.1 i direktiv 89/391/EEG) (EGT L 348, 1992, s.1).

¹²⁶ Rådets direktiv 98/59/EG av den 20 juli 1998 om tillnärmning av medlemsstaternas lagstiftning om kollektiva uppsägningar (EGT L 225, 1998, s. 16).

Slutligen slog domstolen fast att direktiv 92/85 inte utgör hinder för nationella bestämmelser vilka, i samband med en kollektiv uppsägning, inte ger arbetstagare som är gravida, nyligen har fött barn eller ammar vare sig förtur till fortsatt anställning i företaget eller förtur till omplacering före uppsägningen. Eftersom direktivet enbart innehåller minimikrav, hindrar det emellertid inte medlemsstaterna från att garantera arbetstagare som är gravida, nyligen har fött barn eller ammar en högre skyddsnivå.

I domen **González Castro** (C-41/17, [EU:C:2018:736](#)), som meddelades den 19 september 2018, uttalade sig domstolen också om *skydd av hälsan hos arbetstagare som ammar och som delvis arbetar nattetid*. I det aktuella fallet hade sökanden, som var säkerhetsvakt och arbetade enligt ett rotationssystem i vilket en del av arbetstiden ägde rum under natten, begärt att hennes anställningsavtal skulle förklaras vilande och att en ekonomisk fördel skulle beviljas på grund av risker under amningsperioden. I detta syfte hade hon begärt att det organ som täcker de risker som är förknippade med olycksfall i arbetet och arbetsrelaterade sjukdomar skulle utfärda ett läkarintyg till henne som visar att det finns en risk för amningen. Denna begäran avslogs.

För det första slog domstolen fast att direktiv 92/85 är tillämpligt på en situation där den berörda arbetstagaren utför ett skiftarbete där hon endast utför en del av sitt arbete under natten. Eftersom det direktivet inte innehåller något förtydligande av den exakta innebörden av begreppet "nattarbete" som anges i artikel 7 i det direktivet, ansåg domstolen att arbetet i fråga borde anses ha utförts "nattetid" i den mening som avses i direktiv 2003/88¹²⁷ och att den berörda personen därför borde klassificeras som "nattarbetande" med avseende på samma rättsakt. Domstolen ansåg nämligen att direktiv 92/85 inte borde tolkas mindre fördelaktigt än direktiv 2003/88 eller i strid med syftet med direktiv 92/85 självt, som är att stärka skyddet för gravida arbetstagare och arbetstagare som nyligen har fött barn eller ammar. För att kunna dra nytta av detta skydd i samband med nattarbete måste den berörda arbetstagaren dock uppvisa ett läkarintyg som styrker behovet ur ett säkerhets- och hälsoperspektiv.

För det andra erinrade domstolen om att det följer av direktiv 2006/54¹²⁸ att medlemsstaterna i enlighet med sina nationella rättssystem ska vidta nödvändiga åtgärder för att se till att svaranden är skyldig att bevisa att det inte föreligger något brott mot likabehandlingsprincipen när personer, som anser sig förfördelade på grund av att likabehandlingsprincipen inte har tillämpats på dem, inför domstol eller annan behörig myndighet lägger fram sådana fakta som ger anledning att anta att denna princip har åsidosatts. Domstolen slog vidare fast att regeln avseende omvänd bevisbörda är tillämplig när den berörda arbetstagaren åberopar omständigheter som är ägnade att visa att den bedömning av de risker som hennes tjänst medförde inte innehöll någon särskild granskning med beaktande av hennes individuella situation, vilket gav upphov till en presumtion om att det förekom direkt diskriminering på grund av kön.

På samma sätt får bedömningen av de risker som arbetsplatsen medför för arbetstagare som är gravida, nyligen har fött barn eller ammar inte vara föremål för mindre stränga krav än de som gäller enligt det allmänna system som fastställs i det direktivet, där det fastställs vilka åtgärder som ska vidtas för all verksamhet som kan innebära en särskild risk för sådana arbetstagare. Denna bedömning ska omfatta en särskild granskning som tar hänsyn till den berörda arbetstagarens individuella situation för att avgöra om hennes eller hennes barns hälsa eller säkerhet äventyras. Om det inte gjordes en sådan bedömning skulle det innebära en mindre förmånlig behandling av en kvinna i samband med graviditet eller mammaledighet, i den mening som avses i direktiv 92/85, som skulle utgöra direkt diskriminering på grund av kön, i den mening som avses i direktiv 2006/54, och skulle innebära tillämpning av regeln om omvänd bevisbörda.

¹²⁷ Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EUT L 299, 2003, s. 9).

¹²⁸ Europaparlamentets och rådets direktiv 2006/54/EG av den 5 juli 2006 om genomförandet av principen om lika möjligheter och likabehandling av kvinnor och män i arbetslivet (omarbetning) (EUT L 204, 2006, s. 23).

3. Skydd av visstidsanställda

I domarna **Grupo Norte Facility** (C-574/16, [EU:C:2018:390](#)) och **Montero Mateos** (C-677/16, [EU:C:2018:393](#)), som meddelades den 5 juni 2018, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) angående *tolkningen av klausul 4.1 i ramavtalet om visstidsarbete*,¹²⁹ som föreskriver ett förbud mot att behandla visstidsanställda mindre fördelaktigt än jämförbara tillsvidareanställda, om detta inte motiveras på objektiva grunder.

Det första målet rörde en visstidsanställd som ersatte en annan delvis pensionerad arbetstagare. Anställningsavtalet för den visstidsanställda upphörde vid tidpunkten för den fullständiga pensionsavgången för den arbetstagare som den visstidsanställda ersatte. Det andra målet rörde en visstidsanställd som anställdes på grundval av ett anställningsavtal för vikariat för att ersätta en fast anställd och sedan tillfälligt täcka en ledig tjänst. Efter det att ett rekryteringsförfarande hade anordnats tilldelades den tjänst som innehades av den visstidsanställda en person som hade valts efter detta förfarande och arbetsgivaren sade upp den visstidsanställda när avtalet hade löpt ut. De berörda visstidsanställda hade då väckt talan avseende dels beslutet att inte erbjuda ett tillsvidarekontrakt vid utgången av det tidsbegränsade kontraktet, dels uppsägningen av avtalet vid avtalstidens utgång. Enligt spansk lagstiftning tillhandahålls kompensation vid utgången av ett avtal om tillsvidareanställningen eller för det fall ett sådant avtal sägs upp av objektiva skäl. Däremot föreskrevs ingen ersättning vid utgången av kontraktet avseende vikariat och en lägre ersättning än vid uppsägning av ett tillsvidarekontrakt föreskrivs avseende avlösningssavtal. Frågan om beviljandet av och storleken på ersättningarna i fråga diskuterades därför i dessa mål.

Domstolen erinrade inledningsvis om att det i klausul 4.1 i ramavtalet, när det gäller anställningsvillkor, föreskrivs ett förbud mot att behandla visstidsanställda mindre fördelaktigt än jämförbara tillsvidareanställda enbart på grund av att de har en visstidsanställning, om detta inte motiveras på objektiva grunder.

Domstolen slog därefter fast att avslutandet av anställningsavtalen avseende avlösning och vikariat äger rum i ett sammanhang som både faktiskt och rättsligt skiljer sig i betydande mån från det sammanhang där en tillsvidareanställd arbetstagare sägs upp på någon av de objektiva grunder som anges spansk rätt. Det följer nämligen av definitionen av begreppet visstidsanställningsavtal i klausul 3.1 i ramavtalet att ett sådant avtal upphör att gälla vid den avtalade anställningstidens utgång, vilket kan vara när en viss uppgift har utförts, vid ett bestämt datum eller när en särskild händelse inträffar. Parterna i ett avtal om visstidsanställning, såsom ett avtal om avlösning eller vikariat, har således redan när avtalet ingås kännedom om det datum eller den händelse som avgör när avtalstiden löper ut. Den avtalade anställningstidens utgång begränsar anställningsförhållandets längd, utan att parterna behöver uttrycka sin vilja i detta avseende efter avtalets ingående.

Vad däremot beträffar uppsägning, på arbetsgivarens initiativ, av ett avtal om tillsvidareanställning på någon av de grunder som anges i tillämplig rätt, så beror denna på att omständigheter inträffat som inte kunde förutses när avtalet ingicks och som innebär att de normala förutsättningarna för anställningsförhållandet rubbas. Det är just för att kompensera för det oväntade i att anställningsförhållandet avslutas av ett sådant skäl, och därmed för att de berättigade förväntningar som arbetstagaren vid den tidpunkten kunde ha vad beträffar anställningsförhållandets varaktighet inte har uppfyllts, som det enligt spansk rätt i sådana fall krävs att den uppsagda arbetstagaren erhåller en ersättning motsvarande 20 dagars lön per anställningsår. Domstolen drog därför slutsatsen att det specifika eller särskilda syftet, enligt de relevanta bestämmelserna

¹²⁹ | Ramavtalet om visstidsarbete, vilket ingicks den 18 mars 1999 och vilket är bilagt rådets direktiv 1999/70/EG av den 28 juni 1999 om ramavtalet om visstidsarbete undertecknat av EFS, UNICE och CEEP (EGT L 175, 1999, s. 43).

i spansk rätt, med ersättningarna i fråga i de nationella målen och det särskilda sammanhang i vilket betalningen av dessa ersättningar ingår utgjorde objektiva skäl som motiverar skillnaden i behandling mellan arbetstagare med tillsvidareanställning och visstidsanställda.

I det andra målet påpekade domstolen emellertid att den berörda personen, vid tidpunkten för ingåendet av avtalet om vikariatsanställning, inte kunde veta exakt vilken dag den tjänst som hon innehade enligt nämnda avtal skulle tillsättas permanent, och inte heller att avtalets varaktighet skulle komma att visa sig bli ovanligt lång. Följaktligen uppmanade domstolen den hänskjutande domstolen att pröva huruvida anställningsavtalet, mot bakgrund av att det inte gick att förutse när det skulle upphöra och att dess varaktighet var ovanligt lång, skulle omvandlas till ett avtal om tillsvidareanställning.

4. Arbetstidens förläggning

I domen *Sindicatul Familia Constanța m.fl.* (C-147/17, [EU:C:2018:926](#)), som meddelades den 20 november 2018, ombads domstolen (stora avdelningen) att uttala sig om *tillämpningsområdet för direktiv 2003/88, jämfört med direktiv 89/391, om åtgärder för att främja förbättringar av arbetstagarnas säkerhet och hälsa i arbetet*.¹³⁰ Målet rörde familjehemsföräldrar som i sitt hem tar emot barn vars föräldrar permanent eller tillfälligt har upphört att ha vårdnaden om dem, och ansvarar för deras fostran, utbildning och underhåll. Dessa tjänster var familjehemsföräldrarnas huvudsakliga verksamhet och för dessa erhöll de en ersättning som betalades av den behöriga myndighet med vilken de hade ingått ett anställningsavtal. Med hänsyn till barnens behov villkorades deras rätt att ta ut semester utan barnen av ett tillstånd från arbetsgivaren. De fick inte heller någon ytterligare ersättning för att de kontinuerligt måste tillmötesgå barnens behov, utan rätt till förutbestämda viloperioder. Flera av dessa familjehemsföräldrar hade lämnat in en begäran om betalning av lönetillägg på 100 procent av grundlönen för den verksamhet som utförs under perioder av veckovila, semester och andra lediga dagar, samt kompensation motsvarande ersättning för årlig betald semester.

Domstolen slog fast att även om sådana familjehemsföräldrar är "arbetstagare" i den mening som avses i direktiv 2003/88 omfattas inte verksamheten för familjehemsföräldrar, som består i att inom ramen för ett anställningsförhållande med en myndighet ta emot och integrera en underårig i sitt hushåll och fortlöpande ta ansvar för dennes harmoniska utveckling och fostran, av tillämpningsområdet för direktiv 2003/88, som fastställts med hänvisning till tillämpningsområdet för direktiv 89/391.

Eftersom en sådan verksamhet bidrar till skyddet av barn, som utgör en uppgift av allmänt intresse och omfattas av statens väsentliga uppgifter, och den särskilda karaktären hos denna verksamhet i förhållande till annan verksamhet med anknytning till skydd av barn följer av det faktum att den syftar till att integrera det barn som anförtrotts en familjehemsförälder fortlöpande och under en längre tid i dennes hushåll och familj, ska den enligt domstolen anses omfattas av artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391, enligt vilken det direktivet inte är tillämpligt på sådana offentliga verksamheter, där det inte kan undvikas att förhållanden som är speciella för dessa verksamheter kommer i konflikt med direktivet.

Domstolen påpekade särskilt att den kontinuerliga och långvariga integrationen i familjehemsföräldrarnas hushåll och familj av underåriga som, på grund av sina svåra familjeförhållanden, är särskilt sårbara utgör en lämplig åtgärd för barnets bästa, enligt vad som slås fast i artikel 24 i stadgan. Under dessa omständigheter skulle det direkt motverka de nationella myndigheternas målsättning att integrera familjehemsbarnen kontinuerligt och långvarigt i familjehemsföräldrarnas hushåll och familj om det var obligatoriskt att ge

¹³⁰ | Rådets direktiv 89/391/EEG av den 12 juni 1989 om åtgärder för att främja förbättringar av arbetstagarnas säkerhet och hälsa i arbetet (EGT L 183, 1989, s. 1).

familjehemsföräldern rätt att regelbundet ha egen tid skild från barnet, efter ett visst antal arbetstimmar eller under perioder såsom veckovila och årlig ledighet, som allmänt anses som lämpliga tillfällen att utveckla familjelivet.

När det gäller artikel 31.2 i stadgan, i vilken den grundläggande rätten till årlig betald semester anges, påpekade domstolen att det i den rumänska lagen föreskrivs att avtalet mellan familjehemsföräldern och hans eller hennes arbetsgivare ska innehålla delar som rör planeringen av familjehemsföräldrarnas fritid mot bakgrund av bland annat den underåriges schema, och tillerkänner familjehemsföräldrar en rätt till årlig betald semester men villkorar rätten att tillbringa semesterledigheten skild från familjehemsbarnet med att detta ska godkännas av arbetsgivaren, som måste se till att den underåriges intressen skyddas på ett fullgott sätt. Domstolen slog därför fast att de rättsliga begränsningarna av familjehemsföräldrarnas rätt till dygns- och veckovila och årlig betald semester var förenliga med det väsentliga innehållet i nämnda rätt och var nödvändiga för att uppnå det mål av allmänt samhällsintresse, vilket erkänns av unionen, som barnets bästa utgör.

5. Rätt till årlig betald semester

Vad gäller rätten till årlig betald semester förtjänar fem domar att nämnas. Den första gäller frågan om beaktande av föräldraledighet när rätten till årlig betald semester fastställs. Tre andra domar gäller årlig betald semester som inte tagits ut och, särskilt en av dem, frågan om överförbarhet genom arv av den avlidne arbetstagarens rätt till ekonomisk ersättning för detta. Den femte domen rör beaktande av perioder av partiell arbetslöshet vid beräkningen av den ersättning som betalas ut för årlig betald semester.

I domen **Dicu** (C-12/17, [EU:C:2018:799](#)), som meddelades den 4 oktober 2018, prövade domstolen (stora avdelningen) frågan huruvida *den period då den aktuella arbetstagaren var föräldraledig under referensperioden ska jämföras med en period av faktiskt arbete vid fastställande av rätten till årlig betald semester enligt artikel 7 i direktiv 2003/88*. Det nationella målet rörde en rumänsk domare som, efter att ha tagit ut mammaledighet, varit föräldraledig flera månader under år 2015 i syfte att uppfostra sitt barn som var yngre än två år och sedan omedelbart tagit 30 dagar betald årlig semester. Därefter bad hon arbetsgivaren att få ta ut de återstående fem dagarna av betald årlig semester som hon ansåg sig vara berättigad till för det innevarande året. Denna begäran avslogs med motiveringen att längden på den årliga betalda semestern enligt rumänsk rätt är proportionerlig med den faktiskt arbetade tiden under innevarande år. Den tid hon varit föräldraledig under år 2015 kunde därför inte anses utgöra en period av faktiskt arbete vid fastställande av hennes rätt till årlig betald semester.

Efter att ha erinrat om att rätten till årlig betald semester, som erkänns i artikel 31.2 i stadgan, uppgående till minst fyra veckor, såsom anges i artikel 7 i direktiv 2003/88, anses som en princip i unionens sociallagstiftning av särskild betydelse, påpekade domstolen att rätten till årlig betald semester utgår från antagandet att arbetstagaren verkligen arbetat under beräkningsperioden. Målsättningen att ge arbetstagaren möjlighet att vila sig förutsätter nämligen att han eller hon har bedrivit en verksamhet som – för att säkerställa skydd för vederbörandes säkerhet och hälsa i enlighet med vad som stadgas i direktiv 2003/88 – motiverar att komma i åtnjutande av en period för vila, avkoppling och rekreation. Följaktligen ska rätten till årlig betald semester i princip beräknas utifrån de perioder av faktiskt arbete som fullgjorts enligt anställningsavtalet.

Domstolen tillade att det visserligen följer av fast rättspraxis att en medlemsstat, i vissa specifika situationer där arbetstagaren är oförmögen att utföra sina arbetsuppgifter, bland annat på grund av att han eller hon är sjukskriven i vederbörlig ordning eller på grund av mammaledighet, inte som villkor för rätt till årlig betald semester kan uppställa som krav att arbetstagarna faktiskt måste ha arbetat. I sådana fall ska de berörda arbetstagarna behandlas på samma sätt som de arbetstagare som faktiskt har arbetat under den aktuella

perioden.¹³¹ Enligt domstolen skiljer sig dock en föräldraledig arbetstagares situation från den situation som följer av arbetsoförmåga till följd av hans eller hennes hälsotillstånd och från den situation i vilken en arbetstagare utövar sin rätt till mammaledighet. Föräldraledighet är nämligen inte oförutsägbar och är i de flesta fall resultatet av arbetstagarens vilja att ta hand om sitt barn. Dessutom utsätts inte arbetstagaren under föräldraledigheten för någon fysisk eller psykisk belastning orsakad av en sjukdom. Till skillnad från föräldraledighet är mammaledigheten avsedd att skydda kvinnans biologiska tillstånd under och efter graviditeten samt den särskilda relationen mellan kvinnan och hennes barn under den period som följer efter graviditeten och förlossningen. Mot denna bakgrund slog domstolen fast att artikel 7 i direktiv 2003/88 ska tolkas på så sätt att den inte utgör hinder för en nationell bestämmelse enligt vilken den tid en arbetstagare varit föräldraledig under en viss referensperiod inte räknas som arbetad tid vid fastställande av den rätt till årlig betald semester som nämnde arbetstagare garanteras i denna artikel under den aktuella referensperioden.

I domarna **Kreuziger** (C-619/16, [EU:C:2018:872](#)) och **Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften** (C-684/16, [EU:C:2018:874](#)), som meddelades den 6 november 2018¹³² slog domstolen (stora avdelningen) fast att artikel 7 i direktiv 2003/88 och artikel 31.2 i stadgan utgör hinder för nationell lagstiftning enligt vilken en arbetstagare automatiskt förlorar årlig betald semester jämte kontant ersättning för sådan semester om arbetstagaren inte tar ut denna semester inom den relevanta referensperioden, eller om arbetstagaren inte tagit ut semestern innan anställningen upphörande, för det fall att arbetstagaren inte har ingett en semesteransökan i rätt tid. I de nationella målen hade arbetstagarna, i enlighet med sådan nationell lagstiftning, fått avslag på sina ansökningar om ekonomisk ersättning för dagar av betald semester som inte hade tagits ut innan deras anställningsförhållanden upphörde. I målet **Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften** hade arbetsgivaren cirka två månader innan anställningen upphörde uppmanat arbetstagaren att ta ut sin semester, men inte tvingat denne att göra det.

Domstolen erinrade inledningsvis om att när ett anställningsförhållande upphör har arbetstagaren enligt artikel 7.2 i direktiv 2003/88 rätt till ekonomisk ersättning för semester som inte tagits ut. Domstolen slog vidare fast att den omständigheten att en nationell lagstiftning föreskriver att den berörde arbetstagaren, för det fall arbetstagaren inte begärt att få utöva sin rätt till årlig betald semester innan anställningsförhållandet upphör, automatiskt förlorar motsvarande rätt till ekonomisk ersättning för ledighet som inte har tagits ut – utan att det först kontrolleras att arbetstagaren faktiskt, till exempel genom information från arbetsgivaren, getts möjlighet att utöva denna rätt – överskrider de begränsningar som gäller för medlemsstaterna när de anger villkoren för utövandet av denna rättighet. Om arbetsgivaren däremot kan bevisa att arbetstagaren uppsåtligen och med full kännedom om följderna har avstått från att ta ut sin årliga ledighet efter det att han har fått möjlighet att utöva sin rätt till den, utgör artikel 7 i direktiv 2003/88 och artikel 31.2 i stadgan inte hinder för att denna rättighet går förlorad eller, om anställningsförhållandet upphör, att ingen motsvarande ekonomisk ersättning betalas ut för årlig betald semester som inte tagits ut.¹³³

I domen **Bauer och Willmeroth** (C-569/16 och C-570/16, [EU:C:2018:871](#)) av den 6 november 2018, uttalade sig domstolen på nytt angående *arbetstagares rätt till årlig betald semester i enlighet med artikel 7 i direktiv 2003/88 och artikel 31.2 i stadgan, närmare bestämt huruvida det var möjligt att, genom arv, överföra en avliden arbetstagares rätt till kontant ersättning för ej uttagen semester till dennes arvingar*. I detta hänseende påpekade domstolen

131| Se, i detta hänseende, domstolens domar av den 24 januari 2012, **Dominguez** (C-282/10, [EU:C:2012:33](#)), och av den 20 januari 2009, **Schultz-Hoff m.fl.** (C-350/06 och C-520/06, [EU:C:2009:18](#)), och domen av den 18 mars 2004, **Merino Gómez** (C-342/01, [EU:C:2004:160](#)).

132| Dessa domar har också redovisats under rubriken II "Grundläggande rättigheter" i denna rapport.

133| När det gäller frågan huruvida artikel 31 i stadgan kan åberopas inom ramen för tvister mellan enskilda, se redogörelsen för dessa domar under rubrik II.1 "Åberopande av stadgan inom ramen för tvister mellan enskilda" i denna rapport.

bland annat¹³⁴ att det inte enbart följer av artikel 7.2 i direktiv 2003/88 utan även av artikel 31.2 i stadgan, att för att undvika att den grundläggande rätten till årlig betald semester som arbetstagaren har förvärvat retroaktivt går förlorad, även vad gäller den förmögenhetsrättsliga delen, kan dennes rätt till kontant ersättning för icke uttagen semester överföras till dennes rättsinnehavare genom arv.¹³⁵

I domen **Hein** (C-385/17, [EU:C:2018:1018](#)), som meddelades den 13 december 2018, uttalade sig domstolen angående *möjligheten att beakta perioder av partiell arbetslöshet vid beräkningen av den ersättning som betalas för den årliga betalda ledighet som garanteras i artikel 7 i direktiv 2003/88*. Begäran om förhandsavgörande framställdes i ett mål mellan en tysk arbetstagare och dennes arbetsgivare angående beräkningen av ersättningen för betald semester, det vill säga den lön som arbetstagaren hade rätt till under sin betalda semester. Med hänsyn till arbetstagarens perioder av arbetslöshet under referensåret beräknade arbetsgivaren den sammanlagda semesterlönen på grundval av en lägre bruttotimlön än den normala timlönen. Arbetsgivaren hade härvid tagit hänsyn till bestämmelser i ett kollektivavtal som var tillämpliga på anställningsförhållandet.

Domstolen påpekade inledningsvis att en ökning av rätten till årlig betald semester utöver det minimum som föreskrivs i artikel 7.1 i direktiv 2003/88, eller möjligheten att erhålla en rätt till sammanhängande betald årlig semester, utgör åtgärder som gynnar arbetstagarna och som går utöver minimikraven i denna bestämmelse, varför de inte kan anses regleras i densamma. Dessa åtgärder får emellertid inte användas för att kompensera den negativa verkan för arbetstagaren av en minskning av ersättningen under denna semester, vilket i så fall skulle innebära att rätten till årlig betald semester enligt denna bestämmelse äventyras. Denna rätt utgör en integrerad del av arbetstagarens rätt att under sin period av vila och avkoppling åtnjuta ekonomiska villkor som är jämförbara med dem för utövandet av dennes yrkesverksamhet.

Domstolen slog följaktligen fast att artikel 7.1 i direktiv 2003/88 och artikel 31.2 i stadgan ska tolkas så, att de utgör hinder för en nationell lagstiftning, vilken, vad avser beräkning av den sammanlagda semesterlönen, tillåter att det genom kollektivavtal kan bestämmas att hänsyn ska tas till inkomstminskningar som beror på att det under beräkningsperioden förekommit dagar då inget arbete utförts på grund av korttidsarbete, vilket leder till att arbetstagaren under den minimisemester denne har rätt till enligt denna artikel 7.1 får en sammanlagd semesterlön som är lägre än den ordinarie lön denne erhåller under perioder av arbete.

Domstolen slog fast att det inte fanns någon anledning att begränsa förevarande doms rättsverkningar i tiden och att unionsrätten ska tolkas så, att den utgör hinder för att de nationella domstolarna, med hänvisning till nationell lagstiftning, upprätthåller skyddet för arbetsgivarnas berättigade förväntningar på att medlemsstatens högsta domstolars praxis ska följas, när det i denna rättspraxis slagits fast att byggnadsavtalets bestämmelser om betald semester är lagenliga.

6. Samordning av systemen för social trygghet

På detta område bör nämnas domarna Altun m.fl. och Alpenrind m.fl. vad gäller utstationering av arbetstagare. I dessa domar uttalade sig domstolen om verkningarna av ett E 101-intyg, numera A 1-intyg, genom vilket den behöriga institutionen i den medlemsstat där det företag som är arbetsgivare till de berörda arbetstagarna är etablerat anger att nämnda arbetstagare ska fortsätta att omfattas av det sociala trygghetssystemet i denna medlemsstat.

¹³⁴ Se, för ett liknande resonemang, domen av den 12 juni 2014, **Bollacke** (C-118/13, [EU:C:2014:1755](#)).

¹³⁵ När det gäller frågan huruvida artikel 31 i stadgan kan åberopas inom ramen för tvister mellan enskilda, se redogörelsen för dessa domar under rubrik II.1 "Åberopande av stadgan inom ramen för tvister mellan enskilda" i denna rapport.

I domen **Altun m.fl.** (C-359/16, EU: C:2018:63), som meddelades den 6 februari 2018, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) angående *möjligheten för domstolarna i värdmedlemsstaten att mot bakgrund av förordning nr 1408/71,¹³⁶ ogiltigförklara eller avvisa ett E 101-intyg,¹³⁷ om detta intyg har erhållits eller åberopats på ett bedrägligt sätt.* Det nationella målet rörde en bulgarisk institutions utfärdande av E 101-intyg om att bulgariska arbetstagare som utstationerats av bulgariska företag för att arbeta i Belgien omfattades av det sociala trygghetssystemet i Bulgarien. En rättslig utredning, som genomfördes i Bulgarien till följd av en framställning om rättslig hjälp från en belgisk undersökningsdomare, visade att dessa bulgariska företag inte bedrev någon verksamhet av betydelse i Bulgarien. Belgiska myndigheter hade därför lämnat en motiverad begäran till den behöriga bulgariska institutionen om att ompröva eller dra tillbaka dessa intyg. I sitt svar lämnade den bulgariska institutionen en översikt av intygen, men berörde inte de faktiska omständigheter som hade konstaterats och fastställts av de belgiska myndigheterna.

Domstolen erinrade inledningsvis om sin rättspraxis¹³⁸ enligt vilken E 101-intyget, genom att det skapar en presumtion för att den berörde arbetstagaren med giltig verkan omfattas av det sociala trygghetssystemet i den medlemsstat där det företag i vilket han eller hon är anställd är etablerat, i princip är bindande för den behöriga institutionen i den medlemsstat där arbetstagaren utför arbete. Så länge som E 101-intyget inte har återkallats eller ogiltigförklarats, ska således den berörda institutionen i den medlemsstat där arbetstagaren utför arbete beakta det förhållandet att denne arbetstagare redan omfattas av den sociala trygghetslagstiftningen i den medlemsstat där företaget i vilket han eller hon är anställd är etablerat. Denna institution kan följaktligen inte besluta att arbetstagaren i fråga ska omfattas av det egna systemet för social trygghet.

Domstolen påpekade emellertid att tillämpningen av unionsbestämmelserna inte kunde utsträckas till att omfatta sådana förfaranden som genomförs i syfte att erhålla förmåner enligt unionsrätten genom bedrägeri eller missbruk. Domstolen slog följaktligen fast att om den institution som utfärdar E 101-intygen, vilken kontaktats av institutionen i den medlemsstat där arbetstagarna har utstationerats, underlåter att ompröva utfärdandet av dessa intyg inom rimlig tid, måste de konkreta uppgifter som tyder på att dessa intyg har erhållits på ett bedrägligt sätt kunna åberopas inom ramen för ett rättsligt förfarande som syftar till att en domstol i den medlemsstat där arbetstagarna har utstationerats ska fastställa att de berörda intygen saknar verkan.

I domen **Alpenrind m.fl.** (C-527/16, [EU:C:2018:669](#)), som meddelades den 6 september 2018, fick domstolen tillfälle att *klargöra verkningarna av ett A 1-intyg som utfärdats enligt artikel 12.1 i förordning nr 883/2004¹³⁹ av den behöriga institutionen i den medlemsstat där företaget, i vilket de utstationerade arbetstagarna är anställda, är etablerat.* Det nationella målet rörde ett österrikiskt bolag som mellan 2012 och 2014 hade anlitat arbetstagare som var utstationerade av ett ungerskt bolag i Österrike. Före och efter denna period hade arbetet utförts av arbetstagare från ett annat ungerskt bolag. När det gäller de arbetstagare som utstationerats av det förstnämnda ungerska bolaget, hade det behöriga socialförsäkringsorganet i Ungern – ibland retroaktivt och ibland när det österrikiska socialförsäkringsorganet redan hade fastställt att den berörda arbetstagaren

136| Rådets förordning (EEG) nr 1408/71 av den 14 juni 1971 om tillämpningen av systemen för social trygghet när anställda, egenföretagare eller deras familjer flyttar inom gemenskapen (EGT L 149, 1971, s. 2), i den version som ändrats och uppdaterats genom rådets förordning (EG) nr 118/97 av den 2 december 1996 (EGT L 28, 1997, s.1) och genom Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 631/2004 av den 31 mars 2004 (EUT L 100, 2004, s. 1).

137| Detta är ett standardformulär som utarbetats av Administrativa kommissionen för social trygghet för migrerande arbetare och som blev intyg A1 den 1 maj 2010.

138| Dom av den 27 april 2017, **A-Rosa Flussschiff** (C-620/15, [EU:C:2017:309](#)).

139| Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetssystemen (EUT L 166, 2004, s. 1, och rättelse i EUT L 200, 2004, s. 1), i dess lydelse enligt kommissionens förordning (EU) nr 1244/2010 av den 9 december 2010 (EUT L 338, 2010, s. 35).

omfattades av den obligatoriska försäkringen enligt österrikisk lagstiftning – utfärdat A 1-intyg om att de ungerska bestämmelserna om social trygghet var tillämpliga. Den österrikiska socialförsäkringsmyndighetens beslut att fastställa att arbetstagarna omfattades av den österrikiska obligatoriska försäkringen hade överklagats till österrikiska domstolar. Administrativa kommissionen för samordning av de sociala trygghetssystemen, som de behöriga myndigheterna i Österrike och Ungern hade vänt sig till, hade funnit att Ungern felaktigt förklarat sig behörig avseende de berörda arbetstagarna och att A1-intygen därför borde dras tillbaka.

Domstolen slog inledningsvis fast att ett A1-intyg utfärdat av den behöriga institutionen i en medlemsstat (i detta fall Ungern) är bindande både för socialförsäkringsinstitutionerna och domstolarna i den medlemsstat där verksamheten bedrivs (i detta fall Österrike), så länge som intyget inte har återkallats eller förklarats ogiltigt av den medlemsstat där det är etablerat. Detsamma gäller om de behöriga myndigheterna i de berörda medlemsstaterna har hänskjutit ärendet till administrativa kommissionen för samordning av de sociala trygghetssystemen och kommissionen har slagit fast att intyget har utfärdats felaktigt och bör återkallas. Domstolen konstaterade i detta avseende att den administrativa kommissionens roll i detta sammanhang är begränsad till att jämkas samman synpunkterna från de behöriga myndigheterna som har vänt sig till den och att dess slutsatser endast utgör ett yttrande.

Domstolen slog vidare fast att ett A1-intyg kan ha retroaktiv verkan, trots att det vid tidpunkten för utfärdandet av detta intyg redan förelåg ett beslut från den behöriga institutionen i den medlemsstat där arbetet utfördes om att den berörda arbetstagaren omfattades av den medlemsstatens lagstiftning.

Slutligen slog domstolen fast att när en arbetstagare som utstationerats av sin arbetsgivare för att arbeta i en annan medlemsstat ersätts av en annan arbetstagare som är utstationerad av en annan arbetsgivare, kan den senare arbetstagaren inte fortsatt omfattas av lagstiftningen i den medlemsstat där dennes arbetsgivare normalt bedriver sin verksamhet. Som en allmän regel omfattas nämligen en arbetstagare av det sociala trygghetssystemet i den medlemsstat där han eller hon arbetar, särskilt i syfte att i möjligaste mån säkerställa likabehandling av alla personer som är anställda på den medlemsstatens territorium. Det är endast under vissa omständigheter som unionslagstiftaren har föreskrivit möjligheten för en utstationerad arbetstagare att fortsätta att omfattas av det sociala trygghetssystemet i den medlemsstat där dennes arbetsgivare normalt bedriver sin verksamhet. Lagstiftaren uteslöt således denna möjlighet för det fall att den utstationerade arbetstagaren ersätter en annan person. Enligt domstolen föreligger ett sådant fall när en arbetstagare som utstationerats av sin arbetsgivare för att arbeta i en annan medlemsstat ersätts av en annan arbetstagare som är utstationerad av en annan arbetsgivare. Det faktum att båda arbetsgivarna i fråga har sina säten i samma medlemsstat och att det eventuellt föreligger kopplingar mellan dessa arbetsgivare i fråga om personal eller i organisatoriskt hänseende är inte relevant i det avseendet.

XVII. Konsumentskydd

I domen **Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen** (C-147/16, [EU:C:2018:320](#)), meddelad den 17 maj 2018, slog domstolen fast att *direktiv 93/13¹⁴⁰ om oskäliga villkor i konsumentavtal kan tillämpas på en läroanstalt*. Det nationella målet gällde en tvist mellan en läroanstalt och en av dess studenter, som hade

¹⁴⁰ | Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal (EGT L 95, 1993, s. 29; svensk specialutgåva, område 15, volym 12, s. 169).

en skuld till läroanstalten för inskrivningsavgifter och kostnader för en studieresa. Parterna hade ingått ett avtal om återbetalning som föreskrev en dröjsmålsränta på 10 procent per år samt ersättning för indrivningskostnader.

Domstolen konstaterade att en nationell domstol som meddelar tredskodom, och som enligt nationell processrätt är behörig att ex officio pröva om det avtalsvillkor som ligger till grund för talan är förenligt med de nationella bestämmelser som hänför sig till grunderna för rättsordningen, även är skyldig att ex officio pröva huruvida det avtal som innehåller detta villkor omfattas av tillämpningsområdet för direktiv 93/13 och, i förekommande fall, huruvida det aktuella villkoret är oskäligt.

För det andra fick domstolen frågan om en läroanstalt som har slutit ett avtal med en av sina studenter om att underlätta betalningen av det belopp som denna student är skyldig med anledning av detta avtal ska anses utgöra en "näringsidkare" i den mening som avses i artikel 2 c i direktiv 93/13, med den följd att nämnda avtal omfattas av tillämpningsområdet för direktivet. Domstolen betonade att unionslagstiftaren avsett att ge begreppet näringsidkare en vid tolkning. Det är i själva verket ett funktionellt begrepp som kräver att det görs en bedömning av huruvida avtalsförhållandet ingår i en verksamhet som personen bedriver i näringsmässigt eller yrkesmässigt syfte. Domstolen fann att när en läroanstalt tillhandahåller en förmån som ett komplement till och som är underordnad undervisningen, agerar den i egenskap av "näringsidkare" i den mening som avses i direktiv 93/13.

Domen **Sziber** (C-483/16, [EU:C:2018:367](#)), meddelad den 31 maj 2018, gav domstolen tillfälle att uttala sig om *huruvida det är förenligt med artikel 7 i direktiv 93/13 att införa ytterligare processuella krav för att kunna bestrida oskäliga villkor i konsumentavtal*. Det nationella målet gällde en tvist mellan en privatperson och en ungersk bank angående en ansökan om fastställelse av att vissa villkor var oskäliga i ett kreditavtal som ingåtts i samband med ett bostadsköp – ett lån som utbetalats och återbetalats i ungerska forint (HUF) men som registrerats i schweiziska franc (CHF) i enlighet med den växelkurs som var i kraft på betalningsdagen.

Domstolen erinrade först om att unionsrätten inte harmoniserar förfarandena för bedömning av avtalsvillkor som påstås vara oskäliga. De omfattas således av medlemsstaternas interna rättsordningar. Bestämmelserna om dessa förfaranden får emellertid inte vara mindre förmånliga än de som avser liknande situationer som omfattas av nationell rätt (likvärdighetsprincipen) och de ska ge ett effektivt domstolsskydd i enlighet med artikel 47 i stadgan (effektivitetsprincipen).

Som en led i prövningen av om likvärdighetsprincipen hade iakttagits, erinrade domstolen om att införandet av ytterligare processuella krav för konsumenten som har rättigheter enligt unionsrätten inte i sig innebär att dessa processuella regler är mindre förmånliga för konsumenten. Frågan huruvida dessa krav uppfyllts ska nämligen bedömas med beaktande av de processuella bestämmelsernas funktion i förfarandet som helhet vid de olika nationella domstolarna samt med beaktande av hur förfarandet är utformat och bestämmelsernas särdrag.

Domstolen tolkade därför artikel 7 i direktiv 93/13 så, att den i princip inte utgör hinder för nationella bestämmelser i vilka det uppställs särskilda processuella krav, såsom dem som är i fråga i det nationella målet, med avseende på talan som väcks av konsumenter som har ingått ett låneavtal uttryckt i utländsk valuta som innehåller en bestämmelse om skillnad i växelkurs och/eller en bestämmelse som rör möjligheten till ensidig ändring, under förutsättning att ett fastställande av att villkoren i ett sådant avtal är oskäliga gör det möjligt att återställa den rättsliga och faktiska situation som konsumenten skulle ha befunnit sig i om dessa oskäliga villkor inte hade förelegat.

Vad slutligen gällde tillämpningsområdet för direktiv 93/13, konstaterade domstolen att det är tillämpligt även på situationer som inte innehåller gränsöverskridande inslag. Den påpekade att bestämmelser i unionslagstiftning som harmoniserar medlemsstaternas lagstiftning på ett visst rättsområde är tillämpliga trots att det är fråga om en rent intern situation i det nationella målet.

XVIII. Miljö

1. Skydd av den marina miljön¹⁴¹

I domen ***Bosphorus Queen Shipping*** (C-15/17, [EU:C:2018:557](#)), som meddelades den 11 juli 2018, ombads domstolen uttala sig om frågor bland annat angående *den unionsrättsliga tolkningen av artikel 220.6 i Förenta nationernas havsrättskonvention*¹⁴² och även *artikel 7.2 i direktiv 2005/35*.¹⁴³ I denna dom gavs domstolen tillfälle att för första gången förtydliga under vilka villkor en kuststat enligt unionsrätten får utöva sin behörighet inom sin exklusiva ekonomiska zon gentemot ett utländskt fartyg för att skydda den marina miljön, utan att otillbörligen inskränka den rätt till sjöfart som fastställs i nämnda konvention. Dessa frågor hade uppkommit inom ramen för en tvist mellan ett företag som ägde ett fartyg registrerat i Panama och Rajavartiolaitos (Gränsbevakningsväsendet, Finland), angående en oljeutsläppsavgift som Gränsbevakningsväsendet påfört företaget på grund av att det orsakat ett oljeutsläpp i Finlands exklusiva ekonomiska zon.

Domstolen fastställde inledningsvis att den var behörig att tolka havsrättskonventionen, då den undertecknats och godkänts av unionen, och således utgör dess bestämmelser en integrerad del av unionens rättsordning och är bindande för unionen.

Domstolen fann därefter att konventionens upphovsmän avsett att tillerkänna kuststaten rätten att vidta en särskilt sträng åtgärd dels när den överträdelse som begåtts av ett fartyg medför omfattande skada eller risk för omfattande skada för staten, dels när det föreligger klart objektiva bevis för att fartyget har begått en överträdelse och för överträdelsens konsekvenser. Angående bedömningen av svårighetsgraden av den menliga inverkan på kustsammanhängande tillgångar eller intressen i kuststaten, påpekade domstolen att hänsyn bland annat ska tas till den kumulativa karaktären av den menliga inverkan på dessa kustsammanhängande tillgångar och intressen, samt de ogynnsamma konsekvenser som utsläppen kan förutses orsaka för dessa tillgångar och intressen, mot bakgrund av inte enbart tillgängliga vetenskapliga rön, utan även av arten av de skadliga ämnen som utsläppen i fråga innehåller samt utsläppens volym, riktning, hastighet samt varaktigheten av spridningen av utsläppen.

¹⁴¹ | I detta avseende, se även dom av den 20 november 2018, ***kommissionen/rådet (AMP Antartique)*** (C-626/15 och C-659/16, [EU:C:2018:925](#)) under rubrik XIX.3. "Unionens externa befogenhet", i denna rapport.

¹⁴² | Förenta nationernas havsrättskonvention, som undertecknades i Montego Bay den 10 december 1982 och trädde i kraft den 16 november 1994 (Förenta nationernas traktatsamling, vol. 1833, 1834 och 1835, s. 3) (EGT L 179, 1998, s. 3). Konventionen godkändes på Europeiska gemenskapens vägnar genom rådets beslut 98/392/EG av den 23 mars 1998 om Europeiska gemenskapens ingående av Förenta nationernas havsrättskonvention av den 10 december 1982 och avtalet av den 28 juli 1994 om genomförande av del XI i denna konvention (EGT L 179, 1998, s. 1)

¹⁴³ | Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/35/EG av den 7 september 2005 om föroreningar förorsakade av fartyg och införandet av sanktioner för överträdelser (EUT L 255, 2005, s. 1), i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/123/EG av den 21 oktober 2009 (EUT L 280, 2009, s. 52).

Vad beträffar kuststatens möjlighet att i enlighet med internationell rätt vidta strängare åtgärder än de som anges i artikel 7.2 i direktiv 2005/35, slog domstolen fast att denna bestämmelse inte kan anses tillåta sådana åtgärder, vid äventyr av att annars rubba den rättvisa jämvikt som råder mellan intressena för stater i egenskap av kuststater och intressena för stater i egenskap av flaggstater.

2. Skyddsområden

Den 17 april 2018 meddelade domstolen (stora avdelningen) dom i målet **kommissionen/Polen (Białowieżaskogen)** (C-441/17, [EU:C:2018:255](#)), och biföll i sin helhet *den fördragsbrottstalan varigenom Republiken Polen ansågs ha underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt direktiven 92/43¹⁴⁴ och 2009/147¹⁴⁵ på grund av skogsbruksåtgärder som genomförts inom Natura 2000-området "Puszcza Białowieska", ett område av gemenskapsintresse och särskilt skyddsområde för fåglar, av det skälet att dessa åtgärder skulle leda till att en del av området försvann.*

Med avseende på direktiv 92/43 påpekade domstolen att en plan eller ett projekt inom ett skyddat område endast får godkännas i den mening som avses i artikel 6.3 i det direktivet under förutsättning att behöriga myndigheter, vid tidpunkten för beslutet att tillåta det aktuella projektet, har försäkrat sig om att planen eller projektet inte kommer att ha en bestående skadlig inverkan på det berörda området. I det aktuella målet konstaterade domstolen att i avsaknad av tillgång till samtliga relevanta uppgifter för att kunna bedöma konsekvenserna av de aktuella åtgärderna för aktivt skogsbruk på det berörda området, hade de polska myndigheterna inte genomfört en lämplig bedömning av dessa konsekvenser innan de antog sina beslut om att bevilja tillstånd till projektet, och följaktligen hade de inte uppfyllt sina skyldigheter enligt artikel 6.3 första meningen i direktiv 92/43. För att styrka att ett åsidosättande av artikel 6.3 andra meningen i direktiv 92/43 är för handen är kommissionen – i enlighet med försiktighetsprincipen, som utgör en del av nämnda bestämmelse – inte skyldig att bevisa att det finns ett orsakssamband mellan de aktuella åtgärderna och en skada på livsmiljöer och arter, utan det är tillräckligt att kommissionen visar att det är sannolikt eller att det finns en risk för att dessa åtgärder kommer att medföra sådan skada. Härvidlag ansågs åtgärder för aktivt skogsbruk, bestående i att avlägsna och avverka ett stort antal träd inom Natura 2000-området, vara av sådan beskaffenhet att de riskerade att varaktigt äventyra de ekologiska särdragen inom det aktuella området, eftersom de ofrånkomligen kunde leda till att skyddade livsmiljöer och arter inom detta område delvis försvinner eller förstörs och inte kan återskapas. Domstolen erinrade slutligen om att iakttagande av artikel 12.1 a och d i direktiv 92/43 innebär att medlemsstaterna ska vidta konkreta och specifika skyddsåtgärder.

Därefter påpekade domstolen, angående direktiv 2009/147, att det direktivet uppställer ett förbud mot att avsiktligt förstöra eller skada bon och ägg till fågelarter som omnämns i bilaga I till direktivet, mot att bortföra dessa fåglars bon, samt mot att avsiktligen störa dem, i den mån dessa störningar inte saknar betydelse för att uppnå syftet med direktivet. I detta avseende fann domstolen att de aktuella besluten från de polska myndigheterna, vilkas genomförande ofrånkomligen skulle leda till att häcknings- och rastplatser för de berörda fågelarterna skadades eller förstördes, inte innehöll några konkreta och specifika skyddsåtgärder som skulle göra det möjligt att både se till att beslutens respektive tillämpningsområde inte omfattade avsiktliga ingrepp som påverkade dessa fåglars liv och livsmiljöer, och att ovannämnda förbud verkligen efterlevdes.

144| Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (EGT L 206, 1992, s. 7; svensk specialutgåva, område 15, volym 11, s. 114), i dess lydelse enligt rådets direktiv 2013/17/EU av den 13 maj 2013 (EUT L 158, 2013, s. 193)

145| Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar (EUT L 20, 2010, s. 7), i dess lydelse enligt rådets direktiv 2013/17/EU av den 13 maj 2013, (EUT L 158, 2013, s. 193).

3. Utsättning av genetiskt modifierade organismer i miljön

Den 25 juli 2018, i domen *Confédération paysanne m.fl.* (C-528/16, [EU:C:2018:583](#)), uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om huruvida *organismer som framställts genom mutagenes omfattas av tillämpningsområdet för direktiv 2001/18 om genetiskt modifierade organismer (GMO)*¹⁴⁶, och om villkoren för att uppta sådana organismer i den gemensamma sortlistan för arter av lantbruksväxter, vilken inrättats genom direktiv 2002/53¹⁴⁷. I det aktuella målet hade en fransk jordbruksförening och åtta sammanslutningar med syfte att skydda miljön och sprida information om riskerna med genetiskt modifierade organismer, yrkat att den hänskjutande domstolen skulle ogiltigförklara den franske premiärministerns beslut om avslag på deras begäran om upphävande av en nationell bestämmelse som föreskrev att organismer som framställts genom mutagenes undantogs från de krav som uppställs i GMO-direktivet.

Domstolen fann först att GMO-direktivet ska tolkas så, att organismer som framställts med hjälp av metoder för mutagenes ska betraktas som genetiskt modifierade organismer i den mening som avses i det direktivet, eftersom metoder för mutagenes förändrar det genetiska materialet i en organism på ett sätt som inte sker naturligt. Däremot omfattas inte sådana organismer som framställts med hjälp av metoder för mutagenes vilka på vedertaget sätt har använts i ett antal tillämpningar, och vilka under en längre tid inte har visat sig medföra säkerhetsproblem, av direktivets tillämpningsområde. I det senare avseendet framhöll domstolen emellertid att i den mån unionslagstiftaren inte har reglerat sistnämnda organismer, har medlemsstaterna möjlighet att fastställa det regelverk som gäller för dessa genom att, med iakttagande av unionsrätten, framför allt bestämmelserna om fri rörlighet för varor i artiklarna 34–36 FEUF, föreskriva att de skyldigheter som följer av GMO-direktivet eller andra skyldigheter ska gälla även för dessa organismer.

Frågan huruvida GMO-direktivet är tillämpligt på organismer som framställts genom sådana metoder för mutagenes som har uppstått efter det att direktivet antogs besvarade domstolen därefter jakande. Det är nämligen sannolikt att de risker som är förknippade med användningen av dessa nya metoder för mutagenes liknar dem som är förknippade med produktion och spridning av genetiskt modifierade organismer som framställts med hjälp av transgenetik, eftersom direkt modifiering av det genetiska materialet i en organism genom mutagenes åstadkommer samma verkan som införandet av en främmande gen i organismen (transgenetik), och dessa nya metoder gör det möjligt att skapa nya genetiskt modifierade sorter i en takt och i en omfattning som inte kan jämföras med dem som följer av användningen av traditionella metoder för mutagenes. Med hänsyn till dessa liknande risker ska organismer som framställts genom nya metoder för mutagenes, vilka skulle kunna äventyra GMO-direktivets ändamål bestående i att undvika negativa effekter på människors hälsa och på miljön, samt åsidosätta den försiktighetsprincip som direktivet syftar till att genomföra, inte omfattas av tillämpningsområdet för GMO-direktivet.

Domstolen fann slutligen att de organismer som har framställts genom mutagenes och som omfattas av GMO-direktivet visserligen måste uppfylla det villkor som föreskrivs i direktiv 2002/53, nämligen att en genetiskt modifierad sort får införas i "den gemensamma sortlistan för arter av lantbruksväxter, vars utsäde eller plantor får saluföras", endast under förutsättning att alla lämpliga åtgärder har vidtagits för att undvika negativa effekter på människors hälsa och på miljön, men detta krav gäller inte med avseende på sorter som har framställts med hjälp av metoder för mutagenes vilka på vedertaget sätt har använts i ett antal tillämpningar, och vilka under en längre tid inte har visat sig medföra säkerhetsproblem. Det skulle nämligen vara ologiskt

¹⁴⁶ Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/18/EG av den 12 mars 2001 om avsiktlig utsättning av genetiskt modifierade organismer i miljön och om upphävande av rådets direktiv 90/220/EEG (EGT L 106, 2001, s. 1).

¹⁴⁷ Rådets direktiv 2002/53/EG av den 13 juni 2002 om den gemensamma sortlistan för arter av lantbruksväxter (EGT L 193, 2002, s. 1), i ändrad lydelse enligt Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1829/2003 av den 22 september 2003 (EUT L 268, 2003, s. 1).

att kräva att genetiskt modifierade sorter i den mening som avses i direktiv 2002/53, ska omfattas av sådana skyldigheter rörande utvärdering av de risker för hälsa och miljö som dessa sorter uttryckligen undantas från genom GMO-direktivet.

4. Århuskonventionen

I domen **North East Pylon Pressure Campaign och Sheehy** (C-470/16, [EU:C:2018:185](#)), meddelad den 15 mars 2018, besvarade domstolen tolkningsfrågor om huruvida *rättsmedlen för allmänhetens rätt att delta beslutsprocessen, som säkerställs i artikel 9 i Århuskonventionen*¹⁴⁸ och i artikel 11 i direktiv 2011/92, var effektiva¹⁴⁹. I det aktuella målet invände parterna mot tilldelade kostnader sedan de fått avslag på sin ansökan om att få väcka talan mot ett preliminärt tillståndsförfarande angående uppförandet av kraftledningsstolpar med högspänningskablar, vilket var avsett att sammankoppla elnäten på Irland och Nordirland. Den nationella domstolen avslog ansökan om tillstånd att väcka talan av det skälet att ansökan hade getts in för tidigt, då den irländska överklagandenämnden för planärenden vid den tidpunkten inte hade antagit något slutligt beslut om preliminärt tillstånd. Klaganden hade förpliktats att ersätta kostnader som översteg 500 000 EUR.

Domstolen konstaterade för det första att artikel 11.4 i direktiv 2011/92 ska tolkas så, att kravet på att vissa rättsliga förfaranden inte får vara oöverkomligt kostsamma är tillämpligt på ett domstolsförfarande som syftar till att avgöra huruvida en talan mot ett tillståndsförfarande kan tillåtas, i synnerhet då medlemsstaten inte har fastställt i vilket skede talan kan väckas.

Domstolen fann för det andra att när en sökande har åberopat både grunder som avser en felaktig tillämpning av bestämmelserna om allmänhetens deltagande i beslutsprocesser i miljöfrågor och grunder som avser felaktig tillämpning av andra bestämmelser, är kravet på att vissa rättsliga förfaranden enligt artikel 11.4 i direktiv 2011/92 inte får vara oöverkomligt kostsamma enbart tillämpligt på kostnader hänförliga till den del av talan som omfattas av bestämmelserna om allmänhetens deltagande.

Angående de kostnader som hänförs till den del av talan som omfattas av nationell miljölagstiftning, tolkade domstolen artikel 9.3 och 9.4 i Århuskonventionen så, att för att säkerställa ett effektivt domstolsskydd inom de områden som omfattas av unionens miljölagstiftning, är kravet på att vissa rättsliga förfaranden inte får vara oöverkomligt kostsamma tillämpligt även på de delar av förfarandet som eftersträvar att nationell miljö rätt ska efterlevas. Även om dessa bestämmelser inte har direkt effekt, ankommer det likväl på den nationella domstolen att tolka den interna processrätten på ett sätt som, i möjligaste mån, är förenligt med de bestämmelserna.

Domstolen slog slutligen fast att en medlemsstat inte kan föreskriva undantag från kravet på att rättsliga förfaranden inte får vara oöverkomligt kostsamma, enligt artikel 9.4 i Århuskonventionen och artikel 11.4 i direktiv 2011/92, även för det fall att talan bedöms sakna grund eller har gjorts mot bättre vetande, eller det inte finns något orsakssamband mellan den påstådda överträdelsen av nationell miljö rätt och en miljöskada.

148| Konventionen om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor, som undertecknades i Århus den 25 juni 1998 och godkändes på Europeiska gemenskapens vägnar genom rådets beslut 2005/370/EG av den 17 februari 2005 (EUT L 124, 2005, s. 1)

149| Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/92/EU av den 13 december 2011 om bedömning av inverkan på miljön av vissa offentliga och privata projekt (EUT L 26, 2012, s. 1).

I domen som meddelades den 4 september 2018 i målet **ClientEarth/kommissionen** (C-57/16 P, [EU:C:2018:660](#)), biföll domstolen (stora avdelningen) ClientEarths överklagande av en dom från tribunalen¹⁵⁰, varigenom tribunalen hade ogillat klagandens talan med yrkande om ogiltigförklaring av *kommissionens beslut om att neka tillgång till den konsekvensbedömningsrapport som denna institution upprättat för genomförandet av pelaren 'tillgång till rättslig prövning' i Århuskonventionen, och till kommissionens miljökonsekvensbedömning för översyn av unionens regelverk för miljökontroll och miljöövervakning på nationell nivå och unionsnivå*. Tribunalen ansåg att eftersom utlämnandet av de omtvistade handlingarna riskerade att undergräva kommissionens beslutsförfarande för att utarbeta ett politiskt förslag, omfattades dessa handlingar av en allmän presumtion för sekretess, och att dessa handlingar dessutom ingick i samma kategori.

Domstolen erinrade först om vikten av öppenhet i lagstiftningsförfarandet, och konstaterade att även om kommissionen själv inte agerar i egenskap av lagstiftare, är denna institution en viktig aktör i detta förfarande. De aktuella miljökonsekvensbedömningarna, som genomförts i syfte att eventuellt anta lagstiftningsinitiativ, utgjorde ett centralt redskap för att säkerställa att kommissionens initiativ och unionens lagstiftning utarbetades utifrån öppen, fullständig och väl avvägd information. Med hänsyn till sitt föremål ingick således dessa handlingar bland de som avses i artikel 12.2 i förordning nr 1049¹⁵¹, vilka det ska beredas större tillgång till. Då dessa handlingar även innehöll miljöinformation i den mening som avses i förordning nr 1367/2006¹⁵², framhöll domstolen om att det undantag för skydd av beslutsförfarandet som föreskrivs i artikel 4.3 första stycket i förordning nr 1049/2001 skulle tolkas och tillämpas ännu striktare.

Domstolen ifrågasatte därefter den allmänna presumtion som erkännts i tribunalens dom. Domstolen fann således att även om kommissionen bör åtnjuta ett utrymme för egen reflektion för att kunna besluta om olika politiska val som måste göras och om att eventuellt lägga fram förslag, så saknade tribunalen likväl stöd för sin uppfattning att det – för att skydda kommissionens initiativrätt enligt artikel 17.1 och 17.3 FEU och för att bevara denna institutions möjlighet att med fullständig oavhängighet utöva denna initiativrätt enbart med beaktande av allmänintresset – i princip krävdes att handlingar som upprättats inom ramen för en miljökonsekvensbedömning rent generellt kan förbli hemliga fram till dess nämnda institution har antagit ett sådant beslut.

¹⁵⁰ | Tribunalens dom av den 13 novembre 2015, **ClientEarth/kommissionen** (T-424/14 och T-425/14, [EU:T:2015:848](#)).

¹⁵¹ | Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1049/2001 av den 30 maj 2001 om allmänhetens tillgång till Europaparlamentets, rådets och kommissionens handlingar (EGT L 145, 2001, s. 43).

¹⁵² | Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1367/2006 av den 6 september 2006 om tillämpning av bestämmelserna i Århuskonventionen om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor på gemenskapens institutioner och organ (EUT L 264, 2006, s. 13).

XIX. Internationella avtal

1. Tolkning av ett internationellt avtal

I domen **Western Sahara Campaign UK** (C-266/16, [EU:C:2018:118](#)), meddelad den 27 februari 2018, ombads domstolen (stora avdelningen) att uttala sig om en begäran om förhandsavgörande avseende giltigheten av två förordningar¹⁵³ om godkännande och genomförande av avtalet om fiskepartnerskap mellan Europeiska gemenskapen och Konungariket Marocko,¹⁵⁴ samt protokollet om fastställande av de fiskemöjligheter som avses i avtalet.¹⁵⁵ En organisation med syfte att främja erkännandet av Sahrawi-folkets rätt till självbestämmande ifrågasatte giltigheten av dessa rättsakter, med motiveringen att partnerskapsavtalet och dess protokoll gjorde det möjligt att utnyttja naturresurser som härrör från vatten som gränsar till Västsaharas territorium.

Domstolen erinrade först om att den, utan undantag, är behörig att tolka unionsrätten och uttala sig om giltigheten av rättsakter som antagits av unionens institutioner. Domstolen påpekade i detta avseende att internationella avtal som ingås av unionen utgör rättsakter som beslutats av unionens institutioner, att sådana avtal måste vara fullständigt förenliga med fördragen, att de utgör en integrerad del av unionens rättsordning, och unionen är således skyldig att utöva sin befogenhet med iakttagande av internationell rätt i sin helhet. Domstolen är därmed behörig att, såväl inom ramen för en talan om ogiltigförklaring som en begäran om förhandsavgörande, pröva huruvida ett internationellt avtal som ingåtts av unionen är förenligt med fördragen och med de regler i internationell rätt som binder unionen. Med hänsyn härtill är de internationella avtal som unionen ingår bindande inte endast för institutionerna, i enlighet med artikel 216.2 FEUF, utan även för tredjeländer som är parter i dessa avtal, och en begäran om förhandsavgörande avseende giltigheten av ett internationellt avtal ska förstås så, att den inte avser avtalet i sig, utan den rättsakt varigenom unionen har ingått avtalet, men vid en kontroll av rättsaktens giltighet kan hänsyn likväl tas till det aktuella internationella avtalets innehåll.

Därefter påpekade domstolen, angående den grund för ogiltighet som sökanden i det nationella målet åberopat, att det framgår av artikel 11 i partnerskapsavtalet att det är tillämpligt på "Marockos territorium och i vatten som lyder under Marockos jurisdiktion". Dessutom anges i artikel 2 a att med begreppet "Marockos fiskezon" avses "de vatten över vilka Konungariket Marocko utövar suveräna rättigheter eller jurisdiktion". Enligt avtalet definieras således Marockos territorium så, att det avser det geografiska område i vilket Konungariket Marocko utövar de befogenheter som ges till suveräna stater enligt folkrätten, vilket utesluter alla andra territorier, såsom Västsahara. Under dessa omständigheter omfattas inte Västsahara av Marockos territorium, och det skulle strida mot ett flertal allmänna folkrättsliga regler som är tillämpliga på förhållandet

153| Rådets förordning (EG) nr 764/2006 av den 22 maj 2006 om ingående av ett partnerskapsavtal om fiske mellan Europeiska gemenskapen och Konungariket Marocko (EUT L 141, 2006, s. 1), rådets beslut 2013/785/EU av den 16 december 2013 om ingående, på Europeiska unionens vägnar, av protokollet mellan Europeiska unionen och Konungariket Marocko om fastställande av de fiskemöjligheter och den ekonomiska ersättning som föreskrivs i partnerskapsavtalet om fiske mellan Europeiska unionen och Konungariket Marocko (EUT L 349, 2013, s. 1), rådets förordning (EU) nr 1270/2013 av den 15 november 2013 om fördelning av fiskemöjligheter inom ramen för protokollet mellan Europeiska unionen och Konungariket Marocko om fastställande av de fiskemöjligheter och den ekonomiska ersättning som föreskrivs i partnerskapsavtalet om fiske mellan Europeiska unionen och Konungariket Marocko (EUT L 328, 2013, s. 40).

154| EUT L 141, 2006, s. 4.

155| Protokoll mellan Europeiska unionen och Konungariket Marocko om fastställande av de fiskemöjligheter och den ekonomiska ersättning som avses i avtalet om fiskepartnerskap mellan Europeiska unionen och Konungariket Marocko (EUT L 328, 2013, s. 2).

mellan unionen och Konungariket Marocko, och som domstolen tidigare identifierat i sin dom av den 21 december 2016, *rådet/Front Polisario* (C-104/16 P, [EU:C:2016:973](#)), att inkludera Västsahara i detta territorium.

Gällande de vatten över vilka Konungariket Marocko utövar suveräna rättigheter eller jurisdiktion, konstaterade domstolen på samma sätt att de vatten kuststaten har rätt att utöva sin suveränitet eller jurisdiktion över, i enlighet med havsrättskonventionen, begränsas till vatten som gränsar till dess territorium och ingår i dess territorialhav eller dess ekonomiska zon. Mot bakgrund av att Västsaharas territorium inte är en del av Konungariket Marockos territorium, ska de vatten över vilka Konungariket Marocko utövar suveräna rättigheter eller jurisdiktion inte anses omfatta de angränsande vattnen till Västsaharas territorium, och följaktligen omfattas inte sistnämnda vatten av tillämpningsområdet för partnerskapsavtalet.

Angående protokollet noterade domstolen slutligen att även om det inte innehåller någon särskild bestämmelse som fastställer dess geografiska tillämpningsområde, förekommer uttrycket "Marockos fiskezon", som också återfinns i partnerskapsavtalet, i ett flertal av protokollets bestämmelser. Detta uttryck ska förstås så, att det avser de vatten över vilka Konungariket Marocko utövar suveräna rättigheter eller jurisdiktion i den mening som avses i partnerskapsavtalet, vilket innebär att inte heller protokollet omfattar de angränsande vattnen till Västsaharas territorium.

Eftersom varken partnerskapsavtalet eller det tillhörande protokollet befunnits vara tillämpliga på de angränsande vattnen till Västsaharas territorium, drog domstolen följaktligen slutsatsen att det inte hade framkommit någon omständighet som kunde påverka giltigheten av de unionsrättsakter varigenom partnerskapsavtalet och protokollet hade ingåtts.

2. Inrättande av en skiljedomstol genom ett internationellt avtal

I domen *Achmea* (C-284/16, [EU:C:2018:158](#)), meddelad den 6 mars 2018, ombads domstolen uttala sig om huruvida en skiljedomsklausul i ett bilateralt investeringsavtal som ingåtts 1991 mellan det dåvarande Tjeckoslovakien och Konungariket Nederländerna var förenlig med artiklarna 18 FEUF, 267 FEUF och 344 FEUF. I målet vid den nationella domstolen hade Republiken Slovakien, som efterträtt Tjeckoslovakien beträffande rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till följd av upplösningen av det landet, väckt talan vid tyska domstolar med yrkande om ogiltigförklaring av en dom som en skiljedomstol meddelat med stöd av nämnda skiljedomsklausul.

Domstolen erinrade inledningsvis om att det framgår av fast rättspraxis att ett internationellt avtal inte kan inkräkta på den befogenhetsordning som slagits fast i fördragen och därmed inte heller på autonomi i unionens rättsordning, vars efterlevnad säkerställs av domstolen. I enlighet med artikel 344 FEUF har medlemsstaterna nämligen förbundit sig att inte lösa tvister om tolkningen eller tillämpningen av fördragen på annat sätt än som bestämts genom fördragen.

Unionsrätten kännetecknas dessutom av att den härrör från en autonom källa, det vill säga fördragen, av att den har företräde framför medlemsstaternas rättsordningar och av att en rad bestämmelser som är tillämpliga på medlemsstaterna och deras medborgare har direkt effekt. Dessa särdrag har gett upphov till ett strukturerat nätverk av principer, regler och rättsförhållanden som är beroende av varandra och som är ömsesidigt förpliktande för unionen själv och dess medlemsstater liksom för medlemsstaterna sinsemellan. För att säkerställa att dessa särdrag bevaras har det genom fördragen inrättats ett domstolssystem som är avsett att garantera att unionsrätten tolkas på ett konsekvent och enhetligt sätt, genom att i enlighet med artikel 19 FEU ge de nationella domstolarna och EU-domstolen i uppgift att säkerställa att unionsrätten tillämpas fullt ut i samtliga medlemsstater och att säkerställa domstolsskyddet för enskildas rättigheter enligt denna rättsordning. Med hänsyn till unionsrättens beskaffenhet och dess ovannämnda särdrag, måste

unionsrätten anses utgöra både en del av gällande rätt i alla medlemsstater och en rätt som härrör från ett internationellt avtal mellan medlemsstaterna. Härav följer att den skiljedomstol som inrättats genom ovan nämnda klausul, i förekommande fall, kan komma att tolka och tillämpa unionsrätten.

Domstolen ansåg emellertid att denna skiljedomstol inte var en del av domstolssystemet i Nederländerna eller Slovakien, av det skälet att dess jurisdiktion utgjorde ett undantag i förhållande till domstolarna i de båda medlemsstaterna. Denna skiljedomstol kunde därför inte anses vara en domstol i en medlemsstat i den mening som avses i artikel 267 i EUF-fördraget, eller en gemensam domstol för flera medlemsstater, såsom Beneluxdomstolen, och den var således inte behörig att begära förhandsavgöranden från EU-domstolen. Med hänsyn till att de skiljedomar som meddelades av skiljedomstolen var slutliga och inte kunde överklagas till en nationell domstol, skulle det bilaterala investeringsavtalet dessutom anses ha inrättat en mekanism för att lösa tvister som kunde innebära att dessa tvister avgjordes på ett sätt som inte säkerställer unionsrättens fulla verkan, trots att de kan avse tolkningen eller tillämpningen av unionsrätten, och utan att EU-domstolen har möjlighet att, vid behov, meddela ett förhandsavgörande. Under dessa omständigheter fann domstolen att skiljedomsklausulen i avtalet undergräver unionsrättens autonomi och att den stred mot artiklarna 267 FEUF och 344 FEUF.

3. Unionens externa befogenheter

Genom dom av den 4 september 2018, **kommissionen/rådet (Avtal med Kazakstan)** (C-244/17, [EU:C:2018:662](#)), ogiltigförklarade domstolen (stora avdelningen) *beslut 2017/477*¹⁵⁶ om den ståndpunkt som ska intas på unionens vägnar i det samarbetsråd som inrättats genom partnerskaps- och samarbetsavtalen med Kazakstan.¹⁵⁷ Sedan kommissionen, tillsammans med unionens höga representant för utrikes frågor och säkerhetspolitik, antagit ett förslag till beslut med artikel 218.9 FEUF jämförd med artikel 37 FEU som förfarandemässig rättslig grund, och med artiklarna 207 och 209 FEUF som materiellt rättslig grund, hade rådet slutligen, enhälligt, antagit beslutet och därvid lagt till artikel 31.1 FEU som rättslig grund. I den artikeln föreskrivs att besluten enligt avdelning V kapitel 2 i EU-fördraget, som innehåller särskilda bestämmelser om den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken (Gusp), ska fattas med enhällighet om det inte i det kapitlet föreskrivs annorlunda. Kommissionen bestred denna rättsliga grund vid domstolen.

Domstolen ansåg att ett beslut varigenom rådet fastställer den ståndpunkt som ska intas på unionens vägnar i ett organ som inrättats genom ett avtal med stöd av artikel 218.9 FEUF och som endast gäller Gusp i princip måste antas med enhällighet, i enlighet med artikel 218.8 andra stycket FEUF. Om ett sådant beslut däremot innehåller flera beståndsdelar eller har flera målsättningar, varav vissa avser Gusp, ska den tillämpliga omröstningsregeln för beslutets antagande bestämmas med hänsyn till dess huvudsakliga eller avgörande målsättning eller beståndsdel.

I det aktuella fallet fann domstolen att även om partnerskapsavtalet i fråga hade ett visst samband med Gusp, kunde det likväl inte anses tillräckligt för att det skulle krävas att den rättsliga grunden för beslutet om undertecknande på Europeiska unionens vägnar och om provisorisk tillämpning av avtalet skulle omfatta artikel 37 FEU. För det första gäller nämligen de flesta bestämmelserna i detta avtal unionens gemensamma

¹⁵⁶ Rådets beslut (EU) 2017/477 av den 3 mars 2017 om den ståndpunkt som ska intas på Europeiska unionens vägnar i det samarbetsråd som inrättats inom ramen för det fördjupade partnerskaps- och samarbetsavtalet mellan Europeiska unionen och dess medlemsstater, å ena sidan, och Republiken Kazakstan, å andra sidan, vad gäller samarbetsrådets, samarbetskommitténs, de specialiserade underkommittéernas och andra organs arbetsarrangemang (EUT L 73, 2017, s. 15). Beslutet upphävt.

¹⁵⁷ Fördjupat partnerskaps- och samarbetsavtal mellan Europeiska unionen och dess medlemsstater, å ena sidan, och Republiken Kazakstan, å andra sidan (EUT L 29, 2016, s.3).

handelspolitik och dess samarbetspolitik för utvecklingen av densamma. För det andra ger de bestämmelser i partnerskapsavtalet som har samband med Gusp endast uttryck för de avtalande parternas förklaringar om målen med samarbetet och de ämnen som samarbetet ska inrikta sig på, utan att ange de konkreta formerna för hur detta samarbete ska genomföras. Domstolen drog följaktligen slutsatsen att rådet inte hade fog för att lägga till artikel 31.1 FEU som rättslig grund för beslut 2017/477 och anta detta beslut enligt röstningsreglerna om enhällighet.

I de förenade målen som resulterade i domen **kommissionen/rådet (AMP Antarctique)** (C-626/15 och C-659/16, [EU:C:2018:925](#)), meddelad den 20 november 2018, ombads domstolen (stora avdelningen) att uttala sig om *problematiken avseende fördelningen av medlemsstaternas och unionens befogenhet att anta beslut i ett internationellt organ, på området för fastställandet av den gemensamma fiskeripolitiken och miljöpolitiken*. I det aktuella fallet ogillade domstolen kommissionens talan, i dess helhet, med yrkande om ogiltigförklaring dels av det beslut av rådet som framgick av slutsatserna från ordföranden för Ständiga representanternas kommitté (Coreper) av den 11 september 2015, i den del det genom beslutet hade godkänts att ett diskussionsdokument beträffande ett framtida förslag om inrättande av ett marint skyddsområde i Weddellhavet skulle läggas fram, på både unionens och medlemsstaternas vägnar, för kommissionen för bevarande av marina levande tillgångar i Antarktis (nedan kallad CAMLR-kommissionen), dels rådets beslut av den 10 oktober 2016, i den del det genom beslutet hade godkänts att tre förslag om inrättande av marina skyddsområden och ett förslag om inrättande av särskilda områden skulle läggas fram för CAMLR-kommissionen, på både unionens och medlemsstaternas vägnar. I motsats till rådet och medlemsstaterna, ansåg kommissionen att inrättandet av marina skyddsområden inte utgjorde en marin skyddsåtgärd som omfattades av miljöpolitiken, och därmed av ett område med delade befogenheter, utan en åtgärd för bevarande av havets biologiska resurser inom ramen för den gemensamma fiskeripolitiken, som omfattas av unionens exklusiva befogenheter och inte ger medlemsstaterna möjlighet att agera vid sidan av unionens institutioner.

Angående frågan huruvida talan kunde tas upp till prövning i mål C-626/15, slog domstolen fast att Corepers uppgift att förbereda rådets arbete och utföra de uppdrag som den getts av rådet visserligen inte ger den befogenhet att anta beslut som enligt fördragen ska antas av rådet, men eftersom unionen är en union grundad på rättsstatsprincipen, måste en akt som antagits av Coreper emellertid kunna bli föremål för en lagenlighetsprövning, när akten i sig är avsedd att ha rättsverkningar och därför går utöver ramen för denna förberedande och verkställande uppgift.

Beträffande den rättsliga grunden erinrade domstolen därefter om att den ska bestämmas på grundval av objektiva omständigheter, däribland det sammanhang som besluten ingår i samt deras syfte och innehåll, om det vid prövningen av en unionsrättsakt visar sig att den har flera syften eller flera beståndsdelar, och om ett av dessa syften eller en av dessa beståndsdelar kan identifieras som det – eller den – huvudsakliga eller dominerande, medan de övriga endast är av underordnad betydelse, ska rättsakten ha en enda rättslig grund, nämligen den som motsvarar detta syfte eller denna huvudsakliga beståndsdel. Gällande omfattningen av unionens exklusiva befogenhet i fråga om bevarande av havets biologiska resurser enligt artikel 3.1 d FEUF, ansåg domstolen att den artikeln endast avser sådana åtgärder för bevarande av havets biologiska resurser som görs inom ramen för den gemensamma fiskeripolitiken och som därmed inte kan åtskiljas från denna. Det är således endast för det fall att åtgärder för bevarande av havets biologiska resurser vidtas inom denna ram som de omfattas av unionens exklusiva befogenhet, och följaktligen undantas från den befogenhet som delas mellan unionen och medlemsstaterna på områdena för jordbruk och fiskeri. I förevarande fall fann domstolen att fiskeriregleringen endast föreföll vara ett syfte av underordnad betydelse i diskussionsdokumentet och de föreslagna åtgärderna. Eftersom miljöskyddet utgjorde denna handlings och dessa åtgärders huvudsakliga syfte och beståndsdel, omfattades de angripna besluten inte av unionens exklusiva befogenhet enligt artikel 3.1 d FEUF, utan av den befogenhet som den i princip delar med medlemsstaterna i fråga om miljöskydd enligt artikel 4.2 e FEUF.

Med avseende på den grund som kommissionen åberopat i andra hand, varigenom kommissionen klandrade rådet för att ha åsidosatt unionens exklusiva befogenhet av det skälet att de omtvistade besluten kunde påverka gemensamma regler eller ändra räckvidden för dessa i den mening som avses i artikel 3.2 FEUF, fann domstolen att, för att värna om den ändamålsenliga verkan av den bestämmelsen, ska den tolkas så, att den, trots att det i dess ordalydelse endast nämns ingående av ett internationellt avtal, även är tillämplig i tidigare led, vid förhandlingar om ett sådant avtal, och i senare led, när ett organ som inrättats genom avtalet ska anta åtgärder för att genomföra detta. Domstolen erinrade även om att det finns en risk för påverkan eller ändring av räckvidden för gemensamma regler, vilken kan motivera att unionen tillerkänns exklusiv extern befogenhet, särskilt när de internationella åtagandena avser ett område som redan i stor utsträckning regleras av sådana regler, eller när de aktuella internationella åtagandena, utan att de behöver strida mot unionens gemensamma regler, kan inverka på innebörden, räckvidden och verkan av dessa regler. Domstolen erinrade likväl om att det ankommer på den berörda parten att anföra omständigheter som visar att den exklusiva karaktären hos unionens externa befogenhet, som parten avser att göra gällande, har åsidosatts, och ansåg att i förevarande fall hade kommissionen inte anfört några sådana omständigheter. Domstolen konstaterade i synnerhet att tillämpningsområdet för de aktuella internationella åtagandena inte kunde anses omfattas "i stor utsträckning" av tillämpningsområdet för de ifrågavarande unionsrättsakterna.¹⁵⁸ Beträffande den risk för påverkan som kommissionen åberopat, fann domstolen dessutom att kommissionen inte hade lämnat tillräckliga uppgifter om beskaftenheten av denna risk, då det vore oförenligt med internationell rätt, i det särskilda sammanhang som systemet med konventioner rörande Antarktis utgör, för unionen att utöva sin externa behörighet utan medverkan av medlemsstaterna.

Domstolen slog slutligen fast att möjligheten för unionen att ensidigt utöva extern befogenhet som delas med medlemsstaterna, ett spørsmål som behandlats i senaste rättspraxis, inte gjorde sig gällande i förevarande fall. Domstolen framhöll härvidlag att det framgår av fast rättspraxis att ett sådant utövande måste ske med iakttagande av internationell rätt. Att tillåta unionen att i CAMLR-kommissionen använda sig av sin möjlighet att på ett område med delad befogenhet agera utan medverkan av medlemsstaterna, trots att vissa av dessa, till skillnad från unionen, har ställning som konsultativa parter i Antarktisfördraget, skulle, med hänsyn till den särskilda ställning som Canberra-konventionen har i systemet med konventioner rörande Antarktis, riskera att undergräva dessa konsultativa parters ansvar och befogenheter, vilket skulle kunna försvaga nämnda konventionssystemets inre sammanhang och, i slutänden, strida mot relevanta bestämmelser i Canberra-konventionen.

¹⁵⁸ I förevarande fall, rådets beslut 13908/1/09 REV 1 av den 19 oktober 2009 om den ståndpunkt som ska intas på unionens vägnar i CAMLR-kommissionen för perioden 2009–2014, ersatt, för perioden 2014–2019, av rådets beslut 10840/14 av den 11 juni 2014, rådets förordning (EG) nr 600/2004 av den 22 mars 2004 om fastställande av vissa tekniska åtgärder för fiskeriverksamhet i det område som omfattas av konventionen om bevarande av marina levande tillgångar i Antarktis (EUT L 97, 2004, s. 1), och rådets förordning (EG) nr 601/2004 av den 22 mars 2004 om fastställande av vissa kontrollåtgärder för fiskeriverksamhet i det område som omfattas av konventionen om bevarande av marina levande tillgångar i Antarktis och om upphävande av förordningarna (EEG) nr 3943/90, (EG) nr 66/98 och (EG) nr 1721/1999 (EUT L 97, 2004, s. 16).

C | VERKSAMHETEN VID DOMSTOLENS KANSLI ÅR 2018

Av Marc-André GAUDISSERT, biträdande justitiesekreterare

Inom en flerspråkig rättskipande institution som Europeiska unionens domstol har kansliet en särskild ställning och fullgör en mängd uppgifter av olika slag. Kansliet utgör nämligen länken mellan domstolarna i medlemsstaterna och parternas företrädare, å ena sidan, och institutionen med ledamöternas kabinett och tjänsteavdelningar, å andra sidan. Men kansliet har naturligtvis först och främst till uppgift att säkerställa att förfarandena genomförs smidigt och effektivt och att administrera akterna i målen. Kansliets arbete sträcker sig från det att den inlägga genom vilken målet anhängiggörs antecknas i dagboken till dess att domstolens avgörande i målet delges parterna eller den nationella domstol som framställt begäran om förhandsavgörande.

Antalet inkomna och avgjorda mål påverkar således direkt kansliets arbetsbörda och dess kapacitet att hantera de många utmaningar det ställs inför. Dessa utmaningar avser både strävan efter att säkerställa en optimal ärendehantering och genomföra digitaliseringen av målens handläggning i en kontext där skyddet av personuppgifter tillmätts allt större betydelse. I ett vidare perspektiv ställs kansliet även inför utmaningar när det gäller de diskussioner som förs om eventuella ändringar i de texter som reglerar Europeiska unionens domstolsstruktur i syfte att, i de rättssökandes intresse, uppnå bästa möjliga behörighetsfördelning mellan domstolen och tribunalen.

Det gångna året har ånyo präglats av ett intensivt tempo, både vad gäller tillströmningen av nya mål och antalet avgjorda mål. Nedanstående rader kommer därför huvudsakligen att ägnas åt den dömande verksamheten och inte de övriga uppgifter som kansliet fullgör, även om dessa har tagit en stor del av dess resurser i anspråk.

Inkomna mål

Under år 2018 **inkom 849 nya mål till domstolen**, vilket är ett nytt rekord i institutionens historia. Det förra rekordet uppnåddes endast ett år tidigare, 2017, då 739 nya mål anhängiggjordes. Denna mycket kraftiga ökning (i storleksordningen 15 procent) av antalet anhängiggjorda mål under ett år beror först och främst på den kontinuerliga ökningen av antalet mål i vilka en begäran om förhandsavgörande hänskjuts till domstolen. Denna målkategori – med 568 nya mål – ökade nämligen under år 2018 med ett hundratal mål jämfört med år 2016 (470 mål) och fördubblades nästan i förhållande till situationen tio år tidigare (288 nya mål om förhandsavgörande år 2008). Den kraftigt ökande måltillströmningen i stort förklaras även av en icke negligerbar ökning av antalet nya mål om direkt talan och om överklagande.

Under år 2018 väcktes talan om ogiltigförklaring i 6 mål och om fördragsbrott (alla kategorier sammantagna) i 57 mål. Antalet nya överklaganden och överklaganden av interimistiska beslut samt överklaganden av beslut om intervention uppgick för sin del till totalt 199 under år 2018 (jämfört med 147 år 2017). Denna betydande ökning beror delvis på ökningen av antalet nya mål vid tribunalen under tidigare år (särskilt åren 2016 och 2017), men även på att tribunalen har avgjort fler mål, i stor utsträckning tack vare ökningen av antalet domare som en följd av reformen av Europeiska unionens domstolsstruktur.

Vid en närmare betraktelse av den geografiska spridningen av de domstolar som ställt frågor om unionsrätts tolkning och giltighet – denna typ av mål utgör numera mer än 70 procent av alla mål vid domstolen – kan det konstateras att med ett undantag har domstolar i samtliga medlemsstater vänt sig till EU-domstolen under det gångna året. Detta vittnar om hur livskraftigt systemet med förhandsavgörande är och om de nationella domstolarnas förtroende för EU-domstolen när det gäller att besvara de frågor de ställer sig angående tolkningen och giltigheten av unionsrätten. Såsom framgår av de tabeller som följer längre fram

ligger Tyskland och Italien fortfarande högst i den "geografiska" rankningen när det gäller begäran om förhandsavgörande, med 78 respektive 68 anhängiggjorda mål om förhandsavgörande under år 2018. Men domstolarna i de andra medlemsstaterna ligger nästan på samma nivå, med tanke på att antalet mål om förhandsavgörande med ursprung i vissa medlemsstater har fördubblats (Belgien och Frankrike), och till och med tredubblats (Spanien och Tjeckien) jämfört med året innan. Man kan även konstatera att fler mål om förhandsavgörande har sitt ursprung i Österrike och i Nederländerna (35 nya mål för vardera medlemsstaten), liksom att domstolarna i de länder som anslöt sig till EU under 2004 och 2007 ställer fler och fler frågor till EU-domstolen. Denna trend är särskilt tydlig i fråga om Polen (31 mål om begäran om förhandsavgörande), Ungern (29 mål), Rumänien (23 mål) och Bulgarien (20 mål).

Att de rättsakter som unionsinstitutionerna antar blir allt fler och är mer komplicerade har självklart betydelse för denna utveckling. Utöver de traditionella rättsområdena för förhandsavgörande som utgörs av den fria rörligheten för personer, tjänster och kapital, konkurrens, offentlig upphandling, beskattning, socialpolitik, miljö- och konsumentskydd och transportpolitik har domstolen även tagit emot ett stort antal mål som rör området med frihet, säkerhet och rättvisa och då särskilt frågor rörande asyl och invandring. För första gången hade domstolen under år 2018 även att ta ställning till så grundläggande frågor som rättsväsendets oberoende i medlemsstaterna och vilka åtgärder som ska vidtas i det sammanhanget för att säkerställa ett effektivt domstolsskydd för enskilda medborgare i unionen. En annan helt ny fråga som domstolen har besvarat rör huruvida en medlemsstat ensidigt kan återkalla anmälan om sin avsikt att utträda ur Europeiska unionen. Detta mål, som är en direkt följd av Förenade kungarikets beslut i juni 2016 att lämna EU, väckte ett aldrig skådat intresse i domstolens historia och kommer sannolikt att åtföljas av en rad brexit-mål med hänsyn till hur många obesvarade och känsliga frågor som återstår när dessa rader skrivs.

Slutligen kan det noteras att det under det gångna året har begärts påskyndad handläggning i ett synnerligen stort antal mål. Under år 2018 begärdes sålunda skyndsam handläggning i 36 mål (jämfört med 31 mål år 2017) och handläggning enligt förfarandet för brådskande mål begärdes (eller föreslogs) i 19 mål (jämfört med 15 år 2017). Detta är den högsta siffran som noterats någonsin vid domstolen under ett enskilt år. De nationella domstolarnas ansökningar har inte bifallits i samtliga fall men EU-domstolen har icke desto mindre beslutat om skyndsam handläggning i sex mål om förhandsavgörande och i tre mål om direkt talan som rörde mycket känsliga frågor. I hela 12 mål har det beslutats att tillämpa förfarandet för brådskande mål om förhandsavgörande, vilket har lett till att arbetsbördan ökat avsevärt på de avdelningar som ansvarar för handläggningen av dessa mål.

Avgjorda mål

Effekterna av den synnerligen stora måltillströmningen under det gångna året har lyckligtvis kunnat mildras genom att ett mycket stort antal mål har avgjorts. Med **760 avgjorda mål under år 2018**, har domstolen nämligen avgjort nästan 10 procent fler mål än under år 2017 (699 mål), vilket är ett rekord i domstolens historia. Det tidigare rekordet noterades år 2014 (med 719 avgjorda mål).

Utan att här i detalj redogöra för de mål som avgjorts under år 2018 och deras betydelse – läsaren hänvisas härvidlag till redogörelsen för rättspraxis i den andra delen av förevarande rapport – bör särskilt tre omständigheter uppmärksammas vid studien av de statistiska uppgifter som nämns nedan.

För det första är antalet meddelade domar och beslut under det gångna året relativt stabilt. Samtidigt som betydligt fler mål avgjordes under år 2018 jämfört med år 2017 är antalet meddelade avgöranden under det gångna året (684) inte långt från antalet avgöranden under år 2017 (654). Denna omständighet beror främst på likheten mellan ett antal mål vid domstolen. Under år 2017 ställdes ett stort antal frågor, bland annat angående tolkningen av förordning (EG) nr 261/2004 om kompensation till flygpassagerare vid nekad

ombordstigning och inställda eller kraftigt försenade flygningar.¹ Av processekonomiska skäl och av effektivitetsskäl beslutade domstolen att förena de flesta av dessa mål vad gäller den skriftliga och den muntliga delen av förfarandet samt domen, vilket ledde till en minskning av det totala antalet meddelade avgöranden.

Den andra anmärkningsvärda omständigheten är obestridligen det stora antalet mål som har avgjorts av domstolens stora avdelning. Under år 2017 avgjordes "endast" 46 mål av denna dömande sammansättning – vilket redan i sig är ett avsevärt antal med tanke på de resurser som krävs för handläggning i en dömande sammansättning med 15 domare (i stället för tre eller fem) – medan stora avdelningen avgjorde inte mindre än 80 mål under år 2018! Detta antal är i sig ett mått på hur betydelsefulla och delikata frågor domstolen har haft att ta ställning till under det gångna året.

Slutligen ska det noteras att domstolen har lyckats hålla handläggningstiderna på mycket rimliga nivåer trots det stora antalet mål och den ökande komplexiteten i de frågor den haft att pröva. Den genomsnittliga handläggningstiden i mål om förhandsavgörande var under år 2018 16 månader (jämfört med 15,7 månader år 2017). I mål om direkt talan och överklagande minskade däremot den genomsnittliga handläggningstiden till 18,8 månader (jämfört med 20,3 månader år 2017) respektive 13,4 månader (jämfört med 17,1 månader år 2017). Minskningen vad gäller sistnämnda måltyp har i stor utsträckning sin förklaring i att domstolen i större omfattning avgjort mål genom särskilt uppsatt beslut, särskilt på området för immateriell och industriell äganderätt inom vilket ett stort antal överklaganden av tribunalens avgöranden har avvisats eller ogillats, med stöd av artikel 181 i rättegångsreglerna, eftersom det var uppenbart att de inte kunde tas upp till prövning eller att de var uppenbart ogrundade. Under år 2018 avgjordes på detta sätt nära hälften av alla mål om överklagande genom särskilt uppsatt beslut. Motsvarande andel vad gäller mål om förhandsavgörande var 24 procent (men endast 7,5 procent med stöd av artikel 99 i rättegångsreglerna; i mål om förhandsavgörande meddelades främst beslut om att målet avskrivs och om att anledning saknas att döma i saken).

Pågående mål

Som en logisk följd av den betydande ökningen av antalet inkomna mål år 2018 ökade även antalet anhängiga mål vid domstolen och uppgick för första gången någonsin till fler än tusen mål. Per den 31 december 2018 pågick nämligen 1 001 mål vid domstolen (916 efter förening).

Den begäran om ändring av protokoll (nr 3) om stadgan för Europeiska unionens domstol som domstolen framställde i mars 2018 ska ses bland annat mot denna bakgrund. I en strävan efter att bemästra sin arbetsbörda och därigenom bevara kapaciteten att avgöra de mål den har att pröva inom skälig tid föreslog domstolen för unionslagstiftaren att behörigheten att pröva en del av de mål om fördragsbrott som för närvarande omfattas av domstolens exklusiva behörighet ska överföras till tribunalen och att en mekanism med prövningstillstånd ska införas för vissa kategorier av överklaganden. I ärenden där det således redan gjorts en prövning i två instanser – till att börja med av en oberoende överklagandenämnd och därefter av tribunalen – skulle endast överklaganden som aktualiserar en fråga som är av vikt för enhetligheten eller konsekvensen i, eller utvecklingen av, unionsrätten prövas av domstolen.

Unionslagstiftaren har skjutit upp granskningen av den första delen av denna lagstiftningsbegäran, rörande fördragsbrott, bland annat på grund av medlemsstaternas önskan att invänta fullbordandet av reformen av unionens domstolsstruktur och den rapport om tribunalens funktionssätt som domstolen ska lägga fram i december 2020. Diskussionerna rörande den andra delen av begäran framskrider däremot väl när dessa

1] Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 261/2004 av den 11 februari 2004 om fastställande av gemensamma regler om kompensation och assistans till passagerare vid nekad ombordstigning och inställda eller kraftigt försenade flygningar och om upphävande av förordning (EEG) nr 295/91 (EUT L 46 av den 17 februari 2004, s. 1).

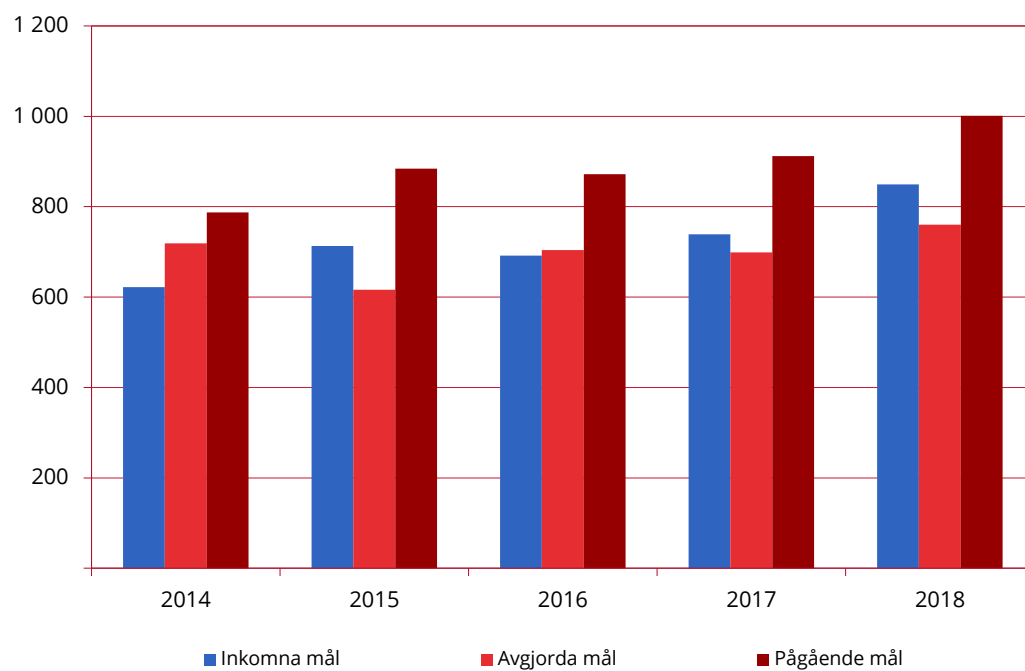
rader skrivs och utsikterna att mekanismen med prövningstillstånd ska träda i kraft under år 2019 framstår som mycket goda. Genom denna förändring borde måltillströmningen till domstolen kunna begränsas i viss utsträckning, utan att detta påverkar domstolens möjligheter att i framtiden föreslå ytterligare åtgärder i syfte att alltid vara i stånd att under bästa möjliga förhållanden fullgöra det uppdrag den anförtrotts genom fördragen.

D | DOMSTOLENS VERKSAMHETSSTATISTIK

I. Domstolens allmänna verksamhet	121
II. Inkomna mål – Typ av förfaranden (2014–2018)	122
III. Inkomna mål - Berört rättsområde (2014-2018)	123
IV. Inkomna mål – Berört rättsområde (2018)	124
V. Inkomna mål - Antalet mål om förhandsavgörande per medlemsstat (2014-2018)	125
VI. Inkomna mål – Talan om fördragsbrott (2014–2018)	126
VII. Avgjorda mål – Typ av förfaranden (2014–2018)	127
VIII. Avgjorda mål - Domar, yttranden, beslut (2018)	128
IX. Mål som avgjorts genom dom, yttrande eller beslut av rättskipningskaraktär - Dömande sammansättning (2014-2018)	129
X. Mål avgjorda genom dom, yttrande eller beslut av rättskipningskaraktär – Berört rättsområde (2014–2018)	130
XI. Mål avgjorda genom dom, yttrande eller beslut av rättskipningskaraktär – Berört rättsområde (2018)	131
XII. Avgjorda mål – Domar i mål om fördragsbrott: utgången i målen (2014–2018)	132
XIII. Avgjorda mål - Överklaganden, utgången i målet (2014-2018)	133
XIV. Avgjorda mål – Handläggningstid i månader (2014–2018)	134
XV. Pågående mål per den 31 december – Typ av förfaranden (2014–2018)	135
XVI. Pågående mål per den 31 december – Dömande sammansättning (2014–2018)	136
XVII. Skyndsam handläggning (2014-2018)	137
XVIII. Förfaranden för brådskanie mål om förhandsavgörande (2014–2018)	138
XIX. Interimistiska förfaranden (2014-2018)	139
XX. Den dömande verksamhetens allmänna utveckling (1952-2018) - Inkomna mål samt domar eller yttranden	140
XXI. Den allmänna utvecklingen (1952-2018) – Antalet inkomna mål om förhandsavgörande per medlemsstat och år	142
XXII. Antalet inkomna mål om förhandsavgörande per medlemsstat och domstol	144
XXIII. Den allmänna utvecklingen (1952-2018) – Talan om fördragsbrott mot medlemsstaterna	147
XXIV. Verksamheten vid domstolens kansli (2015–2018)	148

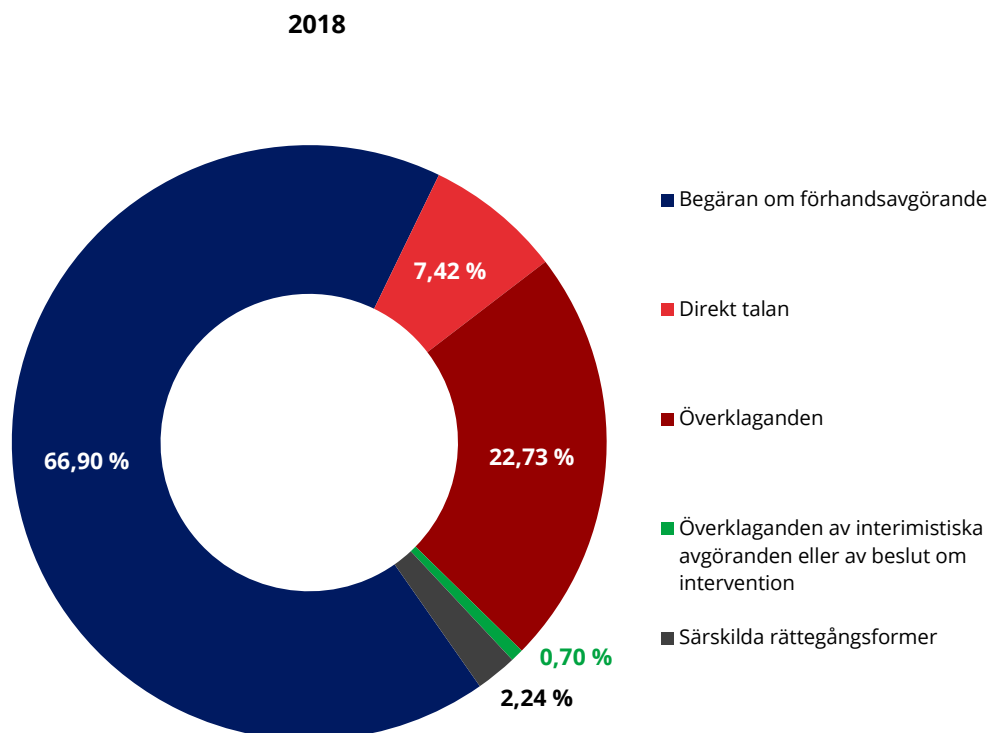
I. Domstolens allmänna verksamhet

Inkomna, avgjorda och pågående mål (2014–2018)



	2014	2015	2016	2017	2018
Inkomna mål	622	713	692	739	849
Avgjorda mål	719	616	704	699	760
Pågående mål	787	884	872	912	1 001

II. Inkomna mål – Typ av förfaranden (2014–2018)



	2014	2015	2016	2017	2018
Begäran om förhandsavgörande	428	436	470	533	568
Direkt talan	74	48	35	46	63
Överklaganden	111	206	168	141	193
Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention		9	7	6	6
Begäran om yttrande	1	3		1	
Särskilda rättegångsformer ¹	8	11	12	12	19
Totalt	622	713	692	739	849
Ansökningar om interimistiska åtgärder	3	2	3	3	6

1| Följande förfaranden anses vara "särskilda rättegångsformer": rättshjälp, fastställelse av rättegångskostnader, rättelse, återvinning av tredskodom, tredjemanstalan, tolkning av dom eller särskilt uppsatt beslut, resning, prövning av förste generaladvokatens förslag om omprövning av ett avgörande av tribunalen, förfaranden om utmätning, kvarstad och andra säkerhetsåtgärder, mål rörande immunitet.

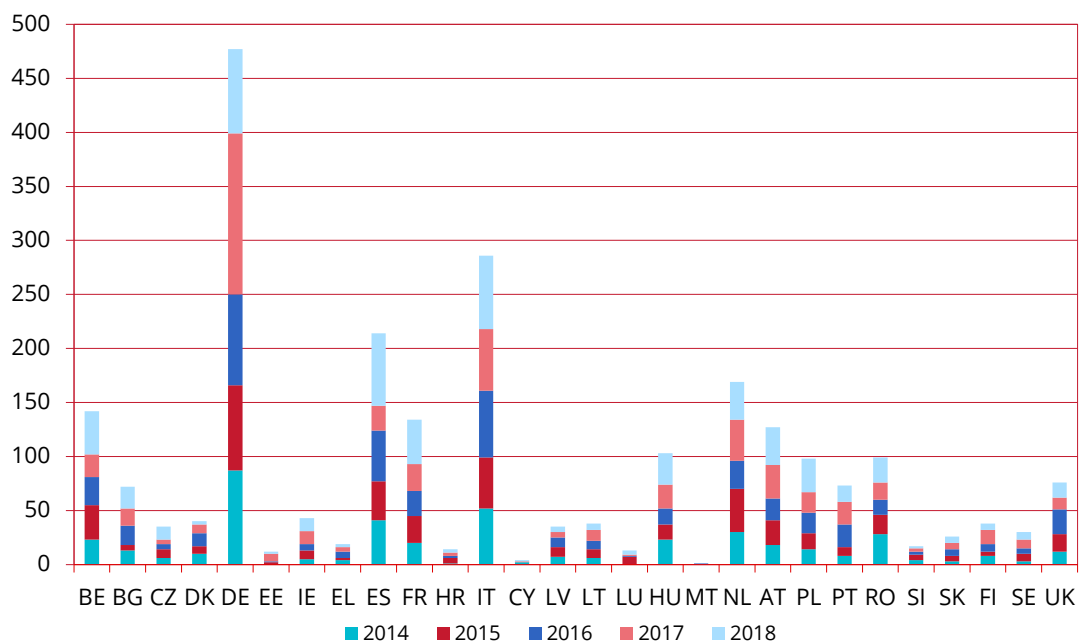
III. Inkomna mål - Berört rättsområde (2014-2018)

	2014	2015	2016	2017	2018
Anslutning av nya stater				1	
Associering av utomeuropeiska länder och territorier		1			
Beskattning	57	49	70	55	71
Bolagsrätt		1	7	1	2
Ekonomisk och monetär politik	3	11	1	7	3
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	1	3		2	1
Energi	4	1	3	2	12
Etableringsfrihet	26	12	16	8	7
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	53	53	76	98	82
Europeiska unionens yttre åtgärder	2	3	4	3	4
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning, ...)	4	6	3	6	6
Folkhälsa	2	10	1	1	4
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	2	1	3	3	1
Fri rörlighet för kapital	7	6	4	12	9
Fri rörlighet för personer	11	15	28	16	19
Fri rörlighet för varor	11	8	3	6	4
Frihet att tillhandahålla tjänster	19	24	15	18	38
Gemensam fiskeripolitik	2	1	3	1	1
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik	7	12	7	6	7
Handelspolitik	11	15	20	8	5
Immaterialrätt och industriell äganderätt	47	88	66	73	92
Industripolitik	9	11	3	6	3
Institutionell rätt	28	24	22	26	34
Jordbruk	12	17	27	14	26
Konkurrens	23	40	35	7	25
Konsumentskydd	34	40	23	36	41
Miljö	41	47	30	40	50
Offentlig upphandling	21	26	19	23	28
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	2	5	2	2	1
Skiljedomsklausul				5	2
Social trygghet för migrerande arbetstagare	6	7	10	7	14
Socialpolitik	25	32	33	43	46
Statligt stöd	32	29	39	21	26
Sysselsättning	1				
Tillgång till handlingar	1	7	6	1	10
Tillnärmning av lagstiftning	21	22	34	42	53
Transeuropeiska nät	1				
Transport	29	27	32	83	39
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	24	29	13	14	13
Unionsmedborgarskap	9	6	7	8	6
Unionsrättens principer	23	13	11	12	29
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott	1			2	
EUF-fördraget	612	702	676	719	814
Säkerhetskontroll					1
Skydd för allmänheten	1				1
Euratomfördraget	1				2
Unionsrättens principer					1
EU-fördraget					1
Förfarande	6	9	13	12	12
Immunitet och privilegier	2	2	2		
Institutionell rätt					4
Tjänsteföreskrifterna	1		1	8	16
Övrigt	9	11	16	20	32
TOTALT	622	713	692	739	849

IV. Inkomna mål – Berört rättsområde (2018)

	Begäran om förhandsavgörande	Direkt talan	Överklaganden	Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention	Totalt	Särskilda rättegångsformer
Beskattning	69	2			71	
Bolagsrätt	2				2	
Ekonomisk och monetär politik	1		2		3	
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	1				1	
Energi	7	1	4		12	
Etableringsfrihet	6	1			7	
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	80	2			82	
Europeiska unionens yttre åtgärder	4				4	
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning, ...)	1	4	1		6	
Folkhälsa	2	1	1		4	
Forskning och teknisk utveckling samt rymden			1		1	
Fri rörlighet för kapital	8	1			9	
Fri rörlighet för personer	16	2	1		19	
Fri rörlighet för varor	4				4	
Frihet att tillhandahålla tjänster	31	7			38	
Gemensam fiskeripolitik	1				1	
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik			7		7	
Handelspolitik	1		4		5	
Immaterialrätt och industriell äganderätt	20	5	67		92	
Industripolitik	3				3	
Institutionell rätt	2	4	22		34	6
Jordbruk	19		7		26	
Konkurrens	4		20	1	25	
Konsumentskydd	41				41	
Miljö	32	15	3		50	
Offentlig upphandling	20	6	1	1	28	
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)			1		1	
Skiljedomsklausul			2		2	
Social trygghet för migrerande arbetstagare	14				14	
Socialpolitik	45		1		46	
Statligt stöd	4	1	18	3	26	
Tillgång till handlingar	1		9		10	
Tillnärmning av lagstiftning	49	3	1		53	
Transport	39				39	
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	12		1		13	
Unionsmedborgarskap	6				6	
Unionsrättens principer	23	3	3		29	
EUF-fördraget	568	58	177	5	814	6
Säkerhetskontroll		1			1	
Skydd för allmänheten		1			1	
Euratomfördraget		2			2	
Unionsrättens principer		1			1	
EU-fördraget		1			1	
Förfarande					12	12
Institutionell rätt		2	2		4	
Tjänsteföreskrifterna			14	1	16	1
Övrigt		2	16	1	32	13
TOTALT	568	63	193	6	849	19

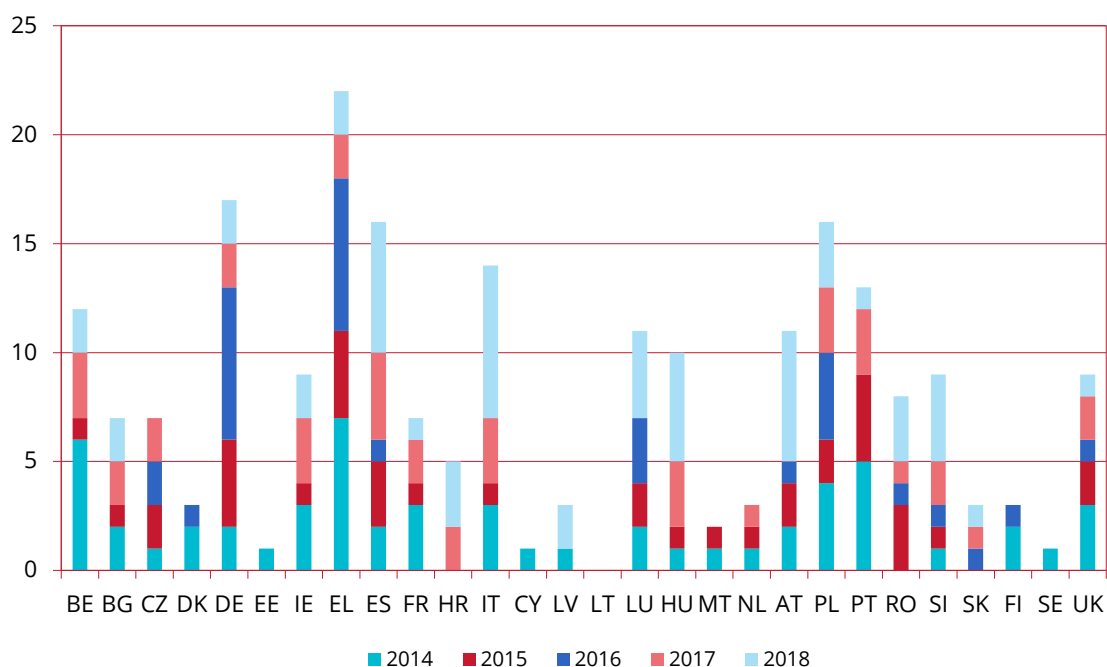
V. Inkomna mål - Antalet mål om förhandsavgörande per medlemsstat (2014-2018)



	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Belgien	23	32	26	21	40	142
Bulgarien	13	5	18	16	20	72
Tjeckien	6	8	5	4	12	35
Danmark	10	7	12	8	3	40
Tyskland	87	79	84	149	78	477
Estland		2	1	7	2	12
Irland	5	8	6	12	12	43
Grekland	4	2	6	4	3	19
Spanien	41	36	47	23	67	214
Frankrike	20	25	23	25	41	134
Kroatien	1	5	2	3	3	14
Italien	52	47	62	57	68	286
Cypern	2				1	3
Lettland	7	9	9	5	5	35
Litauen	6	8	8	10	6	38
Luxemburg		7	1	1	4	13
Ungern	23	14	15	22	29	103
Malta			1			1
Nederländerna	30	40	26	38	35	169
Österrike	18	23	20	31	35	127
Polen	14	15	19	19	31	98
Portugal	8	8	21	21	15	73
Rumänien	28	18	14	16	23	99
Slovenien	4	5	3	3	2	17
Slovakien	3	5	6	6	6	26
Finland	8	4	7	13	6	38
Sverige	3	7	5	8	7	30
Förenade kungariket	12	16	23	11	14	76
Övrigt ¹		1				1
Totalt	428	436	470	533	568	2 435

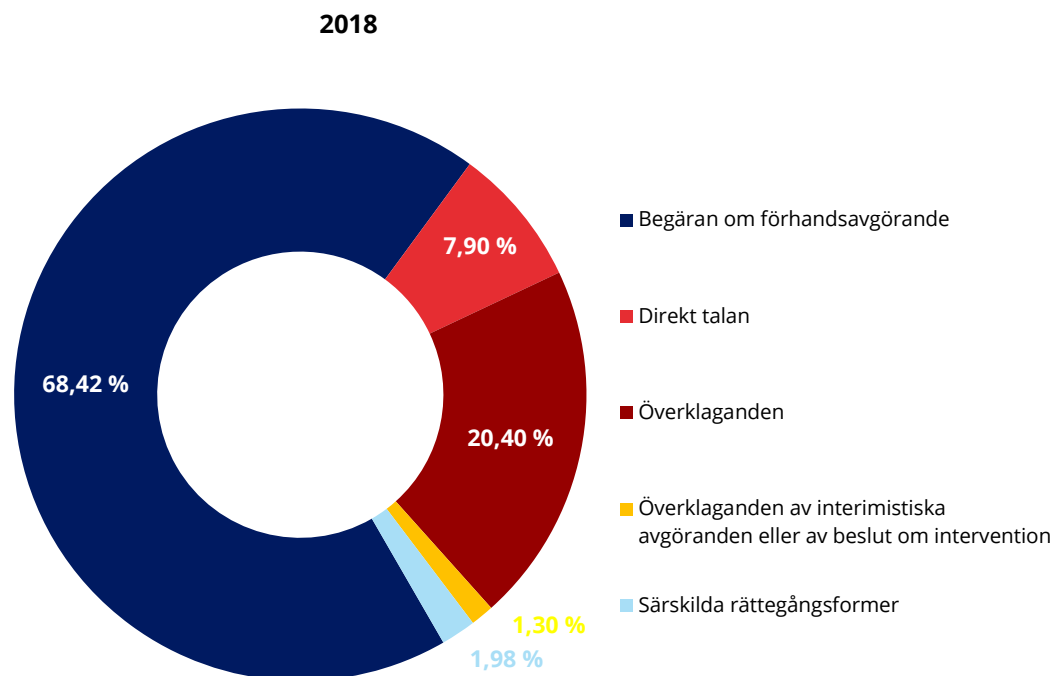
1| Mål C-169/15, *Montis Design* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof)

VI. Inkomna mål – Talan om fördragsbrott (2014–2018)¹



	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Belgien	6	1		3	2	12
Bulgarien	2	1		2	2	7
Tjeckien	1	2	2	2		7
Danmark	2		1			3
Tyskland	2	4	7	2	2	17
Estland	1					1
Irland	3	1		3	2	9
Grekland	7	4	7	2	2	22
Spanien	2	3	1	4	6	16
Frankrike	3	1		2	1	7
Kroatien				2	3	5
Italien	3	1		3	7	14
Cypern	1					1
Lettland	1				2	3
Litauen						
Luxemburg	2	2	3		4	11
Ungern	1	1		3	5	10
Malta	1	1				2
Nederländerna	1	1		1		3
Österrike	2	2	1		6	11
Polen	4	2	4	3	3	16
Portugal	5	4		3	1	13
Rumänien		3	1	1	3	8
Slovenien	1	1	1	2	4	9
Slovakien			1	1	1	3
Finland	2		1			3
Sverige	1					1
Förenade kungariket	3	2	1	2	1	9
Totalt	57	37	31	41	57	223

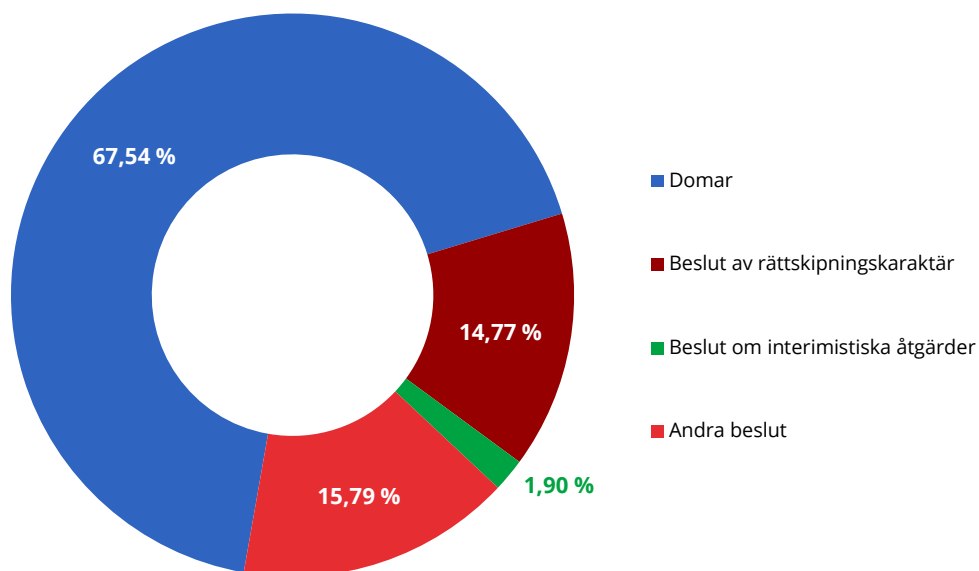
VII. Avgjorda mål – Typ av förfaranden (2014–2018)¹



	2014	2015	2016	2017	2018
Begäran om förhandsavgörande	476	404	453	447	520
Direkt talan	76	70	49	37	60
Överklaganden	157	127	182	194	155
Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention	1	7	7	4	10
Begäran om yttrande	2	1		3	
Särskilda rättegångsformer ²	7	7	13	14	15
Totalt	719	616	704	699	760

- 1| De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).
- 2| Följande förfaranden anses vara "särskilda rättegångsformer": rättshjälp, fastställelse av rättegångskostnader, rättelse, återvinning av tredsdom, tredjemanstalan, tolkning av dom eller särskilt uppsatt beslut, resning, prövning av förste generaladvokatens förslag om omprövning av ett avgörande av tribunalen, förfaranden om utmätning, kvarstad och andra säkerhetsåtgärder, mål rörande immunitet.

VIII. Avgjorda mål - Domar, yttranden, beslut (2018)¹

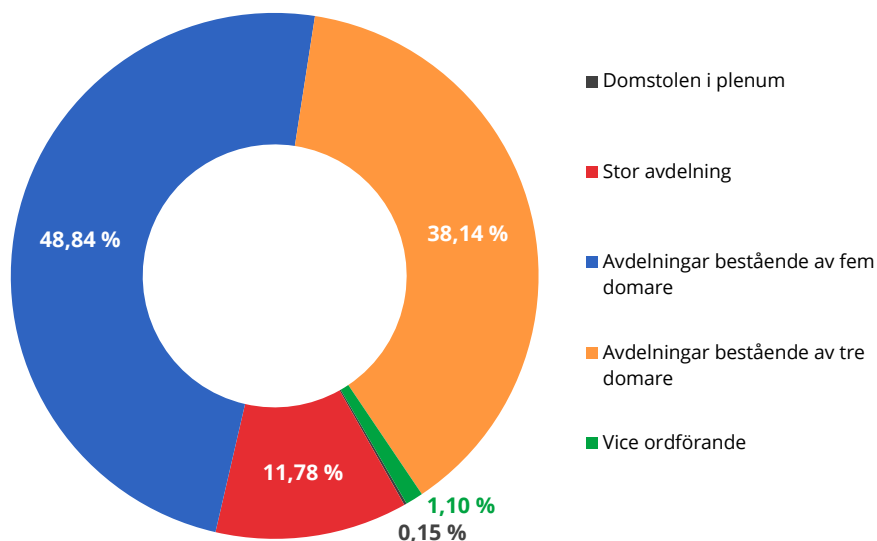


	Domar	Beslut av rättskipningskaraktär ²	Beslut om interimistiska åtgärder ³	Andra beslut ⁴	Yttranden	Totalt
Begäran om förhandsavgörande	354	35		74		463
Direkt talan	37		4	22		63
Överklaganden	71	55		11		137
Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention			9	1		10
Särskilda rättegångsformer		11				11
Totalt	462	101	13	108		684

- De angivna siffrorna (nettosiffror) visar antalet mål med beaktande av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (en grupp förenade mål = ett mål).
- Beslut varigenom domstolen skiljer sig från ett mål på annat sätt än genom avskrivning, genom beslut om att anledning saknas att döma i saken eller genom återförvisning till tribunalen.
- Beslut som meddelats till följd av en talan enligt artiklarna 278 FEUF, 279 FEUF eller 280 FEUF eller enligt motsvarande bestämmelser i Euratomfördraget, eller beslut som meddelats till följd av ett överklagande av ett beslut om interimistiska åtgärder eller intervention.
- Beslut som innebär att domstolen skiljer sig från målet genom avskrivning, genom beslut om att anledning saknas att döma i saken eller beslut om återförvisning till tribunalen.

IX. Mål som avgjorts genom dom, yttrande eller beslut av rättskipningskaraktär - Dömande sammansättning (2014-2018)¹

2018



	2014			2015			2016			2017			2018		
	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt
Domstolen i plenum	1		1							1		1	1		1
Stor avdelning	51	3	54	47		47	54		54	46		46	76		76
Avdelningar bestående av fem domare	320	20	340	298	20	318	280	20	300	312	10	322	300	15	315
Avdelningar bestående av tre domare	110	118	228	93	89	182	120	162	282	151	105	256	153	93	246
Vice ordförande		1	1		7	7		5	5		3	3		7	7
Totalt	482	142	624	438	116	554	454	187	641	510	118	628	530	115	645

- De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).
- Beslut varigenom domstolen skiljer sig från ett mål på annat sätt än genom avskrivning, genom beslut om att anledning saknas att döma i saken eller genom återförvisning till tribunalen.

X. Mål avgjorda genom dom, yttrande eller beslut av rättskipningskaraktär – Berört rättsområde (2014–2018)¹

	2014	2015	2016	2017	2018
Anslutning av nya stater			1		1
Beskattnings	52	55	41	62	58
Bolagsrätt	3	1	1	4	1
Ekonomisk och monetär politik	1	3	10	2	3
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	8	4	2		1
Energi	3	2		2	1
Etableringsfrihet	9	17	27	10	13
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	51	49	52	61	74
Europeiska unionens yttre åtgärder	6	1	5	1	3
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning, ...)	5	1	2	7	2
Folkhälsa	3	5	4	5	
Forskning och teknisk utveckling samt rymden		1	3	2	3
Fri rörlighet för kapital	6	8	7	1	13
Fri rörlighet för personer	20	13	12	17	24
Fri rörlighet för varor	10	9	5	2	6
Frihet att tillhandahålla tjänster	11	17	14	13	21
Gemensam fiskeripolitik	5	3	1	2	2
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik	3	6	11	10	5
Handelspolitik	7	4	14	14	6
Immaterialrätt och industriell äganderätt	69	51	80	60	74
Industripolitik	3	9	10	8	2
Institutionell rätt	18	27	20	27	28
Jordbruk	29	20	13	22	15
Konkurrens	28	23	30	53	12
Konsumentskydd	20	29	33	20	19
Miljö	30	27	53	27	33
Offentlig upphandling	13	14	31	15	22
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	5	1	1	7	1
Skiljedomsklausul					3
Social trygghet för migrerande arbetstagare	6	14	5	6	10
Socialpolitik	51	30	23	26	42
Statligt stöd	41	26	26	33	29
Sysselsättning		1			
Tillgång till handlingar	4	3	4	9	2
Tillnärmning av lagstiftning	25	24	16	29	28
Transeuropeiska nät			1		
Transport	18	9	20	17	38
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	21	20	27	19	12
Unionsmedborgarskap	9	4	8	5	10
Unionsrättens principer	23	12	13	14	10
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott	1	1		2	
EU-fördraget	617	544	626	614	627
Skydd för allmänheten		1			
Euratomfördraget		1			
Förfarande	6	4	14	13	10
Immunitet och privilegier		2	1		1
Tjänsteföreskrifterna	1	3		1	7
Övrigt	7	9	15	14	18
TOTALT	624	554	641	628	645

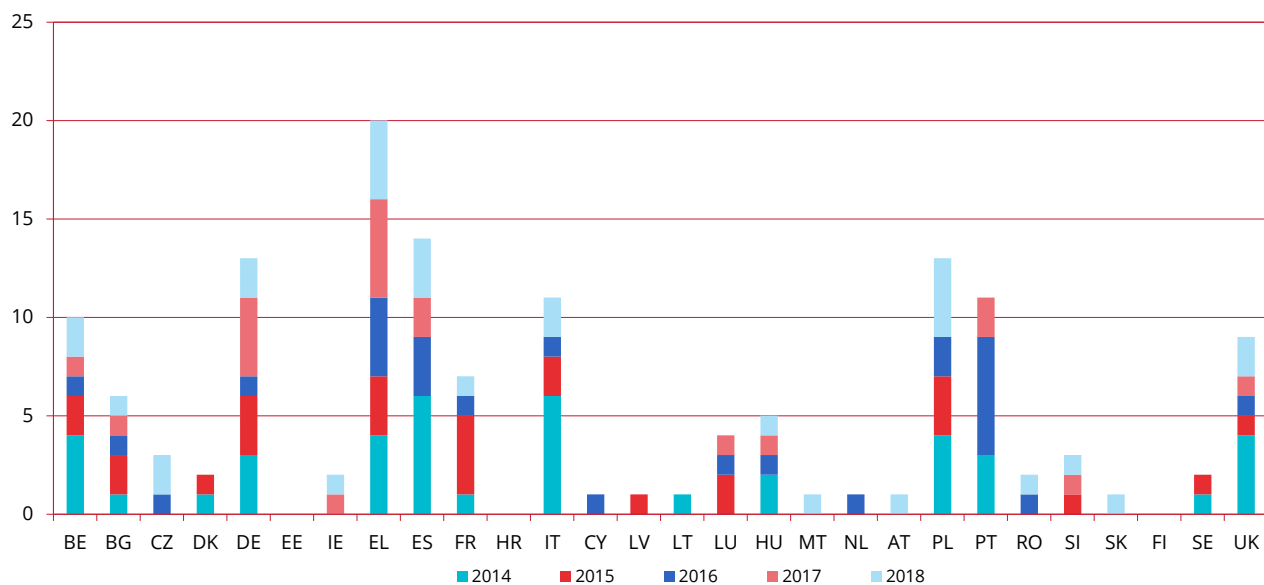
1| De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

XI. Mål avgjorda genom dom, yttrande eller beslut av rättskipningskaraktär – Berört rättsområde (2018)¹

	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt
Anslutning av nya stater	1		1
Beskattning	56	2	58
Bolagsrätt	1		1
Ekonomisk och monetär politik	2	1	3
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning		1	1
Energi	1		1
Etableringsfrihet	12	1	13
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	67	7	74
Europeiska unionens yttre åtgärder	3		3
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning, ...)	2		2
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	2	1	3
Fri rörlighet för kapital	9	4	13
Fri rörlighet för personer	20	4	24
Fri rörlighet för varor	6		6
Frihet att tillhandahålla tjänster	19	2	21
Gemensam fiskeripolitik	2		2
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik	5		5
Handelspolitik	6		6
Immaterialrätt och industriell äganderätt	39	35	74
Industripolitik	2		2
Institutionell rätt	16	12	28
Jordbruk	15		15
Konkurrens	11	1	12
Konsumentskydd	13	6	19
Miljö	33		33
Offentlig upphandling	19	3	22
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)		1	1
Skiljedomsklausul	2	1	3
Social trygghet för migrerande arbetstagare	10		10
Socialpolitik	37	5	42
Statligt stöd	22	7	29
Tillgång till handlingar	1	1	2
Tillnärmning av lagstiftning	26	2	28
Transport	36	2	38
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	12		12
Unionsmedborgarskap	10		10
Unionsrättens principer	9	1	10
EUF-fördraget	527	100	627
Förfarande		10	10
Immunitet och privilegier	1		1
Tjänsteföreskrifterna	2	5	7
Övrigt	3	15	18
TOTALT	530	115	645

- De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).
- Beslut varigenom domstolen skiljer sig från ett mål på annat sätt än genom avskrivning, genom beslut om att anledning saknas att döma i saken eller genom återförvisning till tribunalen.

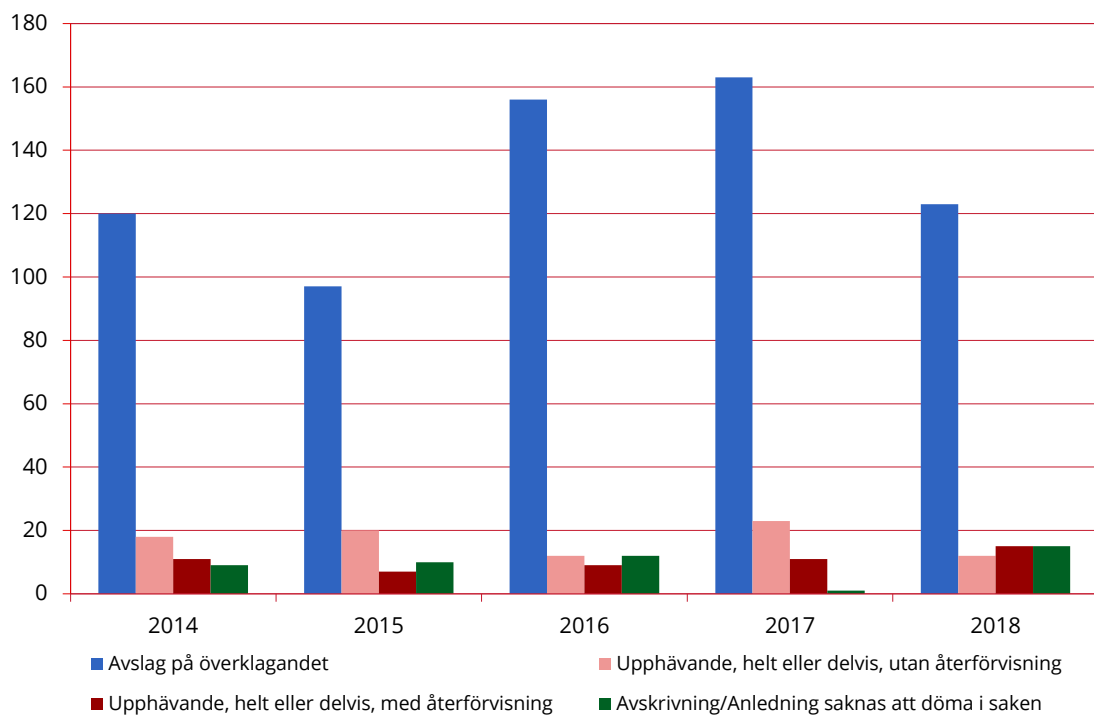
XII. Avgjorda mål – Domar i mål om fördragsbrott: utgången i målen (2014–2018)¹



	2014		2015		2016		2017		2018	
	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag
Belgien	4		2		1		1		2	
Bulgarien	1	1	2		1		1		1	
Tjeckien					1				2	
Danmark	1		1							1
Tyskland	3	1	3		1		4		2	1
Estland										
Irland				1			1		1	
Grekland	4		3		4		5		4	
Spanien	6				3		2		3	
Frankrike	1		4		1				1	
Kroatien										
Italien	6		2		1				2	
Cypern					1					
Lettland			1							
Litauen	1									
Luxemburg			2		1		1			
Ungern	2				1		1		1	
Malta						1			1	
Nederländerna		1			1	1				
Österrike						1			1	1
Polen	4		3	1	2				4	
Portugal	3				6		2			
Rumänien					1				1	
Slovenien			1				1		1	

1| De angivna siffrorna (nettosiffror) visar antalet mål med beaktande av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (en grupp förenade mål = ett mål).

XIII. Avgjorda mål - Överklaganden, utgången i målen (2014-2018)^{1 2} (domar och beslut av rättskipningskaraktär)

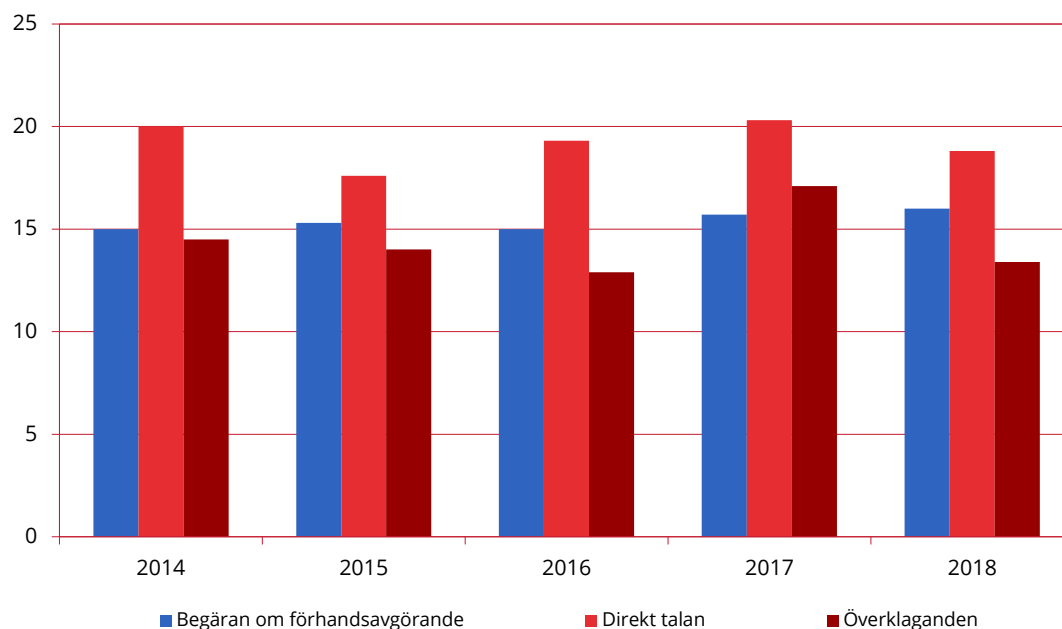


	2014			2015			2016			2017			2018		
	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt
Avslag på överklagandet	46	74	120	37	60	97	63	93	156	103	60	163	59	64	123
Upphävande, helt eller delvis, utan återförvisning	18		18	19	1	20	12		12	23		23	11	1	12
Upphävande, helt eller delvis, med återförvisning	11		11	6	1	7	9		9	11		11	14	1	15
Avskrivning/Anledning saknas att döma i saken		9	9		10	10		12	12		1	1		15	15
Totalt	75	83	158	62	72	134	84	105	189	137	61	198	84	81	165

1| Detaljerade uppgifter om överklaganden av tribunalens avgöranden finns i avsnittet om tribunalens verksamhetsstatistik.

2| De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

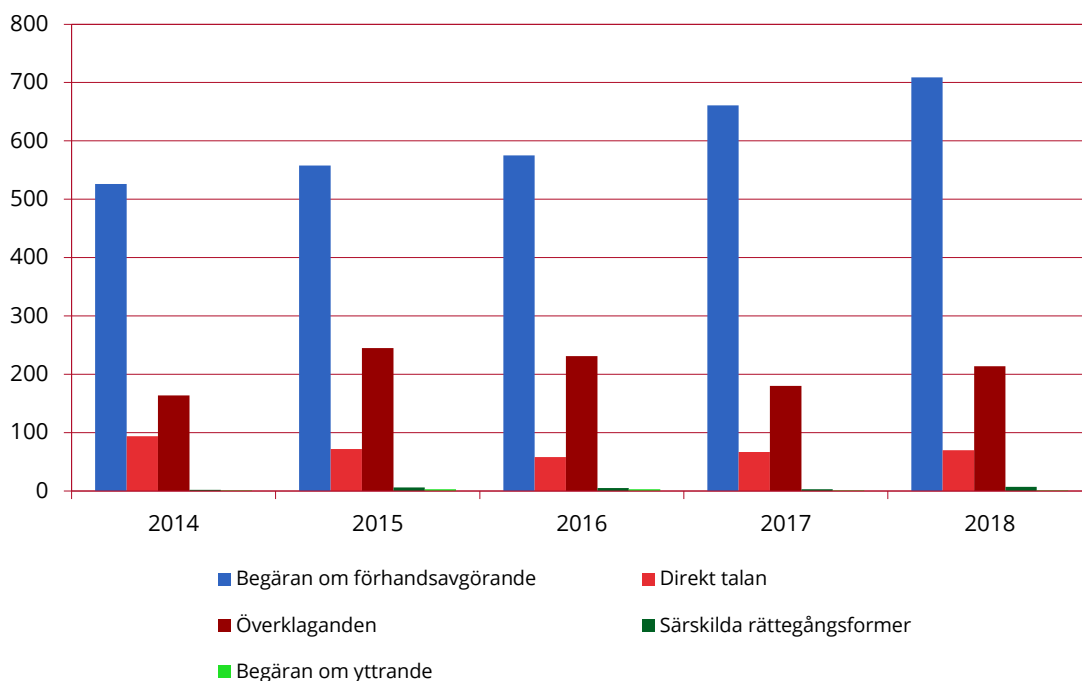
XIV. Avgjorda mål – Handläggningstid i månader (2014–2018)¹ (domar och beslut av rättskipningskaraktär)



	2014	2015	2016	2017	2018
Begäran om förhandsavgörande	15	15,3	15	15,7	16
Förfaranden för brådsakade mål om	2,2	1,9	2,7	2,9	3,1
Skyndsam handläggning	3,5	5,3	4	8,1	2,2
Direkt talan	20	17,6	19,3	20,3	18,8
Skyndsam handläggning					9
Överklaganden	14,5	14	12,9	17,1	13,4
Skyndsam handläggning			10,2		

1| Följande typer av mål omfattas inte av beräkningen av handläggningstiden: mål som innehåller en mellandom eller en åtgärd för bevisupptagning, yttranden, särskilda rättegångsformer (det vill säga rättshjälp, fastställelse av rättegångskostnader, rättelse, återvinning av tredskodom, tredjemanstalan, tolkning av dom eller särskilt uppsatt beslut, resning, prövning av förste generaladvokatens förslag om omprövning av ett avgörande från tribunalen, förfaranden om utmätning, kvarstad och andra säkerhetsåtgärder och mål rörande immunitet), mål som avslutas genom ett beslut om avskrivning, beslut att anledning saknas att döma i saken eller beslut om återförvisning till tribunalen, interimistiska förfaranden samt överklaganden angående interimistiska åtgärder eller intervention.

XV. Pågående mål per den 31 december – Typ av förfaranden (2014–2018)¹

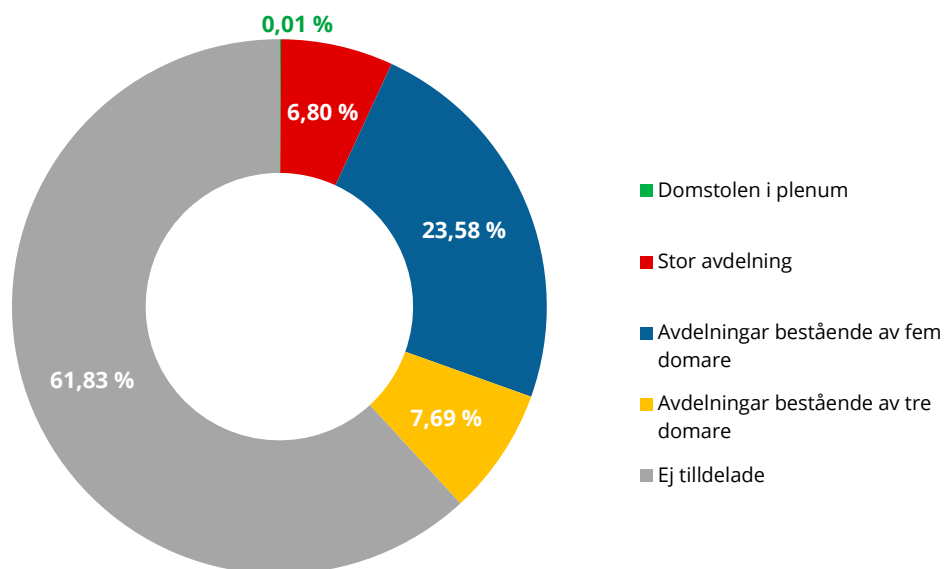


	2014	2015	2016	2017	2018
Begäran om förhandsavgörande	526	558	575	661	709
Direkt talan	94	72	58	67	70
Överklaganden	164	245	231	180	214
Särskilda rättegångsformer ²	2	6	5	3	7
Begäran om yttrande	1	3	3	1	1
Totalt	787	884	872	912	1 001

- De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).
- Följande förfaranden anses vara "särskilda rättegångsformer": rättshjälp, fastställelse av rättegångskostnader, rättelse, återvinning av tredskodom, tredjemanstalan, tolkning av dom eller särskilt uppsatt beslut, resning, prövning av förste generaladvokatens förslag om omprövning av ett avgörande av tribunalen, förfaranden om utmätning, kvarstad och andra säkerhetsåtgärder, mål rörande immunitet.

XVI. Pågående mål per den 31 december – Dömande sammansättning (2014–2018)¹

2018



	2014	2015	2016	2017	2018
Domstolen i plenum			1		1
Stor avdelning	33	38	40	76	68
Avdelningar bestående av fem domare	176	203	215	194	236
Avdelningar bestående av tre domare	44	54	75	76	77
Vice ordförande		2	2	4	
Ej tilldelade	534	587	539	562	619
Totalt	787	884	872	912	1 001

1| De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

XVII. Skyndsam handläggning (2014-2018)

Ansökningar om skyndsam handläggning¹

	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Begäran om förhandsavgörande	17	18	20	30	32	117
Direkt talan				1	3	4
Överklaganden	3		1		1	5
Totalt	20	18	21	31	36	126

Ansökningar om skyndsam handläggning - utfall av ansökan²

	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Bifall	2	1	4	4	9	20
Avslag	12	23	12	29	17	93
Det saknas anledning att fatta beslut i ärendet ³	3		4	1	1	9
Prövningen ännu ej avslutad				1	6	7
Totalt	17	24	20	35	33	129

- 1| Siffrorna i denna tabell avser antalet ingivna ansökningar under det aktuella året, oberoende av under vilket år det mål som ansökan avser anhängiggjordes.
- 2| Siffrorna i denna tabell avser antalet beslut som meddelats under det aktuella året angående en ansökan om skyndsam handläggning, oberoende av under vilket år ansökan ingavs.
- 3| Det har inte varit nödvändigt att fatta ett formellt beslut angående ansökan på grund av att målet avskrivits eller på grund av att det har avgjorts genom dom eller beslut.

XVIII. Förfaranden för brådiskande mål om förhandsavgörande (2014–2018)

Ansökningar om att förfarandet för brådiskande mål om förhandsavgörande ska tillämpas¹

	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Civilrättsligt samarbete	3	4		5	5	17
Straffrättsligt samarbete	1	5	7	6	8	27
Gränser, asyl och invandring	1	2	5	4	5	17
Övriga	1				1	2
Totalt	6	11	12	15	19	63

Ansökningar om att förfarandet för brådiskande mål om förhandsavgörande ska tillämpas - bifall eller avslag på ansökan²

	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Bifall	4	5	9	4	12	34
Avslag	2	5	4	11	7	29
Totalt	6	10	13	15	19	63

- 1| Siffrorna i denna tabell avser antalet ingivna ansökningar under det aktuella året, oberoende av under vilket år det mål som ansökan avser anhängiggjordes.
- 2| Siffrorna i denna tabell avser antalet beslut som meddelats under det aktuella året angående en ansökan om tillämpning av förfarandet för brådiskande mål, oberoende av under vilket år en sådan ansökan ingavs.

XIX. Interimistiska förfaranden (2014-2018)

Ansökningar om interimistiska åtgärder¹

	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Forskning och teknisk utveckling samt rymden			1			1
Handelspolitik	1					1
Industripolitik				1		1
Institutionell rätt	1				2	3
Jordbruk			1			1
Konkurrens		2			1	3
Miljö			1	1		2
Offentlig upphandling				1		1
Statligt stöd	1				2	3
Unionsrättens principer					1	1
Totalt	3	2	3	3	6	17

Interimistiska förfaranden - utfall av ansökan²

	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Bifall	1		2	1	6	10
Avslag	2		3		2	7
Totalt	3		5	1	8	17

- 1| Siffrorna i denna tabell avser antalet ingivna ansökningar under det aktuella året, oberoende av under vilket år det mål som ansökan avser anhängiggjordes.
- 2| Siffrorna i denna tabell avser antalet beslut som meddelats under det aktuella året angående en ansökan om interimistiska åtgärder, oberoende av under vilket år ansökan ingavs.

XX. Den dömande verksamhetens allmänna utveckling (1952-2018) - Inkomna mål samt domar eller yttranden

År	Inkomna mål ¹							Domar/Yttranden ²
	Begäran om förhandsavgörande	Direkt talan	Överklaganden	Överklaganden av intermistiska avgöranden eller av beslut om intervention	Begäran om yttrande	Totalt	Ansökningar om intermistiska åtgärder	
1953		4				4		
1954		10				10		2
1955		9				9	2	4
1956		11				11	2	6
1957		19				19	2	4
1958		43				43		10
1959		46			1	47	5	13
1960		22			1	23	2	18
1961	1	24			1	26	1	11
1962	5	30				35	2	20
1963	6	99				105	7	17
1964	6	49				55	4	31
1965	7	55				62	4	52
1966	1	30				31	2	24
1967	23	14				37		24
1968	9	24				33	1	27
1969	17	60				77	2	30
1970	32	47				79		64
1971	37	59				96	1	60
1972	40	42				82	2	61
1973	61	131				192	6	80
1974	39	63				102	8	63
1975	69	61			1	131	5	78
1976	75	51			1	127	6	88
1977	84	74				158	6	100
1978	123	146			1	270	7	97
1979	106	1 218				1 324	6	138
1980	99	180				279	14	132
1981	108	214				322	17	128
1982	129	217				346	16	185
1983	98	199				297	11	151
1984	129	183				312	17	165
1985	139	294				433	23	211
1986	91	238				329	23	174

>>>

- 1| Siffrorna i denna tabell avser samtliga mål som anhängiggjorts vid domstolen med undantag av särskilda rättegångsformer.
- 2| Siffrorna i denna kolumn avser antalet avkunnade domar eller yttranden, med beaktande av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (en grupp förenade mål = ett mål).

År	Inkomna mål ¹							Domar/Yttranden ²
	Begäran om förhandsavgörande	Direkt talan	Överklaganden	Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention	Begäran om yttrande	Totalt	Ansökningar om interimistiska åtgärder	
1987	144	251				395	21	208
1988	179	193				372	17	238
1989	139	244				383	19	188
1990	141	221	15	1		378	12	193
1991	186	140	13	1	2	342	9	204
1992	162	251	24	1	2	440	5	210
1993	204	265	17			486	13	203
1994	203	125	12	1	3	344	4	188
1995	251	109	46	2		408	3	172
1996	256	132	25	3		416	4	193
1997	239	169	30	5		443	1	242
1998	264	147	66	4		481	2	254
1999	255	214	68	4		541	4	235
2000	224	197	66	13	2	502	4	273
2001	237	187	72	7		503	6	244
2002	216	204	46	4		470	1	269
2003	210	277	63	5	1	556	7	308
2004	249	219	52	6	1	527	3	375
2005	221	179	66	1		467	2	362
2006	251	201	80	3		535	1	351
2007	265	221	79	8		573	3	379
2008	288	210	77	8	1	584	3	333
2009	302	143	105	2	1	553	1	376
2010	385	136	97	6		624	3	370
2011	423	81	162	13		679	3	370
2012	404	73	136	3	1	617		357
2013	450	72	161	5	2	690	1	434
2014	428	74	111		1	614	3	416
2015	436	48	206	9	3	702	2	399
2016	470	35	168	7		680	3	412
2017	533	46	141	6	1	727	3	466
2018	568	63	193	6		830	6	462
Totalt	10 717	9 093	2 397	134	27	22 368	373	11 952

1| Siffrorna i denna tabell avser samtliga mål som anhängiggjorts vid domstolen med undantag av särskilda rättegångsformer.

2| Siffrorna i denna kolumn avser antalet avkunnade domar eller yttranden, med beaktande av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (en grupp förenade mål = ett mål).

XXI. Den allmänna utvecklingen (1952-2018) – Antalet inkomna mål om förhandsavgörande per medlemsstat och år

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Övrigt¹	Totalt	
1961																			1											1	
1962																			5											5	
1963																1			5											6	
1964																			4											6	
1965					4					2									1											7	
1966																			1											1	
1967	5				11					3						1			3											23	
1968	1				4					1		1							2											9	
1969	4				11					1						1														17	
1970	4				21					2		2							3											32	
1971	1				18					6		5				1			6											37	
1972	5				20					1		4							10											40	
1973	8				37					4		5				1			6											61	
1974	5				15					6		5							7									1		39	
1975	7			1	26					15		14				1			4									1		69	
1976	11				28					8		12							14									1		75	
1977	16			1	30			2		14		7							9									5		84	
1978	7			3	46			1		12		11							38									5		123	
1979	13			1	33			2		18		19				1			11									8		106	
1980	14			2	24			3		14		19							17								6			99	
1981	12			1	41					17		11				4			17									5		108	
1982	10			1	36					39		18							21								4			129	
1983	9			4	36			2		15		7							19								6			98	
1984	13			2	38			1		34		10							22								9			129	
1985	13				40			2		45		11				6			14								8			139	
1986	13			4	18			4	2	1	19	5				1			16									8		91	
1987	15			5	32			2	17	1	36	5				3			19									9		144	
1988	30			4	34					1	38	28				2			26									16			179
1989	13			2	47			1	2	2	28	10				1			18			1					14			139	
1990	17			5	34			4	2	6	21	25				4			9			2					12			141	
1991	19			2	54			2	3	5	29	36				2			17			3					14			186	
1992	16			3	62			1	5	15		22				1			18			1						18			162
																														>>>	

>>>

1| Mål C-265/00, *Campina Melkunie* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof).
Mål C-196/09, *Miles m.fl.* (Chambre de recours des écoles européennes).
Mål C-169/15, *Montis Design* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof).

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Övrigt ¹	Totalt
1993	22			7	57		1	5	7	22		24				1			43			3						12		204
1994	19			4	44		2	13	36			46				1			13			1						24		203
1995	14			8	51		3	10	10	43		58				2			19	2		5					6	20		251
1996	30			4	66			4	6	24		70				2			10	6		6				3	4	21		256
1997	19			7	46		1	2	9	10		50				3			24	35	2	2				6	7	18		239
1998	12			7	49		3	5	55	16		39				2			21	16	7	7				2	6	24		264
1999	13			3	49		2	3	4	17		43				4			23	56	7	7				4	5	22		255
2000	15			3	47		2	3	5	12		50							12	31	8	8				5	4	26	1	224
2001	10			5	53		1	4	4	15		40				2			14	57	4	4				3	4	21		237
2002	18			8	59			7	3	8		37				4			12	31	3	3				7	5	14		216
2003	18			3	43		2	4	8	9		45				4			28	15	1	1				4	4	22		210
2004	24			4	50		1	18	8	21		48				1	2		28	12	1	1				4	5	22		249
2005	21		1	4	51		2	11	10	17		18				2	3		36	15	1	2				4	11	12		221
2006	17		3	3	77		1	14	17	24		34			1	1	4		20	12	2	3			1	5	2	10		251
2007	22	1	2	5	59	2	2	8	14	26		43			1		2		19	20	7	3	1			5	6	16		265
2008	24		1	6	71	2	1	9	17	12		39	1	3	3	4	6		34	25	4	1				4	7	14		288
2009	35	8	5	3	59	2		11	11	28		29	1	4	3		10	1	24	15	10	3	1	2	1	2	5	28	1	302
2010	37	9	3	10	71		4	6	22	33		49		3	2	9	6		24	15	8	10	17	1	5	6	6	29		385
2011	34	22	5	6	83	1	7	9	27	31		44		10	1	2	13		22	24	11	11	14	1	3	12	4	26		423
2012	28	15	7	8	68	5	6	1	16	15		65		5	2	8	18	1	44	23	6	14	13		9	3	8	16		404
2013	26	10	7	6	97	3	4	5	26	24		62	3	5	10		20		46	19	11	14	17	1	4	4	12	14		450
2014	23	13	6	10	87		5	4	41	20	1	52	2	7	6		23		30	18	14	8	28	4	3	8	3	12		428
2015	32	5	8	7	79	2	8	2	36	25	5	47		9	8	7	14		40	23	15	8	18	5	5	4	7	16	1	436
2016	26	18	5	12	84	1	6	6	47	23	2	62		9	8	1	15	1	26	20	19	21	14	3	6	7	5	23		470
2017	21	16	4	8	149	7	12	4	23	25	3	57		5	10	1	22		38	31	19	21	16	3	6	13	8	11		533
2018	40	20	12	3	78	2	12	3	67	41	3	68	1	5	6	4	29		35	35	31	15	23	2	6	6	7	14		568
Totalt	881	137	69	195	2 527	27	115	185	527	1 020	14	1 513	8	65	61	96	187	3	1 048	556	158	189	162	22	50	121	141	637	3	10 717

- 1| Måi C-265/00, *Campina Melkunie* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof).
Måi C-196/09, *Miles m.fl.* (Chambre de recours des écoles européennes).
Måi C-169/15, *Montis Design* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof).

XXII. Antalet inkomna mål om förhandsavgörande per medlemsstat och domstol

			Totalt
Belgien	Cour constitutionnelle	38	
	Cour de cassation	98	
	Conseil d'État	85	
	Övriga domstolar	660	881
Bulgarien	Върховен касационен съд	5	
	Върховен административен съд	20	
	Övriga domstolar	112	137
Tjeckien	Ústavní soud		
	Nejvyšší soud	10	
	Nejvyšší správní soud	32	
	Övriga domstolar	27	69
Danmark	Højesteret	36	
	Övriga domstolar	159	195
Tyskland	Bundesverfassungsgericht	2	
	Bundesgerichtshof	240	
	Bundesverwaltungsgericht	135	
	Bundesfinanzhof	327	
	Bundesarbeitsgericht	43	
	Bundessozialgericht	76	
	Övriga domstolar	1 704	2 527
Estland	Riigikohus	11	
	Övriga domstolar	16	27
Irland	Supreme Court	38	
	High Court	38	
	Övriga domstolar	39	115
Grekland	Άρειος Πάγος	12	
	Συμβούλιο της Επικρατείας	60	
	Övriga domstolar	113	185
Spanien	Tribunal Constitucional	1	
	Tribunal Supremo	98	
	Övriga domstolar	428	527
Frankrike	Conseil constitutionnel	1	
	Cour de cassation	136	
	Conseil d'État	138	
	Övriga domstolar	745	1 020
Kroatien	Ustavni sud		
	Vrhovni sud		
	Visoki upravni sud	1	
	Visoki prekršajni sud		
	Övriga domstolar	13	14

>>>

Italien	Corte Costituzionale	3	
	Corte suprema di Cassazione	153	
	Consiglio di Stato	176	
	Övriga domstolar	1 181	1 513
Cypern	Ανώτατο Δικαστήριο	4	
	Övriga domstolar	4	8
Lettland	Augstākā tiesa	21	
	Satversmes tiesa	1	
	Övriga domstolar	43	65
Litauen	Konstitucinis Teismas	2	
	Aukščiausiasis Teismas	20	
	Vyriausiasis administracinis teismas	22	
	Övriga domstolar	17	61
Luxemburg	Cour constitutionnelle	1	
	Cour de cassation	28	
	Cour administrative	29	
	Övriga domstolar	38	96
Ungern	Kúria	28	
	Fővárosi Ítéltábla	8	
	Szegedi Ítéltábla	3	
	Övriga domstolar	148	187
Malta	Qorti Kostituzzjonali		
	Qorti ta' l- Appel		
	Övriga domstolar	3	3
Nederländerna	Hoge Raad	294	
	Raad van State	128	
	Centrale Raad van Beroep	68	
	College van Beroep voor het Bedrijfsleven	164	
	Tariefcommissie	35	
	Övriga domstolar	359	1 048
Österrike	Verfassungsgerichtshof	5	
	Oberster Gerichtshof	130	
	Verwaltungsgerichtshof	108	
	Övriga domstolar	313	556
Polen	Trybunał Konstytucyjny	1	
	Sąd Najwyższy	25	
	Naczelny Sąd Administracyjny	49	
	Övriga domstolar	83	158
Portugal	Supremo Tribunal de Justiça	15	
	Supremo Tribunal Administrativo	64	
	Övriga domstolar	110	189
Rumänien	Înalta Curte de Casație și Justiție	12	
	Curtea de Apel	83	
	Övriga domstolar	67	162

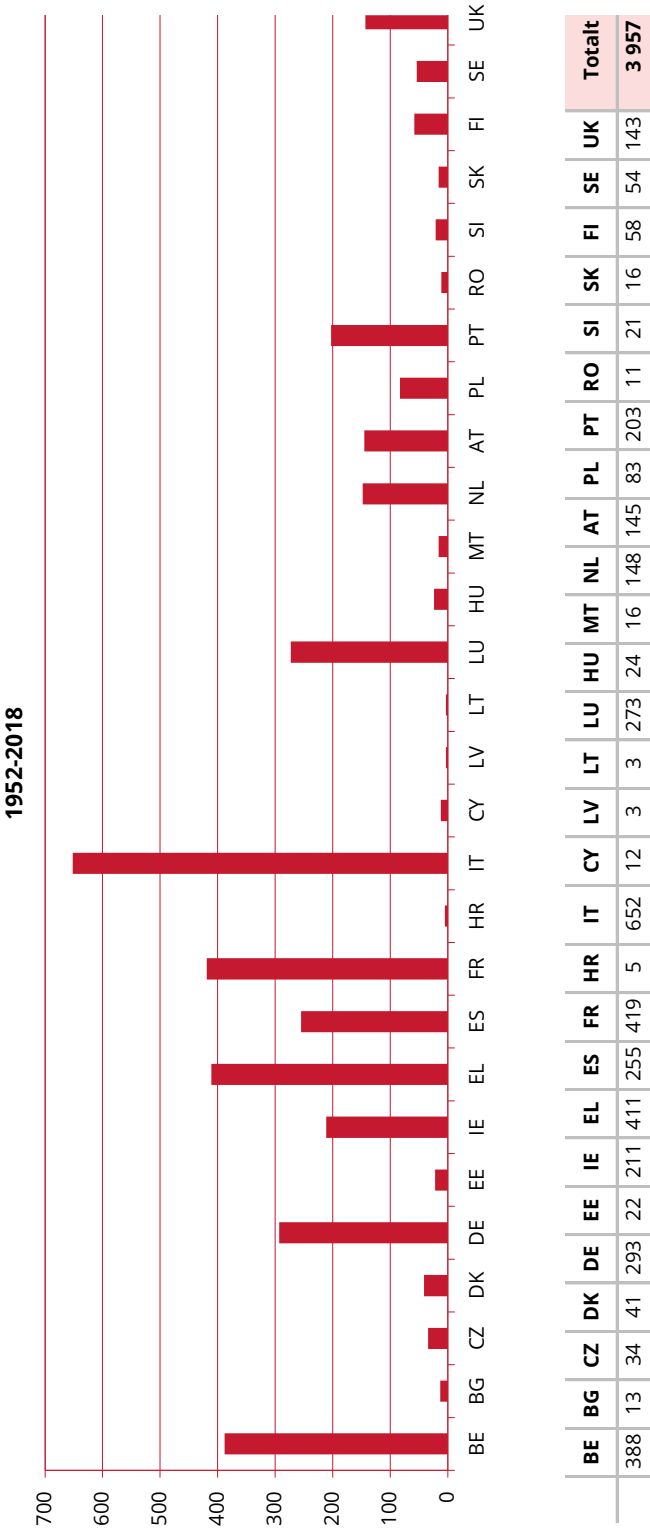
>>>

Slovenien	Ustavno sodišče	1	
	Vrhovno sodišče	15	
	Övriga domstolar	6	22
Slovakien	Ústavný Súd		
	Najvyšší súd	19	
	Övriga domstolar	31	50
Finland	Högsta domstolen	25	
	Högsta förvaltningsdomstolen	58	
	Työtuomioistuin	5	
	Övriga domstolar	33	121
Sverige	Högsta domstolen	24	
	Högsta förvaltningsdomstolen	13	
	Marknadsdomstolen	5	
	Arbetsdomstolen	4	
	Övriga domstolar	95	141
Förenade kungariket	House of Lords	40	
	Supreme Court	15	
	Court of Appeal	90	
	Övriga domstolar	492	637
Övriga	Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof ¹	2	
	Europaskolornas överklagandenämnd ²	1	3
Totalt			10 717

1| Mål C-265/00, *Campina Melkunie*.
Mål C-169/15, *Montis Design*.

2| Mål C-196/09, *Miles m.fl.*

**XXIII. Den allmänna utvecklingen (1952-2018) –
Talan om fördragsbrott mot medlemsstaterna**



XXIV. Verksamheten vid domstolens kansli (2015–2018)

Typ av intervention	2015	2016	2017	2018
Handlingar som förts in i kansliets dagbok	89 328	93 215	99 266	108 247
Inlagor och andra handlingar som getts in via e-Curia (i procent)	69 %	75 %	73 %	75 %
Muntliga förhandlingar som genomförts	256	270	263	295
Muntliga förhandlingar för föredragande av generaladvokatens förslag till avgörande som sammankallats och genomförts	239	319	301	305
Domar, yttranden och beslut varigenom domstolen skiljer sig från målet vilka delgetts parterna	570	645	654	684
Förhandlingsprotokoll (muntliga yttranden, förslag till avgörande och domar)	894	1 001	1 033	1 062
Meddelanden i EUT om inkomna mål	639	660	679	695
Meddelanden i EUT om avgjorda mål	546	522	637	661



E | DOMSTOLENS SAMMANSÄTTNING



(Protokollär ordning den 31 december 2018)

Första raden från vänster till höger:

Förste generaladvokaten M. Szpunar, avdelningsordförandena M. Vilaras och A. Arabadjiev, domstolens vice ordförande R. Silva de Lapuerta, domstolens ordförande K. Lenaerts, avdelningsordförandena J.-C. Bonichot, A. Prechal, E. Regan och T. von Danwitz

Andra raden från vänster till höger:

Domaren M. Ilešič, generaladvokaten J. Kokott, avdelningsordförandena C. Lycourgos, F. Biltgen, C. Toader och K. Jürimäe, domarna A. Rosas och E. Juhász

Tredje raden från vänster till höger:

Domarna M. Berger och M. Safjan, generaladvokaten E. Sharpston, domarna E. Levits, J. Malenovský och L. Bay Larsen, generaladvokaten Y. Bot, domaren D. Šváby

Fjärde raden från vänster till höger:

Generaladvokaterna E. Tanchev och H. Saugmandsgaard Øe, domarna S. Rodin, C. Vajda och C.G. Fernlund, generaladvokaterna N. Wahl, M. Campos Sánchez-Bordona och M. Bobek

Femte raden från vänster till höger:

Domaren I. Jarukaitis, generaladvokaten G. Hogan, domarna N.J. Piçarra, P.G. Xuereb och L.S. Rossi, generaladvokaten G. Pitruzzella, justitiesekreteraren A. Calot Escobar

1. Förändringar i domstolens sammansättning år 2018

Högtidlig sammankomst den 8 oktober 2018

En högtidlig sammankomst hölls vid domstolen den 8 oktober 2018 med anledning av att förordnandena för vissa ledamöter förnyades och att nya ledamöter av domstolen avlade högtidlig försäkran och tillträdde sina tjänster.

Företrädarna för medlemsstaternas regeringar har genom beslut av den 28 februari 2018, den 13 juni 2018, den 25 juli 2018 och den 5 september 2018 förlängt förordnandena för åtta domare i domstolen avseende perioden från den 7 oktober 2018 till den 6 oktober 2024. Dessa domare är Alexander Arabadjiev, Jean-Claude Bonichot, Thomas von Danwitz, Carl Gustav Fernlund, Egils Levits, Constantinos Lycourgos, Jiří Malenovský och Alexandra Prechal. Likaså beslutade företrädarna för medlemsstaternas regeringar genom beslut av den 28 februari 2018 att förlänga förordnandena för generaladvokaterna Yves Bot och Maciej Szpunar avseende samma period.

Lucia Serena Rossi, Irmantas Jarukaitis, Peter George Xuereb och Nuno José Cardoso da Silva Piçarra har utnämnts till domare i domstolen för perioden från den 7 oktober 2018 till den 6 oktober 2024. De efterträder Antonio Tizzano, Egidijus Jarašiūnas, Anthony Borg Barthet och José Luís da Cruz Vilaça vars förordnanden har löpt ut.

Giovanni Pitruzzella, som efterträder Paolo Mengozzi, och Gerard Hogan¹ har utnämnts till generaladvokater i domstolen för perioden från den 7 oktober 2018 till den 6 oktober 2024.

Efter den partiella ny tillsättningen av domstolens ledamöter har ledamöterna återvalt Koen Lenaerts som ordförande för Europeiska unionens domstol för perioden från den 9 oktober 2018 till den 6 oktober 2021.

Rosario Silva de Lapuerta har valts till vice ordförande för domstolen för perioden från den 9 oktober 2018 till den 6 oktober 2021. Hon efterträdde Antonio Tizzano.

Maciej Szpunar har utsetts till förste generaladvokat vid domstolen. Han efterträdde Melchior Wathelet i denna funktion.

Vidare har domstolens ledamöter bland sig valt ordförande på avdelningarna med fem domare. Följande domare har valts för en period av tre år: Jean-Claude Bonichot, Alexander Arabadjiev, Alexandra (Sacha) Prechal, Michail Vilaras och Eugene Regan.

Domstolens ledamöter har även bland sig valt ordförande på avdelningarna med tre ledamöter, varvid följande domare har valts för en period av ett år: Thomas von Danwitz, Camelia Toader, François Biltgen, Küllike Jürimäe och Constantinos Lycourgos.

¹ Enligt det gällande rotationssystemet har Gerard Hogan, som är irländsk medborgare, efterträtt Melchior Wathelet, som är belgisk medborgare och vars förordnande löpte ut den 8 oktober 2018.

2. Protokollär ordning

FRÅN DEN 1 JANUARI 2018 TILL DEN 8 OKTOBER 2018

K. LENAERTS, ordförande
A. TIZZANO, vice ordförande
R. SILVA de LAPUERTA, ordförande på första avdelningen
M. ILEŠIČ, ordförande på andra avdelningen
L. BAY LARSEN, ordförande på tredje avdelningen
T. von DANWITZ, ordförande på fjärde avdelningen
J.L. da CRUZ VILAÇA, ordförande på femte avdelningen
M. WATHELET, förste generaladvokat
A. ROSAS, ordförande på sjunde avdelningen
J. MALENOVSKÝ, ordförande på åttonde avdelningen
E. LEVITS, ordförande på tionde avdelningen
C.G. FERNLUND, ordförande på sjätte avdelningen
C. VAJDA, ordförande på nionde avdelningen
J. KOKOTT, generaladvokat
E. JUHÁSZ, domare
A. BORG BARTHET, domare
E. SHARPSTON, generaladvokat
P. MENGIOZZI, generaladvokat
Y. BOT, generaladvokat
J.-C. BONICHOT, domare
A. ARABADJIEV, domare
C. TOADER, domare
M. SAFJAN, domare
D. ŠVÁBY, domare
M. BERGER, domare
A. PRECHAL, domare
E. JARAŠIŪNAS, domare
N. WAHL, generaladvokat
S. RODIN, domare
F. BILTGEN, domare
K. JÜRIMÄE, domare
M. SZPUNAR, generaladvokat
C. LYCOURGOS, domare
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, generaladvokat
M. VILARAS, domare
E. REGAN, domare
H. Saugmandsgaard ØE, generaladvokat
M. BOBEK, generaladvokat
E. TANCHEV, generaladvokat

A. CALOT ESCOBAR, justitiesekreterare

DEN 9 OKTOBER 2018

K. LENAERTS, ordförande
R. SILVA DE LAPUERTA, vice ordförande
J.-C. BONICHOT, ordförande på första avdelningen
A. ARABADJIEV, ordförande på andra avdelningen
A. PRECHAL, ordförande på tredje avdelningen
M. VILARAS, ordförande på fjärde avdelningen
E. REGAN, ordförande på femte avdelningen
M. ROSAS, domare
J. KOKOTT, generaladvokat
E. JUHÁSZ, domare
M. ILEŠIČ, domare
J. MALENOVSKÝ, domare
E. LEVITS, domare
L. BAY LARSEN, domare
E. SHARPSTON, generaladvokat
Y. BOT, generaladvokat
T. von DANWITZ, domare
C. TOADER, domare
M. SAFJAN, domare
D. ŠVÁBY, domare
M. BERGER, domare
C.G. FERNLUND, domare
C. VAJDA, domare
N. WAHL, generaladvokat
S. RODIN, domare
F. BILTGEN, domare
K. JÜRIMÄE, domare
M. SZPUNAR, generaladvokat
C. LYCOURGOS, domare
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, generaladvokat
H. Saugmandsgaard ØE, generaladvokat
M. BOBEK, generaladvokat
E. TANCHEV, generaladvokat
P.G. XUEREB, domare
N. PIÇARRA, domare
L.S. ROSSI, domare
G. HOGAN, generaladvokat
G. PITRUZZELLA, generaladvokat
I. JARUKAITIS, domare

A. CALOT ESCOBAR, justitiesekreterare

FRÅN DEN 10 OKTOBER 2018 TILL DEN 31 DECEMBER 2018

K. LENAERTS, ordförande
R. SILVA de LAPUERTA, vice ordförande
J.-C. BONICHOT, ordförande på första avdelningen
A. ARABADJIEV, ordförande på andra avdelningen
A. PRECHAL, ordförande på tredje avdelningen
M. VILARAS, ordförande på fjärde avdelningen
E. REGAN, ordförande på femte avdelningen
M. SZPUNAR, förste generaladvokat
T. von DANWITZ, ordförande på sjunde avdelningen
C. TOADER, ordförande på sjätte avdelningen
F. BILTGEN, ordförande på åttonde avdelningen
K. JÜRIMÄE, ordförande på nionde avdelningen
C. LYCOURGOS, ordförande på tionde avdelningen
A. ROSAS, domare
J. KOKOTT, generaladvokat
E. JUHÁSZ, domare
M. ILEŠIČ, domare
J. MALENOVSKÝ, domare
E. LEVITS, domare
L. BAY LARSEN, domare
E. SHARPSTON, generaladvokat
Y. BOT, generaladvokat
M. SAFJAN, domare
D. ŠVÁBY, domare
M. BERGER, domare
C.G. FERNLUND, domare
C. VAJDA, domare
N. WAHL, generaladvokat
S. RODIN, domare
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, generaladvokat
H. Saugmandsgaard ØE, generaladvokat
M. BOBEK, generaladvokat
E. TANCHEV, generaladvokat
P.G. XUEREB, domare
N. PIÇARRA, domare
L.S. ROSSI, domare
G. HOGAN, generaladvokat
G. PITRUZZELLA, generaladvokat
I. JARUKAITIS, domare

A. CALOT ESCOBAR, justitiesekreterare

3. Domstolens tidigare ledamöter

(angivna efter tidpunkten för tjänstetillträde)

DOMARE

Massimo PILOTTI, domare (1952–1958), ordförande (1952–1958) (†)
Petrus SERRARENS, domare (1952–1958) (†)
Otto RIESE, domare (1952–1963) (†)
Louis DELVAUX, domare (1952–1967) (†)
Jacques RUEFF, domare (1952–1959 och 1960–1962) (†)
Charles Léon HAMMES, domare (1952–1967), ordförande (1964–1967) (†)
Adrianus VAN KLEFFENS, domare (1952–1958) (†)
Maurice LAGRANGE, generaladvokat (1952–1964) (†)
Karl ROEMER, generaladvokat (1953–1973) (†)
Rino ROSSI, domare (1958–1964) (†)
Nicola CATALANO, domare (1958–1961) (†)
Andreas Matthias DONNER, domare (1958–1979), ordförande (1958–1964) (†)
Alberto TRABUCCHI, domare (1962–1972), generaladvokat (1973–1976) (†)
Robert LECOURT, domare (1962–1976), ordförande (1967–1976) (†)
Walter STRAUSS, domare (1963–1970) (†)
Riccardo MONACO, domare (1964–1976) (†)
Joseph GAND, generaladvokat (1964–1970) (†)
Josse J. MERTENS de WILMARS, domare (1967–1984), ordförande (1980–1984) (†)
Pierre PESCATORE, domare (1967–1985) (†)
Hans KUTSCHER, domare (1970–1980), ordförande (1976–1980) (†)
Alain Louis DUTHEILLET DE LAMOTHE, generaladvokat (1970–1972) (†)
Henri MAYRAS, generaladvokat (1972–1981) (†)
Cearbhall O'DALAIGH, domare (1973–1974) (†)
Max SØRENSEN, domare (1973–1979) (†)
Jean-Pierre WARNER, generaladvokat (1973–1981) (†)
Alexander J. MACKENZIE STUART, domare (1973–1988), ordförande (1984–1988) (†)
Gerhard REISCHL, generaladvokat (1973–1981) (†)
Aindrias O'KEEFFE, domare (1974–1985) (†)
Francesco CAPOTORTI, domare (1976), generaladvokat (1976–1982) (†)
Giacinto BOSCO, domare (1976–1988) (†)
Adolphe TOUFFAIT, domare (1976–1982) (†)
Thijmen KOOPMANS, domare (1979–1990) (†)
Ole DUE, domare (1979–1994), ordförande (1988–1994) (†)
Ulrich EVERLING, domare (1980–1988) (†)
Alexandros CHLOROS, domare (1981–1982) (†)
Sir Gordon SLYNN, generaladvokat (1981–1988), domare (1988–1992) (†)
Simone ROZÈS, generaladvokat (1981–1984)
Pieter VERLOREN van THEMAAT, generaladvokat (1981–1986) (†)
Fernand GRÉVISSE, domare (1981–1982 och 1988–1994) (†)
Kai BAHLMANN, domare (1982–1988) (†)
G. Federico MANCINI, generaladvokat (1982–1988), domare (1988–1999) (†)
Yves GALMOT, domare (1982–1988) (†)

Constantinos KAKOURIS, domare (1983–1997) (†)
Carl Otto LENZ, generaladvokat (1984–1997)
Marco DARMON, generaladvokat (1984–1994) (†)
René JOLIET, domare (1984–1995) (†)
Thomas Francis O'HIGGINS, domare (1985–1991) (†)
Fernand SCHOCKWEILER, domare (1985–1996) (†)
Jean MISCHO, generaladvokat (1986–1991 och 1997–2003) (†)
José Carlos de CARVALHO MOITINHO de ALMEIDA, domare (1986–2000)
José Luís da CRUZ VILAÇA, generaladvokat (1986–1988), domare (2012–2018)
Gil Carlos RODRÍGUEZ IGLÉSÍAS, domare (1986–2003), ordförande (1994–2003) (†)
Manuel DIEZ de VELASCO, domare (1988–1994) (†)
Manfred ZULEEG, domare (1988–1994) (†)
Walter VAN GERVEN, generaladvokat (1988–1994) (†)
Francis Geoffrey JACOBS generaladvokat (1988–2006)
Giuseppe TESAURO, generaladvokat (1988–1998)
Paul Joan George KAPTEYN, domare (1990–2000)
Claus Christian GULMANN, generaladvokat (1991–1994), domare (1994–2006)
John L. MURRAY, domare (1991–1999)
David Alexander Ogilvy EDWARD, domare (1992–2004)
Antonio Mario LA PERGOLA, domare (1994 och 1999–2006), generaladvokat (1995–1999) (†)
Georges COSMAS, generaladvokat (1994–2000)
Jean-Pierre PUISSOCHET, domare (1994–2006)
Philippe LÉGER, generaladvokat (1994–2006)
Günter HIRSCH, domare (1994–2000)
Michael Bendik ELMER, generaladvokat (1994–1997)
Peter JANN, domare (1995–2009)
Hans RAGNEMALM, domare (1995–2000) (†)
Leif SEVÓN, domare (1995–2002)
Nial FENNELLY, generaladvokat (1995–2000)
Melchior WATHELET, domare (1995–2003), generaladvokat (2012–2018)
Dámaso RUIZ-JARABO COLOMER, generaladvokat (1995–2009) (†)
Romain SCHINTGEN, domare (1996–2008)
Krateros IOANNOU, domare (1997–1999) (†)
Siegbert ALBER, generaladvokat (1997–2003)
Antonio SAGGIO, generaladvokat (1998–2000) (†)
Vassilios SKOURIS, domare (1999–2015), ordförande (2003–2015)
Fidelma O'KELLY MACKEN, domare (1999–2004)
Ninon COLNERIC, domare (2000–2006)
Stig von BAHR, domare (2000–2006)
Antonio TIZZANO, generaladvokat (2000–2006), domare (2006–2018), vice ordförande (2015–2018)
José Narciso da CUNHA RODRIGUES, domare (2000–2012)
Christiaan Willem Anton TIMMERMANS, domare (2000–2010)
Leendert A. GEELHOED, generaladvokat (2000–2006) (†)
Christine STIX-HACKL, generaladvokat (2000–2006) (†)
Luís Miguel POIARES PESSOA MADURO, generaladvokat (2003–2009)
Konrad Hermann Theodor SCHIEMANN, domare (2004–2012)
Jerzy MAKARCZYK, domare (2004–2009)
Pranas KŪRIS, domare (2004–2010)
Georges ARESTIS, domare (2004–2014)
Anthony BORG BARTHET, domare (2004–2018)

Ján KLUČKA, domare (2004–2009)
Uno LÖHMUS, domare (2004–2013)
Aindrias Ó CAOIMH, domare (2004–2015)
Paolo MENGOZZI, generaladvokat (2006–2018)
Pernilla LINDH, domare (2006–2011)
Ján MAZÁK, generaladvokat (2006–2012)
Verica TRSTENJAK, generaladvokat (2006–2012)
Jean-Jacques KASEL, domare (2008–2013)
Niilo JÄÄSKINEN, generaladvokat (2009–2015)
Pedro CRUZ VILLALÓN, generaladvokat (2009–2015)
Egidijus JARAŠIŪNAS, domare (2010–2018)

ORDFÖRANDE

Massimo PILOTTI (1952–1958) (†)
Andreas Matthias DONNER (1958–1964) (†)
Charles Léon HAMMES (1964–1967) (†)
Robert LECOURT (1967–1976) (†)
Hans KUTSCHER (1976–1980) (†)
Josse J. MERTENS de WILMARS (1980–1984) (†)
Alexander John MACKENZIE STUART (1984–1988) (†)
Ole DUE (1988–1994) (†)
Gil Carlos RODRÍGUEZ IGLÉSIAS (1994–2003) (†)
Vassilios SKOURIS (2003–2015)

JUSTITIESEKRETERARE

Albert VAN HOUTTE (1953–1982) (†)
Paul HEIM (1982–1988)
Jean-Guy GIRAUD (1988–1994)
Roger GRASS (1994–2010)



KAPITEL II

TRIBUNALEN



A | TRIBUNALENS VERKSAMHET ÅR 2018

Av tribunalens ordförande **Marc Jaeger**

År 2018 var det andra hela verksamhetsåret sedan reformen av Europeiska unionens domstolsstruktur inleddes. Året gav en uppfattning om hur tribunalens verksamhet och funktionssätt numera framträder då de strategiska målen med denna reform ska genomföras. Reformen innebär en stegvis fördubbling av antalet domare och går in i sin tredje och sista fas i september 2019.

Tribunalens sammansättning har varit stabil under året med undantag av att domaren P.G. Xuereb lämnade sin tjänst vid tribunalen då han den 8 oktober 2018 utnämndes till domare i domstolen. Tribunalen har sedan denna tidpunkt bestått av 45 ledamöter¹ i avvaktan på utnämningen av såväl en ersättare för P.G. Xuereb som en domare vars utnämning ingår i reformens första etapp (vilken från och med den 25 december 2015 innefattade utnämning av 12 nya domare).

Förstärkt med nya resurser hade tribunalen efter år 2017, som var det första året med den nya strukturen, att ta ett steg framåt vad gäller produktiviteten. Detta har också skett i och med att 1 009 mål avgjordes² under år 2018, vilket är ett nytt rekord. Det motsvarar en ökning med närmare 13 procent i förhållande till året dessförinnan. Samtidigt har måltillströmningen minskat en aning (834 inkomna mål). Dessa faktorer sammantagna har således möjliggjort en avsevärd minskning av målbalserna (-175 mål, det vill säga en minskning med nära 12 procent) vilka nu ligger på samma nivå som år 2010. Den nuvarande situationen skiljer sig likväl från den dåvarande situationen i så måtto att tribunalens kapacitet att avgöra mål är betydligt större med den följd att den tid det rent teoretisk tar att arbeta av målbalserna är betydligt kortare (482 dagar år 2018 jämfört med 900 dagar år 2010). Tribunalen är således i stånd att hantera en eventuell överföring av behörighet från domstolen.

Den sammantagna handläggningstiden (20,0 månader för mål som avgjordes genom dom eller beslut) ökade något jämfört med år 2017. Detta beror särskilt på att tribunalen under år 2018 avgjorde ett stort antal konkurrensmål av sådan omfattning och komplexitet att det låg i sakens natur att handläggningstiden var betydligt längre än i genomsnitt.³ Trots denna konjunkturbetingade omständighet är det värt att notera att handläggningstiden ligger på en betydligt lägre nivå än innan reformen av unionens domstolsstruktur inleddes.

Utmärkande för de statistiska uppgifterna avseende detta år är även att fler mål har avgjorts av en avdelning i utökad sammansättning bestående av fem domare, vilket bidrar till att tribunalens praxis får större genomslagskraft, blir enhetligare, tydligare och – sammanfattningsvis – av högre kvalitet. Under år 2018 avgjordes sålunda 87 mål av en avdelning i utökad sammansättning, vilket motsvarar 8,6 procent av samtliga avgjorda mål eller fyra gånger så många som den genomsnittliga andelen sedan år 2009. På grund av de ökande målbalserna och bristen på resurser blev tribunalen under åren som föregick reformen tvungen att i viss utsträckning avstå från att hänskjuta målen till avdelningar i utökad sammansättning, vilket annars hade varit vanligt förekommande under åren 1995–2005. Tack vare tribunalens nya struktur har den på ett

1| Per den 31 december 2018.

2| Bortsett från de 44 ansökningar om interimistiska åtgärder som framställdes under året.

3| Om man undantar dessa 23 mål (vilka ingår dels i gruppen av de så kallade elkabel-målen, dels i gruppen av de så kallade perindopril-målen) var handläggningstiden för de resterande 986 mål som avgjorts genom dom eller beslut 19,2 månader. Inverkan av dessa 23 mål på den sammantagna handläggningstiden kan således uppskattas till +0,8 månader, eller 4 procent.

riktat sätt kunnat hänskjuta fler mål till sådana avdelningar när det är påkallat på grund av målets juridiska svårighetsgrad, dess betydelse eller särskilda omständigheter i övrigt, särskilt vad gäller vissa mål som avgjorts under det gångna året eller som fortfarande är under prövning och som obestriddligen är av stor juridisk, ekonomisk, finansiell eller institutionell betydelse.

Slutligen ska två förändringar avseende förfarandet, vilka trädde i kraft den 1 december 2018, nämnas. För det första har artiklarna 3.3 och 28.2 i tribunalens rättegångsregler ändrats för att ge tribunalens vice ordförande behörighet dels att tjänstgöra som generaladvokat, dels att föreslå tribunalens plenimöte – i likhet med vad tribunalens ordförande och den avdelning som ursprungligen handlägger målet kan göra – att ett mål ska hänskjutas till en avdelning bestående av fem domare eller till stora avdelningen. Syftet är att förstärka vice ordförandens befogenheter så att denne kan fullgöra sin uppgift att samordna handläggningen av pågående mål och verka för enhetligheten i rättspraxis. För det andra sker numera all utväxling av dokument mellan parternas företrädare och tribunalen enbart via e-Curia som är EU-domstolens it-applikation för att ta emot inlagor och genomföra delgivning elektroniskt. Denna övergång till obligatorisk användning av e-Curia⁴ är en naturlig följd av den positiva feedback som användarna har lämnat och av fördelarna med den snabba elektroniska kommunikationen samt de effektivitetsvinster som uppkommer om man överger hanteringen med blandade format.

Under år 2018 kom således tribunalens nya funktionssätt som ett resultat av reformen av unionens domstolsstruktur tydligt till uttryck. Det gångna året har gett en första antydning om tribunalens nya kapacitet att pröva och avgöra mål, vilken bygger på dess önskan att dels, när det är motiverat, i större utsträckning låta avdelningar i utökad sammansättning avgöra målen, dels uppfylla höga krav på kvalitet och snabbhet i handläggningen med hjälp av en kontinuerlig modernisering av arbetsmetoderna och en kontinuerlig strävan efter goda resultat.

Efter en inledning av vice ordföranden Marc van der Woude ges på de sidor som följer en inblick i mångfalden av de rättsområden som berörs av tribunalens dömande verksamhet och betydelsen av de mål den avgör inom ramen för sitt uppdrag – vilket utgör själva grunden för legitimiteten i det institutionella system som inrättats genom fördragen – att kontrollera lagenligheten av de rättsakter som antas av unionens institutioner, organ och byråer. Slutligen redogör justitiesekreteraren Emmanuel Coulon för den väsentliga stödfunktion som utövas av tribunalens kansli, varefter en rad statistiska uppgifter ger en bild av år 2018 i siffror.

4| Med hänsyn till kravet att rättsligt reglera denna förändring har tribunalen den 11 juli 2018 antagit ändringar av sina rättegångsregler och ett nytt beslut om ingivande av inlagor och om delgivning av inlagor samt domar och beslut med hjälp av e-Curia. Förändringen angår samtliga rättegångsdeltagare, såväl sökande, svarande som intervenienter, och alla typer av förfaranden, inbegripet brådsökande förfaranden. Vissa undantag har dock införts med hänsyn till principen om rätt till domstolsprövning (särskilt om det visar sig vara tekniskt omöjligt att använda e-Curia eller om en part som inte företräds av en advokat har ansökt om rättshjälp).

B | RÄTTSPRAXIS FRÅN TRIBUNALEN ÅR 2018

Utvecklingstrender i rättspraxis

Av vice ordföranden Marc van der Woude

År 2018 var ett synnerligen produktivt år sett till det rekordhöga antalet avgjorda mål. Det var likaså ett mycket betydelsefullt år med beaktande av arten av den prövning som tribunalen utförde. Under det gångna året har tribunalen återigen kunnat se de positiva resultaten av den reform av domstolsstrukturen som införts genom förordning 2015/2422¹ i det att den har kunnat hänskjuta prövningen av ett avsevärt antal mål till avdelningar bestående av fem domare och ett mål har hänskjutits till stora avdelningen. När fler domare deltar i handläggningen av mål som är viktiga, av särskild karaktär eller juridiskt komplicerade blir det möjligt att inhämta fler synpunkter och sakkunskap och ge de rättssökande en större åhörarkrets och därmed ge tribunalens avgöranden större tyngd. Möjligheten att låta avdelningar i utökad sammansättning avgöra vissa mål medför även att tribunalen kan strukturera sin praxis genom att tillmäta vissa mål särskild betydelse.

Att rättspraxis från det gångna året var rikhaltig är en följd av att tribunalen prövar mål inom ett stort antal olika rättsområden. Utvidgningen av unionens politikområden får gradvis återverkningar i rättspraxis. Tribunalen har sålunda haft tillfälle att utvidga sin praxis till nya rättsområden såsom tillsyn över finanssektorn (se, exempelvis, dom av den 24 april 2018, *Caisse régionale de crédit agricole mutuel Alpes Provence m.fl./ECB*, T-133/16–T-136/16, [EU:T:2018:219](#)), eller till områden av stor samhällelig betydelse såsom miljö- och hälsoskydd (se, exempelvis, dom av den 17 maj 2018, *Bayer CropScience m.fl./kommissionen*, T-429/13 och T-451/13, [EU:T:2018:280](#), och dom av den 13 december 2018, *Ville de Paris, Ville de Bruxelles och Ayuntamiento de Madrid/kommissionen*, T-339/16, T-352/16 och T-391/16, [EU:T:2018:927](#)). Det domstolsskydd som tribunalen kan ge omfattar emellertid inte samtliga områden där unionen är verksam. Det framgår bland annat av artikel 275 FEUF att Europeiska unionens domstol inte är behörig med avseende på bestämmelserna om den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken (Gusp) eller med avseende på akter som antas på grundval av dessa bestämmelser. Som en fortsättning på domstolens praxis i domen *Rosneft*,² har tribunalen emellertid slagit fast att detta undantag från rätten till ett effektivt domstolsskydd enligt artikel 47 i stadgan och från den regel om generell behörighet för EU-domstolen att säkerställa att lag och rätt följs vid tolkning av fördragen som föreskrivs i artikel 19 FEU ska tolkas restriktivt. Tribunalen ansåg sig således behörig att pröva tvister mellan ett organ som faller under den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken och dess anställda (dom av den 25 oktober 2018, *KF/Satcen*, T-286/15, [EU:T:2018:718](#)).

I de flesta fall ges det domstolsskydd som tribunalen säkerställer i samband med en lagenlighetsprövning enligt artikel 263 FEUF. Denna prövning innebär att tribunalen, på yrkande av sökanden, kontrollerar huruvida de administrativa och lagstiftande myndigheterna iakttagit unionsrätten då de antog den rättsakt som angripits. Omfattningen av denna kontroll är inte alltid densamma. Den kan variera från fall till fall, bland annat beroende på omfattningen av det utrymme för skönsmässig bedömning som de berörda myndigheterna har enligt unionsrätten. Vid en lagenlighetsprövning får tribunalen emellertid aldrig ersätta myndighetens beslut med ett annat beslut. Tribunalen kontrollerar, och ogiltigförklarar i de fall då en rättsregel har överträtts,

1] Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2015/2422 av den 16 december 2015 om ändring av protokoll nr 3 om stadgan för Europeiska unionens domstol (EUT L 341, 2015, s. 14).

2] Dom av den 28 mars 2017, *Rosneft*, C-72/15, [EU:C:2017:236](#), punkt 74.

men får inte fatta beslut i myndighetens ställe. Även om denna prövning alltid utförs i konkreta fall och det är svårt att utläsa allmänna riktlinjer ur en samling enskilda mål förefaller det likväl som om två tendenser gör sig gällande i tribunalens praxis från år 2018.

En första utvecklingslinje rör det relativt höga antalet ogiltigförklaringar som grundas på att den aktuella myndigheten inte hade tillgång till samtliga relevanta omständigheter vid tidpunkten då de angripna rättsakterna antogs. Det första avgörandet i denna serie av mål rör området företagskoncentrationer, närmare bestämt kommissionens skyldighet att inhämta samtliga relevanta upplysningar när den fattar beslut med anledning av en begäran om ändring av åtaganden, i det aktuella fallet de åtaganden som *Deutsche Lufthansa* gjort för att få villkorat godkännande avseende sitt förvärv av *Swiss International Air Lines* (dom av den 16 maj 2018, **Deutsche Lufthansa/kommissionen**, T-712/16, [EU:T:2018:269](#)). För det andra har tribunalen, på området statligt stöd, erinrat om att det förhållandet att kommissionen gjort en otillräcklig eller ofullständig granskning under den preliminära granskning som är ett led i förfarandet enligt artikel 108.3 FEUF är en indikation på att det förelegat betydande svårigheter vid denna granskning. Sådana svårigheter borde ha medfört att kommissionen inledde det formella granskningsförfarandet enligt artikel 108.2 FEUF (dom av den 19 september 2018, **HH Ferries m.fl./kommissionen**, T-68/15, [EU:T:2018:563](#)). I dom av den 15 november 2018, **Tempus Energy och Tempus Energy Technology/kommissionen**, (T-793/14, [EU:T:2018:790](#)) preciserade tribunalen dessutom att kommissionen på ett omsorgsfullt och opartiskt sätt ska samla in samtliga relevanta upplysningar så att all tveksamhet vad gäller den anmälda åtgärdens förenlighet med den inre marknaden undanröjs. För det tredje har tribunalen på området för varumärkesrätt även haft tillfälle att närmare klargöra myndighetens skyldighet att säkerställa en korrekt handläggning av ärendena. Även om klaganden inte i rätt tid har tillhandahållit bevis på att det äldre varumärket, som låg till grund för klagandens invändning, är känt, ska överklagandenämnden, med hänsyn till sin tidigare beslutspraxis rörande kända varumärken, samla in alla upplysningar som krävs för att den ska kunna företa sin skönsmässiga bedömning. För det fjärde, när rådet beslutar att fysiska eller juridiska personer ska upptas i förteckningarna över personer eller enheter som omfattas av restriktiva åtgärder – eller beslutar om förlängning av sådana åtgärder – ska det se till att förfoga över tillförlitliga upplysningar och vid behov utföra ytterligare kontroller. Rådet måste även med tillräcklig tydlighet ange skälen till att de inhämtade upplysningarna motiverar att restriktiva åtgärder vidtas mot den berörda personen.

Ytterligare en tendens som synes utkristallisera sig i rättspraxis från den senaste tiden rör villkoren för upptagande till prövning av talan som väckts med stöd av artikel 263 FEUF, och då särskilt talan mot regleringsakter som direkt berör sökanden och som inte medför genomförandeåtgärder. I detta avseende kan det till att börja med noteras att domstolen vad gäller frågan om upptagande till prövning, i sin dom av den 6 november 2018 i *Scuola Elementare Maria Montessori/kommissionen*, **kommissionen/Scuola Elementare Maria Montessori och kommissionen/Ferracci** (C-622/16 P, C-624/16 P, [EU:C:2018:873](#)), i allt väsentligt fastställde tribunalens domar av den 15 september 2016, **Ferracci/kommissionen** (T-219/13, [EU:T:2016:485](#)) och **Scuola Elementare Maria Montessori/kommissionen** (T-220/13, ej publicerad, [EU:T:2016:484](#)), i vilka denna hade slagit fast att den kunde pröva talan om ogiltigförklaring av ett beslut av kommissionen om statligt stöd avseende tre nationella stödordningar som väckts av två konkurrenter till de som dragit nytta av nämnda stödordningar. Domstolen fastställde tribunalens bedömning att det angripna beslutet, med avseende på de tre stödordningarna, utgjorde en regleringsakt i den mening som avses i artikel 263 fjärde stycket sista ledet FEUF, som inte krävde några genomförandeåtgärder på så sätt som avses i nämnda bestämmelse, och som direkt berörde klagandena på grund av deras konkurrensförhållande med mottagarna av det omtvistade stödet.

Det var likaledes på grundval av artikel 263 fjärde stycket sista ledet FEUF som tribunalen i dom av den 13 september 2018, **Gazprom Neft/rådet** (T-735/14 och T-799/14, [EU:T:2018:548](#)) beslutade att den kunde pröva en talan om ogiltigförklaring som väckts av det ryska bolaget **Gazprom Neft** mot ett flertal bestämmelser med allmän giltighet, närmare bestämt de bestämmelser som reglerade ett system med förhandsgodkännande av export till Ryssland av varor och tjänster med avseende på prospektering och produktion av olja. Tribunalen

fann att de aktuella bestämmelserna inte krävde några genomförandeåtgärder, eftersom de nationella myndigheterna inte hade något utrymme för skönsmåsig bedömning vid tillämpningen av dem och eftersom Gazprom Neft inte självt kunde ansöka om godkännande för export. Gazprom Nefts talan kunde tas upp till prövning i och med att bolaget hade visat att det var verksamt på det område för prospektering och produktion som avsågs med de omtvistade exportförbuden.

Frågan huruvida en talan om ogiltigförklaring av en regleringsakt kunde tas upp till prövning var även central i tre mål i vilka tre europeiska huvudstäder hade väckt talan mot en kommissionsförordning om utsläppsnormer från personbilar och lätta nyttofordon. Enligt sökandena var dessa normer alltför flexibla i förhållande till de normer som följer av grundförordningen (ovannämnda målen T-339/16, T-352/16 och T-391/16). Kommissionen invände att städernas talan inte kunde tas upp till prövning, eftersom deras rättsliga ställning inte direkt påverkades av den angripna förordningen. Tribunalen underkände det argumentet och fann att den angripna förordningen inskränkte möjligheten för myndigheterna i en medlemsstat att bekämpa luftföroreningar genom att begränsa fordonstrafiken av tekniska skäl som regleras i den angripna förordningen. Städernas regleringsbefogenheter berördes följaktligen direkt av den angripna förordningen.

Slutligen har tribunalen under år 2018 vid flera tillfällen prövat frågor rörande tribunalens obegränsade behörighet i den mening som avses artikel 261 FEUF, såsom den kan utövas bland annat på konkurrensrättens område enligt artikel 31 i förordning nr 1/2003,³ och dess behörighet att ändra överklagandenämndens beslut enligt artikel 72.3 i förordning 2017/1001 om EU-varumärken⁴. Båda typerna av behörighet kompletterar lagenlighetsprövningen i det att de gör det möjligt för unionsdomstolen att ersätta den berörda myndighetens bedömning med sin egen. De skiljer sig likväl åt, såsom framgår exempelvis av beslut av den 1 februari 2018, **ExpressVPN/EUIPO (EXPRESSVPN)**, T-265/17, [EU:T:2018:79](#). I det målet erinrade tribunalen om att en förutsättning för att kunna ändra överklagandenämndens beslut är att det angripna beslutet ogiltigförklaras, helt eller delvis. Den obegränsade behörigheten, som endast gäller fastställandet av böter, kan utövas även om den aktuella rättsakten inte ogiltigförklaras (dom av den 15 oktober 2002, **Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl./kommissionen**, C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P–C-252/99 P och C-254/99 P, [EU:C:2002:582](#), punkt 692). Tribunalen har även haft tillfälle att, för första gången, ta ställning till utövandet av den obegränsade behörigheten vad gäller sanktioner enligt förordning nr 966/2012 om finansiella regler för unionens allmänna budget,⁵ och erinrade därvid om den princip som redan fastslagits på konkurrensområdet vilken innebär att den obegränsade behörigheten inte utövas ex officio utan endast när detta har yrkats i samband med att talan väcktes (dom av den 8 november 2018, **”Pro NGO!”/kommissionen** (T-454/17, [EU:T:2018:755](#)).

3] Rådets förordning (EG) nr 1/2003 av den 16 december 2002 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna [101 FEUF] och [102 FEUF] (EGT L 1, 2003, s. 1).

4] Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2017/1001 av den 14 juni 2017 om EU-varumärken (EUT L 154, 2017, s. 1) Denna behörighet att ändra beslut har tillerkänts domstolen i enlighet med artikel 263 femte stycket FEUF.

5] Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2015/1929 av den 28 oktober 2015 om ändring av förordning (EU, Euratom) nr 966/2012 om finansiella regler för unionens allmänna budget (EUT L 286, 2015, s.1).

I. Institutionell rätt

I målet som resulterade i domen av den 23 april 2018, *One of Us m.fl./kommissionen* (T-561/14, överklagad till domstolen,⁶ [EU:T:2018:210](#)), ombads tribunalen uttala sig om lagenligheten av meddelande COM(2014) 355 final⁷, som antagits med stöd av artikel 10.1 c i förordning (EU) nr 211/2011⁸. Av detta meddelande framgick Europeiska kommissionens avsikt att inte vidta några åtgärder beträffande ett omtvistat europeiskt medborgarinitiativ, vars syfte var att förbjuda och stoppa Europeiska unionens finansiering av verksamhet som innebär att mänskliga embryon förstörs.

Tribunalen inledde genom att pröva huruvida enheten "European Citizens' Initiative One of Us" kunde väcka talan vid unionsdomstolen och, med stöd av artikel 263 fjärde stycket FEUF, yrka att det angripna meddelandet skulle ogiltigförklaras. I detta avseende påpekade tribunalen att det inte framgick av handlingarna i målet att denna enhet var en juridisk person enligt lagstiftningen i en medlemsstat eller i ett tredje land, och att det inte heller framgick av förordning nr 211/2011 att ett europeiskt medborgarinitiativ ges status av juridisk person genom att det behandlas som ett eget subjekt. Mot bakgrund av dessa överväganden och även med tanke på att det inte framgick av någon akt eller någon åtgärd som vidtagits av kommissionen att den behandlat enheten "European Citizens' Initiative One of Us" som ett eget subjekt, fann tribunalen att denna enhet inte hade talerätt vid unionsdomstolen. Tribunalen slog således fast att talan inte kunde tas upp till prövning i den del den väckts av enheten "European Citizens' Initiative One of Us". Detta påverkade emellertid inte frågan huruvida talan kunde tas upp till prövning i den mån den även väckts av de sju fysiska personer som bildade medborgarkommittén för det europeiska medborgarinitiativet.

Angående saken i målet hade sökandena gjort gällande att kommissionens motiveringsskyldighet medförde ett krav på kommissionen att styrka att de etiska och rättsliga garantier som fanns var tillräckliga och att det angripna medborgarinitiativet därför var överflödigt, men att kommissionen inte hade uppfyllt detta krav. I detta avseende erinrade tribunalen om att motiveringsskyldigheten gäller för varje rättsakt som kan bli föremål för en talan om ogiltigförklaring, vilket innebär att det angripna meddelandet, som innehöll kommissionens beslut att inte lägga fram något förslag till rättsakt för unionslagstiftaren till följd av det angripna medborgarinitiativet, omfattades av en sådan motiveringsskyldighet. Kommissionens skyldighet att i det meddelande som antas i enlighet med artikel 10.1 c i förordning nr 211/2011 redogöra för sina skäl för att vidta eller inte vidta åtgärder till följd av ett europeiskt medborgarinitiativ utgör dessutom det särskilda uttrycket för den motiveringsskyldighet som gäller enligt denna bestämmelse. I förevarande fall godtog inte tribunalen kommissionens påstående att det enda syftet med motiveringen av det meddelande som föreskrivs i artikel 10.1 c i förordning nr 211/2011 var att möjliggöra en eventuell offentlig debatt, utan ansåg att de förklaringar som framgick av det angripna meddelandet gjorde det möjligt för sökandena att fastställa huruvida kommissionens beslut att inte lägga fram ett förslag till ändring av vissa unionsakter, såsom den anmodats att göra genom det angripna medborgarinitiativet, var välgrundat eller om det var felaktigt. Dessa förklaringar gjorde det även möjligt för unionsdomstolen att pröva huruvida det angripna meddelandet var lagenligt. Tribunalen fann följaktligen att meddelandet var tillräckligt väl motiverat.

I de mål som gav upphov till domen av den 31 maj 2018, *Korwin-Mikke/parlamentet* (T-352/17, [EU:T:2018:319](#)), och domen av den 31 maj 2018, *Korwin-Mikke/parlamentet* (T-770/16, [EU:T:2018:320](#)), uppmanades tribunalen att uttala sig om den talan som sökanden, en Europaparlamentsledamot, väckt mot Europaparlamentets

6| Mål C-418/18 P, *One of Us /kommissionen*.

7| Kommissionens meddelande COM(2014) 355 final av den 28 maj 2014 om det europeiska medborgarinitiativet "En av oss".

8| Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 211/2011 av den 16 februari 2011 om medborgarinitiativet (EUT L 65, 2011, s. 1).

beslut om att ålägga sökanden disciplinåtgärder på grund av dennes uttalanden om migranter och kvinnor under två av parlamentets plenarsammanträden avseende immigrationen i Europa, respektive problematiken kring löneskillnaderna mellan kvinnor och män. Sökanden hävdade bland annat att parlamentet hade åsidosatt hans rätt till yttrandefrihet, såsom den säkerställs i artikel 11 i stadgan om de grundläggande rättigheterna och i artikel 10 i Europakonventionen, samt åsidosatt tillämpningsområdet för artikel 166 i parlamentets arbetsordning.

Tribunalen erinrade inledningsvis om att yttrandefriheten visserligen intar en väsentlig plats i demokratiska samhällen, men den är likväl inte en absolut rättighet och utövandet av den kan inskränkas på vissa strikta villkor. Ingrepp i yttrandefriheten kan nämligen tillåtas endast om de uppfyller tre villkor. För det första ska begränsningen vara "föreskriven i lag". För det andra ska begränsningen svara mot ett mål av allmänt samhällsintresse som erkänns som sådant av unionen. För det tredje ska begränsningen inte vara onödigt ingripande, vilket innebär dels att den ska vara nödvändig och proportionerlig mot det mål som eftersträvas, dels att kärnan i den aktuella friheten inte får kränkas. Tribunalen påpekade även att ett ingrepp i eller en begränsning av yttrandefriheten kan anses vara "föreskriven i lag" endast om bestämmelsen i fråga är tillräckligt tydligt utformad. Trots att parlamentsledamöternas yttrandefrihet ska ges ett utökat skydd, med hänsyn till parlamentets fundamentala roll i ett demokratiskt samhälle, måste utövandet av yttrandefriheten i ett parlamentariskt sammanhang emellertid ibland stå tillbaka för det legitima intresset av att skydda en ordnad parlamentarisk verksamhet och de övriga parlamentsledamöternas rättigheter. I detta avseende påpekade tribunalen att Europadomstolen dels har knutit ett parlaments möjlighet att ålägga en parlamentsledamot påföljder för dennes uppträdande till nödvändigheten att tillse att det råder ordning vid parlamentets överläggningar, dels har tillerkänt parlamenten stor självständighet när det gäller att reglera på vilket sätt, när och var parlamentsledamöterna kan välja att göra sina inlägg, men att parlamenten däremot har mycket små möjligheter att reglera innehållet i parlamentsledamöternas uttalanden. Enligt tribunalen ger detta vid handen att det i ett parlaments interna regler kan föreskrivas en möjlighet att ålägga påföljder för en parlamentsledamots uttalanden endast i det fallet att uttalandet skadar en ordnad parlamentarisk verksamhet eller utgör ett allvarligt hot mot samhället, såsom uppmaningar till våld eller rashat. Det innebär även att den befogenhet att vidta disciplinåtgärder som parlamenten tillerkänns i syfte att säkerställa en ordnad verksamhet eller skydda vissa grundläggande rättigheter, principer eller friheter måste vara förenlig med kravet på att garantera iakttagandet av parlamentsledamöternas yttrandefrihet.

Tribunalen prövade därefter huruvida parlamentet hade uppfyllt de villkor som föreskrivs i artikel 166.1 i sin arbetsordning när det ålade disciplinåtgärderna i fråga, och framhöll att denna artikel avser den situationen att en parlamentsledamot stör parlamentets verksamhet eller ordningen i parlamentets överläggningar, och den syftar således till att ålägga påföljder för en ledamot som deltar i ett sammanträde eller i parlamentets överläggningar och som genom sitt uppträdande allvarligt kan hindra sammanträdet eller överläggningarnas genomförande, det vill säga "grova fall av störande uppträdande", eller "grova fall av ... försök att störa parlamentets överläggningar som står i strid med de principer som fastställs i artikel 11". Tribunalen konstaterade att disciplinåtgärder inte kan vidtas vid enbart en överträdelse av dessa principer, utan endast om överträdelsen åtföljs av ett grovt fall av störande uppträdande eller försök att störa parlamentets överläggningar i den mening som avses i artikel 166.1 i dess arbetsordning. I förevarande fall framgick det inte av handlingarna i målet att sökandens uttalanden i parlamentet hade stört sammanträdena eller hade utgjort ett försök att störa parlamentets överläggningar. Det försök att störa parlamentets överläggningar som avses i artikel 166.1 första stycket i arbetsordningen och som ska ha manifesterats utanför plenisalen på grund av de återverkningar som sökandens uttalanden ska ha haft utanför parlamentet, kunde inte heller betraktas som ett angrepp mot parlamentets anseende och värdighet som institution. Under dessa förhållanden, och trots att sökandens ordval i sina uttalanden vid de två plenarsammanträdena var synnerligen chockerande, kunde parlamentet under omständigheterna i fallet inte vidta disciplinåtgärder mot honom på grundval av artikel 166.1 i arbetsordningen.

I målet som gav upphov till domen av den 25 oktober 2018, **KF/EUSC** (T-286/15, [EU:T:2018:718](#)), hade tribunalen (utökad sammansättning) att pröva en talan med yrkande dels om ogiltigförklaring av ett flertal beslut gentemot sökanden, däribland ett beslut varigenom direktören för Europeiska unionens satellitcentrum (Satcen) avsatte henne från hennes tjänst på grund av beteenden som kunde utgöra mobbning, dels om skadestånd för den skada som sökanden påstod sig ha lidit.

Trots att Satcen hävdade att tvisten omfattades av den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken (Gusp) och att tribunalen därför inte var behörig att pröva den, erinrade tribunalen om att den omständigheten att de angripna besluten hänförde sig till det sätt på vilket ett organ som är verksamt inom ramen för Gusp fungerar inte i sig kunde innebära att unionens domstolar inte hade behörighet att pröva tvisten. Tribunalen betonade i huvudsak att de omtvistade besluten utgjorde akter som enbart avsåg personalförvaltning som, mot bakgrund av deras skäl och mål och det sammanhang i vilket de antagits, inte avsåg att bidra till att föra, utforma och genomföra en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik i den mening som avses i artikel 24.2 FEU, eller närmare bestämt fullgöra Satcens uppdrag inom ramen för Gusp. Härav drog tribunalen slutsatsen att den aktuella tvisten kunde jämföras med tvister mellan en institution, ett organ eller en byrå i unionen som inte omfattas av den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken och en av dess tjänstemän eller andra anställda, som kan hänskjutas till unionsdomstolen enligt artikel 270 FEUF, enligt vilken Europeiska unionens domstol har behörighet i tvister mellan unionen och dess anställda. Tribunalen slog följaktligen fast att den var behörig att pröva tvisten, varvid behörigheten följde av artikel 263 FEUF vad gällde laglighetskontrollen av de angripna besluten, och av artikel 268 FEUF i förening med artikel 340 andra stycket FEUF vad gällde yrkandet om fastställande av unionens utomobligatoriska ansvar.

Angående saken i målet godtog tribunalen sökandens invändning om rättsstridighet avseende artikel 28.6 i tjänsteföreskrifterna för anställda vid Satcen⁹, vilken sökanden framställt då hon ansåg att denna bestämmelse innebar att Satcens överklagandenämnd var den enda instans som kunde kontrollera lagenligheten av beslut som antagits av Satcens direktör. Tribunalen ansåg att Europeiska unionens råd inte, utan att åsidosätta bestämmelserna i artikel 19 FEU och artikel 256 FEUF, kunde ge överklagandenämnden tvingande och exklusiv behörighet att pröva lagenligheten av beslut som antagits av Satcens direktör samt yrkanden om skadestånd som framstälts av dess anställda, i en situation där tribunalen, såsom i förevarande fall, hade behörighet att i första instans pröva den typen av tvister. Följaktligen saknade överklagandenämndens beslut rättslig grund, och skulle därmed ogiltigförklaras. Detsamma gällde besluten om att stänga av och avsätta sökanden eftersom Satcen hade åsidosatt principen om god förvaltningssed, omsorgsplikten och kravet på opartiskhet vid genomförandet av den administrativa utredningen genom att ha skickat ett "frågeformulär om mobbning" till flera anställda vid Satcen, vilket omfattade flervalsposter som i huvudsak motsvarade allmänna kategorier av beteenden som kunde utgöra "mobbning". Angående yrkandet om skadestånd i form av ersättning för den materiella skada som sökanden påstod att de angripna besluten orsakat henne, motsvarande den sammanlagda lön hon hade kunnat erhålla om hon varit kvar i tjänst hos Satcen mellan den dag hon sades upp och den dag då hennes anställningsavtal upphörde att gälla, fann tribunalen att det skulle avvisas såsom för tidigt framställt. Tribunalen slog däremot fast att sökanden hade lidit en ideell skada till följd av det tillstånd av osäkerhet som rådde om de händelser hon klandrades för och kränkningen av hennes personliga och yrkesmässiga rykte, så att en ersättning om 10 000 euro utgjorde skälig ersättning för skadan.

9] Rådets beslut 2009/747/Gusp av den 14 september 2009 om tjänsteföreskrifter för Europeiska unionens satellitcentrum (EUT L 276, 2009, s.1.)

II. Konkurrensregler tillämpliga på företag

1. Rättspraxis på området för artikel 101 FEUF

I domar av den 12 juli 2018, *The Goldman Sachs Group/kommissionen* (T-419/14, överklagad till domstolen,¹⁰ [EU:T:2018:445](#)), *Prysmian och Prysmian Cavi e Sistemi/kommissionen* (T-475/14, överklagad till domstolen,¹¹ [EU:T:2018:448](#)), *Brugg Kabel och Kabelwerke Brugg/kommissionen* (T-441/14, överklagad till domstolen,¹² [EU:T:2018:453](#)), et *Nexans France et Nexans/Commission* (T-449/14, sous pourvoi¹³, [EU:T:2018:456](#)), le Tribunal s'est uttalade sig tribunalen om lagligheten av kommissionens beslut att konstatera att sökandena deltagit i en kartell på den europeiska marknaden för elkablar.¹⁴ Dessa mål gav tribunalen tillfälle att göra värdefulla preciseringar rörande kommissionens befogenheter vid inspektioner, konkurrensrättens extraterritoriella verkan och förhållandet mellan moderbolag och dotterbolag.

När det för det första gäller kommissionens befogenheter att utföra inspektioner, invände sökandena i målen *Prysmian och Prysmian Cavi e Sistemi/kommissionen* (T-475/14, överklagad till domstolen, [EU:T:2018:448](#)) och *Nexans France och Nexans/kommissionen* (T-449/14, överklagad till domstolen, [EU:T:2018:456](#)) att kommissionen hade kopierat av hårddiskarna på vissa av deras anställdas datorer för att kunna konsultera den informationen senare i undersökningen, i sina egna lokaler, utan att först ha kontrollerat att de handlingar som fanns där var relevanta för undersökningens syfte. Sökandena ansåg att detta tillvägagångssätt överskred kommissionens befogenheter enligt artikel 20.1 och 20.2 i förordning (EG) nr 1/2003¹⁵. Enligt tribunalen ingick det bland de befogenheter som föreskrivs i artikel 20.2 b och c i förordning nr 1/2003 att ta dessa kopior, eftersom avbildningen av hårddiskarna i fråga var ett led i kommissionens användning av digital kriminalteknik i syfte att samla in information som var relevant för undersökningen. Vad gäller den omständigheten att kommissionen tog med sig dessa kopior till sina lokaler i Bryssel (Belgien) för att vid ett senare tillfälle undersöka uppgifter av relevans för utredningen, noterar tribunalen att artikel 20.2 b i förordning nr 1/2003 inte slår fast att undersökningen av räkenskaperna eller yrkeshandlingarna för de företag som är föremål för inspektionen måste äga rum uteslutande i företagets lokaler om, som i det aktuella fallet, inspektionen inte kunde slutföras inom den ursprungligen fastställda tiden. Den bestämmelsen ålägger endast kommissionen att vid kontroll av dokument i sina lokaler iaktta samma garantier för de företag som inspekteras som vid kontroll på plats. Eftersom dessa garantier hade iakttagits i det aktuella fallet, fann tribunalen att kommissionen inte överskred sina befogenheter enligt artikel 20.2 i förordning nr 1/2003 vid inspektionen.

10| Mål C-595/18 P, *The Goldman Sachs Group/kommissionen*.

11| Mål C-601/18 P, *Prysmian och Prysmian Cavi e Sistemi/kommissionen*.

12| Mål C-591/18 P, *Brugg Kabel och Kabelwerke Brugg/kommissionen*.

13| Mål C-606/18 P, *Nexans France och Nexans/kommissionen*.

14| Kommissionens beslut C(2014) 2139 final av den 2 april 2014 om förfarande för tillämpning av artikel 101 [FEUF] och artikel 53 i [EES-avtalet] (mål AT.39610 – Elkablar).

15| Rådets förordning (EG) nr 1/2003 av den 16 december 2002 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna [101 FEUF] och [102 FEUF] (EGT L 1, 2003, s. 1).

Vad vidare gäller konkurrensrättens extraterritoriella verkan, hävdade sökandena i målet **Brugg Kabel och Kabelwerke Brugg/kommissionen** (dom av den 12 juli 2018, T-441/14, överklagad till domstolen, [EU:T:2018:453](#)), att kommissionen inte var behörig att tillämpa artikel 101 FEUF på förfaranden som ägde rum utanför Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) och på projekt som skulle genomföras utanför EES, i den mån de inte hade några effekter inom EES. I avsaknad av bevis för att metoderna i vart och ett av dessa projekt hade omedelbara, betydande och förutsebara effekter inom EES kunde kommissionen inte bara koppla dem till den enda, fortlöpande överträdelse som konstaterats i det angripna beslutet för att grunda extraterritoriell behörighet. Den behörigheten skulle då bli obegränsad. Tribunalen framhöll att artikel 101 FEUF kan tillämpas på förfaranden och avtal som har ett och samma konkurrensbegränsande syfte, om det går att förutse att dessa förfaranden och avtal sammantagna får omedelbara och väsentliga verkningar inom den inre marknaden. I motsats till vad sökandena hävdade var det mot bakgrund av de sammantagna verkningarna av de olika metoder som beskrevs i det angripna beslutet, inklusive dem som gällde projekt utanför EES, som det skulle bedömas huruvida artikel 101 FEUF var tillämplig i det aktuella fallet. Enligt tribunalen hade kommissionen inte gjort fel som i sitt beslut fann att effekterna på konkurrensen inom EES, inbegripet den inre marknaden, av de förfaranden och avtal som kartellmedlemmarna hade deltagit i var förutsebara, väsentliga och omedelbara. I detta sammanhang räckte det enligt tribunalen att ta hänsyn till ett visst beteendes sannolika inverkan på konkurrensen för att kravet på förutsebarhet ska vara uppfyllt. När det gällde rekvisitet att förfarandena skulle få omedelbara verkningar inom unionen, noterade tribunalen att de aktuella förfarandena nödvändigtvis medförde en direkt inverkan på tillhandahållandet inom nämnda geografiska område av elkablar för hög och mycket hög spänning, eftersom detta var syftet med de olika mötena och kontakterna mellan kartelldeltagarna. Vad gällde rekvisitet att verkningarna inom unionen skulle vara väsentliga, framhöll tribunalen att de tillverkare som deltog i kartellen var många och betydelsefulla (de utgjorde i stort sett hela marknaden), att ett brett spektrum av produkter berördes av de olika avtalen och att de berörda förfarandena var av allvarlig art. Dessutom pågick den enda, fortlöpande överträdelsen i hela tio års tid. Enligt tribunalen visade dessa omständigheter sammantagna att de berörda förfarandena gav upphov till väsentliga verkningar inom unionen. Således fann tribunalen att den enda, fortlöpande överträdelsen i fråga, såsom kommissionen beskrev denna i det angripna beslutet, omfattades av artikel 101 FEUF och att kommissionen var behörig att beivra nämnda överträdelse.

Vad slutligen gäller förhållandet mellan moderbolag och dotterbolag hävdade sökanden i målet **The Goldman Sachs Group/kommissionen** (dom av den 12 juli 2018, T-419/14, överklagad till domstolen, [EU:T:2018:445](#)), bland annat att kommissionen gjort fel som tillämpade presumtionen att moderbolaget faktiskt utövat ett avgörande inflytande för att hålla sökanden ansvarig för betalningen av de böter som ålades dess dotterbolag. Tribunalen påpekade att presumtionen att moderbolaget faktiskt utövat ett avgörande inflytande grundar sig på antagandet att om moderbolaget äger hela eller nästan hela kapitalet i dotterbolaget, kan kommissionen av detta dra slutsatsen – utan att det krävs någon särskild bevisning – att moderbolaget kan utöva ett avgörande inflytande över dotterbolaget, utan att de övriga delägarnas intressen behöver beaktas när dotterbolaget fattar strategiska beslut eller beslut om sin löpande verksamhet och att det därför inte uppträder självständigt på marknaden utan i enlighet med moderbolagets önskemål. Dessa överväganden är fullt tillämpliga om ett moderföretag har möjlighet att utöva alla rösträtter knutna till aktierna i dotterbolaget, eftersom moderbolaget då kan utöva en fullständig kontroll över dotterbolagets uppträdande utan att någon tredje man, såsom andra aktieägare, i princip kan motsätta sig det. Det kan förvisso inte uteslutas att minoritetsaktieägare som inte har rösträtt knuten till aktierna i dotterbolaget kan utöva vissa rättigheter i förhållande till det bolaget som också kan ge dem ett inflytande över bolaget. Under de omständigheterna kan dock moderbolaget då motbevisa presumtionen att det faktiskt utövar ett avgörande inflytande över dotterbolaget genom att lägga fram bevis som styrker att det inte bestämmer det berörda dotterbolagets affärsstrategi på marknaden. Tribunalen fann vidare att kommissionen korrekt hade beaktat andra objektiva faktorer som gjorde det möjligt att fastställa att sökanden faktiskt hade utövat ett avgörande inflytande på dotterbolaget, nämligen moderbolagets rätt att utse dotterbolagets styrelseledamöter, att kalla aktieägarna till möten och att föreslå entledigande av styrelseledamöter, den roll som moderbolagets styrelseledamöter

spelade i dotterbolagets strategiska kommitté samt att moderbolaget tog emot regelbundna uppdateringar och månatliga rapporter om dotterbolagets verksamhet. Slutligen noterade tribunalen att sökanden inte lagt fram tillräckliga argument för att visa att dess aktieinnehav i dotterbolaget utgjorde en rent finansiell investering och inte syftade till att leda och kontrollera bolaget.

I målet **Servier m.fl./kommissionen** (dom av den 12 december 2018, T-691/14, [EU:T:2018:922](#)), hade tribunalen att pröva en talan mot kommissionens beslut där den fann att Servier SAS hade deltagit i konkurrensbegränsande samverkan på marknaden för perindropil, ett läkemedel mot högt blodtryck och hjärtsvikt. Målet gällde förlikningsavtal för att avsluta tvister rörande vissa av Serviers patent.¹⁶ Domen lämnar vissa klargöranden om hur patenträtten och konkurrensrätten ska förenas i ett sådant sammanhang.

Samtidigt som tribunalen påpekade att det *a priori* är legitimt för parterna i en patenttvist att ingå ett förlikningsavtal i stället för att inleda en domstolsprocess, konstaterade den att fastställandet av de relevanta omständigheterna för att avgöra om ett förlikningsavtal om patent har ett konkurrensbegränsande syfte försvåras av att varken kommissionen eller unionsdomstolarna är behöriga att fastställa ett patents räckvidd eller att avgöra dess giltighet. Denna omständighet hindrar dem från att göra en objektiv bedömning av dessa frågor och måste i stället leda dem till en subjektiv metod som bygger på att parterna i de aktuella avtalen erkänt patentets giltighet. Tribunalen underströk att ett förlikningsavtal om patent kan sakna negativ inverkan på konkurrensen. Så är fallet exempelvis om parterna är överens om att det omtvistade patentet är ogiltigt och därför ger generikaföretaget omedelbart tillträde till marknaden. Det är om parterna tvärtom är överens om att patentet i fråga är giltigt som det blir svårare att skilja mellan sådana förlikningsuppgörelser som är förenliga med konkurrensrätten och sådana som inte är det.

Vad gäller kriterierna för när ett förlikningsavtal om patent ska anses ha ett konkurrensbegränsande syfte, fann tribunalen att det första kriteriet är att avtalet ska innehålla klausuler om att inte bestrida patentet och om att inte saluföra produkten, klausuler som i sig har en konkurrensbegränsande karaktär. Sådana klausuler kan förvisso vara tillåtna, men endast i den mån de grundar sig på att parterna erkänner det aktuella patentets giltighet. Det andra kriteriet är förekomsten av en "omvänd betalning", det vill säga en betalning från originalföretaget till generikaföretaget, som ett incitament. Om det konstateras att det finns ett incitament, är det detta incitament och inte parternas erkännande av patentets giltighet i förlikningsavtalet som ska betraktas som den faktiska orsaken till konkurrensbegränsningarna i form av klausuler om icke-saluföring och om icke-bestridande, vilka då helt saknar berättigande och är tillräckligt skadliga för en normal konkurrens för att anses ha ett konkurrensbegränsande syfte. Tribunalen var därför tvungen att förtydliga begreppet incitament. Utan att vända på bevisbördan på ett sätt som skulle strida mot den rättspraxis enligt vilken det i princip ankommer på kommissionen att fastställa överträdelsen, anpassade tribunalen bevisbördan på grundval av en typologi av incitament för att säkerställa att tillämpningen av konkurrensrätten blir mer förutsebar för företag som vill förlikas i tvister, något som inte kan åstadkommas genom att bara göra bedömningar från fall till fall. Tribunalen skilde mellan å ena sidan det fallet att betalningar sker från originalföretaget till generikaföretaget utan motprestation (utöver att godta begränsande klausuler) och å andra sidan det fallet att en värdeöverföring sker inom ramen för ett kommersiellt avtal som är knutet till förlikningsavtalet (det vill säga ett biavtal).

¹⁶ | Kommissionens beslut C(2014) 4955 final av den 9 juli 2014 om ett förfarande enligt artiklarna 101 och 102 FEUF (ärende AT.39612 – Perindropil (Servier)).

Domen gav också tribunalen tillfälle att återkomma till principerna om sammanläggning av böter. Servier hävdade dels att det sammanlagda bötesbelopp som hade ålagts företaget med stöd av artikel 101 FEUF var oproportionerligt, dels att de aktuella förlikningsavtalen hade medfört dubbla påföljder, eftersom företaget på grund av de avtalen hade fått böter enligt såväl artikel 101 FEUF som artikel 102 FEUF.

Vad gäller den första punkten noterade tribunalen att kommissionen i det omtvistade beslutet tog hänsyn till att Servier hade begått flera, om än distinkta, överträdelser avseende samma produkt, perindopril, och i stor utsträckning avseende samma geografiska områden och tidsperioder. I detta särskilda sammanhang beslutade kommissionen, för att undvika ett potentiellt oproportionerligt resultat, att för varje överträdelse begränsa den andel av värdet av Serviers försäljning som beaktades vid fastställandet av grundbeloppet för böterna. Tribunalen fastställde i huvudsak denna metod genom att konstatera att det sammanlagda bötesbelopp som ålagts Servier med stöd av artikel 101 FEUF inte var oproportionerligt. Däremot uttalade den sig inte om den andra punkten, eftersom de böter som Servier ålagts enligt artikel 102 FEUF ogiltigförklarades.

2. Rättspraxis på området för artikel 102 FEUF

I målet **Servier m.fl./kommissionen** (dom av den 12 december 2018, T-691/14, [EU:T:2018:922](#)) hade tribunalen också tillfälle att uttala sig om Serviers påstådda överträdelse i form av missbruk av dominerande ställning. Sökandena hävdade bland annat att kommissionen hade gjort sig skyldig till en oriktig bedömning och felaktig rättstillämpning när den avgränsade marknaden för de relevanta slutprodukterna till att enbart avse perindopilmolekylen och utesluta de 15 andra ACE-hämmarna på marknaden, uteslutande för att kunna komma till slutsatsen att Servier hade en dominerande ställning på den marknaden.

Tribunalen påpekade att läkemedelssektorn är "otypisk" på så vis att efterfrågan på receptbelagda läkemedel drivs av receptförskrivarna snarare än slutkonsumenterna, det vill säga patienterna. När läkare skriver ut läkemedel vägleds de av läkemedlens terapeutiska effekt. Enligt tribunalen gör läkarnas frihet att välja mellan de originalläkemedel som är tillgängliga på marknaden eller mellan originalläkemedel och generiska versioner av andra molekyler, liksom den särskilda betydelse som läkemedelsförskrivarna tillmäter terapeutiska aspekter, att betydande konkurrensbegränsningar kan förekomma som är av kvalitativ art och inte rör prissättningen och därför faller utanför de vanliga prispressmekanismerna. När det finns läkemedel som erkänts eller uppfattats som likvärdiga eller utbytbara, måste marknadsanalysen således särskilt ta hänsyn till faktorer som gör det möjligt att fastställa förekomsten av den sortens konkurrensbegränsningar.

I det aktuella målet konstaterade tribunalen att kommissionen gjorde en rad fel vid avgränsningen av den relevanta marknaden, vilket snedvred resultatet av bedömningen. Kommissionen gjorde fel som fann att ACE-hämmarna beträffande den terapeutiska användningen var en klass av heterogena läkemedel och att perindopril hade särskilda egenskaper i den läkemedelsklassen. Dessutom underskattade kommissionen benägenheten hos patienter som behandlades med perindopril att ändra behandling och feltolkade de särskilda egenskaperna hos konkurrensen inom läkemedelssektorn genom att utifrån en analys av naturliga händelser, i huvudsak grundade på prisvariationer, dra slutsatsen att perindopril inte var utsatt för något betydande konkurrenstryck från andra ACE-hämmare. Tribunalen fann att kommissionen inte hade visat att den relevanta produktmarknaden var begränsad till endast perindopril (originalläkemedel och generika).

I målen **Slovak Telekom/kommissionen** (dom av den 13 december 2018, [EU:T:2018:929](#)) och **Deutsche Telekom/kommissionen** (dom av den 13 december 2018, T-827/14, [EU:T:2018:930](#)), hade tribunalen att pröva lagenligheten av kommissionens beslut där den fann att det företag som bildats av Slovak Telekom, a.s. och **Deutsche Telekom AG hade missbrukat** sin dominerande ställning på den slovakiska telekommunikationsmarknaden.¹⁷ De sökande hävdade bland annat att kommissionen felaktigt hade underlåtit att undersöka om tillträde till Slovak Telekomns nätverk var nödvändigt för att bedriva verksamhet på detaljistmarknaden för bredbandstjänster i Slovakien.

Tribunalen noterade att det relevanta regelverket tydligt erkände behovet av tillträde till Slovak Telekomns accessnät för att möjliggöra etablering och utveckling av en effektiv konkurrens på den slovakiska marknaden för bredbandstjänster. Det var därför inte nödvändigt för kommissionen att visa att sådant tillträde var absolut nödvändigt.

Tribunalen prövade också om artikel 1.2 d i det angripna beslutet kunde upphävas delvis i den mån den slog fast att Slovak Telekom utövade marginalpress från och med den 12 augusti till och med den 31 december 2005. Tribunalen konstaterade att kommissionens analys i alla beaktade scenarion resulterade i en positiv marginal för den perioden. I den mån ett företag med dominerande ställning sätter sina priser på en sådan nivå att de täcker huvuddelen av de kostnader som kan hänföras till saluförandet av varan eller tillhandahållandet av tjänsten, har i ett sådant fall en lika effektiv konkurrent i princip möjlighet att konkurrera med dessa priser utan att ådra sig oacceptabla förluster på lång sikt. Av detta följer att under perioden från och med den 12 augusti till och med den 31 december 2005 hade en konkurrent lika effektiv som Slovak Telekom i princip möjlighet att konkurrera med den operatören på detaljistmarknaden för bredbandstjänster, så länge som tillträde till accessnätet beviljades, utan att detta skulle leda till ohållbara förluster på lång sikt. Även om en marginal är positiv, kan det förvisso inte uteslutas att kommissionen, när den granskar utträngningseffekten av en viss prispolitik, kan visa att tillämpningen av denna politik exempelvis berodde på minskad lönsamhet, vilket åtminstone skulle göra det svårare för de berörda operatörerna att bedriva sin verksamhet på den relevanta marknaden. I det aktuella fallet hade kommissionen dock inte visat i det angripna beslutet att Slovak Telekomns prispolitik under perioden 12 augusti–31 december 2005 medförde sådana utträngningseffekter, något som var särskilt nödvändigt att visa med tanke på förekomsten av positiva marginaler.

I målet **Deutsche Telekom/kommissionen** (dom av den 13 december 2018, T-827/14, [EU:T:2018:930](#)), hade tribunalen att pröva sökandens argument att kommissionen feltolkade begreppet "företag" i unionsrätten liksom principen om individuella påföljder när den ålade sökanden separata böter, utöver dem som bolaget hade ålagts solidariskt med Slovak Telekom. Tribunalen noterade att den försvårande omständigheten upprepade överträdelser kan vara en omständighet som kännetecknar ett moderbolags individuella beteende, vilket motiverar att dess ansvar överstiger dotterbolagets ansvar. Tribunalen noterade dock att när, som i detta fall, kommissionen grundar sig på dotterbolagets omsättning för att bedöma allvaret av företagets överträdelse och beräkna de böter som ska åläggas det, är moderbolagets omsättning – om den skulle vara betydligt högre än dotterbolagets – inte en faktor som kännetecknar moderbolagets individuella agerande i den överträdelse som företaget hålls ansvarigt för. Moderbolagets ansvar i det avseendet härleds då uteslutande från dotterbolagets agerande. Kommissionen feltolkade således begreppet "företag" i unionsrätten när den i det angripna beslutet fastställde en multiplikationsfaktor på 1,2 i avskräckande syfte för sökanden. Vid utövandet av sin obegränsade behörighet gjorde tribunalen en ny beräkning av det bötesbelopp som ålagts Deutsche Telekom och Slovak Telekom solidariskt, på grund av att kommissionen gjort fel som fann att Slovak Telekomns marginalpress kunde ha inletts före den 1 januari 2006. Tribunalen gjorde också en ny

¹⁷ | Kommissionens beslut C(2014) 7465 final av den 15 oktober 2014 om ett förfarande enligt artikel 102 FEUF och artikel 54 i EES-avtalet (ärende AT.39523 – Slovak Telekom), rättat genom kommissionens beslut C(2014) 10119 final av den 16 december 2014 och C(2015) 2484 final av den 17 april 2015.

beräkning av det separata bötesbelopp som ålagts sökanden till följd av upprepade överträdelser, som uppgick till 50 procent av de gemensamma böterna, då utan att tillämpa den avskräckande multiplikationsfaktorn på 1,2. Vad slutligen gällde kommissionens yrkande i målet **Slovak Telekom/kommissionen** (dom av den 13 december 2018, T-851/14, [EU:T:2018:929](#)), om höjning av det gemensamma bötesbeloppet, fann tribunalen att det med hänsyn till omständigheterna i målet inte fanns anledning att ändra detta belopp.

3. Rättspraxis på området för koncentrationer

Målet **Deutsche Lufthansa/kommissionen** (dom av den 16 maj 2018, T-712/16, [EU:T:2018:269](#)) gällde en talan vid tribunalen med yrkande om ogiltigförklaring av kommissionens beslut att avslå sökandens begäran om dispens från vissa skyldigheter som gjorts bindande genom kommissionens beslut av den 4 juli 2005 att godkänna att Deutsche Lufthansa AG förvärvade kontroll över *Swiss International Air Lines Ltd.*¹⁸ Begäran gällde dispens från tariffära åtaganden och, om möjligt, åtaganden rörande ankomst- och avgångstider och andra korrigerande åtgärder för tillgång som skulle gälla för linjerna Zürich–Stockholm (ZRH-STO) och Zürich–Warszawa (ZRH-WAW). Efter avslag från kommissionen väckte sökanden talan vid tribunalen, mer specifikt avseende avslaget på begäran om dispens från de tariffära åtagandena för linjerna ZRH-STO och ZRH-WAW.

Tribunalen påpekade först att parternas åtaganden för att skingra de allvarliga tvivel som koncentrationen gett upphov till och göra den förenlig med den inre marknaden allmänt innehåller en ändringsklausul i vilken det anges på vilka villkor som kommissionen på begäran kan upphäva, förändra eller ersätta dessa åtaganden. Att upphäva eller ändra sådana åtaganden är av särskilt intresse för åtaganden som rör parternas beteende, för vilka vissa omständigheter inte kan förutses när beslutet om koncentrationen antas. Åtagandena syftar till att komma till rätta med de konkurrensproblem som påpekats. Deras innehåll kan därför behöva förändras till följd av utvecklingen på marknaden. Kommissionen har ett visst utrymme för skönsässig bedömning när det gäller att bedöma om åtaganden behövs för att skingra de allvarliga tvivel som en koncentration ger upphov till. Vad mer specifikt gäller en begäran om dispens från åtaganden, ger den inte nödvändigtvis upphov till samma svårigheter med en framåtblickande analys som prövningen av en koncentration. En bedömning av en sådan begäran kräver snarare en prövning av huruvida de villkor som angetts i ändringsklausulen är uppfyllda eller av om de förutsägelser som gjordes vid koncentrationens godkännande besannats eller om det alltjämt föreligger allvarliga tvivel. Icke desto mindre förutsätter en prövning av en begäran om dispens från åtaganden ekonomiska bedömningar av ibland komplex art för att avgöra om situationen på marknaden har förändrats långsiktigt och påtagligt, så att åtagandena inte längre är nödvändiga. Kommissionen har således ett visst utrymme för skönsässig bedömning när den prövar en begäran om dispens från åtaganden, och den prövningen innefattar komplexa ekonomiska bedömningar. Kommissionen är dock skyldig att genomföra en omsorgsfull granskning av denna begäran och att grunda sina slutsatser på alla relevanta uppgifter. Ett beslut avseende en begäran om dispens från åtaganden förutsätter inte ett återtagande av beslutet om godkännande av koncentrationen och utgör heller inte något sådant. Prövningen syftar till att avgöra om de förutsättningar som angetts i ändringsklausulen och utgör en del av dessa åtaganden är uppfyllda eller, i förekommande fall, om de konkurrensproblem som identifierats i beslutet att godkänna koncentrationen förutsatt att åtagandena iakttas inte längre gör sig gällande. Det ankommer på de parter som är bundna av åtagandena att lägga fram tillräcklig utredning för att visa att villkoren för att upphäva åtagandena är uppfyllda. När de lagt fram sådana omständigheter som visar att villkoren i ändringsklausulerna

18| Kommissionens beslut C(2016) 4964 final av den 25 juli 2016, genom vilket Deutsche Lufthansa AG:s begäran om dispens från vissa åtaganden som gjorts bindande genom kommissionens beslut av den 4 juli 2005 om godkännande av en koncentration i ärende COMP/M.3770 – Lufthansa/Swiss avslogs.

är uppfyllda ankommer det emellertid på kommissionen att förklara varför dessa omständigheter inte är tillräckliga eller tillförlitliga och att, vid behov, genomföra en undersökning för att fastställa, komplettera eller motbevisa de omständigheter som parterna lagt fram.

Mot bakgrund av dessa överväganden fann tribunalen att kommissionen i det aktuella fallet hade underlåtit att uppfylla sina skyldigheter. När det gällde linjen ZRH-STO påpekade den bland annat att kommissionen inte hade undersökt effekterna på konkurrensen av att avtalet mellan Deutsche Lufthansa och Scandinavian Airlines System hade sagts upp, varken i sig eller i kombination med Deutsche Lufthansas förslag att även säga upp det befintliga bilaterala alliansavtalet med Scandinavian Airlines System. Enligt tribunalen hade kommissionen inte heller i tillräcklig utsträckning svarat på Deutsche Lufthansas argument att kommissionen ändrat sin politik genom att inte längre beakta allianspartner i definitionen av relevanta marknader och inte heller gjort en tillräcklig analys av effekterna av code sharing-avtalet mellan Swiss International Air Lines och Scandinavian Airlines System. Tribunalen fann således att kommissionen gjort en uppenbart felaktig bedömning genom att inte beakta samtliga relevanta omständigheter och genom att de omständigheter som angetts i det angripna beslutet inte kunde motivera ett avslag på begäran om dispens avseende linjen ZRH-STO. Vad däremot gällde linjen ZRH-WAW fann tribunalen att eftersom avtalsförhållandena mellan Swiss International Air Lines och Polskie Linie Lotnicze LOT S.A. – på grundval av vilka de tariffära åtagandena gjorts bindande – inte alls hade ändrats, räckte de konstaterade bristerna inte för att ogiltigförklara det angripna beslutet beträffande den linjen.

I målet **1&1 Telecom/kommissionen** (dom av den 9 oktober 2018, T-43/16, [EU:T:2018:660](#)) prövade tribunalen en talan mot kommissionens påstådda beslut om genomförande av de slutgiltiga åtagandena som gjorts bindande genom dess beslut att förklara Telefónica Deutschland Holding AG:s förvärv av E-Plus Mobilfunk GmbH & Co. KG förenligt med den inre marknaden. Målet aktualiserade först en fråga om upptagande till prövning, nämligen huruvida en skrivelse, där kommissionen till följd av ett klagomål, såsom sökandens, tolkar räckvidden av de slutliga åtagandena och finner att det företag som gjort åtagandena inte åsidosätter dessa och därför inte vidtar några åtgärder mot det företaget, är en rättsakt mot vilken talan kan väckas i den mening som avses i artikel 263 FEUF.

Tribunalen konstaterade för det första att den omtvistade skrivelsen i detta fall endast bekräftade de slutliga åtagandena utan att ändra sökandens rättsliga ställning. Härav följde att den skrivelsen, i den mån den tolkade räckvidden av de slutliga åtagandena, inte utgjorde ett beslut utan bara en bekräftelse som inte var rättsligt bindande och som kommissionen kunde göra inom ramen för sin tillsyn i efterhand av att dess beslut på området tillsyn av koncentrationer genomförts korrekt. För det andra påpekade tribunalen att sökanden inte hade någon individuell rätt att kräva att kommissionen skulle anta ett beslut där den konstaterade att Telefónica Deutschland Holding hade åsidosatt de slutliga åtagandena och vidta åtgärder för att återställa förutsättningarna för en effektiv konkurrens i enlighet med artikel 8.4 eller 8.5 i förordning (EG) nr 139/2004,¹⁹ ens om de villkor som motiverade ett sådant beslut skulle vara uppfyllda. Även om det rörde sig om en brist gällande kontrollen av koncentrationer skulle det i förekommande fall ankomma på lagstiftaren och inte unionsdomstolen att åtgärda denna brist. Slutligen fann tribunalen, för det tredje, att sökanden inte kunde påverka slutsatsen att den omtvistade skrivelsen inte utgjorde en rättsakt mot vilken talan kunde väckas enligt artikel 263 FEUF genom att hävda att den slutsatsen stred mot dess rätt till ett effektivt domstolsskydd. Utan att det påverkar kommissionens möjlighet att konstatera att de slutliga åtagandena åsidosatts och att vidta åtgärder den anser vara lämpliga genom ett beslut som antas enligt artikel 8.4 och 8.5 i förordning nr 139/2004, är det fullt tillåtet för tredje män som avses med de slutliga åtagandena – bland vilka sökanden kan ingå – att göra dessa gällande vid behörig nationell domstol. I detta sammanhang är varje åsikt som

¹⁹ Rådets förordning (EG) nr 139/2004 av den 20 januari 2004 om kontroll av företagskoncentrationer ("EG:s koncentrationsförordning") (EUT L 24, 2004, s. 1).

kommissionen uttrycker vad gäller tolkningen av de slutliga åtagandena endast en möjlig tolkning som, till skillnad från de beslut som antas enligt artikel 288 FEUF, endast har ett övertalningsvärde och inte är bindande för de behöriga nationella domstolarna. Tribunalen drog därför slutsatsen att den omtvistade skrivelsen inte utgjorde ett beslut mot vilken talan kunde väckas i den mening som avses i artikel 263 FEUF.

4. Befogenheter vid inspektion

I målet *České dráhy/kommissionen* (dom av den 20 juni 2018, T-325/16, överklagad till domstolen,²⁰ [EU:T:2018:368](#)) prövade tribunalen en talan väckt av det nationella tjeckiska järnvägsbolaget mot det beslut som kommissionen riktat mot sökanden och alla bolag som sökanden direkt eller indirekt kontrollerade, genom vilket de skulle underkasta sig en inspektion enligt artikel 20.4 i förordning nr 1/2003.²¹ Sökanden bestred detta beslut med hänvisning till att kommissionen vid tidpunkten för antagandet inte kunde ha haft seriösa bevis – inte ens indirekta sådana – som stödde en misstanke om överträdelse av konkurrensreglerna. Den var därmed bristfälligt motiverad och gav inspektionens föremål och syfte en alltför vid avgränsning, nämligen till att omfatta praktiskt taget allt sökandens agerande inom sektorn för persontransporter på järnväg i Tjeckien.

Tribunalen erinrade om att skydd mot godtyckliga eller oproportionerliga ingripanden av offentliga organ på fysiska och juridiska personers privata områden utgör en allmän unionsrättslig princip. För att iakttä denna allmänna princip ska ett beslut om begäran om inspektion syfta till att samla in de handlingar som är nödvändiga för att fastställa förekomsten och omfattningen av en viss faktisk och rättslig situation, rörande vilken kommissionen redan har upplysningar som utgör tillräckliga indicier för att misstänka en överträdelse av konkurrensreglerna. Eftersom det är motiveringen av ett inspektionsbeslut som avgränsar området för de befogenheter som kommissionens tjänstemän ges, hindrar denna allmänna princip formuleringar i ett inspektionsbeslut som utvidgar detta område utöver vad som följer av de tillräckligt starka indicier som kommissionen förfogar över vid tidpunkten då beslutet antas.

Eftersom det inte utifrån motiveringen av det angripna beslutet i sig kunde antas att kommissionen, den dag då beslutet antogs, hade tillräckligt starka indicier för att misstänka en överträdelse av artikel 102 FEUF, fann tribunalen att det på grundval av andra relevanta omständigheter skulle avgöras om kommissionen den dag då beslutet antogs förfogade över tillräckligt starka indicier för att misstänka en överträdelse av artikel 102 FEUF. Tribunalen fann, på grundval av det underlag som redan fanns i akten, bland annat ett sakkunnigutlåtande från ett tjeckiskt universitet som hade utarbetats inom ramen för det nationella förfarandet, att kommissionen hade tillräckligt starka indicier för att kunna misstänka att sökanden gjort sig skyldig till en överträdelse av artikel 102 FEUF, genom underprissättning på linjen Prag–Ostrava sedan år 2011. Däremot fann den, bland annat på grundval av de handlingar som kommissionen gett in, att kommissionen inte hade sådana indicier för att sökanden överträtt artikel 102 FEUF i något annat avseende än den påstådda underprissättningen eller beträffande några andra linjer än Prag–Ostrava. Tribunalen ogiltigförklarade därför det angripna beslutet i den delen.

20| Dom C-538/18 P, *České dráhy/Commission*.

21| Angående en talan enligt artikel 263 FEUF om ogiltigförklaring av kommissionens beslut C(2016) 2417 final av den 18 april 2016 om ett förfarande enligt artikel 20.4 i förordning (EG) nr 1/2003, riktat till České dráhy och alla bolag som České dráhy direkt eller indirekt kontrollerar, genom vilket de skulle underkasta sig en inspektion (ärende AT.40156 – *Falcon*).

III. Statligt stöd

1. Begreppet statligt stöd

a. Fastställande av stödbeloppet – Begreppet ekonomisk aktivitet

I målet **BSCA/kommissionen** (dom av den 25 januari 2018, T-818/14, [EU:T:2018:33](#)) prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av vissa bestämmelser i kommissionens beslut av den 1 oktober 2014 om stödåtgärder som belgiska staten genomfört till förmån för Brussels South Charleroi Airport (BSCA) och flygbolaget Ryanair Ltd.²² Detta beslut var en uppföljning av domen **Ryanair/kommissionen**,²³ där tribunalen hade ogiltigförklarat kommissionens beslut av den 12 februari 2004, om de fördelar som regionen Vallonien och BSCA hade gett flygbolaget Ryanair när det etablerade sig i Charleroi.²⁴ Kommissionen hade gjort vissa förtydliganden beträffande de stöd som vissa regioner hade beviljat flygplatser med lågprisflygbolag. Denna gång ogillade tribunalen talan.

Tribunalen erinrade om att kriteriet för att avgöra när ett stöd har beviljats är den rättsakt genom vilken den behöriga nationella myndigheten förbinder sig att bevilja stödet till mottagaren. Den konstaterade att besluten av den 20 juli och 8 november 2000, som sökanden åberopat, inte innehöll några bindande och exakta rättsliga åtaganden från den vallonska regeringens sida gentemot sökanden.

Tribunalen hade också att pröva frågan huruvida, som sökanden påstod, ett system som gör det möjligt för flygplan att landa vid dålig sikt är en investering som inte är av ekonomisk karaktär. Tribunalen noterade att ekonomisk verksamhet är all verksamhet som består i att erbjuda varor eller tjänster på en viss marknad, i motsats till verksamheter som utgör myndighetsutövning. Ett instrumentlandningssystem som utnyttjar radiosignalen för att öka precisionen vid landning för flygplan som närmar sig en landningsbana bidrar – även om det är obligatoriskt och även om det bidrar till att göra landningarna säkrare – vare sig till kontrollen eller till övervakningen av luftrummet eller till någon annan myndighetsutövning som kan förekomma på en flygplats. Det bidrar till de tjänster en civil flygplats tillhandahåller, i ett konkurrensutsatt sammanhang, till flygbolagen inom ramen för sin övergripande verksamhet, vilket är en verksamhet av ekonomisk natur. En avsaknad av sådan utrustning skulle endast få till följd att, under vissa väderförhållanden, de flygbolag som använder flygplatsen ställer in sina flygningar eller dirigerar om dem till andra flygplatser som har sådan utrustning. En flygplats som inte är utrustad med denna utrustning befinner sig således i en sämre konkurrenssituation i förhållande till en flygplats som har sådan utrustning, utan att det innebär att denna utrustning för den skull inte ska klassificeras som ekonomisk verksamhet.

22| Kommissionens beslut C(2014) 6849 final av den 1 oktober 2014 om åtgärderna SA. 14093 (C76/2002) som Belgien har genomfört till förmån för BSCA och Ryanair.

23| Dom av den 17 december 2008, **Ryanair/kommissionen** (T-196/04, [EU:T:2008:585](#)).

24| Kommissionens beslut 2004/393/EG av den 12 februari 2004 om de fördelar som regionen Vallonien och Brussels South Charleroi Airport beviljat flygbolaget Ryanair i samband med dess etablering i *Charleroi* (EUT L 137, 2004, s.1).

b. Selektivitet på skatteområdet

Målet **Banco Santander och Santusa/kommissionen** (dom av den 15 november 2018, T-399/11 RENV, [EU:T:2018:787](#)) rörde det regelverk som tillät företag med skattemässig hemvist i Spanien att skriva av det finansiella mervärde som uppstått vid förvärv av andelar i företag med skattemässig hemvist i utlandet. Genom den domen och fem andra domar som meddelades samma dag (dom av den 15 november 2018, **Axa Mediterranean/kommissionen**, T-405/11, ej publicerad, [EU:T:2018:780](#), dom av den 15 november 2018, **Sigma Alimentos Exterior/kommissionen**, T-239/11, ej publicerad, [EU:T:2018:781](#), dom av den 15 november 2018, **World Duty Free Group/kommissionen**, T-219/10 RENV, [EU:T:2018:784](#), dom av den 15 november 2018, **Banco Santander/kommissionen**, T-227/10, ej publicerad, [EU:T:2018:785](#), och dom av den 15 november 2018, **Prosegur Compañía de Seguridad/kommissionen**, T-406/11, ej publicerad, [EU:T:2018:793](#)), vilka rörde talan om ogiltigförklaring av vissa bestämmelser i beslut 2011/282/EU,²⁵ prövade tribunalen huruvida den skatteåtgärd som var i fråga i de domar – vilka efter överklagande hade upphävts av domstolen²⁶ – där tribunalen hade funnit att kommissionen inte hade visat att åtgärden var selektiv²⁷ faktiskt var selektiv.

Tribunalen tillämpade den trestegsmetod för att avgöra om en nationell åtgärd är selektiv som domstolen i sin dom (i målet om överklagande) hade funnit skulle tillämpas.²⁸ Tribunalen påpekade att rättspraxis betonar ett selektivitetsbegrepp grundat på en åtskillnad mellan företag som väljer att utföra vissa transaktioner och andra företag som väljer att inte utföra dem, inte på en åtskillnad mellan företag utifrån deras egenskaper. På grundval av detta konstaterade tribunalen att en nationell skatteåtgärd, såsom den berörda åtgärden, som ger en fördel som är villkorad av att en ekonomisk transaktion genomförs, kan vara selektiv, så även när, med hänsyn till transaktionens kännetecken, ett företag fritt kan välja att utföra den. I förevarande fall fann tribunalen att kommissionen haft fog för att i det första steget i den ovannämnda metoden inte begränsa bedömningen av selektivitetskriteriet till enbart förvärv av aktieinnehav i utländska bolag och därmed behöll den skattemässiga behandlingen av mervärdet enligt det allmänna skattesystemet och inte den skattemässiga behandlingen av det finansiella mervärde som uppkommit genom den omtvistade åtgärden. Kommissionen hade även fog för att anse att den omtvistade åtgärden i fråga, genom att tillåta avskrivning av mervärdet vid förvärv av aktieinnehav i utländska bolag, behandlade dessa transaktioner annorlunda än förvärv i inhemska bolag, trots att de två typerna av transaktioner i faktiskt och rättsligt hänseende befinner sig i jämförbara situationer med hänsyn till målsättningen med det allmänna skattesystemet. Tillämpningen av den omtvistade åtgärden ledde således till att företag som befann sig i jämförbara situationer behandlades olika. Effekterna av denna kunde därför i alla händelser inte anses berättigad, sett till principen om skatteneutralitet.

25] Kommissionens beslut 2011/282/EU av den 12 januari 2011 om avskrivning av skatt på finansiellt mervärde vid förvärv av betydande aktieinnehav i utländska företag nr C-45/07 (f.d. NN 51/07, f.d. CP 9/07) som Spanien har genomfört (EUT L 135, 2011, s. 1).

26] Dom av den 21 december 2016, **kommissionen/World Duty Free Group m.fl.** (C-20/15 P och C-21/15 P, [EU:C:2016:981](#)).

27] Dom av den 7 november 2014, **Banco Santander och Santusa/kommissionen** (T-399/11, [EU:T:2014:938](#)), och dom av den 7 november 2014, **Autogrill España/kommissionen** (T-219/10, [EU:T:2014:939](#)).

28] Enligt denna metod ska det först slås fast vilket allmänt eller "normalt" skattesystem som är tillämpligt i den berörda medlemsstaten (steg 1). Därefter ska det visas att skatteåtgärden avviker från det allmänna systemet i det att den medför att skillnader görs i behandlingen av ekonomiska aktörer som i faktiskt och rättsligt hänseende befinner sig i jämförbara situationer med hänsyn till målsättningen med detta allmänna skattesystem (steg 2). Begreppet statligt stöd avser dock inte sådana åtgärder som innebär att skillnader görs i behandlingen av företag som i faktiskt och rättsligt hänseende befinner sig i jämförbara situationer med hänsyn till målsättningen med den aktuella rättsliga regleringen, åtgärder som således i princip är selektiva, när den berörda medlemsstaten visar att denna skillnad i behandling är motiverad, eftersom den följer av arten av eller strukturen på det system som åtgärderna utgör en del av (steg 3).

c. Ansvar – Principen om en försiktig privat investerare

I målet **Comune di Milano/kommissionen** (dom av den 13 december 2018, T-167/13, [EU:T:2018:940](#)) prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av kommissionens beslut att förklara det stöd som SEA Spa, det bolag som drev flygplatserna Milano-Linate och Milano-Malpensa (Italien), gav i form av kapitaltillskott till förmån för ett nytt företag som helt och hållet kontrollerades av det bolaget, kallat SEA Handling SpA.²⁹ Till stöd för sin talan åberopade sökanden bland annat att artikel 107.1 FEUF hade åsidosatts genom att kommissionen dels felaktigt konstaterat att det förekommit en överföring av statliga medel och att åtgärderna i fråga kunde tillskrivas den italienska staten, dels åsidosatt kriteriet om en privat investerare. I domen klargörs vilka kriterier som ska gälla för att stödåtgärderna ska tillskrivas staten och vilken bevisbörda som gäller för principen om en försiktig privat investerare.

När det gäller frågan om åtgärderna kunde tillskrivas staten, hade tribunalen att pröva om detta behövde styrkas av kommissionen separat för varje år under perioden 2002–2010. Tribunalen noterade att eftersom statliga ingripanden tar sig olika former och ska definieras utifrån vilka verkningar de har, kan det inte uteslutas att flera på varandra följande statliga ingripanden ska betraktas som ett enda ingripande vid tillämpning av artikel 107.1 FEUF. Detta skulle i synnerhet kunna vara fallet när på varandra följande ingripanden är så nära kopplade till varandra – särskilt med avseende på deras kronologiska ordning, deras syfte och företagets omständigheter vid tidpunkten för dessa ingripanden – att de är oskiljbara. Så var enligt tribunalen fallet här.

Vad gällde bevisbördan rörande principen om en privat investerare i en marknadsekonomi, erinrade tribunalen först om att det, i enlighet med principerna för bevisbördan i fråga om statligt stöd, ankommer på kommissionen att styrka att det föreligger ett stöd. Kommissionen är skyldig att granska de ifrågasatta åtgärderna på ett omsorgsfullt och opartiskt sätt för att förfoga över så kompletta och tillförlitliga uppgifter som möjligt när den slutligt beslutar att ett stöd föreligger och huruvida detta är oförenligt med den inre marknaden eller olagligt. Mer specifikt noterade tribunalen att när kommissionen prövar om vissa åtgärder kan betraktas som statligt stöd på den grunden att myndigheterna inte agerat på samma sätt som en privat investerare, måste den göra en komplex ekonomisk bedömning. Det ankommer inte på unionsdomstolarna att inom ramen för sin domstolskontroll i detta sammanhang ersätta rådets ekonomiska bedömning med sin egen, utan prövningen är begränsad till att kontrollera att reglerna för handläggning och motivering har följts, att uppgifterna om de faktiska omständigheterna är materiellt riktiga, att bedömningen av de faktiska omständigheterna inte är uppenbart oriktig och att det inte har förekommit maktmissbruk. För att fastställa att kommissionen har gjort en sådan uppenbart oriktig bedömning av de faktiska omständigheterna som skulle kunna motivera att det omtvistade beslutet ogiltigförklaras, ska den bevisning som lagts fram av sökandena vara tillräcklig för att de bedömningar av omständigheterna som återges i beslutet ska förlora sin trovärdighet. Tribunalen erinrade också om att det vid tillämpningen av kriteriet om en privat borgenär är kommissionen som ska göra en samlad bedömning som tar hänsyn till alla relevanta omständigheter i det aktuella fallet. I detta avseende ska som relevanta uppgifter anses vara alla uppgifter som på ett icke försumbart sätt kan påverka beslutsförfarandet hos en normalt försiktig och noggrann privat borgenär som befinner sig i en situation som ligger så nära som möjligt den situation som den offentliga borgenären befinner sig i och som försöker få betalt för de fordringar som borgenären har hos en gäldenär med finansiella svårigheter. Samtidigt är det endast de uppgifter som var tillgängliga och den utveckling som kunde förutses vid den tidpunkt då detta beslut fattades som är relevanta vid tillämpningen av kriteriet om en privat borgenär. Kommissionen är inte skyldig att granska en uppgift ifall bevisningen i fråga lades fram efter investeringsbeslutet,

²⁹ Kommissionens beslut (EU) 2015/1225 av den 19 december 2012 om de kapitaltillskott som gjorts av företaget SEA SpA till förmån för SEA Handling SpA (Ärende SA.21420 [C 14/10] [f.d. NN 25/10] [f.d. CP 175/06]) (EUT L 201, 2015, s. 1).

och denna bevisning befriar inte den berörda medlemsstaten från skyldigheten att göra en lämplig förhandsbedömning av investeringens lönsamhet innan den gör investeringen. Med tanke på att det i det aktuella fallet saknades en sådan förhandsbedömning av investeringens lönsamhet, drog tribunalen slutsatsen att sökanden inte hade visat att kommissionen gjort en uppenbart oriktig bedömning genom att avvisa argumentet att kriteriet om en privat investerare var uppfyllt.

2. Förenlighet med den inre marknaden

I målet **Österrike/kommissionen** (dom av den 12 juli 2018, T-356/15, överklagad till domstolen,³⁰ [EU:T:2018:439](#)) hade tribunalen att pröva lagenligheten av kommissionens beslut att fastställa att Förenade kungarikets planerade stödåtgärd till kärnkraftverket Hinkley Point var förenlig med den inre marknaden och att godkänna genomförandet av denna åtgärd.³¹ Målet gav särskilt en möjlighet för tribunalen att klargöra sambandet mellan artikel 107 FEUF och Euratomfördraget beträffande åtgärder på kärnenergiområdet.

Tribunalen påpekade att eftersom Euratomfördraget inte innehåller några uttömmande regler om statligt stöd, kan artikel 107 FEUF tillämpas på de aktuella åtgärderna, även om de eftersträvar ett mål som omfattas av Euratomfördraget. Euratomfördragets bestämmelser och mål ska emellertid beaktas vid tillämpningen av denna bestämmelse på åtgärder avseende kärnenergiområdet.

Vidare prövade tribunalen villkoren för att tillämpa artikel 107.3 c i FEUF på sådana åtgärder, och påminde om att enligt denna bestämmelse måste det mål av allmänt intresse som eftersträvas med åtgärden i fråga inte nödvändigtvis utgöra ett mål som delas av hela eller en majoritet av medlemsstaterna. Med beaktande av bestämmelserna i Euratomfördraget och medlemsstaternas rätt att välja mellan olika energikällor har en medlemsstat rätt att besluta om främjande av kärnenergi och, mer specifikt, att främja skapandet av ny kapacitet för kärnkraftsel, som ett mål av allmänt intresse i den mening som avses i artikel 107.3 c FEUF. Beträffande frågan om stödet kunde anses lämpligt, noterade tribunalen att den relevanta frågan för att avgöra om ett statligt ingripande var nödvändigt var om det mål av allmänt intresse som en medlemsstat eftersträvar skulle uppfyllas i avsaknad av ett ingripande av denna. Ett statligt ingripande kan anses vara nödvändigt när marknadskrafterna inte i sig i tid kan uppfylla det mål av allmänt intresse som medlemsstaten eftersträvar, även om en sådan marknad i sig inte kan betraktas som misslyckad. Däremot kräver inte artikel 107.3 c FEUF uttryckligen att kommissionen fastställer det exakta bidragsbelopp som en stödåtgärd motsvarar. Om kommissionen kan fastställa att en stödåtgärd är lämplig och nödvändig samt inte är oproportionell utan att det exakta beloppet anges, kan den följaktligen inte klandras för att inte ha beräknat detta belopp. Slutligen konstaterade tribunalen att driftstöd för bibehållande av status quo eller stöd som syftar till att befria ett företag från kostnader som detta normalt borde ha burit inom ramen för den löpande driften eller dess normala verksamhet inte kan anses förenligt med den inre marknaden. Sådana stöd kan nämligen inte uppfylla kraven i artikel 107.3 c FEUF. Ingenting hindrar däremot att en stödåtgärd som främjar ett mål av allmänt intresse, vilken är lämplig och nödvändig för att uppfylla detta mål, som inte påverkar handelsvillkoren i en utsträckning som strider mot det allmänna intresset och som således uppfyller kraven i artikel 107.3 c FEUF, förklaras förenlig med den inre marknaden med tillämpning av denna bestämmelse, oberoende av om den ska klassificeras som investeringsstöd eller som driftstöd.

30| Dom C-594/18 P, **Österrike/kommissionen**.

31| Kommissionens beslut (EU) 2015/658 om den stödåtgärd SA.34947 (2013/C) (f.d. 2013/N) som Förenade kungariket planerar att genomföra till förmån för Hinkley Point C Nuclear Power Station (EUT L 109, 2015, s. 44).

3. Det preliminära granskningsförfarandet – Undersökningsskyldighet

I målet *HH Ferries m.fl./kommissionen* (dom av den 19 september 2018, T-68/15, [EU:T:2018:563](#)) prövade tribunalen en talan mot kommissionens beslut om att dels inte kvalificera vissa åtgärder som stöd, dels inte göra några invändningar mot statliga garantier och skattestöd som beviljats konsortiet med ansvar för uppförande och drift av den fasta väg- och järnvägsförbindelsen över Öresund mellan Kastrup (Danmark) och Limhamn (Sverige) efter det preliminära granskningsförfarandet enligt artikel 108.3 FEUF.³² Sökandena åberopade bland annat att kommissionen hade åsidosatt sin skyldighet att inleda ett formellt granskningsförfarande enligt artikel 108.2 FEUF. De ansåg att kommissionen i samband med den preliminära granskningen hade stött på betydande svårigheter som borde ha föranlett kommissionen att inleda det formella granskningsförfarandet.

Kommissionen är – när den efter den inledande undersökningen enligt artikel 108.3 FEUF inte är övertygad om att en statlig åtgärd inte utgör stöd i den mening som avses i artikel 107.1 FEUF eller, om den anses vara stöd, att den är förenlig med EUF-fördraget, alternativt när detta förfarande inte har gjort det möjligt för kommissionen att övervinna alla svårigheterna vid bedömningen av huruvida den berörda åtgärden är förenlig med den inre marknaden – skyldig att inleda ett förfarande enligt artikel 108.2 FEUF. Den saknar utrymme för skönsässig bedömning i detta avseende. Att kommissionen har gjort en otillräcklig eller ofullständig granskning under det preliminära granskningsförfarandet är ett tecken på att det faktiskt har förelegat betydande svårigheter. Det ankommer dock på sökandena att bevisa att det har förelegat betydande svårigheter. Denna bevisning kan utgöras av en rad samstämmiga indicier.

Tribunalen konstaterade att det angripna beslutet inte innehöll någon förklaring till varför de statliga garantierna skulle betraktas som stödordningar, vilket kunde tyda på att granskningen var otillräcklig och ofullständig. Framför allt innehåller det inte någon som helst redogörelse för på vilket sätt det stöd som ingår i de statliga garantierna uppfyller villkoret att stödet inte är hänförbart till ett visst projekt, enligt artikel 1 d i förordning (EG) nr 659/1999.³³

Bedömningen av huruvida det statliga stöd konsortiet beviljades var förenligt med den inre marknaden var otillräcklig och ofullständig, för det första eftersom kommissionen underlät att kontrollera om det fanns några villkor för att utnyttja de statliga garantierna, för det andra eftersom kommissionen, när den preliminära granskningen hade slutförts, inte kunde fastställa stödinslaget i de statliga garantierna, för det tredje eftersom kommissionen inte kontrollerade huruvida det förelåg ett driftstöd som täckte driftskostnaderna, för det fjärde eftersom kommissionen inte kände till det aktuella stödets beloppsmässiga och tidsmässiga begränsning, för det femte eftersom kommissionen inte förfogade över tillräckliga uppgifter för att visa att det stöd som var kopplat till de statliga garantierna och det stöd som var kopplat till de danska skattestöden var begränsade till vad som var absolut nödvändigt för att förverkliga det omtvistade projektet och för det sjätte eftersom kommissionen underlät att pröva det aktuella stödets inverkan på konkurrensen och handeln mellan medlemsstaterna och inte heller gjorde någon avvägning mellan stödets negativa och positiva effekter. Tribunalen drog av detta slutsatsen att kommissionen stötte på betydande svårigheter vid bedömningen av

32| Kommissionens beslut C(2014) 7358 final av den 15 oktober 2014 att inte kvalificera vissa åtgärder som stöd eller att inte göra några invändningar till följd av det preliminära granskningsförfarandet enligt artikel 108.3 FEUF mot de statliga stöden SA.36558 (2014/NN) och SA.38371 (2014/NN) – Danmark, och SA.36662 (2014/NN) – Sverige, om offentlig finansiering av infrastrukturprojektet avseende en fast väg- och järnvägsförbindelse över Öresund (EUT C 418, 2014, s. 1, och EUT C 437, 2014, s. 1).

33| Rådets förordning (EG) nr 659/1999 av den 22 mars 1999 om tillämpningsföreskrifter för artikel [108 EG] (EGT L 83, 1999, s. 1).

huruvida de aktuella statliga stöden var förenliga med den inre marknaden, vilket borde ha föranlett kommissionen att inleda det formella granskningsförfarandet. På denna grund ogiltigförklarade den det angripna beslutet.

I målet **Energy och Tempus Energy Technology/kommissionen** (dom av den 15 november 2018, T-793/14, [EU:T:2018:790](#)) hade tribunalen att pröva lagenligheten av kommissionens beslut att inte invända mot stödordningen för kapacitetsmarknaden för el i Förenade kungariket, med motiveringen att den ordningen var förenlig med den inre marknaden enligt artikel 107.3 c FEUF.³⁴ Sökandena gjorde gällande att kommissionen, efter en preliminär undersökning och på grundval av den information som fanns tillgänglig när det angripna beslutet antogs, inte kunde anse att den planerade kapacitetsmarknaden inte gav upphov till tveksamhet i fråga om dess förenlighet med den inre marknaden.

Tribunalen prövade denna fråga mot bakgrund av bland annat riktlinjerna för statligt stöd till miljöskydd och energi för 2014–2020³⁵ och betonade att begreppet tveksamhet i artikel 4.3 och 4.4 i förordning nr 659/1999 har en objektiv karaktär. För att avgöra om det föreligger sådana tveksamheter ska såväl omständigheterna under vilka den angripna rättsakten fattades som dess innehåll undersökas, genom att skälen i beslutet jämförs med de upplysningar som kommissionen förfogade över då den avgjorde frågan om det omtvistade stödet var förenligt med den inre marknaden. Kommissionen behöver inte – för att kunna utföra en tillräcklig granskning enligt reglerna om statligt stöd – begränsa sin analys till de uppgifter som lämnats i anmälan av åtgärden i fråga. Den får, eller i vissa fall ska, söka efter relevant information, för att vid tidpunkten för antagandet av beslutet förfoga över ett underlag som rimligen kan anses tillräckligt och tillräckligt klart för bedömningen. För att i det aktuella fallet styrka att tveksamhet förelåg i den mening som avses i artikel 4.4 i förordning (EG) nr 659/1999, behövde sökanden alltså visa att kommissionen inte på ett omsorgsfullt och opartiskt sätt hade sökt efter och prövat alla omständigheter av betydelse för bedömningen eller att den inte tillbörligen beaktat dem på ett sådant sätt att eventuell tveksamhet kring den anmälda åtgärdens förenlighet med den inre marknaden kunde undanröjas.

Enligt tribunalen är den omständigheten att den preliminära granskningen endast varade en månad inte bevis för att det inte förelåg någon tveksamhet efter den första granskningen av åtgärden i fråga. Under föranmälningsfasen översände kommissionen flera uppsättningar frågor till Förenade kungariket, vilket vittnar om att det var svårt för kommissionen att göra en fullständig bedömning av den åtgärd som skulle anmälas. En vecka före anmälan av åtgärden sände kommissionen ett antal frågor till Förenade kungariket rörande bland annat den planerade åtgärdens stimulanseffekt och proportionalitet och om eventuell diskriminering mellan kapacitetsleverantörer, tre frågor som utgjorde kärnan i den bedömning som kommissionen skulle göra enligt riktlinjerna. Samtidigt kontaktades kommissionen av tre olika typer av aktörer som uttryckte oro över vissa förutsedda aspekter av kapacitetsmarknaden. Dessutom föreföll det inte som om kommissionen under den preliminära granskningen hade utfört någon särskild undersökning eller gjort någon oberoende bedömning av den information som lämnats av Förenade kungariket om efterfrågehanterings roll på kapacitetsmarknaden. Tribunalen fann också att kommissionen inte hade bedömt denna roll korrekt. Tribunalen noterade vidare att kommissionen var medveten om de svårigheter som en grupp tekniska experter hade tagit upp när det gällde att ta hänsyn till den potentiella efterfrågestyrningen på kapacitetsmarknaden. Det framgår dock av det angripna beslutet att kommissionen ansåg att det för att bedöma om efterfrågestyrningen faktiskt hade beaktats – och för att därmed inte längre befinna sig i en situation där tveksamhet rådde om stödordningens förenlighet med den inre marknaden – räckte att godta

34| Kommissionens beslut C(2014) 5083 final av den 23 juli 2014 om att inte göra invändningar mot stödordningen för kapacitetsmarknaden i Förenade kungariket med motiveringen att stödordningen är förenlig med den inre marknaden enligt artikel 107.3 c EUF-fördraget (statligt stöd 2014/N 2) (EUT C 348, 2014, s. 5).

35| Riktlinjer för statligt stöd till miljöskydd och energi för 2014–2020 (EUT C 200, 2014, s. 1).

de åtgärder som Förenade kungariket planerat i detta avseende. Tribunalens analys mynnade ut i slutsatsen att bedömningen av den anmälda åtgärdens förenlighet med den inre marknaden gav upphov till tveksamhet i den mening som avses i artikel 4 i förordning nr 659/1999, vilket borde ha föranlett kommissionen att inleda ett förfarande enligt artikel 108.2 FEUF.

4. Återkrav

Målet **Banco Santander och Santusa/kommissionen** (dom av den 15 november 2018, T-399/11 RENV, [EU:T:2018:787](#)) gav vidare tribunalen tillfälle att precisera under vilka villkor det är tillåtet att med hänsyn till principen om skydd för berättigade förväntningar avstå från att återkräva ett stöd som förklarats olagligt och oförenligt med den inre marknaden. I det aktuella fallet ansåg kommissionen att stödmottagarna kunde ha skyddsvärda berättigade förväntningar fram till dess att beslutet om att inleda det formella granskningsförfarandet offentliggjordes i Europeiska unionens officiella tidning. Sökanden hävdade i sin ansökan bland annat att kommissionen borde ha erkänt dessa förväntningar fram till den dag då det angripna beslutet offentliggjordes.

Tribunalen erinrade först om att rätten att åberopa principen om skydd för berättigade förväntningar förutsätter att tre kumulativa villkor uppfylls. För det första ska det föreligga försäkringar som är tydliga, ovillkorliga och samstämmiga, som härrör från behöriga och tillförlitliga källor och som meddelats den berörde av institutionen. För det andra ska försäkringarna vara av sådan beskaffenhet att de ger upphov till en berättigad förväntan hos mottagaren. För det tredje ska försäkringarna överensstämma med tillämpliga regler. Om det fanns en regel eller princip om att kommissionen var skyldig att besluta om återkrav av olagligt och oförenligt stöd, skulle försäkringar som lämnats i frånvaro av återkrav av stödet, vilka kan vara en följd av försäkringar som lämnats om att åtgärden i fråga inte ska kvalificeras som stöd, med nödvändighet strida mot den principen eller mot den regeln. Det tredje av de kumulativa villkoren för tillämpning av principen om skydd för berättigade förväntningar kunde således aldrig uppfyllas. Tribunalen fann emellertid att de företag som omfattades av den omtvistade stödordningen eller som sannolikt skulle komma att omfattas var i stånd att, från och med dagen för offentliggörandet av beslutet om att inleda förfarandet, omedelbart anpassa sitt agerande genom att inte göra något åtagande om förvärv av andelar i ett utländskt företag om de bedömde att ett sådant åtagande, med hänsyn till risken för att inte kunna dra nytta av skatteförmånen enligt den omtvistade stödordningen, inte var av tillräckligt ekonomiskt intresse.

I målet **Deutsche Telekom/kommissionen** (dom av den 15 november 2018, T-207/10, [EU:T:2018:786](#)) prövade tribunalen också det kommissionsbeslut som behandlades i målet **Banco Santander och Santusa/kommissionen** (dom av den 15 november 2018, T-399/11 RENV, [EU:T:2018:787](#)), denna gång inom ramen för en talan som väckts av ett konkurrentföretag till en av stödmottagarna. Enligt sökanden borde kommissionen ha förordnat om återkrav av det stöd som beviljats enligt denna ordning och borde inte, på grundval av principen om skydd för berättigade förväntningar, ha tillåtit ett fortsatt genomförande av denna ordning beträffande aktieförvärv som skett före offentliggörandet av beslutet att inleda det formella granskningsförfarandet.

Tribunalen underströk att om stödet har genomförts utan att det dessförinnan anmälts till kommissionen, och således är rättsstridigt enligt artikel 108.3 FEUF, kan mottagaren vid detta tillfälle inte ha berättigade förväntningar på att stödet beviljats rättsenligt, såvida det inte föreligger exceptionella omständigheter. Godtagandet av detta undantag berättigas bland annat av medlemsstaternas och mottagarnas olika ställning i förhållande till anmälningsskyldigheten. Det undantag som medges mottagarna av stödet är dessutom motiverat av den omständigheten att utan sådant medgivande skulle den allmänna principen om skydd för

berättigade förväntningar urholkas på området statligt stöd, eftersom den skyldighet till återkrav som denna princip har till syfte att lindra endast är tillämplig på icke-anmälda stöd som har genomförts utan kommissionens godkännande.

Tribunalen prövade också särskilt den tidsmässiga omfattningen av erkända berättigade förväntningar och preciserade att man måste skilja mellan dagen för uppkomsten av de berättigade förväntningarna, som motsvarar den dag då mottagarna fått kännedom om tydliga försäkringar, och föremålet för de uppkomna berättigade förväntningarna, vilket kan omfatta transaktioner som ägt rum före detta datum, enligt lydelsen i de tydliga försäkringar som har lämnats. De berättigade förväntningarna avser emellertid oftast, bland annat i förevarande fall, bibehållandet av en existerande situation, vilken per definition uppkommit före den akt som gett upphov till förväntningar avseende dess bibehållande. Av detta följer att kommissionen i detta fall inte gjorde en felaktig bedömning när den fann att de berättigade förväntningarna omfattade de stöd som beviljats med stöd av den omtvistade ordningen från och med dess ikraftträdande.

IV. Immaterialrätt – EU-varumärken

1. Befogenhet att ändra överklagandenämndens beslut

I det ärende som gav upphov till beslutet av den 1 februari 2018, *ExpressVPN/EUIPO (EXPRESSVPN)* (T-265/17, [EU:T:2018:79](#)), fick tribunalen tillfälle att uttala sig om huruvida en talan som endast innehöll ett yrkande om ändring av ett beslut från överklagandenämnden vid Europeiska unionens immaterialrättsmyndighet (EUIPO) kunde tas upp till sakprövning. I förevarande fall förklarade klaganden i sina synpunkter på invändningen om rättegångshinder, som framställt av EUIPO, att talan endast avsåg ändring av det överklagade beslutet.

Enligt tribunalen utgjorde det enda yrkandet i det överklagande som ingetts till den ett yrkande om ändring i den mening som avses i artikel 65.3 i förordning (EG) nr 207/2009³⁶ (nu artikel 72.3 i förordning (EU) 2017/1001), som föreskriver att tribunalen, när det gäller överklaganden av beslut som fattats av överklagandenämnderna, "ska vara behörig att undanröja eller ändra ett överklagat beslut". Eftersom klaganden i sitt yttrande om invändningen om rättegångshinder påstod sig endast ha yrkat att det överklagade beslutet skulle "ändras" är det inte möjligt för tribunalen att i det aktuella fallet tolka detta enda yrkande så, att det både avser ett undanröjande och en ändring av nämnda beslut. Eftersom ett undanröjande av hela eller delar av ett beslut är en förutsättning för att kunna bifalla ett yrkande om ändring i den mening som avses i artikel 65.3 i förordning nr 207/2009, kan ett sådant yrkande inte bifallas utan att ett yrkande om undanröjande har framställts avseende det överklagade beslutet. I den mån klagandens yrkande avsåg "registrering av varumärket i Europeiska unionens varumärkesregister" och en överklagandenämnd inte har behörighet att pröva ett sådant yrkande, ankommer det inte heller på tribunalen att pröva ett yrkande om ändring som syftar till en ändring av ett beslut från en överklagandenämnd i detta avseende, vilket innebär att en sådan talan ska avvisas.

³⁶ Rådets förordning (EG) nr 207/2009 av den 26 februari 2009 om EU-varumärken (EUT L 78, 2009, s. 1), i ändrad lydelse (ersatt av Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2017/1001 av den 14 juni 2017 om EU-varumärken (EUT L 154, 2017, s. 1).

2. Absoluta registreringshinder

Det mål som gav upphov till domen av den 15 mars 2018, *La Mafia Franchises/EUIPO – Italien (La Mafia SE SIENTA A LA MESA)* (T-1/17, [EU:T:2018:146](#)), rörde Republiken Italiens begäran om att ett figurmärke, bestående av en svart kvadrat i vilken ordelementen "la mafia" och "se sienta a la mesa" är skrivna i vitt mot bakgrund av en röd ros, skulle ogiltigförklaras med anledning av att det strider mot allmän ordning. Annulleringsenheten och senare EUIPO:s överklagandenämnd ansåg att det omtvistade varumärket stred mot allmän ordning och att det därför måste förklaras ogiltigt i sin helhet, i enlighet med artikel 7.1 f i förordning nr 207/2009 (nu artikel 7.1 f i förordning (EG) nr 2017/1001).

Klaganden överklagade överklagandenämndens beslut till tribunalen, som inledningsvis erinrade om att vid tillämpningen av det absoluta registreringshindret i artikel 7.1 f i förordning nr 207/2009 ska inte bara förhållanden som är gemensamma för alla medlemsstater i unionen beaktas, utan även de särskilda förhållanden som gör sig gällande i de enskilda medlemsstaterna och som kan påverka uppfattningen hos omsättningskretsen i dessa medlemsstater. Av den dominerande karaktären hos ordelementet "la mafia" följde enligt tribunalen att det omtvistade varumärket skulle uppfattas som en hänvisning till den brottsliga organisation som är känd under detta namn. Tribunalen slog vidare fast att en sådan typ av kriminell verksamhet som denna organisation ägnar sig åt strider mot de värderingar som unionen grundar sig på, däribland respekten för människans värdighet och frihet enligt artikel 2 FEU och i artiklarna 2, 3 och 6 i stadgan om de grundläggande rättigheterna. Tribunalen påpekade att dessa värden är odelbara och utgör unionens andliga och moraliska arv samt att maffian är verksam på områden med särskilt allvarlig brottslighet med ett gränsöverskridande inslag inom vilka unionslagstiftarens ingripande föreskrivs i artikel 83 FEUF. Tribunalen påpekade vidare att ordelementet "la mafia" har en djupt negativ klang i Italien, eftersom denna kriminella organisation agerar på ett sätt som är till men för säkerheten i landet. Tribunalen slog därför fast att överklagandenämnden gjorde en riktig bedömning då den fann det vara uppenbart att omsättningskretsen uppfattar ordelementet "la mafia" i det omstridda varumärket som namnet på en kriminell organisation som bär ansvaret för att i särskilt allvarlig utsträckning ha stört den allmänna ordningen.

I det ärende som gav upphov till domen av den 24 oktober, *Pirelli Tyre/EUIPO - Yokohama Rubber (återgivning av ett spår i form av ett "L")* (T-447/16, överklagad till domstolen,³⁷ [EU:T:2018:709](#)), prövade tribunalen ett överklagande av det beslut genom vilket EUIPO:s femte överklagandenämnd bekräftade beslutet från annulleringsenheten om att klagandens varumärke, som var ett figurmärke föreställande ett spår i form av ett "L" och som registrerats bland annat för däck, endast bestod av en form på en vara som krävs för att uppnå ett tekniskt resultat, i den mening som avses i artikel 7.1 e ii i förordning (EG) nr 40/94³⁸. Till stöd för sitt överklagande hade klaganden bland annat gjort gällande att överklagandenämnden hade fattat sitt beslut på grundval av en version av artikel 7.1 e ii som inte var tidsmässigt tillämplig.

I detta avseende påpekade tribunalen att förordning (EU) 2015/2424³⁹ ändrade lydelsen i artikel 7.1 e ii i förordning nr 207/2009 (nu artikel 7.1 e ii i förordning 2017/1001), som rör en materiell rättsregel. Enligt tribunalen framgår det inte av lydelsen i förordning 2015/2424, av dess syfte eller av dess systematik att

37| Mål C-818/18 P, *Yokohama Rubber – Pirelli Tyre/EUIPO* och mål C-6/19 P, *Pirelli Tyre*.

38| Rådets förordning (EG) nr 40/94 av den 20 december 1993 om gemenskapsvarumärken (EGT L 11, 1994, s. 1), i dess ändrade lydelse (ersatt av förordning nr 207/2009, ändrad genom förordning 2017/1001).

39| Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2015/2424 av den 16 december 2015 om ändring av rådets förordning (EG) nr 207/2009 och av kommissionens förordning (EG) nr 2868/95 om genomförande av rådets förordning (EG) nr 40/94 samt om upphävande av kommissionens förordning (EG) nr 2869/95 om de avgifter som skall betalas till Byrån för harmonisering i nom den inre marknaden (varumärken, mönster och modeller) (EUT L 341, 2015, s. 21).

artikel 7.1 e ii i förordning nr 207/2009, i dess lydelse enligt förordning 2015/2424, bör tillämpas på situationer som gällde innan den sistnämnda förordningen trädde i kraft den 23 mars 2016. Härav följer att det är uppenbart att artikel 7.1 e ii i förordning nr 207/2009, i dess lydelse enligt förordning nr 2015/2424, inte var tillämplig i förevarande fall, eftersom det omtvistade varumärket registrerades den 18 oktober 2002, efter en registreringsansökan som lämnades in den 23 juli 2001. Mot bakgrund av vad som anförts ovan borde överklagandenämnden i förevarande fall ha prövat huruvida det omtvistade varumärket skulle ogiltigförklaras mot bakgrund av artikel 7.1 e ii i förordning nr 40/94.

I sak konstaterade tribunalen inledningsvis att det omtvistade kännetecknet, såsom det har registrerats, varken återger formen av ett däck eller formen av ett däckslitbana. För att fastställa de väsentliga särdragen hos ett tvådimensionellt kännetecken kan överklagandenämnden visserligen, utöver den grafiska framställningen och de beskrivningar som bilagts ansökan om registrering, även beakta den information som är användbar för att bedöma vad som kännetecknet i fråga faktiskt återger. EUIPO har emellertid inte rätt att, i syfte att fastställa den form som ett kännetecken återger, lägga till beståndsdelar i denna form vilka inte utgör en del av tecknet och som således är utomstående eller främmande. Det allmänintresse som ligger till grund för artikel 7.1 e ii i förordning nr 40/94 ger nämligen inte överklagandenämnden möjlighet att vid tillämpningen av denna särskilda bestämmelse avvika från den form som återges av kännetecknet. Tribunalen noterade dessutom att tillämpningsområdet för de absoluta registreringshinder som anges i artikel 7.1 e ii i förordning nr 40/94 inte är begränsat till kännetecken som endast består av formen av en "vara" i sig. Tribunalen påpekade emellertid att det omtvistade kännetecknet inte uteslutande utgörs av formen på varorna i fråga eller av en form som i sig, kvantitativt och kvalitativt, utgör en betydande del av dessa varor. Överklagandenämnden gjorde följaktligen fel när den slog fast att det omtvistade kännetecknet återger slitbanan på ett däck och att detta kännetecken utgör "en form på en vara", i den mening som avses i artikel 7.1 e ii i förordning nr 40/94.

I det mål som gav upphov till domen av den 25 oktober 2018, *Devin/EUIPO – Haskovo (DEVIN)* (T-122/17, överklagad till domstolen,⁴⁰ [EU:T:2018:719](#)), gavs tribunalen tillfälle att göra en avvägning mellan det allmänna intresset av att upprätthålla tillgängligheten till geografiska namn och det särskilda intresset hos innehavaren av ett varumärke. EUIPO:s andra överklagandenämnd hade bekräftat det beslut som fattats av annulleringsenheten om att förklara det ifrågasatta varumärket, som registrerats för icke-alkoholhaltiga drycker, ogiltigt på grund av att det, eftersom staden Devin (Bulgarien) var känt för allmänheten som en kurort, var av beskrivande karaktär med avseende på de berörda produkternas geografiska ursprung.

Tribunalen undersökte inledningsvis hur begreppet "devin" uppfattas av genomsnittskonsumenten i Bulgariens grannländer, Grekland och Rumänien, och konstaterade att enbart det faktum att staden Devin upptäcks av sökmotorer på internet inte är tillräckligt för att fastställa att det är en plats som är känd för en betydande del av den berörda allmänheten i dessa länder. På samma sätt kan förekomsten av en "inte obetydlig turistprofil på internet" i sig själv inte vara tillräcklig för att fastställa att en liten stad är känd av den berörda allmänheten i utlandet. I förevarande fall påpekade tribunalen att överklagandenämnden – genom att felaktigt fokusera på utländska turister, särskilt grekiska och rumänska, som besöker Bulgarien eller Devin – inte tog hänsyn till hela den relevanta omsättningskretsen, som utgörs av den genomsnittliga konsumenten i unionen, utan felaktigt begränsade sig till en mycket liten del av den relevanta omsättningskretsen, vilken i alla händelser är försumbar och inte tillräckligt representativ för denna. Överklagandenämnden gjorde således en otillräcklig granskning som ledde till en felaktig bedömning av den relevanta omsättningskretsens uppfattning av termen "devin".

40| Mål C-800/18 P, *Haskovo/EUIPO*.

Efter att ha konstaterat att det inte framgår av handlingarna i målet att termen "devin" uppfattades som en ursprungsbeteckning av genomsnittskonsumenten i andra medlemsstater än Bulgarien, prövar tribunalen följderna av denna slutsats när det gäller tillgången till den geografiska beteckningen Devin. Tribunalen noterar att även om artikel 12.1 b i förordning nr 207/2009 (nu, i en något modifierad form, artikel 14.1 b i förordning 2017/1001) inte ger tredje parter möjlighet att använda ett geografiskt namn som varumärke, garanterar den att de kan använda det på ett beskrivande sätt, det vill säga för att ange geografiskt ursprung, förutsatt att användningen sker i enlighet med god affärssed. I synnerhet är det således tillåtet att deskriptivt använda namnet Devin i syfte att marknadsföra staden som turistmål. Tribunalen anger vidare att namnet på staden Devin förblir tillgängligt för tredje part, inte bara för beskrivande användning, såsom främjande av turism i den staden, utan även som ett kännetecken i händelse av "skälig grund" och ingen risk för förväxling, vilket utesluter tillämpning av artiklarna 8 och 9 i förordning nr 207/2009. Det allmänna intresset av att bevara tillgången till ett geografiskt namn, såsom till exempel namnet på kurorten Devin, kan således skyddas genom ett godkännande av de beskrivande användningarna av sådana namn och de garantier som begränsar varumärkesinnehavarens ensamrätt, utan att varumärket behöver ogiltigförklaras. Av detta följer att överklagandenämnden gjorde en felaktig bedömning och att det angripna beslutet därför ska ogiltigförklaras.

3. Relativa registreringshinder

I målet som gav upphov till domen av den 1 februari 2018, **Philip Morris Brands/EUIPO – Explosal (Superior Quality Cigarettes FILTER CIGARETTES Raquel)** (T-105/16, [EU:T:2018:51](#)), gavs tribunalen möjlighet att pröva huruvida en överklagandenämnd vid EUIPO, inom ramen för ett ogiltighetsförfarande, hade skäl att underlåta att beakta bevisning som framlagts sent avseende ett EU-varumärkes renommé. Som stöd för sin ansökan om ogiltighetsförklaring vid EUIPO åberopade klaganden varumärket Marlboros renommé, dock utan att lägga fram någon bevisning i detta avseende. Med anledning av att den bevisning som framlades senare vid överklagandenämnden avvisats såsom för sen, gjorde sökanden gällande att överklagandenämnden felaktigt tillämpade artikel 76.2 i förordning nr 207/2009 (nu artikel 95.2 i förordning 2017/1001), jämförd med artikel 50.1 i förordning (EG) nr 2868/95⁴¹, med hänvisning till att vägran att beakta den bevisning som lämnades in för sent strider mot principen om god förvaltning, eftersom denna bevisning hade en verklig betydelse för utgången av tvisten. Dessutom åberopade klaganden ett tidigare beslut från samma överklagandenämnd, i vilket det slogs fast att Marlboro hade förvärvat ett "högt anseende" i hela unionen.

Tribunalen slog inledningsvis fast att, i den mån som den bevisningen som lagts fram vid överklagandenämnden inte kunde betraktas som "ytterligare" eller "kompletterande" bevis med avseende på de bevis som klaganden redan hade lämnat in, var överklagandenämnden i princip skyldig att inte beakta dem i enlighet med regel 50.1 i förordning nr 2868/95 och artikel 76.2 i förordning nr 207/2009. Tribunalen påpekade att det ankommer på varje part som gör gällande att ett äldre varumärke är känt att, i varje enskilt förfarande som vederbörande är part i och på grundval av faktiska omständigheter som vederbörande anser lämpliga, styrka att varumärket är känt, och inte endast som bevis på detta anföra att detta har erkänts, till och med för samma varumärke, inom ramen för ett annat administrativt förfarande. Av vad som anförs ovan följer att EUIPO inte var skyldig att automatiskt erkänna att det äldre varumärket var känt enbart på grund av vad som fastställts i ett annat förfarande i vilket det tidigare beslutet meddelades.

⁴¹ Kommissionens förordning (EG) nr 2868/95 av den 13 december 1995 om genomförande av rådets förordning (EG) nr 40/94 (EGT L 303, 1995, s. 1).

Mot bakgrund av den rättspraxis som innebär att EUIPO ska beakta tidigare fattade beslut och ägna särskild uppmärksamhet åt frågan huruvida det finns anledning att besluta på samma sätt, utgjorde det tidigare beslutet uppenbarligen ett tecken på att det äldre varumärket kunde vara känt i den mening som avses i artikel 8.5 i förordning nr 207/2009. Under dessa omständigheter kunde de bevis som klaganden lade fram vid överklagandenämnden uppenbarligen vara relevanta för ärendets avgörande. När överklagandenämnden inte prövade bevisningen på grund av att den hade åberopats för sent, underlät nämnden således att pröva en potentiellt relevant omständighet vid tillämpningen av denna bestämmelse. EUIPO:s stora utrymme för skönsässig bedömning vid fullgörandet av sina skyldigheter innebär inte att EUIPO befrias från skyldigheten att väga samman alla rättsliga och faktiska omständigheter som är nödvändiga för att EUIPO ska kunna utnyttja sitt utrymme för skönsässig bedömning i de fall då en vägran att beakta viss bevisning som ingetts för sent skulle leda till att principen om god förvaltningssed åsidosätts. Genom att slå fast att den bevisning som klaganden lämnade för första gången inför överklagandenämnden inte skulle beaktas på grund av att den lämnades in för sent, åsidosatte överklagandenämnden således principen om god förvaltning.

Målet som gav upphov till domen av den 15 oktober 2018, *John Mills/EUIPO – Jerome Alexander Consulting (MINERAL MAGIC)* (T-7/17, överklagad till domstolen,⁴² [EU:T:2018:679](#)), gav tribunalen möjlighet att tolka artikel 8.3 i förordning nr 207/2009, enligt vilken ett varumärke, efter invändning från varumärkesinnehavaren, inte ska registreras när ansökan om registrering ingetts av varumärkesinnehavarens ombud eller företrädare, i sitt eget namn och utan innehavarens medgivande.

Enligt tribunalen kräver den bestämmelsen att det finns ett direkt samband mellan innehavarens varumärke och det varumärke för vilket ett ombud eller en företrädare har ansökt om registrering i eget namn. Ett sådant samband är tänkbart endast om de aktuella varumärkena överensstämmer. I den meningen innehåller förarbetena till förordningen om EU-varumärken användbar information om lagstiftarens avsikt och går i den tolkningsriktningen att det äldre varumärket och det sökta varumärket ska vara identiska – och inte endast likna varandra – för att artikel 8.3 i förordning nr 207/2009 ska vara tillämplig. Unionslagstiftaren avsåg nämligen inledningsvis, i det preliminära förslaget till förordning om EU-varumärken, att den aktuella bestämmelsen även skulle kunna tillämpas om kännetecknen liknar varandra, men detta återfanns inte i den slutliga versionen. Dessutom framgår det av förarbetena att den berörda bestämmelsen skulle tolkas som den tillämpas internationellt i den mening som avses i artikel 6f i Pariskonventionen⁴³. Eftersom unionen är part i avtalet om handelsrelaterade aspekter av immaterialrätter (TRIPS)⁴⁴, där artikel 2 hänvisar till flera materiella bestämmelser i Pariskonventionen, däribland artikel 6f, ska unionen i möjligaste mån tolka artikel 8.3 i förordning nr 207/2009 mot bakgrund av lydelsen i och syftet med detta avtal och därmed den bestämmelsen. I den mån lydelsen i artikel 8.3 i förordning nr 207/2009 inte kan tolkas på annat sätt än att innehavarens varumärke och det som lämnats in av ombudet eller företrädaren är detsamma, finner tribunalen att EUIPO inte kan åberopa denna konventions förarbeten för att hävda att denna artikel ska tolkas som att den även avser fall där kännetecknen endast är lika.

42| Mål C-809/18 P, *EUIPO/John Mills*.

43| Pariskonventionen för skydd av den industriella äganderätten av den 20 mars 1883, i ändrad lydelse.

44| Avtal om handelsrelaterade aspekter av immaterialrätter av den 15 april 1994 (EGT L 336, 1994, s. 214), som utgör bilaga 1 C till avtalet om upprättande av Världshandelsorganisationen (EGT L 336, 1994, s. 1).

4. Upphävandeförfarande

a. Verkligt bruk

Domen av den 7 juni 2018, **Schmid/EUIPO – Landeskammer für Land- und Forstwirtschaft in Steiermark (Steirisches Kürbiskernöl)** (T-72/17, överklagad till domstolen,⁴⁵ [EU:T:2018:335](#)), gav tribunalen möjlighet att uttala sig om huruvida ett namn, som är skyddat som skyddad geografisk beteckning (SGB) enligt förordning (EU) nr 1151/2012⁴⁶, kan vara föremål för verkligt bruk i den mening som avses i artikel 15.1 i förordning nr 207/2009. Tribunalen har på ett nytt sätt uppmanats att tillämpa EU-domstolens rättspraxis från domen W. F. Gözze Frottierweberei och Gözze⁴⁷.

Tribunalen erinrar inledningsvis om att det följer av fast rättspraxis att ett varumärke är föremål för ”verkligt bruk” i den mening som avses i denna bestämmelse när det används i enlighet med dess grundläggande funktion, som är att garantera ursprungsidentiteten hos de varor eller tjänster för vilka det har registrerats. Vad beträffar individuella varumärken är varumärkets grundläggande funktion att, i fråga om en vara eller tjänst som kännetecknas av varumärket, garantera konsumenten eller slutanvändaren varans eller tjänstens ursprung, så att det är möjligt att utan risk för förväxling särskilja denna vara eller tjänst från andra med ett annat ursprung. Varumärket måste utgöra en garanti för att alla produkter eller tjänster som bär det har framställts under kontroll av ett enda företag som ansvarar för deras kvalitet.

Enligt tribunalen är det viktigt att inte blanda ihop varumärkets grundläggande funktion med andra funktioner som varumärket kan ha, som att säkerställa kvaliteten på produkten i fråga eller ange dess geografiska ursprung. Ett individuellt varumärke fyller nämligen sin funktion att ange ursprunget när användningen av varumärket garanterar konsumenten att varorna som det avser härrör från ett visst företag som utövar kontroll över tillverkningen av desamma och som kan anses ansvara för kvaliteten hos varorna. I detta fall hade det omtvistade varumärket inte använts i enlighet med denna ursprungsangivelsefunktion. Av detta följer att EUIPO:s överklagandenämnd gjorde en felaktig rättstillämpning när den slog fast att det hade visats att det omtvistade varumärket varit föremål för ”verkligt bruk”.

b. Varumärke som blivit en allmän beteckning i handeln

I målet som gav upphov till domen av den 18 maj 2018, **Mendes/EUIPO – Actial Farmaceutica (VSL#3)** (T-419/17, [EU:T:2018:282](#)), prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av det beslut genom vilket den andra överklagandenämnden vid EUIPO avslog klagandens ansökan om upphävande avseende ett ordmärke i läkemedelsbranschen. Överklagandenämnden ansåg att det utifrån den bevisning som klaganden ingett inte var möjligt att fastställa att det omstridda varumärket hade blivit en allmän beteckning i handeln för de varor för vilka det är registrerat samt att den vilseledande användningen av det omtvistade varumärket inte vederbörligen styrkts av klaganden. Detta mål var ett tillfälle för tribunalen att för första gången tillämpa artikel 51.1 b i förordning nr 207/2009 (nu artikel 58.1 b och c i förordning 2017/1001).

45| Mål C-514/18 P, **Landeskammer für Land- und Forstwirtschaft in Steiermark/Schmid**.

46| Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 1151/2012 av den 21 november 2012 om kvalitetsordningar för jordbruksprodukter och livsmedel (EUT L 343, 2012, s. 1).

47| Dom av den 8 juni 2017, **W. F. Gözze Frottierweberei och Gözze** (C-689/15, [EU:C:2017:434](#)).

Tribunalen erinrar inledningsvis om att även om det inte finns någon rättspraxis rörande tillämpningen av denna bestämmelse, har domstolen ändå redan fått tillfälle att tolka artikel 12.2 a i direktiv 89/104/EEG⁴⁸ och artikel 12.2 a i direktiv 2008/95/EG,⁴⁹ vars innehåll i princip är identiskt med innehållet i artikel 51.1 b i förordning nr 207/2009. Det följer av denna rättspraxis, som i tillämpliga delar är tillämplig på artikel 51.1 b i förordning nr 207/2009, att den artikeln avser en situation där användningen av varumärket är så allmänt utbredd att de kännetecken som det utgörs av tenderar att beteckna den kategori, det slag eller den art av varor eller tjänster som registreringen avser, och inte längre betecknar specifika varor eller tjänster som härrör från ett visst företag. Varumärkesinnehavaren kan då inte längre göra gällande sina rättigheter enligt artikel 9 i förordning nr 207/2009 om, för det första, varumärket har blivit en allmän beteckning i handeln för den vara eller tjänst för vilken det är registrerat och, för det andra, detta är en följd av innehavarens åtgärder eller passivitet.

Dessutom konstaterar tribunalen att även om omsättningskretsen främst består av konsumenterna och slutanvändarna, måste även de mellanhänder som spelar en roll i bedömningen av märkets allmänna karaktär beaktas. Således ska den omsättningskrets vars uppfattning ska beaktas vid bedömningen av huruvida det omstridda varumärket har blivit en allmän beteckning i handeln för den vara som saluförs under varumärket fastställas med hänsyn till vad som kännetecknar marknaden för varan i fråga. I det aktuella utgjordes omsättningskretsen för det första slutkonsumenterna, eftersom den produkt som såldes med det omtvistade varumärket kunde förvärvas utan läkarordination. För det andra, vad gäller professionella aktörer, omfattade omsättningskretsen framför allt, farmaceuter, men även läkare, både allmänpraktiserande och specialister.

V. Gemensam utrikes och säkerhetspolitik – Restriktiva åtgärder

I likhet med tidigare år berikades rättspraxis på området för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken ytterligare under 2018. Flera avgöranden förtjänar särskild uppmärksamhet.

1. Ukraina

Genom dom av den 21 februari 2018, *Klyuyev/rådet* (T-731/15, [EU:T:2018:90](#)), avgjorde tribunalen en talan om ogiltigförklaring av rättsakter varigenom rådet hade beslutat att låta sökanden kvarstå i förteckningen över de personer som omfattas av de restriktiva åtgärder som antagits med hänsyn till situationen i Ukraina.⁵⁰

48] Rådets första direktiv 89/104/EEG av den 21 december 1988 om tillnärmningen av medlemsstaternas varumärkeslagar (EGT L 40, 1989, s. 1).

49] Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/95/EG av den 22 oktober 2008 om tillnärmningen av medlemsstaternas varumärkeslagar (EUT L 299, 2008, s. 25).

50] Se, bland annat, rådets beslut (Gusp) 2015/1781 av den 5 oktober 2015 om ändring av beslut 2014/119/Gusp om restriktiva åtgärder mot vissa personer, enheter och organ med hänsyn till situationen i Ukraina (EUT L 259, 2015, s. 23), rådets beslut (Gusp) 2016/318 av den 4 mars 2016 om ändring av beslut 2014/119/Gusp om restriktiva åtgärder mot vissa personer, enheter och organ med hänsyn till situationen i Ukraina (EUT L 60, 2016, s. 76), och rådets beslut (Gusp) 2017/381 av den 3 mars 2017 om ändring av beslut 2014/119/Gusp om restriktiva åtgärder mot vissa personer, enheter och organ med hänsyn till situationen i Ukraina (EUT L 58, 2017, s. 34).

Till stöd för sitt yrkande om ogiltigförklaring gjorde sökanden bland annat gällande att rådet hade gjort en uppenbart oriktig bedömning, då det ansåg att det relevanta kriteriet för att anta restriktiva åtgärder mot honom var uppfyllt.

Efter att ha erinrat om de väsentliga principer som följer av rättspraxis⁵¹ avseende rådets skyldigheter när det antar restriktiva åtgärder, särskilt angående behovet av att företa ytterligare kontroller, påpekade tribunalen inledningsvis att rådet inte på ett tillräckligt utförligt och konkret sätt hade lämnat stöd för det andra skälet till varför sökandens namn fortsättningsvis skulle vara uppfört i förteckningen, nämligen att han var en person med "anknytning" till en person som var föremål för ett straffrättsligt förfarande avseende förskingring av offentliga medel. Angående det första skälet för att låta sökanden kvarstå i förteckningen, nämligen att han var en person som var föremål för straffrättsliga förfaranden i Ukraina för inblandning i förskingring av offentliga medel eller tillgångar, framhöll tribunalen särskilt att för det fall att sökanden har lämnat synpunkter på skälen till beslutet, är rådet skyldigt att omsorgsfullt och opartiskt undersöka huruvida de påstådda skälen är välgrundade mot bakgrund av synpunkterna och eventuella till synpunkterna bifogade uppgifter som talar till personens fördel. En sådan skyldighet är nämligen förbunden med skyldigheten att iaktta principen om god förvaltningssed, vilken är stadfäst i artikel 41 i stadgan om de grundläggande rättigheterna. I detta sammanhang ska rådet särskilt kontrollera dels i vilken utsträckning den bevisning som rådet grundar sig på gör det möjligt att fastställa att sökandens situation motsvarar skälet till att hans namn ska kvarstå i förteckningen, dels huruvida bevisningen gör det möjligt att kvalificera sökandens agerande enligt det relevanta kriteriet. Det är endast om dessa kontroller inte leder någonvart som det skulle ankomma på rådet att göra ytterliga kontroller. Frågan är inte huruvida rådet, med beaktande av de uppgifter som kommit till dess kännedom, var skyldigt att ta bort sökandens namn från förteckningen, utan endast huruvida rådet var skyldigt att ta dessa uppgifter i beaktande och, i förekommande fall, genomföra ytterligare kontroller eller begära klarlägganden från ukrainska myndigheter. I detta avseende är det tillräckligt att uppgifterna är ägnade att väcka legitima frågor beträffande dels resultatet av förundersökningen, dels tillförlitligheten och uppdateringen av innehållet i de översända uppgifterna.

I förevarande mål fann tribunalen att eftersom rådet hade underrättats om att en åklagarmyndighet i en medlemsstat ansåg att det förelåg allvarliga tvivel om att det fanns tillräckligt stöd för de uppgifter som låg till grund för den ukrainska förundersökningen, vilken utgjorde skälet till rådets beslut att låta sökanden kvarstå i förteckningen, var rådet skyldigt att vända sig till ukrainska myndigheter för ytterligare kontroller eller i vart fall begära klarlägganden från dem. Således gjorde rådet en uppenbart oriktig bedömning då det ansåg att det varken var skyldigt att beakta de uppgifter som lagts fram av sökanden och de argument som denne framfört, eller att göra ytterligare kontroller hos ukrainska myndigheter, trots att uppgifterna och argumenten var av sådan beskaffenhet att de kunde väcka legitima tvivel om tillförlitligheten av de uppgifter som hade lämnats.

En liknande problematik aktualiserades i målet som gav upphov till domen av den 6 juni 2018, **Arbuzov/rådet** (T-258/17, [EU:T:2018:331](#)). Återigen hade tribunalen att pröva en talan om ogiltigförklaring av rådets beslut om att låta sökanden kvarstå i förteckningen över personer, enheter och organ som omfattas av de restriktiva åtgärder som antagits med hänsyn till situationen i Ukraina, av det skälet att vederbörande var föremål för utredning av de ukrainska myndigheterna för förskingring av offentliga medel eller tillgångar.⁵² Sökanden hävdade bland annat att rådet hade gjort sig skyldig till en uppenbart oriktig bedömning, genom att det – för

51| Dom av den 30 juni 2016, **Al Matri/rådet** (T-545/13, ej publicerad, [EU:T:2016:376](#)).

52| Rådets beslut (Gusp) 2017/381 av den 3 mars 2017 om ändring av beslut 2014/119/Gusp om restriktiva åtgärder mot vissa personer, enheter och organ med hänsyn till situationen i Ukraina (EUT L 58, 2017, s. 34).

att anta det omtvistade beslutet – endast hade grundat sig på den korta sammanfattning som den ukrainska åklagarmyndigheten hade lämnat, utan att begära kompletterande upplysningar och utan att med vederbörlig omsorg pröva de bevis som sökanden hade ingett till rådet och som talade till hans fördel.

Efter att än en gång ha inlett med en granskning av de principer som fastställts i rättspraxis⁵³ angående de kriterier som rådet ska beakta när det antar restriktiva åtgärder, fortgick tribunalen genom att pröva sökandens mer specifika argument, som avsåg föremålet för det straffrättsliga förfarandet mot honom och hur detta förfarande fortskred, mot bakgrund av dessa principer. Vad för det första avsåg förmålet för förfarandet, fann tribunalen att rådet, när det antog det angripna beslutet i den del det avsåg sökanden, inte hade gjort en uppenbart oriktig bedömning angående föremålet för det straffrättsliga förfarande som de ukrainska rättsliga myndigheterna hade inlett gentemot sökanden angående förskingring av offentliga medel, samt betydelsen av detta förfarande med avseende på det relevanta kriteriet. Vad för det andra avsåg hur förfarandet fortskred, påpekade tribunalen bland annat att det var utrett att en ukrainsk domstol, genom beslut av den 15 februari 2016, hade gett den ukrainska åklagarmyndigheten tillåtelse att i sökandens frånvaro fortsätta med handläggningen av det straffrättsliga förfarandet, vilket rådet ansåg motiverade de restriktiva åtgärder som antagits gentemot sökanden. Tribunalen kom följaktligen till slutsatsen att rådet borde ha anmodat de ukrainska myndigheterna att inkomma med klaganden av skälen till varför utredningen inte fortskred, trots beslutet av den 15 februari 2016. Rådet hade således begått ett uppenbart fel som var tillräckligt för att ogiltigförklara det angripna beslutet i den del det berörde sökanden.

I målet som resulterade i domen av den 13 december 2018, **DenizBank/rådet** (T-798/14, [EU:T:2018:546](#)), uppmanades tribunalen att uttala sig om sökandebolagets talan mot de rättsakter varigenom det hade uppförts i bilaga III till förordning (EU) nr 833/2014.⁵⁴ Till stöd för sin talan hade sökandebolaget bland annat åberopat ett åsidosättande av artikel 19 i Ankaraavtalet⁵⁵, artiklarna 41.1, 50.3 och 58 i tilläggsprotokollet till avtalet, samt artikel 6 i dess finansprotokoll. Sökandebolaget ansåg att dessa bestämmelser hade direkt verkan, eftersom de föreskriver tillräckligt klara och precisa skyldigheter som, för sitt genomförande eller till sina verkningar, inte är beroende av någon senare rättsakt.

Tribunalen påpekade att enligt artikel 216.2 FEUF är avtal som ingås av unionen, såsom Ankaraavtalet och dess tilläggsprotokoll, bindande för unionens institutioner och för medlemsstaterna. Därför måste dessa avtal ha företräde framför unionens sekundärrätt. Giltigheten av de angripna rättsakterna i förevarande mål kunde således bedömas på grundval av Ankaraavtalet och dess tilläggsprotokoll, under förutsättning dels att det aktuella avtalets beskaffenhet och systematik inte utgjorde hinder för detta, dels att de åberopade bestämmelserna, till sitt innehåll, framstod som ovillkorliga och tillräckligt precisa. Tribunalen noterade emellertid att internationella avtal som ingås av unionen i enlighet med bestämmelserna i fördragen utgör, vad Europeiska unionen beträffar, rättsakter som beslutats av en av unionens institutioner. Sådana avtal utgör således, från och med dagen för deras ikraftträdande, en integrerad del av unionens rättsordning. Bestämmelserna i ett sådant avtal måste därför vara fullständigt förenliga med fördragen samt med de konstitutionella principer som följer av dem. Det företräde internationella avtal som ingåtts av unionen ska

53| Dom av den 7 juli 2017, **Arbuzov/rådet** (T-221/15, ej publicerad, [EU:T:2017:478](#)).

54| Rådets beslut 2014/512/Gusp av den 31 juli 2014 om restriktiva åtgärder med hänsyn till Rysslands åtgärder som destabiliserar situationen i Ukraina (EUT L 229, 2014, s. 13), i dess lydelse enligt rådets beslut 2014/659/Gusp av den 8 september 2014 (EUT L 271, 2014, s. 54), enligt rådets beslut 2014/872/Gusp av den 4 december 2014 (EUT L 349, 2014, s. 58), enligt rådets beslut (Gusp) 2015/2431 av den 21 december 2015 (EUT L 334, 2015, s. 22), enligt rådets beslut (Gusp) 2016/1071 av den 1 juli 2016 (EUT L 178, 2016, s. 21), och enligt rådets beslut (Gusp) 2016/2315 av den 19 september 2016 (EUT L 345, 2016, s. 65), och rådets förordning (EU) nr 833/2014 av den 31 juli 2014 om restriktiva åtgärder mot bakgrund av Rysslands åtgärder som destabiliserar situationen i Ukraina (EUT L 229, 2014, s. 1), i dess lydelse enligt rådets förordning (EU) nr 960/2014 av den 8 september 2014 (EUT L 271, 2014, s. 3), och enligt rådets förordning nr 1290/2014 av den 4 december 2014 (EUT L 349, 2014, s. 20).

55| Avtal om upprättande av en associering mellan Europeiska ekonomiska gemenskapen och Turkiet, undertecknat den 12 september 1963.

ges framför unionens sekundärrätt utsträcker sig således inte till unionens primärrätt. Även i avsaknad av uttryckliga bestämmelser i Ankaraavtalen som tillåter en avtalspart att vidta de åtgärder som denne anser nödvändiga för att skydda väsentliga säkerhetsintressen, har rådet således möjlighet att begränsa de rättigheter som följer av Ankaraavtalen på grund av sina befogenheter enligt artikel 29 FEU och artikel 215 FEUF, under förutsättning att dessa inskränkningar är icke-diskriminerande och proportionerliga.

Sökandebolaget kunde således inte vinna framgång med argumentet att åtgärderna i fråga var diskriminerande. Med beaktande av de eftersträlvade målen med de aktuella åtgärderna kunde situationen för sökanden nämligen inte jämföras med situationen för andra banker som var verksamma i Turkiet men som inte ägdes av en rysk enhet som omfattades av de aktuella restriktiva åtgärderna. Sökandebolagets situation kunde inte heller jämföras med situationen för andra finansiella institut som var etablerade inom unionens territorium. Samma slutsats gjorde sig gällande för sökandebolagets argument angående begränsningar av etableringsfriheten, friheten att tillhandahålla tjänster och den fria rörligheten för kapital, eftersom sådana begränsningar – om de skulle anses vara för handen – är berättigade i förhållande till de mål som eftersträvas med de angripna rättsakterna, vilka antagits på grundval av artikel 29 FEU och artikel 215 FEUF, det vill säga att öka kostnaderna för Ryska federationens agerande för att undergräva Ukrainas territoriella integritet, suveränitet och oberoende, samt att främja en fredlig lösning på krisen. Det målet överensstämmer med målet att bevara freden och stärka internationell säkerhet, i enlighet med de ändamål som uppställts för unionens yttre åtgärder och som anges i artikel 21 FEU. Eftersom sådana åtgärder är riktade och begränsade i tiden, kunde sökandebolaget inte med framgång göra gällande att de negativa konsekvenser som följde härav skulle anses vara oproportionerliga. Tribunalen fann följaktligen att unionens eventuella åsidosättanden av de relevanta bestämmelser i Ankaraavtalen som åberopats i förevarande fall var motiverade mot bakgrund av de mål som eftersträvas med åtgärderna i fråga, och att åtgärderna var proportionerliga i förhållande till dessa mål.

De restriktiva åtgärder som vidtagits med anledning av Ryska federationens agerande som destabiliserar situationen i Ukraina var också föremålet för det mål som gav upphov till domen av den 13 september 2018, **Gazprom Neft/rådet** (T-735/14 och T-799/14, [EU:T:2018:548](#)). Detta mål är av intresse framför allt på grund av tribunalens prövning av sökandebolagets talerätt mot bestämmelserna i den angripna förordningen angående exportrestriktioner mot bakgrund av artikel 263 fjärde stycket i EUF-fördraget.⁵⁶

Tribunalen fann att även om dessa bestämmelser utgör bestämmelser med allmän räckvidd, påverkade de sökandebolaget direkt. Även om det är riktigt att det genom dessa bestämmelser införts ett system med förhandstillstånd, enligt vilket de nationella myndigheterna ska genomföra de förbud som föreskrivs, har myndigheterna i själva verket inte något utrymme för skönsässig bedömning i det avseendet. Angående frågan huruvida de omtvistade bestämmelserna medförde genomförandebestämmelser, konstaterade tribunalen att det inte var uppenbart att sökandebolaget självt kunde be de nationella myndigheterna att bevilja bolaget ett tillstånd och att det kunde angripa den rättsakt varigenom ett sådant tillstånd beviljats eller nekats vid nationell domstol. Följaktligen kunde dessa bestämmelser inte anses medföra genomförandeåtgärder gentemot sökandebolaget enbart på grund av att sökandebolaget eventuellt skulle kunna be sina avtalsparter som var etablerade i unionen att inge ansökningar om tillstånd till de behöriga nationella myndigheterna, för att bestrida de beslut som dessa myndigheter antagit vid nationell domstol. Det skulle dessutom vara konstlat eller orimligt att kräva att en aktör ska ansöka om en genomförandeakt endast i syfte att kunna bestrida denna akt vid nationell domstol, när det är uppenbart att en sådan ansökan med nödvändighet kommer att leda till ett avslag, och ansökan därför inte skulle ha ingetts inom ramen för

⁵⁶ Rådets förordning (EU) nr 833/2014 av den 31 juli 2014 om restriktiva åtgärder mot bakgrund av Rysslands åtgärder som destabiliserar situationen i Ukraina (EUT L 229, 2014, s. 1), i dess lydelse enligt rådets förordning (EU) nr 960/2014 av den 8 september 2014 (EUT L 271, 2014, s. 3), och enligt rådets förordning (EU) nr 1290/2014 av den 4 december 2014 (EUT L 349, 2014, s. 20).

normal affärsverksamhet. Tribunalen fann att den angripna förordningens bestämmelser rörande exportrestriktioner utgör regleringsbestämmelser som inte medför genomförandeåtgärder, i den mening som avses i det tredje alternativet som föreskrivs i artikel 263 fjärde stycket FEUF. Sökandebolaget behövde således endast visa att det direkt berördes av dessa bestämmelser, vilket bolaget hade gjort i förevarande fall. Sökandebolagets talan kunde följaktligen tas upp till prövning, även i den del den avsåg den angripna förordningens bestämmelser rörande exportrestriktioner.

2. Egypten

I domen av den 27 september 2018, **Ezz m.fl./rådet** (T-288/15, [EU:T:2018:619](#)), uttalade sig tribunalen angående en talan med yrkande om ogiltigförklaring av ett beslut om att låta sökandena, en egyptisk industriledare och politiker, samt hans makor, kvarstå i förteckningen som bifogats till beslut 2011/172/Gusp⁵⁷ för 2015, 2016 och 2017. Sökandena framställde bland annat en invändning om rättsstridighet med avseende på artikel 1.1 i beslut 2011/172, i dess lydelse enligt beslut (Gusp) 2015/486, (Gusp) 2016/411 och (Gusp) 2017/496⁵⁸, och artikel 2.1 i förordning (EU) nr 270/2011⁵⁹, som i huvudsak avsåg avsaknad av rättslig grund och ett åsidosättande av proportionalitetsprincipen. Sökandena gjorde även gällande att rådet hade åsidosatt artikel 6 FEU, jämförd med artiklarna 2 och 3.5 FEU, och artiklarna 47 och 48 i stadgan om de grundläggande rättigheterna, genom att ha underlåtit att förvissa sig om att de rättsliga förfarandena i Egypten mot sökandena iakttog grundläggande rättigheter.

Tribunalen erinrade om att unionsinstitutionerna enligt artiklarna 2 och 3.5 FEU åläggs att, särskilt inom ramen för internationella förbindelser, främja de värderingar och principer som unionen bygger på, det vill säga i synnerhet respekt för människans värdighet, rättsstatsprincipen och de grundläggande rättigheterna. Dessa värderingar och principer som unionen bygger på ska tillämpas på samtliga åtgärder som unionen vidtar, även på området för Gusp. I detta sammanhang spelar rätten till en rättvis rättegång en framträdande roll i ett demokratiskt samhälle. I förevarande fall motiverade det som kännetecknar systemet i beslut 2011/172 inte något undantag från rådets allmänna skyldighet att, när det vidtar restriktiva åtgärder, iaktta de grundläggande rättigheterna, vilka utgör en integrerad del av unionens rättsordning. Ett sådant undantag skulle innebära att rådet inte hade behövt granska skyddet av grundläggande rättigheter i Egypten. Det kunde nämligen inte uteslutas att beslutet var uppenbart olämpligt i förhållande till dessa mål på grund av allvarliga och systematiska åsidosättanden av grundläggande rättigheter. Syftet med detta beslut, bestående i att underlätta för de egyptiska myndigheterna att fastställa förskingringar av statliga medel, och att bevara en möjlighet för dessa myndigheter att driva in vinsten av förskingringarna, skulle dessutom sakna all relevans om de egyptiska myndigheternas konstaterande av förskingring av statliga medel innebar en rättsvägran, eller till och med godtycklighet. Pågående rättsliga förfaranden kan visserligen, i princip, utgöra ett tillräckligt faktaunderlag för att uppta personer i förteckningen i bilagan till beslut 2011/172 och för att förlänga upptagandet, men så är däremot inte fallet när rådet ska göra ett rimligt antagande om att det beslut som

57] Beslut 2011/172/Gusp av den 21 mars 2011 om restriktiva åtgärder mot vissa personer, enheter och organ med hänsyn till situationen i Egypten (EUT L 76, 2011, s. 63), angående beslutet att låta sökandena kvarstå i förteckningen, rådets beslut (Gusp) 2015/486 av den 20 mars 2015 om ändring av beslut 2011/172 (EUT L 77, 2015, s. 16), rådets beslut (Gusp) 2016/411 av den 18 mars 2016 om ändring av beslut 2011/172 (EUT L 74, 2016, s. 40), och rådets beslut (Gusp) 2017/496 av den 21 mars 2017 om ändring av beslut 2011/172 (EUT L 76, 2017, s. 22).

58] Rådets beslut (Gusp) 2015/486 av den 20 mars 2015 om ändring av beslut 2011/172 (EUT L 77, 2015, s. 16), rådets beslut (Gusp) 2016/411 av den 18 mars 2016 om ändring av beslut 2011/172 (EUT L 74, 2016, s. 40), och rådets beslut (Gusp) 2017/496 av den 21 mars 2017 om ändring av beslut 2011/172 (EUT L 76, 2017, s. 22).

59] Rådets förordning (EU) nr 270/2011 av den 21 mars 2011 om restriktiva åtgärder mot vissa personer, enheter och organ med hänsyn till situationen i Egypten (EUT L 76, 2011, s. 4).

antas vid utgången av dessa förfaranden inte kommer att vara tillförlitligt. Rådets argument att det inte ankommer på rådet att kontrollera huruvida det föreligger garantier som motsvarar dem som erbjuds av unionslagstiftningen avseende de grundläggande rättigheterna och som iakttas inom ramen för egyptiska rättsliga förfaranden avsåg räckvidden av skyldigheten att utvärdera respekten för de grundläggande rättigheterna i det politiska och rättsliga sammanhanget i Egypten. I argumentet ifrågasattes däremot inte det faktum att det föreligger en sådan skyldighet.

Särskilt angående invändningen om rättsstridighet avseende beslut 2015/486, 2016/411 och 2017/496, såtillvida dessa beslut förlänger det system med restriktiva åtgärder som införts genom artikel 1.1 i beslut 2011/172, påpekade tribunalen att även om det antogs att situationen i Egypten, mot vars bakgrund rådet antog beslut 2011/172, har utvecklats även på ett sätt som strider mot den demokratiska process som syftar till att stödja politiken i det sammanhang i vilket beslutet ingår, kan denna omständighet inte i något fall påverka rådets befogenhet att förlänga beslutet. Oaktat denna omständighet omfattas de mål som eftersträvas med besluten 2015/486, 2016/411 och 2017/496, samt de bestämmelser för vilka de förlänger giltighetstiden, inte mindre av Gusp-området, vilket i förevarande fall var tillräckligt för att inte godta sökandenas invändning. Tribunalen gjorde samma bedömning med avseende på argumentet avseende ett åsidosättande av proportionalitetsprincipen, eftersom det på grundval av de bevisuppgifter som sökandena ingett inte i sig kunde fastställas att de egyptiska rättsliga myndigheternas förmåga att garantera respekten för rättsstatsprincipen och de grundläggande rättigheterna i samband med rättsliga förfaranden som låg till grund för beslut 2011/172 oåterkalleligen skulle äventyras av den politiska och rättsliga utvecklingen. Rådet gjorde sig således inte skyldig till en uppenbart oriktig bedömning genom att anse att det var lämpligt att ge fortsatt stöd till de egyptiska myndigheterna för att bekämpa förskingring av statliga medel, även med beaktande av den politiska och den rättsliga utveckling som sökandena åberopat. Tribunalen ansåg slutligen att med beaktande av de egyptiska myndigheternas upplysningar om förloppet av de straffrättsliga förfaranden som den första sökanden var föremål för, kunde rådet rimligen anse att den behöriga egyptiska domstolen ånyo kunde avgöra målet i sak under förhållanden som inte äventyrades av åsidosättanden av rätten till en rättvis rättegång, med följderna att risken för att domstolens avgöranden skulle vara otillförlitliga kunde undanröjas. Tribunalen fann att de domar som den egyptiska kassationsdomstolen meddelat inom ramen för de aktuella straffrättsliga förfarandena, och möjligheten för den första av sökandena att överklaga till denna domstol, vittnade om att det fanns tillgång till ett effektivt domstolsskydd, och konstaterade att rådet inte var skyldigt att upphöra med att förlänga uppförandet av sökanden i förteckningen, eller att genomföra ytterligare kontroller.

3. Bekämpning av terrorism

I målet som gav upphov till domen av den 15 november 2018, **PKK/rådet** (T-316/14, [EU:T:2018:788](#)), hade tribunalen att avgöra en talan om ogiltigförklaring av rättsakter varigenom rådet hade beslutat att låta Kurdistanens arbetarparti (Kurdistan Workers' Party, PKK) kvarstå i förteckningen över grupper och enheter som deltar i terroristhandlingar i den mening som avses i gemensam ståndpunkt 2001/931/Gusp.⁶⁰ Målet avsåg två genomförandeförordningar antagna 2014, samt en rad påföljande rättsakter. Sökanden gjorde bland annat gällande att rådet hade åsidosatt sin motiveringsskyldighet genom att inte ange de verkliga och specifika skälen till att rådet beslutat, efter översyn, att låta PKK kvarstå i de omtvistade förteckningarna.

60| Rådets gemensamma ståndpunkt 2001/931/Gusp av den 27 december 2001 om tillämpning av särskilda åtgärder i syfte att bekämpa terrorism (EGT L 344, 2001, s. 93).

Tribunalen påpekade att trots att rådets beslut att låta PKK kvarstå i förteckningen bland annat grundade sig på Förenta staternas regerings kvalificering av PKK som "utländsk terroristorganisation" (foreign terrorist organisation, FTO) och "särskilt utpekad internationell terroristenhet" (sepcially designated global terrorist, SDGT), fanns det inte några uppgifter i de angripna rättsakterna som visade att rådet faktiskt hade förvissat sig om att besluten om kvalificering som FTO och som SDGT hade antagits med iakttagande av rätten till försvar och rätten till ett effektivt domstolsskydd. Tribunalen framhöll även att en tidsrymd på över tio år hade förflutit mellan antagandet av de beslut som legat till grund för det första upptagandet av sökanden i de omtvistade förteckningarna och antagandet av de angripna rättsakterna, samt mellan det ursprungliga upptagandet av sökanden i de omtvistade förteckningarna och antagandet av de angripna rättsakterna. En så lång tidsperiod utgjorde i sig en omständighet som motiverade att den bedömning som gjordes i beslutet av Förenade kungarikets inrikesminister och besluten om kvalificering som FTO och som SDGT inte längre räckte för att bedöma huruvida det vid tidpunkten för antagandet av dessa rättsakter fortfarande fanns risk för att sökanden skulle delta i terroristverksamhet.

Även om det inte fanns något som hindrade att rådet grundade sig på uppgifter som inte härrörde från beslut av en behörig myndighet i den mening som avses i artikel 1.4 i gemensam ståndpunkt 2001/931 för att hålla sökanden ansvarig för incidenter och för att kvalificera dessa som terroristhandlingar, i syfte att motivera beslutet att låta sökanden kvarstå i de omtvistade förteckningarna, fann tribunalen likväl, med avseende på de två genomförandeförordningarna från 2014, att de begränsade uppgifterna i motiveringen innebar att det inte var möjligt för tribunalen att utöva sin prövningsrätt i fråga om de incidenter som sökanden hade bestridit. Tribunalen fann att rådet inte hade anfört tillräckliga skäl, i den motivering som åtföljde dessa rättsakter, för sin bedömning angående förekomsten av ett eller flera beslut av behöriga myndigheter i den mening som avses i artikel 1.4 i gemensam ståndpunkt 2001/931, och inte heller i tillräcklig omfattning hade angett specifika och konkreta skäl för att låta sökanden kvarstå i de omtvistade förteckningarna. Beträffande de påföljande rättsakterna påtalade tribunalen att rådet inte endast, som i förevarande fall, kan begränsa sig till att upprepa de skäl som en behörig myndighet har anfört för sitt beslut utan att själv ta ställning till huruvida det finns stöd för dessa skäl. Motiveringen av dessa rättsakter innehöll visserligen en förklaring om att rådet hade undersökt huruvida det hade tillgång till uppgifter som talade för att PKK skulle strykas från de omtvistade förteckningarna men att det inte hade funnit några sådana uppgifter. En sådan allmän formulering kan eventuellt räcka om de personer, grupper eller enheter som omfattades av frysningsåtgärderna inte har lämnat några synpunkter, men så är inte fallet när sökanden, såsom i förevarande fall, har inkommit med uppgifter som enligt sökandens mening motiverar att denne stryks från de omtvistade förteckningarna i fråga, oberoende av frågan om det finns stöd för dessa uppgifter. Tribunalen konstaterade således att inte heller dessa rättsakter var tillräckligt motiverade.

VI. Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning

I målet *Frankrike/kommissionen* (dom av den 1 februari 2018, T-518/15, [EU:T:2018:54](#)), prövade tribunalen en talan om delvis ogiltigförklaring av genomförandebeslut (EU) nr 2015/1119 om undantagande från unionsfinansiering av vissa betalningar som verkställts av medlemsstaterna inom ramen för europeiska garantifonden för jordbruket (EGFJ) och inom ramen för Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling

(EJFLU)⁶¹ för åren 2011–2013. Dessa utgifter utgjordes av ”kompensationsstöd för naturbetingade svårigheter” (nedan kallat kompensationsstöd) och betesbidrag för miljövänligt jordbruk (nedan kallat betesbidrag). Republiken Frankrike gjorde gällande att kommissionen hade åsidosatt de regler som fastställs i två dokument om riktlinjer för avslutande av räkenskaperna för garantisektionen vid Europeiska utvecklings- och garantifonden för jordbruket (EUGFJ), närmare bestämt dokumenten VI/5330/97⁶² och AGRI/60637/200663, genom att tillämpa en schablonmässig korrigering som har höjts med 10 procent på grund av att de brister som de franska myndigheterna påstås ha gjort sig skyldiga till vid djurräkningen var återkommande eftersom de avsåg en nyckelkontroll som redan hade korrigerats under de två föregående utredningarna och som inte hade förbättrats.

Enligt tribunalen framgår av lydelsen i dokumentet VI/5330/97 att den underlåtelse att genomföra förbättringar som kan utgöra en försvårande omständighet ska konstateras efter det att medlemsstaten har underrättats om nödvändiga förbättringar eller till och med, såsom anges i dokument AGRI/60637/2006 efter det att beslutet om finansiella korrigeringar har antagits vid godkännandet av räkenskaperna. Att såsom kommissionen anse att de konstaterade bristerna var återkommande utan att pröva huruvida medlemsstaten har beretts möjlighet att avhjälpa dem efter det att de först konstaterades skulle slutligen leda till en tolkning av begreppet återkommande som enbart vilar på upprepningen av bristerna, oavsett om ett sådant beslut som krävs enligt dokument AGRI/60637/2006 har antagits. Det angripna beslutet måste således ogiltigförklaras i den mån en höjd schablonmässig korrigering med 10 procent tillämpas på grund av att de brister som de franska myndigheterna har anklagats för vid räkningen av djur ansågs vara återkommande och inte hade blivit föremål för förbättringar.

I domen av den 1 mars 2018, **Polen/kommissionen** (T-402/15, [EU:T:2018:107](#)), uttalade sig tribunalen om följderna av att kommissionen överskrider den tremånadersfrist som föreskrivs i artikel 41.2 i förordning (EG) nr 1083/2006⁶⁴, för att besluta att inte bevilja en medlemsstat ett finansiellt bidrag från Europeiska regionala utvecklingsfonden (Eruf) för ett större projekt.

Tribunalen konstaterade inledningsvis att det framgår av bestämmelsens ordalydelse och systematik att fristen är en tvingande frist och att den i förevarande fall hade överskridits av **kommissionen**. Emellertid förtydligade tribunalen att eftersom artikel 41 i förordning nr 1083/2006 inte innehåller uppgifter om följderna av att kommissionen överskrider den tremånadersfrist som föreskrivs i den bestämmelsen ska, i enlighet med domstolens praxis, den förordningens mål och struktur undersökas för att avgöra följderna av överskridandet. Härvidlag erinrade tribunalen för det första om att den frist som föreskrivs i artikel 41.2 i förordning nr 1083/2006 är en frist som kommissionen måste följa för att besvara en begäran från en utomstående, som i förevarande fall var en medlemsstat. Det är endast om omständigheten att ett svar inte lämnas inom den ovannämnda fristen medför att begäran ska bifallas eller att kommissionen inte längre har befogenhet att avgöra denna som ett negativt svar som antagits utom fristen kan ogiltigförklaras automatiskt, av den enda anledningen att fristen överskridits. I den mån omständigheten att ett svar på begäran om bekräftelse inte lämnas inom den frist som föreskrivs i artikel 41.2 i den förordningen inte medför att begäran ska bifallas, och inte heller att kommissionen förlorar sin befogenhet att pröva begäran om

61] Genomförandebeslut (EU) 2015/1119 av den 22 juni 2015 om undantagande från unionsfinansiering av vissa betalningar som verkställts av medlemsstaterna inom ramen för EGFJ och EJFLU (EUT L 182, 2015, s. 39).

62] Kommissionens dokument VI/5330/97 av den 23 december 1997 med rubriken ”Riktlinjer för utvärdering av budgetkonsekvenserna i samband med granskningen av och beslutet att godkänna räkenskaperna för garantisektionen vid EUGFJ”.

63] Meddelande från kommissionen – Kommissionens handläggning inom ramen för granskningen och avslutandet av räkenskaperna för EUGFJ:s garantisystem, återkommande brister i kontrollsystemen.

64] Rådets förordning (EG) nr 1083/2006 av den 11 juli 2006 om allmänna bestämmelser för Europeiska regionala utvecklingsfonden, Europeiska socialfonden och Sammanhållningsfonden samt om upphävande av förordning (EG) nr 1260/1999 (EUT L 210, 2006, s. 25).

bekräftelse, följer att förordning nr 1083/2006 inte kan tolkas så, att varje överskridande av den frist som föreskrivs i artikel 41.2 i den förordningen innebär att ett avslagsbeslut som fattas sedan fristen löpt ut ska ogiltigförklaras av den enda anledningen.

För det andra angav tribunalen – när den prövade huruvida det överskridande av tremånadersfristen som slagits fast i det aktuella målet skulle medföra att det angripna beslutet skulle ogiltigförklaras – att Republiken Polen inte styrkt eller ens gjort gällande att det inte är uteslutet att det administrativa förfarandet skulle ha kunnat leda till ett annat resultat om det hade slutförts inom den tremånadersfrist som föreskrivs i artikel 41.2 i förordning nr 1083/2006. Följaktligen kunde överskridandet i det aktuella målet inte leda till att det angripna beslutet ogiltigförklarades. Emellertid påpekade tribunalen att eftersom kommissionen hade åsidosatt artikel 41.2 i förordning nr 1083/2006 genom att fatta ett avgörande efter utgången av tremånadersfristen, kunde ersättning för eventuell skada som orsakats genom underlåtenheten att iaktta fristen enligt artikel 41.2 i förordning nr 1083/2006 – för att avgöra en begäran om bekräftelse – sökas genom att väcka en skadeståndstalan vid tribunalen, för såvitt samtliga villkor för unionens utomobligatoriska skadeståndsansvar och rätten till ersättning för skada enligt artikel 340 andra stycket FEUF är uppfyllda.

VII. Hälsoskydd

I målet **TestBioTech/kommissionen** (dom av den 14 mars 2018, T-33/16, [EU:T:2018:135](#)), prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av skrivelsen från kommissionens ledamot med ansvar för hälsa och livsmedelssäkerhet om avslag på begäran om intern omprövning enligt artikel 10 i förordning (EG) nr 1367/2006⁶⁵, av genomförandebesluten om godkännande för utsläppande på marknaden av genetiskt modifierade sojabönsorter. Avslaget av begäran motiverades med att argumenten i begäran inte omfattades av tillämpningsområdet för artikel 10 i förordning nr 1367/2006 eftersom den sanitära bedömningen av genetiskt modifierade livsmedel eller foder inte påverkade bedömningen av miljöriskerna.

Enligt tribunalen ska begreppet miljörätt i den mening som avses i förordning nr 1367/2006 i princip ges en extensiv tolkning. Räckvidden av skyldigheten att genomföra en intern omprövning enligt artikel 10 i förordning nr 1367/2006 ska således tolkas på så sätt att kommissionen endast är skyldig att pröva en begäran om intern omprövning i den mån den som begär omprövningen har gjort gällande att den ifrågavarande förvaltningsåtgärden strider mot miljörätten i den mening som avses i förordning nr 1367/2006. Vad mer specifikt gällde omprövningen av ett godkännande att släppa ut genetiskt modifierade organismer på marknaden enligt förordning (EG) nr 1829/2003⁶⁶ konstaterade tribunalen att miljörätten i den mening som avses i förordning nr 1829/2003 omfattar alla unionsrättsliga bestämmelser som avser att reglera genetiskt modifierade organismer, vilka kan utgöra en hälsorisk för människor och djur, till följd av att organismerna i sig eller på grund av miljöfaktorer som kan påverka dessa organismer medan de odlas eller föds upp i en naturlig miljö. Denna bedömning är utan åtskillnad även tillämplig på de situationer när genetiskt modifierade organismer inte har odlats inom unionen. Kommissionen hade således inte fog för sin bedömning i det angripna beslutet att de argument som framförts av sökanden inte kunde prövas i förhållande till artikel 10 i förordning nr 1367/2006.

65| Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1367/2006 av den 6 september 2006 om tillämpning av bestämmelserna i Århuskonventionen om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor på gemenskapens institutioner och organ (EUT L 264, 2006, s. 13).

66| Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1829/2003 av den 22 september 2003 om genetiskt modifierade livsmedel och foder (EUT L 268, 2003, s. 1).

I målet **Bayer CropScience m.fl./kommissionen** (dom av den 17 maj 2018, T-429/13 och T-451/13, överklagad till domstolen,⁶⁷ [EU:T:2018:280](#)), hade tribunalen anledning att uttala sig om lagenligheten av genomförandeförordning (EU) nr 485/2013⁶⁸ mot bakgrund av att denna ändrade villkoren för godkännande av verksamma ämnen, efter en omvärdering av de risker som dessa ämnen medför för bin.

Efter att ha understrukt att det framgår av ordalydelsen och systematiken i de relevanta bestämmelserna i förordning (EG) nr 1107/2009⁶⁹ att den som ansöker om godkännande i princip ska bära bevisbördan och därmed ska bevisa att villkoren för godkännande i artikel 4 i förordningen är uppfyllda, påpekade tribunalen att det ankommer på kommissionen att visa att villkoren för godkännandet inte längre är uppfyllda ifall godkännandet omprövas innan godkännandeperioden löper ut. Enligt tribunalen räcker det för att kommissionen ska kunna ompröva godkännandet av det berörda ämnet i enlighet med artikel 21.1 i förordning nr 1107/2009, att det finns nya studier, vars resultat, jämförda med den kunskap som fanns tillgänglig då den tidigare bedömningen gjordes, ger upphov till farhågor avseende huruvida villkoren för godkännande som avses i artikel 4 i nämnda förordning fortfarande är uppfyllda. I detta sammanhang ska även den omständigheten beaktas att regelverket har ändrats sedan de berörda ämnena först godkändes, särskilt genom antagandet av förordning nr 1107/2009 och dess tillhörande genomförandeförordningar som numera föreskriver att särskild vikt ska fästas vid de risker som de aktuella ämnena medför för bin, i synnerhet bekämpningsmedel.

Vidare fann tribunalen att de förebyggande åtgärder som vidtagits i brist på vetenskaplig säkerhet och som efter det att den erhållits kan visa sig vara alltför försiktiga inte i sig kan anses utgöra ett åsidosättande av försiktighetsprincipen, utan följer av den. Kommissionen gjorde således inte någon uppenbart oriktig bedömning när den ansåg att den ytterligare tidsfristen för riskbedömningen, så att efterföljande vetenskapliga rön kunde beaktas, i vilket fall som helst inte var förenlig med målet att säkerställa en hög skyddsnivå för miljö och att det ankom på kommissionen att vidta skyddsåtgärder i enlighet med försiktighetsprincipen utan att vänta ytterligare. Slutligen noterade tribunalen att punkt 6.3.4 i meddelandet om försiktighetsprincipen⁷⁰ föreskriver att fördelarna och kostnaderna med att åtgärder vidtas respektive inte vidtas ska undersökas. Dessa krav är uppfyllda om den behöriga myndigheten, i det aktuella fallet kommissionen, faktiskt har fått ta del av positiva och negativa, ekonomiska och övriga effekter som sannolikt kommer att uppstå till följd av att den planerade åtgärden vidtas respektive inte vidtas och om den har beaktat det när den antog sitt beslut.

Enligt tribunalen gjorde kommissionen en riktig bedömning när den ansåg att en risk för bisamhällen inte kunde uteslutas mot bakgrund av riskkvoterna som fastställs för de aktuella ämnena i slutsatserna från Europeiska myndigheten för livsmedelssäkerhet (Efsa) och att det därför ankom på kommissionen att vidta skyddsåtgärder på grundval av försiktighetsprincipen, utan att behöva invänta att det fullt ut skulle fastställas under vilka omständigheter och vid vilken dödlighet förlusten av enskilda bin kunde äventyra bisamhällens överlevnad eller utveckling.

67| Mål C-499/18 P, **Bayer CropScience o.ch Bayer/kommissionen**.

68| Kommissionens genomförandeförordning (EU) nr 485/2013 av den 24 maj 2013 om ändring av genomförandeförordning (EU) nr 540/2011 vad gäller villkoren för godkännande av de verksamma ämnena klotianidin, tiامتoxam och imidakloprid samt om förbud mot användning och försäljning av utsäde som behandlats med växtskyddsmedel innehållande dessa verksamma ämnen (EUT L 139, 2013, s. 12).

69| Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1107/2009 av den 21 oktober 2009 om utsläppande av växtskyddsmedel på marknaden och om upphävande av rådets direktiv 79/117/EEG och 91/414/EEG (EUT L 309, 2009, s. 1).

70| Kommissionens meddelande KOM(2000) 1 slutlig av den 2 februari 2000 om försiktighetsprincipen.

Denna problematik var även aktuell i målet **BASF Agro m.fl./kommissionen** (dom av den 17 maj 2018, T-584/13, [EU:T:2018:279](#)). Efter att en talan väckts om ogiltigförklaring av genomförandeförordning (EU) nr 781/2013⁷¹ ogiltigförklarade tribunalen den angripna rättsakten, eftersom tribunalen ansåg att kommissionen inte framfört något argument som visade att en konsekvensbedömning verkligen hade gjorts i samband med tillämpningen av försiktighetsprincipen.

Enligt tribunalen är det riktigt att miljöskyddet vid tillämpning av förordning nr 1107/2009 väger tyngre än ekonomiska hänsyn, så att det kan motivera negativa verkningar, även betydande ekonomiska sådana för vissa aktörer. Det ska dock inte, av det allmänna påståendet om en sådan princip om ett tidigt utövande av lagstiftarens bedömningsutrymme, dras slutsatsen att kommissionen befrias från att genomföra en analys av fördelar och kostnader för en konkret åtgärd.

Vidare påpekade tribunalen att kravet på att en konsekvensbedömning ska genomföras, vilket formuleras i punkt 6.3.4 i meddelandet om försiktighetsprincipen, slutligen endast utgör ett särskilt uttryck för proportionalitetsprincipen. Påståendet att kommissionen får vidta åtgärder utan att behöva granska deras för- och nackdelar på ett område där den förfogar över ett stort utrymme för skönsmässig bedömning är oförenligt med proportionalitetsprincipen. Det faktum att en myndighet tillerkänns ett utrymme för skönsmässig bedömning innebär nödvändigtvis och oundgängligen att myndigheten måste utöva denna befogenhet och ta hänsyn till all information som är relevant för detta ändamål. Detta gäller i än högre grad vid tillämpning av försiktighetsprincipen, när myndigheten vidtar åtgärder som inskränker de berördas rättigheter, inte på grundval av en vetenskaplig säkerhet, utan på grundval av en osäkerhet.

I målet **Mellifera/kommissionen** (dom av den 27 september 2018, T-12/17, överklagad till domstolen,⁷² [EU:T:2018:616](#)), hade en talan väckts vid tribunalen om ogiltigförklaring av kommissionens beslut att avslå begäran om intern omprövning, enligt artikel 10 i förordning (EG) nr 1367/2006, av kommissionens genomförandeförordning (EU) 2016/1056⁷³ genom vilket kommissionen, en andra gång, förlängde godkännandeperioden för glyfosat. Kommissionen hade avvisat denna begäran om intern omprövning med motiveringen att den rättsakt som denna begäran omfattade inte utgör en förvaltningsåtgärd, i den mening som avses i artikel 2.1 g i förordning nr 1367/2006, det vill säga en åtgärd med individuell räckvidd.

Mot bakgrund av att kommissionen, genom sin genomförandeförordning (EU) 2017/2324 av den 12 december 2017⁷⁴, som trätt i kraft efter avslutandet av det skriftliga förfarandet i detta mål, förnyat godkännandet av glyfosat för en period på fem år började tribunalen med att undersöka sökandens intresse av att få saken prövad. Tribunalen erinrade om att en sökande i princip kan bevara ett berättigat intresse av att en rättsakt som har antagits av en institution ogiltigförklaras, för att undvika att dess påstådda rättsstridighet upprepas i framtiden. Så var fallet i det aktuella målet, eftersom den rättsstridighet som åberopats av sökanden grundade sig på en tolkning av artikel 10.1 i förordning nr 1367/2006, jämförd med artikel 2.1 g i samma förordning, nämligen att det finns en stor risk att kommissionen återigen måste behandla en begäran om intern omprövning av en förvaltningsåtgärd enligt miljörätten.

71] Kommissionens genomförandeförordning (EU) nr 781/2013 av den 14 augusti 2013 om ändring av genomförandeförordning (EU) nr 540/2011 vad gäller villkoren för godkännande av det verksamma ämnet fipronil samt om förbud mot användning och försäljning av utsäde som betats med växtskyddsmedel innehållande detta verksamma ämne (EUT L 219, 2013, s. 22).

72] Dom C-784/18 P, **Mellifera/kommissionen**.

73] Kommissionens genomförandeförordning (EU) 2016/1056 av den 29 juni 2016 om ändring av genomförandeförordning (EU) nr 540/2011 vad gäller förlängning av godkännandeperioden för det verksamma ämnet glyfosat (EUT L 173, 2016, s. 52).

74] Kommissionens genomförandeförordning (EU) 2017/2324 av den 12 december 2017 om förnyelse av godkännandet av det verksamma ämnet glyfosat i enlighet med förordning nr 1107/2009 och om ändring av bilagan till kommissionens genomförandeförordning (EU) nr 540/2011 (EUT L 333, 2017, s. 10).

Vad gällde sakfrågan fann tribunalen att en genomförandeförordning som antagits på grundval av artikel 17 första stycket i förordning nr 1107/2009 förlänger godkännandet av det aktuella verksamma ämnet under en viss period. Åtgärden har således samma verkningar som en genomförandeförordning om första godkännande av ett verksamt ämne i enlighet med artikel 13.2 i denna förordning eller en förordning om förlängning av det första godkännandet enligt artikel 20 i den förordningen. Enligt tribunalen framgår det av artikel 28.1 i förordning nr 1107/2009 att ett växtskyddsmedel i princip inte får släppas ut på marknaden eller användas om det inte har godkänts i den berörda medlemsstaten i enlighet med nämnda förordning. Det framgår dessutom av artikel 29.1 a i förordningen att ett växtskyddsmedel endast får godkännas om det verksamma ämne som det innehåller har godkänts. Följaktligen har godkännandet av ett verksamt ämne i enlighet med förordning nr 1107/2009 inte endast rättsverkan gentemot den person som har ansökt om detta godkännande, utan även gentemot varje aktör vars verksamhet kräver detta godkännande, särskilt tillverkarna av växtskyddsmedel som innehåller detta ämne och varje behörig offentlig myndighet, särskilt de myndigheter i medlemsstaterna som ansvarar för godkännande av dessa produkter. Tribunalen fann således att genomförandeförordning 2016/1056 har allmän giltighet, eftersom den är tillämplig på objektivt bestämda situationer och medför rättsverkningar för en allmänt och abstrakt angiven personkrets.

Tribunalen förtydligade att artikel 9.3 i Århuskonventionen⁷⁵ förvisso inte innehåller någon bestämmelse om att möjligheten att inleda administrativa förfaranden endast omfattar fall där rättsakterna har individuell räckvidd, men att denna artikel 9.3 inte är direkt tillämplig i unionens rättsordning och att denna bestämmelse således inte kan åberopas som ett kriterium som avgör unionsrättsaktens lagenlighet. Eftersom artikel 10.1 i förordning nr 1367/2006 innebär att endast "förvaltningsåtgärd[er]", som definieras i artikel 2.1 g i samma förordning, ska anses utgöra "åtgärd[er] med individuell räckvidd", och att endast dessa kan bli föremål för en begäran om intern omprövning är det inte möjligt att tolka dessa bestämmelser på så sätt att förvaltningsåtgärder som omfattas av dessa bestämmelser omfattar rättsakter med allmän giltighet, eftersom en sådan tolkning skulle vara *contra legem*.

I domen av den 13 december 2018, **Ville de Paris, Ville de Bruxelles och Ayuntamiento de Madrid/kommissionen** (T-339/16, T-352/16, och T-391/16, [EU:T:2018:927](#)), prövade tribunalen ett antal mål om ogiltigförklaring av förordning (EU) 2016/646⁷⁶ där talan väckts av staden Paris, staden Bryssel och staden Madrid. Tribunalen prövade även ett yrkande från staden Paris om ersättning för den skada staden påstods ha lidit till följd av antagandet av nämnda förordning. Sökandena hade i samband med sin respektive talan gjort gällande att kommissionen inte kunde anta not-to-exceed-gränser (NTE-gränser) (det vill säga gränsvärden som inte får överskridas) vid tester vid verklig körning, som är högre än de utsläppsgränser för kväveoxider som fastställts för Euro 6-normen och som återfinns i bilaga I till förordning nr 715/2007⁷⁷.

Kommissionen yrkade att respektive talan skulle avvisas, och gjorde bland annat gällande att sökandenas befogenheter att reglera fordonstrafiken för att minska luftföroreningarna inte på något sätt hade påverkats av den angripna förordningen. Denna förordning hade enligt kommissionen inte påverkat sökandenas rättsställning. Tribunalen delade inte denna uppfattning. Tribunalen erinrade om att sökanden berörs direkt av rättsakten i den mening som avses i artikel 263 fjärde stycket FEUF om den angripna rättsakten har direkt inverkan på dennes rättsställning och inte lämnar något utrymme för skönsmässig bedömning till dem som

75| Konvention om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor, undertecknad i Århus den 25 juni 1998.

76| Kommissionens förordning (EU) 2016/646 av den 20 april 2016 om ändring av förordning (EG) nr 692/2008 vad gäller utsläpp från lätta personbilar och lätta nyttofordon (Euro 6) (EUT L 109, 2016, s. 1).

77| Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 715/2007 av den 20 juni 2007 om typgodkännande av motorfordon med avseende på utsläpp från lätta personbilar och lätta nyttofordon (Euro 5 och Euro 6) och om tillgång till information om reparation och underhåll av fordon (EUT L 171, 2007, s. 1).

åtgärden riktar sig till och som ska genomföra den. Därefter påpekade tribunalen att detta är fallet när den aktuella rättsakten påverkar normgivningskompetensen för en enhet under statsnivå. Enligt tribunalen ger bokstavstolkningen och den teleologiska och kontextuella tolkningen av direktiv 2007/46/EG⁷⁸, vilket ligger till grund för den angripna förordningen, samma resultat: Direktivet utgör hinder för medlemsstaternas myndigheter att förbjuda, begränsa eller hindra trafik på väg av fordon av skäl som hänför sig till sådana aspekter av deras konstruktion eller funktion som omfattas av direktivet, om fordonen klarar de krav som uppställs i direktivet. Detta innebär att sökandena – med anledning av att den angripna förordningen antagits – inte får begränsa trafik för fordon som inte klarar de utsläppsgränser för kväveoxid som fastställts i Euro 6-normen men som vid detta test klarar de NTE-gränser för kväveoxidutsläpp som definieras i förordningen och som är högre än de förstnämnda. Tribunalen kontrollerade vidare att begränsningen av sökandenas befogenheter inte var hypotetisk och den fann att sökandena enligt nationell rätt hade befogenheter att skydda miljö och hälsa, i synnerhet för att bekämpa luftföroreningar, inbegripet befogenheten att begränsa biltrafiken i detta syfte, och att sökandena faktiskt var i färd med att genomföra sådana åtgärder och att situationer med luftföroreningar förekom hos sökandena.

Mot denna bakgrund fann tribunalen att ändringen av de utsläppsgränser för kväveoxider som fastställs för Euro 6-normen och som återfinns i bilaga I till förordning nr 715/2007 utgjorde en ändring av en väsentlig del av förordningen. Kommissionen saknade därför behörighet att göra en sådan ändring med stöd av sin genomförandebefogenhet. Vad gällde omfattningen av ogiltigförklaringen påpekade tribunalen att de andra bestämmelserna i den angripna förordningen än de som fastställer dessa faktorer går att avskilja från de sistnämnda bestämmelserna. Således var det bara punkt 2 i bilaga II till den angripna förordningen som skulle ogiltigförklaras, i det att denna punkt fastställer värdet på den slutliga överensstämmelsefaktorn CFpollutant och värdet på den tillfälliga överensstämmelsefaktorn CFpollutant för massan av kväveoxider. Emellertid underströk tribunalen att den institution som antagit den ogiltigförklarade bestämmelsen ska – för att följa en dom om ogiltigförklaring och för att fullt ut verkställa densamma – undanröja alla de efterkommande rättsakter från institutionen där den ogiltigförklarade bestämmelsen återkommer samt underlåta att ta med bestämmelsen i kommande rättsakter med beaktande inte bara av domslutet utan även av de domskäl som föranlett domslutet och som utgör nödvändigt stöd för detsamma. Dessutom förordnade tribunalen att rättsverkningarna av den ogiltigförklarade bestämmelsen ska bestå med avseende på framtiden under en rimligt lång tidsperiod som gör det möjligt att ändra lagstiftningen på området; denna tidsperiod får inte överstiga tolv månader från och med den dag då domen vinner laga kraft. Syftet med detta var att ogiltigförklaringen inte skulle inverka menligt på de legitima ekonomiska intressena hos bilbranschen som följt gällande regler, och i förekommande fall på de konsumenter som köpt fordon som uppfyllt dessa regler, och även på unionens miljö- och hälsopolitik.

Vad slutligen gällde skadeståndstalan fann tribunalen att staden Paris inte styrkt att den åsamkats någon skada på "anseende och legitimitet" som ska bli föremål för ett symboliskt skadestånd på en euro. Denna skada kunde under alla omständigheter lämpligen och på ett tillräckligt sätt ersättas symboliskt med att tribunalen ogiltigförklarade den bestämmelse i den angripna förordningen som staden Paris ifrågasatt.

78| Europaparlamentets och rådets direktiv 2007/46/EG av den 5 september 2007 om fastställande av en ram för godkännande av motorfordon och släpvagnar till dessa fordon samt av system, komponenter och separata tekniska enheter som är avsedda för sådana fordon (Ramdirektiv) (EUT L 263, 2007, s. 1).

VIII. Dumpning

I målet *Distillerie Bonollo m.fl./rådet* (dom av den 3 maj 2018, T-431/12, [EU:T:2018:251](#), överklagad till domstolen⁷⁹⁾, prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av rådets genomförandeförordning (EU) nr 626/2012⁸⁰⁾, inom ramen för en tvist angående antidumpningstullar på import av vinsyra med ursprung i Kina. Den angripna förordningen innebar att ansökningar från två kinesiska exporterande tillverkare av vinsyra om att beviljas marknadsekonomisk status avsågs av rådet och att antidumpningstullen höjdes på produkter som tillverkas av de båda kinesiska exporterande tillverkarna, efter det att ett normalvärde konstruerats på grundval av uppgifter som lämnats av en samarbetande tillverkare i ett jämförbart land, närmare bestämt Argentina. Detta mål gjorde det möjligt för tribunalen att för första gången pröva huruvida en talan som väckts av unionstillverkare mot en förordning om införande av antidumpningstullar kunde tas upp till prövning till följd av en begäran om partiell interimsoversyn från dessa tillverkare.

I detta avseende påpekade tribunalen för det första vad gällde frågan huruvida sökandena är direkt berörda av den angripna akten att det inte är ovanligt att enskildas talan om ogiltighetsförklaring av en unionsakt som huvudsakligen har verkan på de aktuella sökandena i faktiskt och inte i rättsligt hänseende – exempelvis eftersom de som marknadsaktörer är direkt berörda i konkurrensen med andra marknadsaktörer – i rättspraxis tas upp till sakprövning. I den mån sökandena var ursprunget till den partiella interimsoversynen, och de bestämmelser som antagits vid slutförandet av detta förfarande var avsedda att motverka den dumpning som vållar sökandena skada i egenskap av konkurrerande tillverkare som är verksamma på samma marknad, är de direkt berörda av den angripna förordningen. Vad gällde frågan om sökandena även var personligen berörda av den angripna rättsakten påpekade tribunalen att ju mer direkt konkurrensförhållandet är mellan sökanden och konkurrenten i fråga – antingen på grund av att antalet aktörer på marknaden är begränsat, eller på grund av att företaget i fråga är den största konkurrenten till sökanden – och ju mer betydande de negativa konsekvenserna för sökanden är, desto större anledning finns det att slå fast att sökanden är personligen berörd av den omtvistade rättsakten. I detta fall hade sökandena deltagit aktivt i det administrativa förfarandet och i hög grad bidragit till dess genomförande och resultat. Eftersom dessutom sökandenas ställning på marknaden påverkats väsentligt fann tribunalen att sökandena hade särskilda egenskaper i egenskap av konkurrenter till de båda kinesiska exporterande tillverkarna och befann sig i en faktisk situation som särskilde dem personligen på motsvarande sätt som de som den angripna förordningen riktar sig till.

Vad gällde sakfrågan hade sökandena gjort gällande att det skett en ändring av metoden som var förbjuden enligt artikel 11.9 i förordning (EG) nr 1225/2009⁸¹⁾. Tribunalen påpekade att även om det är logiskt att om flera exporterande tillverkare beviljas marknadsekonomisk status är normalvärdet olika för respektive tillverkare, eftersom det beräknas på grundval av deras respektive uppgifter, så finns det däremot ingen anledning till att normalvärdet skiljer sig åt när det gäller flera exporterande tillverkare som förvägrats

79| Mål C-461/18 P, *Changmao Biochemical Engineering/Distillerie Bonollo m.fl. och rådet*.

80| Rådets genomförandeförordning (EU) nr 626/2012 av den 26 juni 2012 om ändring av genomförandeförordning (EU) nr 349/2012 om införande av en slutgiltig antidumpningstull på import av vinsyra med ursprung i Folkrepubliken Kina (EUT L 182, 2012, s. 1).

81| Rådets förordning nr 1225/2009 av den 30 november 2009 om skydd mot dumpad import från länder som inte är medlemmar i Europeiska gemenskapen (EUT L 343, 2009, s. 51) (ersatt av Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/1036 av den 8 juni 2016 om skydd mot dumpad import från länder som inte är medlemmar i Europeiska unionen (EUT L 176, 2016, s. 21)).

marknadsekonomisk status. I denna situation sker nämligen beräkningarna av normalvärdet på grundval av uppgifter från ett jämförbart land och är således oberoende av dessa tillverkares respektive uppgifter. Följaktligen ska den angripna förordningen ogiltigförklaras.

Tribunalen behandlade även frågan om upptagande till sakprövning i målet **ArcelorMittal Tubular Products Ostrava m.fl./kommissionen** (dom av den 18 oktober 2018, T-364/16, [EU:T:2018:696](#)). Detta mål följde på domen **Hubei Xinyegang Steel/rådet**⁸², i vilken tribunalen ogiltigförklarade förordning (EG) nr 926/2009⁸³, i den del det infördes en antidumpningstull på export av produkter tillverkade av Hubei Xinyegang Steel Co. Ltd och förordnades om uttag av den provisoriska tull som införts på denna export. Denna dom fastställdes av domstolen efter överklagande.⁸⁴

Innan domstolen meddelade dom i målet om överklagande antog kommissionen genomförandeförordning (EU) nr 2015/2272, med beslut om översyn och införande av antidumpningsåtgärder för en ny period⁸⁵. Efter att kommissionen därefter hade informerats om att antidumpningstullar fortsatt togs ut på import av Hubei Xinyegang Steels produkter beslutade kommissionen i det angripna beslutet att inte ta ut antidumpningstullar på denna import. I synnerhet strök kommissionen Hubei Xinyegang Steel från förteckningen över bolag som omfattas av tilläggsnummer A 950 i Europeiska unionens integrerade tulltaxa (Taric) och skriva in detta bolag under TariC-tilläggsnummer C 129, för alla KN-nummer som nämns i artikel 1.1 i genomförandeförordning nr 2015/2272. I en fotnot till nämnda Taricnummer hänvisades till domstolens dom.

Vad gällde frågan om talan kunde tas upp till sakprövning konstaterade tribunalen för det första att medlemsstaterna i princip ska tillämpa de åtgärder som återges i TariC-numren och TariC-tilläggsnumren, för ett enhetligt genomförande av den gemensamma tulltaxan. Efter att ha understrukt att kommissionen genom det angripna beslutet skapade TariC-tilläggsnumret C 129 som inte fanns förut påpekade tribunalen att skapandet av detta nummer åtminstone tillät att upplysa de nationella tullmyndigheterna om att import av den berörda varan som tillverkats av Hubei Xinyegang Steel inte skulle medföra uttag av en antidumpningstull, trots att genomförandeförordning 2015/2272 fanns, i vilken ett sådant uttag föreskrevs. Vidare angav tribunalen att i de två föregående domarna hade inte lagenligheten av genomförandeförordning 2015/2272 ifrågasatts, avseende Hubei Xinyegang Steel, och att skapandet av TariC-tilläggsnumret C 129 specifikt avser att de antidumpningstullar som föreskrivs i denna förordning inte ska tillämpas beträffande Hubei Xinyegang Steel. Efter att ha erinrat om att rättsakter av unionens institutioner i princip presumeras vara giltiga noterade tribunalen vidare att det angripna beslutet även kan anses utgöra en åtgärd för genomförande av dessa domar, i den mening som avses i artikel 266 FEUF. Eftersom domstolarnas prövning av institutionernas respekt för den skyldighet som följer av artikel 266 FEUF säkerställs bland annat av det rättsmedel som föreskrivs i artikel 263 FEUF fann tribunalen att det angripna beslutet är en rättsakt mot vilken talan kan väckas, i den mening som avses i denna bestämmelse. Tribunalen fann även att sökandena hade talerätt

82| Dom av den 29 januari 2014, **Hubei Xinyegang Steel/rådet** (T-528/09, ECLI:[EU:T:2014:35](#)).

83| Rådets förordning (EG) nr 926/2009 av den 24 september 2009 om införande av en slutgiltig antidumpningstull och slutgiltigt uttag av den preliminära tull som införts på import av vissa sömlösa rör av järn eller stål med ursprung i Folkrepubliken Kina (EUT L 262, 2009, s. 19).

84| Dom av den 7 april 2016, **ArcelorMittal Tubular Products Ostrava m.fl./Hubei Xinyegang Steel** (C-186/14 P och C-193/14 P, [EU:C:2016:209](#)).

85| Kommissionens genomförandeförordning (EU) 2015/2272 av den 7 december 2015 om införande av en slutgiltig antidumpningstull på import av vissa sömlösa rör av järn eller stål med ursprung i Folkrepubliken Kina till följd av en översyn vid giltighetstidens utgång i enlighet med artikel 11.2 i rådets förordning nr 1225/2009 (EUT L 322, 2015, s. 21).

mot bakgrund av omständigheterna i det aktuella fallet och, bland annat, omständigheten att dessa ingick i den sammanslutning som ingett klagomål inom ramen för antidumpningsförfarandena och att de aktivt hade deltagit i dessa förfaranden.

Vad gällde sakfrågan påpekade tribunalen att eftersom genomförandeförordning 2015/2272 i princip ska presumeras vara laglig, borde kommissionen ha ändrat den eller upphävt den genom en förordning. Enligt principen om parallella former, vilken är en allmänrättslig princip, ska nämligen den form som föreskrivs för att låta en rättsakt komma till en tredjemans kännedom även tillämpas på alla senare ändringar av denna rättsakt. I det aktuella målet konstaterade tribunalen bland annat att enligt artikel 14.1 i förordning nr 1225/2009, ska antidumpningstullar "införas genom förordning och tas ut av medlemsstaterna i den form och enligt den tullsats och de villkor som anges i den förordning genom vilken dessa tullar införs". Av detta följer att även beslut om att inte ta ut antidumpningstullar av ett företag, som fastställts genom en förordning som inte har ogiltigförklarats av unionsdomstolarna, normalt sett ska genomföras genom en förordning. Följaktligen hade kommissionen genom att slutgiltigt besluta att antidumpningstullar inte ska tas ut på varor som tillverkats av Hubei, vilket uttag följer av genomförandeförordning 2015/2272, genom skapande av ett Tari C-tilläggsnummer, åsidosatt principen om parallella former. Vidare skulle iakttagandet av principen om parallella former inte bara ha kunnat leda till att ärendet hänsköts till kommissionsledamöternas kollegium, utan också till det samråd i en rådgivande kommitté som föreskrivs i artikel 15.1 i förordning nr 1225/2009. Slutligen underströk tribunalen den rättsosäkerhet som följer av det angripna beslutet och det faktum att iakttagandet av principen om parallella former skulle ha gjort det möjligt att klargöra kommissionens resonemang, och tribunalen drog slutsatsen att kommissionens åsidosättande av principen om parallella former utgör en oegentlighet som medför att det angripna beslutet är ogiltigt.

IX. Tillsyn över finanssektorn

I domen av den 24 april 2018 *Caisse régionale de crédit agricole mutuel Alpes Provence m.fl./ECB* (T-133/16–T-136/16, [EU:T:2018:219](#)), fick tribunalen anledning att uttala sig om lagligheten av besluten från Europeiska centralbanken (ECB) att inte godta utnämningen av ordförandena i sökandenas styrelser till ledare i praktiken i den mening som avses i artikel 13.1 i direktiv 2013/36/EU⁸⁶. Enligt ECB ska de befattningar som gör det möjligt för en person att kvalificeras som ledare i praktiken vara verkställande funktioner, såsom de som utövas av en verkställande direktör, vilka skiljer sig från dem som tillkommer styrelseordföranden. Detta för att säkerställa åtskillnaden mellan utövandet av verkställande och icke verkställande funktioner. Sökandena hade bestritt denna tolkning och gjort gällande att begreppet ledare i praktiken inte var begränsat till att avse de ledamöter i direktionen som har verkställande funktioner.

Härvidlag påpekade tribunalen inledningsvis att enligt artikel 4.3 i förordning nr 1024/2013⁸⁷ var ECB skyldig att tillämpa inte bara artikel 13.1 i direktiv 2013/36, utan även den bestämmelse i nationell rätt varigenom artikeln har införlivats. Detta förutsätter således med nödvändighet att tribunalen bedömer lagenligheten av de angripna besluten mot bakgrund av både artikel 13.1 i direktiv 2013/36 och den nationella rätten, i detta fall fransk rätt. Inom ramen för denna bedömning fann tribunalen att det av bokstavstolkningen, den historiska tolkningen, den teleologiska tolkningen och den kontextuella tolkningen av artikel 13.1 i direktiv 2013/36

86| Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/36/EU av den 26 juni 2013 om behörighet att utöva verksamhet i kreditinstitut och om tillsyn av kreditinstitut och värdepappersföretag, om ändring av direktiv 2002/87/EG och om upphävande av direktiv 2006/48/EG och 2006/49/EG (EUT L 176, 2013, s. 338).

87| Rådets förordning (EU) nr 1024/2013 av den 15 oktober 2013 om tilldelning av särskilda uppgifter till ECB i fråga om politiken för tillsyn över kreditinstitut (EUT L 287, 2013, s. 63).

framgår att uttrycket ledare i praktiken avser de ledamöter i ledningsorganet som även ingår i kreditinstitutets verkställande ledning. Tribunalen underströk särskilt att det följer av systematiken i direktiv 2013/36 att syftet som avser god styrning av kreditinstitut ställer krav på en effektiv tillsyn över den verkställande ledningen av de icke verkställande ledamöterna i ledningsorganet, vilket förutsätter en maktbalans inom ledningsorganet. Effektiviteten i en sådan tillsyn skulle kunna äventyras om ordföranden i ledningsorganet med tillsynsfunktion, vilken formellt sett inte innehar befattningen som verkställande direktör, samtidigt ansvarar för den praktiska ledningen av verksamheten i kreditinstitutet.

Eftersom det är fråga om tolkningen av en bestämmelse i nationell rätt, ska vidare räckvidden av nationella lagar och andra författningar bedömas med beaktande av de nationella domstolarnas tolkning av dessa. I detta sammanhang påpekade tribunalen att *Conseil d'État* (Högsta förvaltningsdomstolen, Frankrike) i en dom av den 30 juni 2016 hade slagit fast att det endast var för det fall styrelseordföranden i ett kreditinstitut uttryckligen hade fått tillstånd att ansvara för den verkställande ledningen som vederbörande kunde utnämnas till institutets "ledare i praktiken". Härav följer, enligt tribunalen, att ECB inte gjorde en felaktig rättstillämpning när den ansåg att begreppet "ledare i praktiken" i ett kreditinstitut skulle förstås som att det betecknar de chefer som har verkställande funktioner, såsom den verkställande direktören, den vice verkställande direktören, ledamöterna i direktionen eller den verkställande direktören, i egenskap av enda ledningsperson.

X. Unionsinstitutionernas upphandlingar

I målet "**Pro NGO!/kommissionen**" (dom av den 8 november 2018, T-454/17, [EU:T:2018:755](#)), fick tribunalen anledning att för första gången uttala sig om räckvidden av artikel 108.11 i förordning (EU, Euratom) nr 966/2012⁸⁸ i den version som infördes genom förordning (EU, Euratom) 2015/1929⁸⁹. Enligt denna bestämmelse ska unionsdomstolen ha oinskränkt behörighet att ompröva ett beslut varigenom den upphandlande myndigheten utesluter en ekonomisk aktör eller ålägger denne ekonomiska sanktioner, vilket även inbegriper att förkorta eller förlänga uteslutningens varaktighet eller upphäva, minska eller öka de ekonomiska sanktionerna. Målet gällde kommissionens beslut att för en period på sex månader utesluta sökanden, med anledning av att organisationen hade gjort sig skyldig till ett allvarligt fel i yrkesutövningen, från deltagande i upphandlingsförfaranden och från rätten att uppbära bidrag. Kärnfrågan i målet var huruvida tribunalens obegränsade behörighet skulle utövas trots att sökanden först i sin replik hade åberopat att den påföljd som kommissionen beslutat om var oproportionerlig.

Härvidlag erinrade tribunalen om att utövandet av den obegränsade behörigheten inte är detsamma som en prövning ex officio och att förfarandet vid unionsdomstolarna är kontradiktoriskt. Förutom omständigheter som omfattas av tvingande rätt och som domstolen är skyldig att behandla ex officio, såsom det angripna beslutets bristande motivering, ankommer det på klaganden att framställa grunder och förete bevisning till stöd för sin talan mot nämnda beslut. Tribunalen konstaterade att i det aktuella målet hade sökanden i sin ansökan yrkat att det angripna beslutet skulle ogiltigförklaras utan att bestrida lagenligheten av den sanktion som hade påförts organisationen och än mindre bestrida sanktionens proportionalitet. Invändningen om åsidosättande av proportionalitetsprincipen, som anfördes för första gången i repliken, utgjorde därmed inte en utvidgning av en grund som har åberopats tidigare – direkt eller underförstått – i ansökan och som

⁸⁸| Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) nr 966/2012 av den 25 oktober 2012 om finansiella regler för unionens allmänna budget och om upphävande av rådets förordning (EG, Euratom) nr 1605/2002 (EUT L 298, 2012, s. 1).

⁸⁹| Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2015/2424 av den 28 oktober 2015 om ändring av förordning nr 966/2012 (EUT L 286, 2015, s. 1).

har ett nära samband med denna. Dessutom grundade sig invändningen om ett åsidosättande av proportionalitetsprincipen på omständigheter som sökanden kände till vid den tidpunkt då den väckte talan. Enligt artikel 84.1 i tribunalens rättegångsregler får nya grunder inte åberopas under rättegången, såvida de inte föranleds av rättsliga eller faktiska omständigheter som framkommit först under förfarandet, varför denna invändning, som framförts i repliken, inte kunde tas upp till sakprövning.

XI. Tillgång till institutionernas handlingar

1. Handlingar som EMA innehar med anledning av en ansökan om godkännande för försäljning av ett läkemedel

Målet som gav upphov till domen av den 5 februari 2018, *Pari Pharma/EMA* (T-235/15, [EU:T:2018:65](#)), gav tribunalen tillfälle att uttala sig om huruvida en allmän presumtion för sekretess, med stöd av det i förordning (EG) 1049/2001⁹⁰ föreskrivna undantaget avseende skyddet för affärsintressen, var tillämpligt på samtliga handlingar som getts in inom ramen för ett förfarande avseende en ansökan om godkännande för försäljning av ett läkemedel. Målet rörde sökandens yrkande om ogiltigförklaring av Europeiska läkemedelsmyndighetens (EMA) beslut att bevilja tredje part tillgång till handlingar innehållande uppgifter som getts in i samband med ett sådant förfarande, i enlighet med förordning (EG) nr 141/2000⁹¹ och (EG) nr 726/2004⁹². Sökanden bestred detta beslut och hävdade att det stred mot den allmänna presumtion för sekretess som sökanden ansåg att ärenden för godkännande för försäljning borde omfattas av, och att det äventyrade sökandens affärsintressen.

I detta avseende påpekade tribunalen att i motsats till de situationer där domstolen och tribunalen har slagit fast att de allmänna presumptionerna om sekretess som motiverar att tillgång till handlingar inte beviljas var tillämpliga, regleras en restriktiv användning av handlingarna i ett ärende gällande ett förfarande för godkännande för försäljning av ett läkemedel inte i förordningarna nr 141/2000 och nr 726/2004, och de förordningarna föreskriver inte, till skillnad från förordningarna nr 1/2003 och nr 773/2004⁹³, att tillgången till handlingarna i ett ärende ska begränsas till "berörda parter" eller "klagande". Ingen bestämmelse i förordningarna nr 141/2000 och 726/2004 kan tolkas så, att unionslagstiftaren har haft för avsikt att fastställa en ordning för begränsad tillgång till handlingar genom en allmän presumtion om sekretess. Följaktligen kunde de omtvistade handlingarna inte anses omfattas av en allmän presumtion för sekretess av det underförstådda skälet att de, i princip och i sin helhet, uppenbart omfattades av undantaget avseende skyddet för affärsintressena hos dem som ansökte om godkännande för försäljning.

90| Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1049/2001 av den 30 maj 2001 om allmänhetens tillgång till Europaparlamentets, rådets och kommissionens handlingar (EGT L 2001, 2001, s. 43).

91| Europaparlamentet och Rådets förordning (EG) nr 141/2000 av den 16 december 1999 om sär läkemedel (EGT L 18, 2000, s. 1).

92| Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 726/2004 av den 31 mars 2004 om inrättande av gemenskapsförfaranden för godkännande av och tillsyn över humanläkemedel och veterinärmedicinska läkemedel samt om inrättande av en europeisk läkemedelsmyndighet (EUT L 136, 2004, s. 1).

93| Kommissionens förordning (EG) nr 773/2004 av den 7 april 2004 om kommissionens förfaranden enligt artiklarna [101 FEUF] och [102 FEUF] (EUT L 123, 2004, s. 18).

Tribunalen uppmanades även att ta ställning till frågan huruvida ett utlämnande av de upplysningar som fanns i handlingarna kunde undergräva skyddet för sökandens affärsintressen, och uppgav härvidlag att enbart den omständigheten att dessa publicerade uppgifter hade sammanställts inte som sådan räckte för att visa att samtliga dessa uppgifter avslöjade innehållet i sökandens strategiska know-how och därför var konfidentiella. För att sådan know-how ska anses omfattas av affärsintresset i den mening som avses i artikel 4.2 i förordning nr 1049/2001, ankommer det på sökanden att visa att sammanställningen av dessa för allmänheten tillgängliga uppgifter och de bedömningar som sökanden har gjort av dessa uppgifter ger ett mervärde, det vill säga att de exempelvis består i nya vetenskapliga rön eller överväganden som avser en innovativ strategi som kan ge företaget en affärsmissig fördel i förhållande till sina konkurrenter. I det aktuella fallet fann tribunalen att sökanden inte hade lyckats visa att samtliga ifrågavarande upplysningar var resultatet av en innovativ strategi som gav ett vetenskapligt mervärde till uppgifter som var för sig inte var konfidentiella, och än mindre att denna strategi och samtliga handlingar som beskrev denna kunde anses vara konfidentiella enligt artikel 4.2 i förordning nr 1049/2001.

2. Handlingar härrörande från en institutions rättstjänst

I målen som gav upphov till domen av den 7 februari 2018 *Access Info Europe/kommissionen* (T-851/16, [EU:T:2018:69](#)), och av den 7 februari 2018, *Access Info Europe/kommissionen* (T-852/16, [EU:T:2018:71](#)), hade tribunalen att pröva två talan om ogiltigförklaring av beslut varigenom kommissionen hade nekat sökandena tillgång till handlingar från dess rättstjänst angående åtgärder för genomförandet av uttalandet "EU-Turkiet" av den 8 mars 2016 om migrationskrisen. Avslagsbeslutet grundades bland annat på undantagen om skydd för internationella förbindelser och för juridisk rådgivning.

Tribunalen prövade inledningsvis huruvida undantaget om skydd för internationella förbindelser var tillämpligt, och erinrade om att ett offentliggörande av uppgifter som hör samman med de ändamål som unionen och dess medlemsstater eftersträvar i sina beslut – i synnerhet när uppgifterna rör det specifika innehållet i ett planerat avtal eller de strategiska syften unionen eftersträvar i pågående förhandlingar – skulle undergräva förtroendet mellan parterna i sådana förhandlingar som pågår när beslutet att neka tillgång till handlingar som innehåller sådana uppgifter antas. Kommissionen gjorde sig således inte skyldig till en uppenbart oriktig bedömning då den nekade tillgång till handlingar som innehöll unionens ställningstaganden angående Republiken Turkiet och, mer allmänt, angående unionens internationella förbindelser. Ett utlämnande av dessa handlingar skulle nämligen konkret riskera att komplicera unionens ställning i dialogen med Republiken Turkiet och därmed påverka unionens internationella förbindelser. Kommissionen kunde även med fog begränsa sin motivering till en sammanfattning, eftersom en mer utförlig förklaring skulle innebära ett avslöjande av själva innehållet i de handlingar som skyddades genom artikel 4.1 i förordning nr 1049/2001, i strid med det tvingande skydd som uttryckligen föreskrivs i denna bestämmelse.

Angående undantaget om skydd för rättslig rådgivning påpekade tribunalen att ett utlämnande av sådana juridiska yttranden som är förberedande och interna och har upprättats i syfte att underlätta en politisk dialog mellan institutionen, företrädare för medlemsstaterna och företrädare för tredje land, skulle faktiskt, på ett förutsebart sätt, ha undergrävt, kommissionens intresse av att söka och ta emot uppriktig, objektiv och fullständig rättslig rådgivning från sina tjänstegrenar i syfte att utforma sin slutliga position som institution. Detta gäller i synnerhet på ett område som med säkerhet är politiskt känsligt och där det är brådskande att komma till rätta med en känslig situation på migrationsområdet.

3. Handlingar avseende beviljande av Euratomlån

I målet som resulterade i domen av den 27 februari 2018, **CEE Bankwatch Network/kommissionen** (T-307/16, [EU:T:2018:97](#)), prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av kommissionens beslut att neka sökanden, en icke-statlig miljöorganisation, tillgång till ett flertal handlingar om beviljande av ett Euratom-lån till stödprogrammet för förbättring av säkerheten vid kärnreaktorer i Ukraina, vilket hade godkänts med stöd av bestämmelser i fördraget om upprättandet av Europeiska atomenergigemenskapen (Euratomfördraget). Sökanden bestred det angripna beslutet såtillvida det inte i tillräcklig utsträckning beaktade samtliga bestämmelser som var tillämpliga i målet. Beslutet antogs i förevarande fall med stöd av förordning nr 1049/2000, utan att kommissionen beaktade förordning nr 1367/2006 om Århuskonventionen, som sökanden emellertid ansåg var av stor betydelse, eftersom den begränsar möjligheten för unionens institutioner att neka tillgång till handlingar när de uppgifter som begärts utlämnade avser utsläpp i miljön.

Tribunalen godtog inte detta argument. Härvidlag konstaterade tribunalen, för det första, att enligt rubriken, skälen och bestämmelserna i förordning nr 1367/2006 genomför denna förordning – med avseende på information – skyldigheter som uppstått inom ramen för en internationell konvention som Europeiska atomenergigemenskapen inte är part till, det vill säga Århuskonventionen. I avsaknad av andra uppgifter kunde Europeiska atomenergigemenskapen inte underkastas de skyldigheter som framgår av förordningen om genomförande av nyssnämnda konvention, eftersom Europeiska atomenergigemenskapen inte är part till denna konvention. Tribunalen påpekade för det andra att de rättsakter som antagits med stöd av Euratomfördraget inte nödvändigtvis omfattas av de skyldigheter som är tillämpliga för unionen. De bestämmelser som är tillämpliga inom ramen för Europeiska atomenergigemenskapen anges således i Euratomfördraget. Däribland återfinns artikel 106a.1 EA, som anger att vissa bestämmelser i EU-fördraget och EUF-fördraget ska vara tillämpliga med avseende på Europeiska atomenergigemenskapen, bland annat artikel 15 FEUF, tidigare artikel 255 EG, som utgör grunden för förordning nr 1049/2001. Då denna förordning, som instiftar ett generellt system för tillgång till institutionernas handlingar, antagits med stöd av en bestämmelse som är tillämplig på Europeiska atomenergigemenskapen kan förordningen tillämpas med avseende på handlingar som institutionerna förfogar över inom ramen för deras agerande inom den gemenskapen. Det förhåller sig annorlunda med förordning nr 1367/2006, som i enlighet med vad som framgår av förordningens inledning har antagits med stöd av artikel 175 EG, sedermera artikel 192 FEUF. Då sistnämnda bestämmelse inte omnämns i artikel 106a.1 EA kan de rättsakter som antagits med stöd därav, inklusive förordning nr 1367/2006, inte tillämpas inom ramen för Europeiska atomenergigemenskapen. För det tredje och avslutningsvis påpekade tribunalen att det framgår av själva lydelsen av förordning nr 1367/2006 att den särskilt avser Europeiska gemenskapens institutioner och organ, och inte är avsedd att tillämpas på andra enheter, exempelvis Europeiska atomenergigemenskapens institutioner och organ.

4. Handlingar avseende ett pågående lagstiftningsförfarande

I målet som gav upphov till domen av den 22 mars 2018, **De Capitani/parlamentet** (T-540/15, [EU:T:2018:167](#)), prövade tribunalen villkoren för att bevilja tillgång till handlingar som upprättats av eller överlämnats till parlamentet, innehållande institutionernas ståndpunkter i fråga om pågående medbeslutandeförfaranden. Tribunalen prövade särskilt lagenligheten av parlamentets beslut att neka sökanden fullständig tillgång till två tabeller som utarbetats inom ramen för pågående trepartsmöten. De omtvistade tabellerna innehöll fyra kolumner, varvid de tre första återgav kommissionens lagstiftningsförslag, parlamentets och rådets ståndpunkt, och den fjärde kolumnen innehöll den preliminära kompromisstexten eller, i förekommande fall, den preliminära ståndpunkt som rådets ordförandeskap hade intagit beträffande parlamentets

ändringsförslag. Parlamentet nekade sökanden tillgång till den fjärde kolumnen med motiveringen att ett utlämnande därav konkret, faktiskt och allvarligt skulle undergräva institutionens beslutsförfarande och det interinstitutionella beslutsförfarandet i det pågående lagstiftningsförfarandet.

Efter att ha slagit fast att sökanden hade ett berättigat intresse av att få saken prövad, trots att det lagstiftningsförfarande som de omtvistade handlingarna avsåg redan hade avslutats, påpekade tribunalen att trepartsmötena utgjorde en del av lagstiftningsförfarandet och att det, på lagstiftningsområdet, inte var möjligt att tillämpa en allmän presumtion för att neka tillgång till den fjärde kolumnen i tabellerna för det pågående trepartsmötet. Tribunalen ansåg att denna slutsats följde av offentlighets- och öppenhetsprincipen, vilka är oupplösligt förenade med unionens lagstiftningsförfaranden, och av den omständigheten att domstolen i sin praxis endast har erkänt att det föreligger en allmän presumtion för att neka tillgång till handlingar som klart och tydligt avgränsas av att de ingår i ett pågående administrativt förfarande eller domstolsförfarande, men aldrig i samband med ett lagstiftningsförfarande.

Det ankom slutligen på tribunalen att pröva huruvida parlamentet hade uppfyllt sin skyldighet att förklara för sökanden hur tillgången till handlingen konkret och faktiskt skulle skada det intresse som värnas genom undantaget om skydd för beslutsförfarandet, och risken för att detta intresse skadas måste rimligen kunna förutses och inte vara rent hypotetisk. I detta avseende påpekade tribunalen för det första, angående de specifika överväganden avseende det aktuella lagstiftningsförfarandet som framgick av det angripna beslutet, att den omständigheten att de omtvistade handlingarna avsåg polissamarbete inte i sig räckte för att visa att de var särskilt känsliga. I annat fall skulle ett helt område av unionsrätten undantas från kraven på insyn i lagstiftningsprocessen. För det andra framhöll tribunalen, beträffande mer allmänna överväganden i det angripna beslutet, att även om det i rättspraxis medges att risken för yttre påtryckningar kan utgöra ett legitimt skäl för att begränsa tillgången till handlingar i samband med beslutsförfarandet, måste det med säkerhet slås fast att sådana påtryckningar verkligen förekommer och styrkas att det finns en rimligt förutsägbar risk för att det beslut som ska antas väsentligt kan påverkas av dessa yttre påtryckningar. Handlingarna i det aktuella målet innehöll dock inget som tydde på att ett offentliggörande av den fjärde kolumnen i de omtvistade handlingarna verkligen skulle innebära en sådan risk för yttre påtryckningar. Tribunalen påpekade även att den omständigheten att uppgifterna i de omtvistade handlingarna var av preliminär karaktär inte i sig räckte som grund för att tillämpa undantaget om skydd för beslutsförfarandet, eftersom det i denna bestämmelse inte görs någon skillnad beroende på hur långt diskussionerna framskridit. Det är i detta avseende utan betydelse huruvida de aktuella handlingarna har upprättats eller erhållits i ett tidigt, framskridet eller avslutande skede av beslutsprocessen, eller huruvida detta skedde i ett formellt eller informellt sammanhang. Denna slutsats gör sig i än högre grad gällande eftersom ett förslag till sin natur är sådant att det läggs fram för att diskuteras. Syftet är inte att det ska förbli oförändrat efter diskussionen. Den allmänna opinionen är fullt införstådd med att den som lägger fram ett förslag senare kan komma att ändra dess innehåll.

5. Handlingar härrörande från en medlemsstat, vilka utväxlats enligt bestämmelserna i den gemensamma fiskeripolitiken

I målet som resulterade i domen av den 3 maj 2018 *Malta/kommissionen* (T-653/16, [EU:T:2018:241](#)), prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av ett beslut varigenom kommissionen hade beviljat tillgång till handlingar som härrörde från en medlemsstat och som utväxlats enligt bestämmelserna i den gemensamma fiskeripolitiken. Till stöd för sin talan gjorde Republiken Malta gällande att kommissionen inte hade behandlat den ursprungliga ansökan inom de tidsfrister som föreskrivs i artiklarna 7 och 8 i förordning nr 1049/2001, och därmed hade åsidosatt sin skyldighet att samarbeta lojalt med de maltesiska myndigheterna.

Tribunalen inledde genom att påpeka att ett åsidosättande av de regler för prövning av ansökningar om tillgång till handlingar som anges i artiklarna 6–8 i förordning nr 1049/2001 – även om detta åsidosättande i vissa fall skulle kunna påverka lagenligheten av ett beslut om att neka tillgång till handlingar – inte påverkar lagenligheten av ett beslut att bevilja tillgång till handlingar. Följaktligen kan en medlemsstat inte åberopa grunder avseende ett åsidosättande av dessa bestämmelser gentemot en institutions beslut att bevilja tillgång till handlingar. Bestämmelserna i artikel 4.4 och 4.5 i förordning nr 1049/2001 reglerar nämligen, till skillnad från bestämmelserna i artiklarna 6–8 i samma förordning, förhållandet mellan institutionerna och tredje parter, i synnerhet medlemsstaterna, när det gäller handlingar som härrör från de sistnämnda, och syftar till att skydda tredje parter och medlemsstaternas intresse av att motsätta sig att nämnda handlingar lämnas ut. Således kan ett åsidosättande av artikel 4.4 och 4.5 i förordning nr 1049/2001 och av institutionens skyldighet till lojalt samarbete gentemot en medlemsstat påverka lagenligheten av ett beslut att bevilja tillgång till handlingar som härrör från denna medlemsstat.

Detta mål gav också tribunalen tillfälle att pröva förhållandet mellan förordning nr 1049/2001 och förordning (EG) nr 1224/2009⁹⁴. Tribunalen betonade att det måste säkerställas att tillämpningen av båda dessa förordningar blir samstämmig, och påpekade att när syftet med en ansökan som grundar sig på förordning nr 1049/2001 är att få tillgång till handlingar som innehåller uppgifter, i den mening som avses i förordning nr 1224/2009, är bestämmelserna i artikel 113.2 och 113.3 i sistnämnda förordning tillämpliga fullt ut, och varje överföring eller användning av dessa uppgifter som inte föreskrivs i sistnämnda förordning kräver ett uttryckligt medgivande från den berörda medlemsstaten. Artikel 113.2 och 113.3 i förordning nr 1224/2009, till skillnad från artikel 4.5 i förordning nr 1049/2001, föreskriver nämligen inte endast att en handling som härrör från en medlemsstat inte får lämnas ut efter det att denna medlemsstat gjort klart att den inte lämnar sitt medgivande därtill, utan, i likhet med artikel 9.3 i förordning nr 1049/2001, uppställer medlemsstatens föregående och uttryckliga medgivande som ett absolut villkor för vissa former av överföring och användning av uppgifter som denna medlemsstat har lämnat ut. Således förefaller unionslagstiftaren, vad gäller sådana uppgifter, ha haft för avsikt att i viss utsträckning behålla den så kallade upphovsmannaregeln, trots att denna, vad gäller allmänhetens tillgång till handlingar, i princip upphävts genom förordning 1049/2001. Tribunalen slog därmed fast att bestämmelserna i artikel 113.2 och 113.3 i förordning nr 1224/2009 i princip innebär ett förbud mot att handlingar, som innehåller icke redigerade uppgifter som en medlemsstat har överlämnat till kommissionen i enlighet med förordning nr 1224/2009, utlämnas till allmänheten, däribland till en icke-statlig organisation, om denna medlemsstat inte uttryckligen har samtyckt därtill. Detta gäller i än högre grad om nämnda medlemsstat, såsom i förevarande fall, uttryckligen har motsatt sig detta.

6. Handlingar avseende ersättning till Europaparlamentets ledamöter

I de mål som gav upphov till domen av den 25 september 2018, *Psara m.fl./parlamentet* (T-639/15–T-666/15 och T-94/16, [EU:T:2018:602](#)), prövade tribunalen talan med yrkande om ogiltigförklaring av ett flertal beslut av parlamentet varigenom sökandena nekades tillgång till parlamentets handlingar med uppgifter om parlamentsledamöternas ersättningar. I de angripna besluten hade parlamentet bland annat uppgett dels att det inte förfogade över några uppgifter om hur parlamentsledamöterna faktiskt använde ersättningarna för allmänna utgifter och att parlamentet därför inte kunde lämna ut de handlingar som hade begärts i detta

⁹⁴ Rådets förordning (EG) nr 1224/2009 av den 20 november 2009 om införande av ett kontrollsystem i gemenskapen för att säkerställa att bestämmelserna i den gemensamma fiskeripolitiken efterlevs, om ändring av förordningarna (EG) nr 847/96, (EG) nr 2371/2002, (EG) nr 811/2004, (EG) nr 768/2005, (EG) nr 2115/2005, (EG) nr 2166/2005, (EG) nr 388/2006, (EG) nr 509/2007, (EG) nr 676/2007, (EG) nr 1098/2007, (EG) nr 1300/2008, (EG) nr 1342/2008 och upphävande av förordningarna (EEG) nr 2847/93, (EG) nr 1627/94 och (EG) nr 1966/2006 (EUT L 343, 2009, s. 1).

avseende, dels att det inte förfogade över kontoutdrag från parlamentsledamöternas bankkonton som specifikt användes för ersättningar för allmänna utgifter. Parlamentet hade också åberopat undantaget om skydd för privatlivet i artikel 4.1 b i förordning nr 1049/2001, jämförd med artikel 8 b i förordning (EG) nr 45/2001⁹⁵.

Tribunalen erinrade inledningsvis om att allmänhetens rätt till tillgång till handlingar enligt förordning nr 1049/2001 endast omfattar de institutionshandlingar som institutionerna faktiskt förfogar över, eftersom denna rätt inte omfattar handlingar vilka institutionerna inte innehar eller som inte existerar. Vad avser handlingar som i detalj anger på vilket sätt och vid vilken tidpunkt som parlamentsledamöter från varje medlemsstat, under olika perioder, har använt den ersättning som avser allmänna utgifter, är det klarlagt att parlamentsledamöterna, varje månad erhåller en schablonersättning, vars storlek för övrigt är känd för allmänheten, efter att ha lämnat in en enda ansökan i början av mandatperioden. Detta innebär att parlamentet, med beaktande av att det rör sig om en schablonersättning för allmänna utgifter, inte förfogar över någon handling vilken i detalj anger till vad eller när dess ledamöter har använt denna ersättning. Parlamentet uppgav följaktligen helt korrekt att det inte förfogade över några uppgifter om hur parlamentsledamöterna faktiskt använder ersättningen för allmänna utgifter. Angående kontoutdragen från parlamentsledamöternas bankkonton som specifikt används för ersättningar för allmänna utgifter, framhöll tribunalen att i enlighet med den presumtion om lagenlighet som gäller för unionsrättsakter, presumeras en handling till vilken tillgång har begärts inte existera när den berörda institutionen har påstått att det förhåller sig på det sättet. Det är emellertid endast fråga om en presumtion som sökanden kan kullkasta med alla medel på grundval av relevanta och samstämmiga uppgifter. Eftersom sökandena i förevarande fall inte hade åberopat några omständigheter på grundval av vilka uppgiften att handlingarna inte existerar kunde ifrågasättas, fann tribunalen att parlamentet med rätta hade avslagit de av sökandenas ansökningar som gällde dessa handlingar.

Sökandena hade gjort gällande att de angripna besluten var rättsstridiga såtillvida att förordning nr 45/2001 inte hade tillämpats i förevarande fall, eftersom uppgifterna i fråga inte omfattades av parlamentsledamöternas privata sfär, utan deras offentliga sfär, då de begärda handlingarna rörde utövandet av deras uppdrag som folkvalda, varvid tribunalen påpekade – angående undantaget om skydd för privatlivet – att denna åtskillnad grundade sig på en uppenbar förväxling av vad som utgör personuppgifter och vad som utgör uppgifter om privatlivet. Den omständigheten att uppgifterna om personerna i fråga hade ett nära samband med offentliga uppgifter avseende dessa personer innebar inte att dessa uppgifter hade förlorat egenskapen av personuppgifter, i den mening som avses i artikel 2 a i förordning nr 45/2001. Med andra ord är en kvalificering av de aktuella uppgifterna som personuppgifter inte utesluten av det skälet att uppgifterna har ett samband med andra uppgifter vilka är av offentlig karaktär. I detta sammanhang påpekade tribunalen även att det följer av artikel 8 b i förordning nr 45/2001 att det krävs att två kumulativa villkor är uppfyllda för att en överföring av personuppgifter ska vara tillåten. Först åligger det den som begär en sådan överföring att visa att den är nödvändig. När detta väl är styrkt ankommer det på den berörda institutionen att pröva om det finns anledning att anta att den aktuella överföringen skulle kunna skada den berörda personens legitima intressen. I förevarande mål hade sökandena, i sina ansökningar om tillgång till handlingar, endast åberopat allmänna mål för att ge allmänheten möjlighet att kontrollera att parlamentsledamöterna använder sina ersättningar på ett korrekt sätt vid utövandet av sina uppdrag och för att säkerställa allmänhetens rätt till information och insyn. Tribunalen slog således fast att parlamentet inte kunde klandras för att inte ha kommit fram till att dessa mål, formulerade genom så breda och allmänna överväganden, underförstått visade att en överföring av dessa personuppgifter var nödvändig.

⁹⁵ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 45/2001 av den 18 december 2000 om skydd för enskilda då gemenskapsinstitutionerna och gemenskapsorganen behandlar personuppgifter och om den fria rörligheten för sådana uppgifter (EGT L 8, 2001, s. 1).

XII. Personalmål

1. Mobbning

I det mål där tribunalen meddelade dom den 29 juni 2018, *HF/parlamentet*, (T-218/17, överklagad till domstolen,⁹⁶ [EU:T:2018:393](#)), hade sökanden yrkat dels ogiltigförklaring av beslutet om avslag på hennes begäran om bistånd, dels ersättning för den skada hon ansåg sig ha lidit till följd av de rättsstridigheter som parlamentets myndighet med behörighet att sluta anställningsavtal (anställningsmyndigheten) hade gjort sig skyldig till vid handläggningen av nämnda begäran.

I det avseendet erinrade tribunalen om att ett administrativt utredningsförfarande som genomförs till följd av att en tjänsteman eller anställd har ingett en begäran om bistånd enligt artikel 24 i tjänsteföreskrifter för tjänstemän i Europeiska unionen (nedan kallade tjänsteföreskrifterna) avseende handlingar av en tredje man – antingen en tjänsteman eller en anställd – som påstås utgöra mobbning i den mening som avses i artikel 12a i tjänsteföreskrifterna, visserligen inleds med anledning av denna begäran, men det kan inte anses utgöra ett utredningsförfarande som inleds mot nämnda tjänsteman eller anställd. Härav följer att den som har ingett en begäran om bistånd inte kan kräva, inom ramen för det förfarande som tillämpas av en institutions tillsättningsmyndighet eller anställningsmyndigheten vid bedömningen av en begäran om bistånd som grundar sig på att artikel 12a i tjänsteföreskrifterna har åsidosatts, att den rätt till försvar som avses i artikel 48 i stadgan om de grundläggande rättigheterna som sådan iakttas eller, i samband därmed, i form av ett åsidosättande av den kontradiktoriska principen. Detsamma gäller för övrigt även den påstådde mobbaren.

För att iakttä rätten till god förvaltning, ska emellertid den som ingett begäran om bistånd med nödvändighet, i enlighet med artikel 41.2 a i stadgan om de grundläggande rättigheterna, höras på ett ändamålsenligt sätt innan beslutet att avslå begäran om bistånd fattas av tillsättningsmyndigheten eller anställningsmyndigheten. Om anställningsmyndigheten beslutar att ta hjälp av ett yttrande från en rådgivande kommitté som den ger i uppgift att genomföra en administrativ utredning och den, i beslutet rörande begäran om bistånd, beaktar det yttrande som således har avgetts av denna rådgivande kommitté, ska detta yttrande, med tillämpning av rätten för den som ingett begäran om bistånd att yttra sig i princip delges den sistnämnda. För att säkerställa ett effektivt genomförande av förbudet mot all form av mobbning eller sexuella trakasserier på arbetsplatsen, är det emellertid i princip tillåtet för administrationen att föreskriva en möjlighet att garantera vittnen, som går med på att lämna sina redogörelser för de omtvistade omständigheterna i ett påstått fall av mobbning, att deras vittnesmål förblir konfidentiella både gentemot den påstådde mobbaren och gentemot det förmodade offret. Tribunalen fann således att anställningsmyndigheten inte hade åsidosatt rätten att yttra sig enligt artikel 41 i stadgan om de grundläggande rättigheterna, när den i det aktuella fallet nekade att översända protokollen från vittnesförhören under det administrativa förfarandet till sökanden.

Vad gäller definitionen av begreppet mobbning slog tribunalen fast att den definition som före ikraftträdandet av 2004 års tjänsteföreskrifter slagits fast i rättspraxis, innebärande att det aktuella beteendet objektivt måste framstå som avsiktligt, inte längre ska tillämpas. Med andra ord kan det röra sig om mobbning utan att det har visats att mobbaren genom sina åtgärder avsett att misskreditera den utsatta personen eller att avsiktligt försämma dennes arbetsförhållanden. Det är tillräckligt att dessa åtgärder, förutsatt att de vidtagits avsiktligt, objektivt sett har medfört sådana konsekvenser. Definitionen av begreppet mobbning i artikel 12a i tjänsteföreskrifterna är objektiv, och även om begreppet grundar sig på en kontextuell kvalificering av

⁹⁶ | Mål C-570/18 P, *HF/parlamentet*.

handlingar och beteenden av tredje man, i förevarande fall av tjänstemän och anställda, som inte alltid är enkel att göra, innebär det dock inte att det ska göras komplicerade bedömningar, av den typ som kan följa av begrepp som är av ekonomisk art, vetenskaplig art eller av teknisk art, vilket skulle motivera att administrationen tillerkänns ett utrymme för skönsmässig bedömning vid tillämpningen av det aktuella begreppet.

I målet **Curto/parlamentet** i vilket tribunalen meddelade dom den 13 juli 2018 (T-275/17, [EU:T:2018:479](#)), hade samma yrkande framställts, denna gång grundat på förfarandets oskäligen längd. Eftersom begäran om bistånd i det fallet avsåg en ledamot av Europaparlamentet uppkom frågan om mobbningsförbudet i artikel 12a i tjänsteföreskrifterna var tillämpligt.

I den frågan påpekade tribunalen att även om institutionernas ledamöter inte direkt omfattas av de skyldigheter som föreskrivs i tjänsteföreskrifterna och inte heller av förbudet mot mobbning i artikel 12a i tjänsteföreskrifterna är det likväl så att ledamöterna av Europaparlamentet enligt parlamentets arbetsordning också är skyldiga att iakttäta det förbud mot mobbning som föreskrivs i artikel 12a i tjänsteföreskrifterna, eftersom förbudet mot ett sådant uppträdande, vilket stadgas på nivån för tjänsteföreskrifterna, i realiteten har inspirerats av de värderingar och principer som anges i de grundläggande rättsakterna och härrör från artikel 31 i stadgan om de grundläggande rättigheterna, där det anges att "[v]arje arbetstagare har rätt till hälsosamma, säkra och värdiga arbetsförhållanden". Vad gäller frågan hur det omtvistade beteendet skulle kvalificeras konstaterade tribunalen att innehållet i parlamentsledamotens uttalanden mot sökanden, bland annat per telefon, och särskilt den synnerliga vulgariteten i dessa var nedsättande både mot sökandens person och mot hennes arbete. I den mån som parlamentsledamoten även på arbetsplatsen talade nedsättande och till och med förolämpande om sökandens arbete, också i närvaro av utomstående personer, var detta beteende olämpligt och kunde under inga omständigheter betraktas som ett förhållningssätt värdigt en ledamot av en unionsinstitution. Enligt tribunalen kunde det olämpliga i det omtvistade beteendet inte mildras av att parlamentsledamoten och sökanden hade en nära relation eftersom sökanden var vän med ledamotens dotter, och inte heller av den spända stämning som rådde inom den grupp av ackrediterade assistenter som arbetade för ledamoten.

Vad gäller ersättning för den ideella skada som sökanden påstod sig ha lidit till följd av det aktuella beteendet angav tribunalen att enligt artikel 24 i tjänsteföreskrifterna ska sökanden i första hand försöka erhålla ersättning för denna skada genom att väcka skadeståndstalan vid en nationell domstol. Enligt denna bestämmelse i tjänsteföreskrifterna är det nämligen endast om ersättning för skadan inte har kunnat erhållas som anställningsmyndigheten kan bli skyldig att ersätta den skada som orsakats av tredje man i den mening som avses i denna bestämmelse. Anställningsmyndigheten kunde emellertid, enligt sin biståndsskyldighet, redan ha varit skyldig att bistå sökanden, bland annat ekonomiskt, i ett sådant försök att erhålla ersättning, i det aktuella fallet genom att med en "bistådd" talan erhålla ett erkännande från en nationell domstol av att de handlingar hon utsattes för på grund av sin ställning eller sina uppgifter och som föranledde begäran om bistånd var olagliga och skulle föranleda skadestånd.

I dom av den 13 juli 2018, **SQ/EIB** (T-377/17, [EU:T:2018:478](#)), prövade tribunalen en talan om delvis ogiltigförklaring av det beslut som fattats av ordföranden för Europeiska investeringsbanken (EIB) den 20 mars 2017 i vilket sökanden informerades om att den utredning som inletts till följd av hennes klagomål om mobbning hade avslutats.

Tribunalen påpekade att hänvisningen i rättspraxis beträffande artikel 12a i tjänsteföreskrifterna till "en process som med nödvändighet äger rum under en längre period och förutsätter ett upprepat eller varaktigt uppträdande" också kan tillämpas på motsvarande sätt vid tillämpningen av begreppet mobbning på EIB:s anställda. Även om mobbning kan konstateras till följd av ett antal handlingar och i princip inte kan fastställas på grundval av ett isolerat uppträdande, skulle det enligt tribunalen strida mot begreppet process som äger rum under en längre tid om det krävdes en upprepning av identiska eller samma typ av beteenden under

en längre period för att mobbning ska anses föreligga. I egenskap av resultat av denna process kan mobbning per definition vara följden av en rad olika beteenden av en anställd vid EIB gentemot en annan person, vilka var för sig inte nödvändigtvis skulle utgöra mobbning, men som om de bedöms som en helhet, och i sitt sammanhang, däribland på grund av deras upprepning i tiden, skulle kunna anses utgöra mobbning. Härav följer att det inte enbart av den omständigheten att ett beteende har förekommit en enda gång är möjligt att dra slutsatsen att detta beteende inte utgör mobbning.

Tribunalen undersökte dessutom vilka åtgärder organisationen vidtagit mot mobbaren och konstaterade att den endast begärt att en skriftlig ursäkt skulle framföras till sökanden och att hon skulle erbjudas coaching. Det hade inte ansetts nödvändigt att ålägga en skriftlig reprimand eller att vända sig till den partssammansatta disciplinnämnden. Det angavs endast att disciplinåtgärder skulle komma att vidtas om ett liknande beteende upprepades inom tre år. Tribunalen påpekade att administrationen visserligen har ett stort utrymme för skönmässig bedömning – under domstolens kontroll – när det gäller valet av de åtgärder som ska vidtas i en situation som faller inom tillämpningsområdet för artikel 24 i tjänsteföreskrifterna. Mot bakgrund av de mål som fastställs i EIB:s uppförandekodex och policyn om värdighet på arbetsplatsen, samt, i synnerhet, mot bakgrund av allvaret i alla de former av beteende som utgör mobbning som bekräftas i dessa texter som antagits av EIB, är emellertid en åtgärd från EIB:s sida som endast ska vidtas om den berörda parten upprepar sitt beteende otillräcklig och följaktligen olämplig i förhållande till hur allvarligt fallet är.

Vidare fann tribunalen att EIB inte kunde kräva att en anställd som utsatts för mobbning, när den administrativa utredningen inte längre pågår, skulle hålla sin situation hemlig och behandla handlingar som rör utredningsförfarandet konfidentiellt såväl inom som utanför EIB. Om en anställd vid EIB som blivit utsatt för mobbning ålades att tåga om förekomsten av mobbningen skulle detta nämligen leda till att den berörda parten, bortsett från att denne skulle kunna få svårt att motivera eventuell frånvaro på grund av sjukdom som är relaterad till mobbningen, inte skulle kunna dra fördel av de konstateranden som gjorts under utredningen, bland annat inom ramen för en eventuell talan som väckts vid en nationell domstol mot den person som utsatt den berörda personen för mobbning.

2. Yrkessjukdom

I dom av den 23 oktober 2018, **MacCoy/Regionkommittén** (T-567/16, [EU:T:2018:708](#)), hade tribunalen tillfälle att närmare klargöra omfattningen av unionsdomstolens kontroll av ett beslut som fattats av en invaliditetskommitté eller av en tillsättningsmyndighet som in sin tur grundas på ett sådant beslut. Tribunalen preciserade även vilka följderna blir när institutionen har begått vissa fel under det administrativa förfarandet men dessa fel inte påverkar lagenligheten av det angripna beslutet. Målet rörde Regionkommitténs beslut om fastställelse av invaliditetskommitténs rapport i vilken denna avslag sökandens begäran om att få fastställt att den sjukdom han led av var en yrkessjukdom. Sökanden åberopade bland annat ett åsidosättande av motiveringsskyldigheten, i det att det angripna beslutet och beslutet om avslag på klagomålet, vilka fastställer den andra invaliditetskommitténs slutsatser, inte gjorde det möjligt att förstå varför majoriteten i invaliditetskommittén hade bortsett från tidigare medicinska utlåtanden, eller, i synnerhet, vilka omständigheter som invaliditetskommittén grundat sig på i sitt påstående att sökandens invaliditet inte var yrkesrelaterad.

I det avseendet angav tribunalen att en invaliditetskommitté förvisso har en förstärkt motiveringsskyldighet när den frångår slutsatserna i tidigare medicinska utlåtanden, men det kan inte krävas att kommittén ska lämna en utförlig och specifik motivering avseende varje enskilt utlåtande. Det åligger emellertid kommittén att på ett klart och begripligt sätt utveckla skälen till varför den frångår dessa bedömningar. Tribunalen betonade att den andra invaliditetskommittén i det aktuella fallet, för det första, inte hade lämnat tillräckliga förklaringar till skälen till varför den frångick tidigare medicinska utlåtanden, vilka tydligt intygade att orsaken till sökandens sjukdom var yrkesrelaterad, för det andra, inte heller hade lämnat tillräckliga förklaringar till

skälen till varför sökandens invaliditet inte ens delvis kunde vara orsakad av hans arbete. Den andra invaliditetskommittén hade framför allt inte gett någon tillräcklig förklaring till varför den inte undersökte den inverkan som de händelser som framgår av personalakten haft på sökandens hälsotillstånd, trots att det av personalakten tydligt framgår att det förelåg en allvarlig konflikt i arbetet och "trakasserier" gentemot sökanden.

Sökanden hade även anfört att det gjorts en uppenbart oriktig bedömning och att begreppet yrkessjukdom hade åsidosatts. Med avseende på de argumenten angav tribunalen att den omständigheten att unionsdomstolens kontroll är begränsad när det gäller rent medicinska bedömningar inte utgör hinder för att den prövar huruvida invaliditetskommittén har tagit samtliga omständigheter, vilka med hänsyn till kommitténs uppdrag framstår som uppenbart relevanta, i beaktande. Tribunalen angav att det framgår av handlingarna i målet att sökanden, under den tid han arbetade vid Regionkommittén, utsattes för mobbning och press i sitt arbete och drabbades under denna tid och strax därpå av hälsoproblem. Det föreföll emellertid som om den andra invaliditetskommittén hade underlåtit att undersöka dessa omständigheter, vilka var av mycket stor betydelse i föreliggande fall. I den mån som syftet med den andra invaliditetskommitténs arbete var att fastställa eller utesluta ett samband mellan sökandens arbetssituation och hans invaliditet, fann tribunalen således att kommittén inte kunde låta det framstå som att den endast grundade sig på sökandens psykiska sjukdomshistoria, hans icke-yrkesrelaterade sjukdomshistoria och hans hälsotillstånd år 2014. Detta gällde i synnerhet som det i personalakten fastställts att sökanden i sitt arbete hade varit föremål för trakasserier och utsatts för press. Tribunalen erinrade nämligen om att det i komplicerade situationer där en tjänstemans sjukdom har flera orsaker, yrkes- och fritidsrelaterade, fysiska eller psykiska – vilka var och en har bidragit till att sjukdomen uppkommer – ankommer på läkarkommittén att avgöra om det finns ett direkt samband mellan tjänsteutövningen inom unionsinstitutionerna och tjänstemannens sjukdom, exempelvis genom att yrkesutövningen har varit den utlösande faktorn för denna sjukdom. I sådana fall krävs det inte att sjukdomen har sin enda, grundläggande, övervägande eller dominerande orsak i tjänsteutövningen för att orsaken till sjukdomen ska anses vara yrkesrelaterad.

3. Upphävande av immunitet mot rättsliga förfaranden

I dom av den 24 oktober 2018, **RQ/kommissionen** (T-29/17, överklagad till domstolen,⁹⁷ [EU:T:2018:717](#)) prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av kommissionens beslut att delvis upphäva sökandens – före detta generaldirektör vid Europeiska byrån för bedrägeribekämpning (Olaf) – immunitet i enlighet med artikel 17 andra stycket i protokoll nr 7 om Europeiska unionens immunitet och privilegier,⁹⁸ för att denne skulle kunna höras av belgiska myndigheter angående anklagelser om olaglig telefonavlyssning som skulle ha ägt rum inom ramen för Olafs utredning rörande en tidigare kommissionsledamots medverkan i försök till mutbrott. Sökanden gjorde gällande att kommissionen inte gett honom tillfälle att yttra sig innan det angripna beslutet antogs trots att det rörde sig om en rättsakt som gick honom emot.

Tribunalen fann inledningsvis, med hänvisning till personaldomstolens dom **A och G/kommissionen**,⁹⁹ att ett beslut om upphävande av immunitet mot rättsliga förfaranden utgör en rättsakt som kan gå den berörde tjänstemannen emot, och angav vidare att förundersökningssekretessen, i de medlemsstater där sådan föreskrivs, är en grundläggande princip i rättsordningen. Med beaktande av principen om lojalt samarbete

97| Mål C-831/18 P, **kommissionen/RQ**.

98| Protokoll nr 7 om Europeiska unionens immunitet och privilegier (EUT C 83, 2010, s. 266).

99| Dom av den 13 januari 2010, **A och G/kommissionen** (F-124/05 och F-96/06, [EU:F:2010:2](#)).

i artikel 4.3 första stycket FEU, kunde kommissionen således inte kritiseras för att den hade beaktat förundersökningssekretessen. Den omständigheten att den berörde inte hörts innan beslutet fattades kan således i princip anses motiverad av förundersökningssekretessen. Eftersom kommissionen är skyldig att respektera rätten att yttra sig när den antar en rättsakt som går någon emot, måste den nämligen noga överväga hur den kan förena respekten för den berörda personens rättighet i detta avseende och de legitima skäl som åberopas av de nationella myndigheterna. I det aktuella fallet fann tribunalen att kommissionen inte hade utfört denna intresseavvägning på ett korrekt sätt, eftersom den inte hade frågat de nationella myndigheterna huruvida ett beslut att bereda sökanden tillfälle att yttra sig skulle innebära risker att förundersökningssekretessen inte kunde upprätthållas och, i slutändan, att det straffrättsliga förfarandet inte kunde genomföras korrekt. Följaktligen konstaterade tribunalen att kommissionen hade åsidosatt sökandens rätt att yttra sig och ogiltigförklarade det angripna beslutet.

4. Rekrytering

I det mål där tribunalen meddelade dom den 21 november 2018, **HM/kommissionen** (T-587/16, [EU:T:2018:818](#)), hade sökanden yrkat ogiltigförklaring dels av det beslut som meddelats av Europeiska rekryteringsbyrån (Epso) att inte beakta begäran om omprövning av uttagningskommitténs beslut att inte bevilja sökanden tillträde till påföljande etapp i ett allmänt uttagningsprov, dels uttagningskommitténs "implicita beslut" att inte bifalla denna begäran. Den centrala frågan i målet var huruvida Epso hade befogenhet att avslå denna begäran om omprövning som getts in på grundval av de allmänna bestämmelserna för allmänna uttagningsprov,¹⁰⁰ i och med att begäran riktades mot ett beslut som fattats av uttagningskommittén i det aktuella uttagningsprovet.

Tribunalen konstaterade inledningsvis att uttagningskommittén inte hade kännedom om sökandens begäran om omprövning. Därför kunde det inte anses att denna kommitté hade fattat något "implicit avslagsbeslut" angående den aktuella begäran. Det yrkande som riktades mot uttagningskommitténs implicita beslut att inte bifalla sökandens begäran om omprövning saknade således föremål och avvisades. Tribunalen påpekade därefter att det var uttagningskommittén och inte Epso som hade antagit avslagsbeslutet. Enligt punkt 3.4.3 i de allmänna bestämmelserna för allmänna uttagningsprov ankom det således på uttagningskommittén och inte på Epso att uttala sig om sökandens begäran om omprövning. Följaktligen slog tribunalen fast att Epso helt hade saknat rättslig grund för att avslå sökandens begäran om omprövning och att den omständigheten att sökandens begäran om omprövning hade avslagits av rent formella skäl saknade betydelse i detta avseende. Tribunalen betonade slutligen att kommissionens övriga argument – särskilt det argument som grundade sig på den allmänna roll som Epso har vid anordnandet av allmänna uttagningsprov – inte föranledde någon annan bedömning. I synnerhet kunde det inte av de uppgifter som anförts trots Epso dras slutsatsen att Epso har befogenhet att pröva en begäran om omprövning av ett beslut som fattats av uttagningskommittén. Detta gäller särskilt som frågan huruvida en begäran om omprövning har inkommit för sent är en procedurfråga som kan visa sig vara komplicerad, i det avseendet att svaret på frågan kan bero på en bedömning av tekniska detaljer, såsom exakt vilket datum uttagningskommitténs beslut delgavs den berörda sökanden.

100| Allmänna bestämmelser för allmänna uttagningsprov (EUT C 60 A, 2014, s. 1).

XIII. Talan om skadestånd

I målet *Vakakis kai Synergates/kommissionen* (dom av den 28 februari 2018, T-292/15, [EU:T:2018:103](#)), gavs tribunalen möjlighet att förtydliga skillnaden mellan talan om ogiltigförklaring och talan om skadestånd. I detta mål prövade tribunalen en talan om ersättning för den skada som sökanden påstått sig ha lidit på grund av oegentligheter som kommissionen gjort sig skyldig till i samband med anbudsinfordran, i synnerhet skadan som bestod i den förlorade möjligheten att tilldelas kontraktet. Dessa påstådda oegentligheter rörde det faktum att en av experterna från det bolag som tilldelats kontraktet hade deltagit i förberedelserna för upphandlingsförfarandet. Kommissionen yrkade att talan skulle avvisas på grund av att sökanden inte hade bestritt anbudsförfarandet genom en ogiltighetstalan.

Tribunalen konstaterade att med hänsyn till den särskilda karaktär som tvister rörande unionens offentliga upphandlingskontrakt har kan en skadeståndstalan som syftar till att erhålla ersättning för den skada som påstås ha uppkommit för en utesluten anbudsgivare, på grund av oegentligheter som den upphandlande myndigheten påstås ha begått i samband med anbudsinfordran, varken ha samma föremål eller samma rättsliga eller ekonomiska verkningar som en talan om ogiltigförklaring av beslutet att förkasta nämnda anbudsgivares anbud. Den aktuella talan kunde därför inte få till följd att verkningarna av detta beslut undanröjs. Tribunalen fann därför att talan kunde tas upp till sakprövning.

Vad gällde prövningen i sak hade tribunalen bland annat att ta ställning till den upphandlande myndighetens skyldigheter i händelse av intressekonflikt i samband med anbudsinfordran. Tribunalen underströk särskilt att vid en intressekonflikt på området för offentlig upphandling åligger det den upphandlande myndigheten att förbereda och med all erforderlig omsorg och på grundval av alla relevanta uppgifter fatta beslut om det fortsatta genomförandet av det aktuella upphandlingsförfarandet. Denna skyldighet följer bland annat av principerna om god förvaltning och likabehandling, eftersom myndigheten är skyldig att under varje del av ett anbudsförfarande se till att principen om likabehandling iakttas och, därmed, att alla anbudsgivare har lika möjligheter. Med beaktande av att en intressekonflikt undergräver likställigheten mellan anbudsgivare, får ett beslut att inte utesluta en anbudssökande med avseende på vilken en intressekonflikt har påtalats antas endast på villkor att den upphandlande myndigheten har kunnat förvissa sig om att anbudssökanden inte befinner sig i en sådan situation. I det aktuella fallet fann tribunalen att utvärderingskommittén och den upphandlande myndigheten hade underlåtit att med aktsamhet och försiktighet undersöka alla relevanta omständigheter som hade gjort det möjligt för dem att undanröja befintliga tvivel och klagöra den situation som bolaget som tilldelades kontraktet befann sig i. Härav följde att sökanden hade visat att det förelåg en tillräckligt klar överträdelse av omsorgsplikten och därmed av principen om god förvaltning samt artikel 41 i stadgan om de grundläggande rättigheterna.

Mot denna bakgrund biföll tribunalen skadeståndsyrkandet i den del det avsåg ersättning för en förlorad möjlighet att tilldelas det aktuella kontraktet samt ersättning för kostnader och utgifter för deltagande i anbudsförfarandet, ökad med kompensationsränta. Den omständigheten att den upphandlande myndigheten aldrig är skyldig att tilldela ett offentligt kontrakt kan inte påverka varje sannolikhet för att tilldelas kontraktet och, därmed, förlusten av en möjlighet. Med beaktande av att, i det aktuella fallet, de rättsstridiga handlingar som begåtts av kommissionen vid genomförandet av anbudsförfarandet medfört att förfarandet är behäftat med grundläggande fel och påverkat möjligheten för sökanden, vars anbud kom på andra plats, att tilldelas ett kontrakt, ska den skada som har åberopats såsom en förlorad möjlighet i detta fall anses vara faktisk och säker.

I domen av den 13 juli 2018 i **K. Chrysostomides & Co. m.fl./rådet m.fl.** (T-680/13, överklagad till domstolen,¹⁰¹ [EU:T:2018:486](#)), och domen av den 13 juli 2018, **Bourdrouali m.fl./rådet m.fl.** (T-786/14, ej publicerad, överklagad till domstolen,¹⁰² [EU:T:2018:487](#)), prövade tribunalen två mål avseende talan om ersättning för den skada som sökandena påstod sig ha lidit till följd av en rad rättsakter och uppträdanden från kommissionen, rådet, Europeiska centralbanken (ECB) och Eurogruppen i samband med lämnandet av en finansiell stödfacilitet till Republiken Cypern. Båda dessa mål har sitt ursprung i de ekonomiska svårigheter som Republiken Cypern och två av de största cypriotiska bankerna, Cyprus Popular Bank Public Co Ltd och Trapeza Kyprou Dimosia Etaireia LTD befann sig i åren 2012–2013, och mot bakgrund av vilka Europeiska stabilitetsmekanismen (ESM) lämnade en finansiell stödfacilitet till den medlemsstaten i enlighet med ett samförståndsavtal av den 26 april 2013¹⁰³.

Rådet hävdade, med hänvisning till domen i målet **Mallis m.fl./kommissionen och ECB**¹⁰⁴, att Eurogruppen inte ingår bland de olika konstellationer som finns inom rådet eller utgör ett unionsorgan eller en unionsbyrå, varför den inte kan ådra unionen ett utomobligatoriskt ansvar. Tribunalen delade inte denna bedömning. Tribunalen konstaterade att domstolen angivit att Eurogruppen inte kan betraktas som ett unionsorgan eller en unionsbyrå ”i den mening som avses i artikel 263 FEUF”. Tribunalen fann att utifrån de olika och kompletterande syften som ogiltighetstalan och skadeståndstalan har kan det inte anses att begreppet ”institution” i den mening som avses i artikel 340 andra stycket FEUF med nödvändighet är begränsat till sådana institutioner, organ och byråer inom unionen som avses i artikel 263 första stycket FEUF. Tvärtom ska identifieringen av de enheter inom unionen som kan anses utgöra ”institutioner” i den mening som avses i artikel 340 andra stycket FEUF göras enligt kriterier som är specifika för denna bestämmelse. I detta syfte ska det prövas om den enhet inom unionen som rättsakten eller det rättsstridiga uppträdandet kan tillskrivas har upprättats med stöd av fördragen och är avsedd att bidra till förverkligandet av unionens ändamål. Eftersom Eurogruppen är ett unionsorgan som formellt inrättats genom fördragen och vars syfte är att bidra till förverkligandet av unionens ändamål kan Eurogruppens akter och uppträdande i samband med utövandet av den befogenhet den tilldelats genom unionsrätten således tillskrivas unionen. Tribunalen angav vidare att domen **Ledra Advertising m.fl./kommissionen och ECB**¹⁰⁵ inte kan föranleda slutsatsen att kommissionens rättsstridiga uppträdande i samband med antagandet av ett samförståndsavtal är de enda rättsstridiga uppträdanden från en unionsinstitutions sida inom ramen för fördraget om inrättande av europeiska stabilitetsmekanismen mellan Konungariket Belgien, Förbundsrepubliken Tyskland, Republiken Estland, Irland, Republiken Grekland, Konungariket Spanien, Republiken Frankrike, Republiken Italien, Republiken Cypern, Storhertigdömet Luxemburg, Republiken Malta, Konungariket Nederländerna, Republiken Österrike, Republiken Portugal, Republiken Slovenien, Republiken Slovakien och Republiken Finland, som kan ådra unionens utomobligatoriska skadeståndsansvar. Härav följer att ett rättsstridigt uppträdande i samband med ECB:s övervakning av tillämpningen av de skadebringande åtgärderna kan göras gällande mot den inom ramen för en talan om skadestånd.

När tribunalen därefter prövade om de aktuella begränsningarna av sökandenas egendom var proportionerliga underströk tribunalen att nödvändigheten av ett snabbt agerande från de cypriotiska myndigheterna vid antagandet av de skadebringande åtgärderna måste beaktas. Det var fråga om att förhindra en överhängande

101| Målen C-597/18 P, **rådet/ K. Chrysostomides & Co. m.fl.**, och C-603/18 P, **K. Chrysostomides & Co. m.fl./rådet**.

102| **Målen C-598/18 P rådet/Bourdrouali m.fl. och C-604/18 P, Bourdrouali m.fl./rådet**.

103| Samförståndsavtalet av den 26 april 2013 om särskilda villkor för den ekonomiska politiken, som ingåtts mellan Republiken Cypern och Europeiska stabilitetsmekanismen (ESM).

104| Dom av den 20 september 2016, **Mallis m.fl./kommissionen och ECB** (C-105/15 P och C-109/15 P, [EU:C:2016:702](#)).

105| Dom av den 20 september 2016, **Ledra Advertising m.fl./kommissionen och ECB** (C-8/15 P och C-10/15 P, [EU:C:2016:701](#)).

risk för kollaps av de berörda bankerna för att bevara stabiliteten i det cypriotiska finanssystemet och undvika en spridning till andra medlemsstater i euroområdet. Vidare påpekade tribunalen att de åtgärder som kan komma i fråga vid ekonomiskt stöd från Europeiska stabilitetsmekanismen för att lösa de finansiella problem som uppkommer för en stat som ställs inför behovet att rekapitalisera sitt banksystem kan variera avsevärt från ett fall till ett annat utifrån vunna erfarenheter och samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Bland de sistnämnda återfinns bland annat den ekonomiska situationen i den mottagande staten, stödets omfattning i förhållande till hela dess ekonomi, utsikterna för att berörda banker ska återhämta sig ekonomiskt och de skäl som lett fram till svårigheterna, inklusive en orimligt stor banksektor i den mottagande staten i förhållande till dess nationella ekonomi, utvecklingen av den internationella konjunkturen eller en förhöjd sannolikhet för framtida åtgärder från Europeiska stabilitetsmekanismen till stöd för andra stater i svårigheter som kan medföra krav på en preventiv begränsning av de belopp som avsätts till varje åtgärd.

I målen *Iran Insurance/rådet* (dom av den 13 december 2018, T-558/15, [EU:T:2018:945](#)), och *Post Bank Iran/rådet* (dom av den 13 december 2018, T-559/15, [EU:T:2018:948](#)), fick tribunalen tillfälle att uttala sig om talan enligt artikel 268 FEUF om ersättning för den skada som sökandena påstår sig ha lidit till följd av att deras namn införts eller bibehållits på förteckningar över de personer, enheter och organ som omfattas av de restriktiva åtgärder som införts för att utöva påtryckningar mot Islamiska republiken Iran för att denna ska upphöra med sin spridningskänsliga kärntekniska verksamhet¹⁰⁶. Sökandena gjorde gällande att antagandet av de omtvistade rättsakterna utgjorde en tillräckligt klar överträdelse, från rådets sida, av en rättslig bestämmelse som har till syfte att ge enskilda rättssubjekt rättigheter, och yrkade därför ersättning för den materiella och ideella skada som de lidit på grund av upptagandet av deras namn i de omtvistade förteckningarna.

Tribunalen påpekade att vid den tidpunkt då rådet antog de omtvistade rättsakterna framgick det redan klart och tydligt av rättspraxis att rådet, i händelse av bestridande, skulle inge bevis och uppgifter som styrkte att villkoren för tillämpning av kriteriet "stöd" till kärnvapenspridning var uppfyllda. Vidare och i den mån rådets skyldighet att kontrollera och fastställa att de restriktiva åtgärder som vidtagits avseende en person eller en enhet före vidtagandet av dessa åtgärder styrs av iakttagandet av den berörda personens eller enhetens grundläggande rättigheter, särskilt dennes rätt till ett effektivt domstolsskydd, har rådet inte något utrymme för skönsmässig bedömning i detta hänseende. Således hade rådet i det aktuella fallet inget utrymme för skönsmässig bedömning vid genomförandet av denna skyldighet. Följaktligen gjorde rådet, genom att inte iaktta sin skyldighet att styrka de omtvistade rättsakterna, i det aktuella målet sig skyldigt till en tillräckligt klar överträdelse av en rättsregel som ger rättigheter till enskilda.

När det gäller de ideella skador som sökandena påstods ha lidit påpekade tribunalen att det följer av rättspraxis grundad på artikel 268 FEUF, jämförd med artikel 340.2 FEUF, att en juridisk person i princip kan ersättas för en ideell skada och att en sådan skada kan bestå i en kränkning av denna persons anseende eller rykte. Dessutom underströk tribunalen att Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna inte utesluter att det även för ett kommersiellt bolag kan föreligga en skada som inte är materiell och som kräver en ekonomisk ersättning, varvid denna ersättning beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Denna skada kan, för ett sådant bolag, omfatta mer eller mindre "objektiva" och "subjektiva" delar, däribland företagets rykte, vars konsekvenser inte kan beräknas exakt. I det aktuella målet möjliggjorde de enda tillåtna bevis som sökanden hade ingett emellertid inte att fastställa att ett erkännande av rättsstridigheten i det agerande

¹⁰⁶ Rådets beslut 2010/644/Gusp av den 25 oktober 2010 om ändring av beslut 2010/413/Gusp om restriktiva åtgärder mot Iran och om upphävande av gemensam ståndpunkt 2007/140/PESC (EUT L 281, 2010, s. 81), rådets förordning (EU) nr 961/2010 av den 25 oktober 2010 om restriktiva åtgärder mot Iran och om upphävande av förordning (EG) nr 423/2007 (EUT L 281, 2010, s. 1), rådets beslut 2011/783/Gusp av den 1 december 2011 om ändring av beslut 2010/413/Gusp om restriktiva åtgärder mot Iran (EUT L 319, 2011, s. 71), rådets genomförandeförordning (EU) nr 1245/2011 av den 1 december 2011 om genomförande av förordning (EG) nr 961/2010 (EUT L 319, 2011, s. 11) och rådets förordning (EU) nr 267/2012 av den 23 mars 2012 om restriktiva åtgärder mot Iran och om upphävande av förordning (EG) nr 961/2010 (EUT L 88, 2012, s. 1).

som läggs rådet till last och en ogiltigförklaring av de omtvistade rättsakterna i sig inte räckte för att ersätta den ideella skada som sökanden påstod sig ha lidit på grund av den kränkning av dess rykte som de omtvistade rättsakterna innebar.

XIV. Ansökningar om interimistiska åtgärder

Under år 2018 tog tribunalen emot 41 ansökningar om interimistiska åtgärder, vilket i stort motsvarar antalet sådana ansökningar under det föregående året¹⁰⁷. År 2018 fattades 42 beslut¹⁰⁸ om att avsluta 44 interimistiska förfaranden¹⁰⁹. I fyra mål meddelade tribunalen beslut om uppskov med verkställighet enligt artikel 157.2 i rättegångsreglerna.

Besluten rör ett brett spektrum av ämnen, däribland mål om folkhälsoskydd (fem mål), statligt stöd (fyra mål), offentlig upphandling (sju mål) och sekretessfrågor (fyra ärenden) samt personalmål (åtta mål).

Tribunalens ordförande biföll två ansökningar om uppskov med verkställighet genom beslutet av den 18 januari 2018, **Strabag Belgium/parlamentet** (T-784/17 R, ej publicerat, [EU:T:2018:17](#))¹¹⁰, och beslutet av den 15 maj 2018, **Elche Club de Fútbol/kommissionen** (T-901/16 R, ej publicerat, [EU:T:2018:268](#)).

Det första målet där tribunalens ordförande biföll en ansökan om interimistiska åtgärder var ett mål om offentlig upphandling. Tribunalens ordförande beslutade, genom beslutet av den 18 januari 2018 **Strabag Belgium/parlament** (T-784/17 R, ej publicerat, [EU:T:2018:17](#)), om uppskov med verkställigheten av parlamentets beslut om att avslå sökandens anbud och att bevilja fem anbudsgivare kontraktet avseende ett ramavtal för byggtreprenader för parlamentets byggnader i Bryssel.

I samband med prövningen av huruvida villkoret att det ska föreligga en situation som ställer krav på skyndsamhet var uppfyllt tillämpade tribunalens ordförande den nu väletablerade rättspraxisen i fråga om offentlig upphandling¹¹¹, enligt vilken detta villkor mildras om den part som ansöker om interimistiska åtgärder visar att det föreligger en rättsstridighet som det framstår som synnerligen faktiskt och rättsligt befogat (fumus boni juris) att åtgärda, och har lämnat in en ansökan till tribunalen inom perioden på tio kalenderdagar under vilken avtal inte får ingås.

I det aktuella fallet hade ansökan om interimistiska åtgärder gjorts inom den period under vilken avtal inte får ingås, varför tribunalens ordförande gick vidare till prövningen av huruvida beviljandet av interimistiska åtgärder vid första påseende framstod som faktiskt och rättsligt befogat (fumus boni juris). I detta avseende fann tribunalens ordförande att parlamentet vid första påseendet hade överträtt artikel 151 i delegerad

¹⁰⁷| Under år 2017 inkom 47 ansökningar om interimistiska åtgärder.

¹⁰⁸| Denna siffra motsvarar samtliga beslut som fattats av domaren som behandlar ansökan om interimistiska åtgärder, vilket utesluter beslut om att det saknas anledning att döma i saken eller beslut om avskrivning, samtidigt som det inbegriper beslut enligt artikel 157.2 i rättegångsreglerna.

¹⁰⁹| Det bör påpekas att från en strikt statistisk synpunkt ingår inte interimistiska beslut i det totala antalet mål som avgjorts under 2018, enligt vad som anges i del D "Tribunalens verksamhetsstatistik" i denna rapport, nämligen 1 009 avgjorda mål.

¹¹⁰| Överklagandet avsågs genom beslutet av den 19 september 2018, **parlamentet/Strabag Belgium** (C-229/18 P (R), ej publicerat, [EU:C:2018:740](#)).

¹¹¹| Den rättspraxis som bygger på beslutet av den 23 april 2015, **kommissionen/Vanbreda Risk & Benefits** (C-35/15 P(R), [EU:C:2015:275](#)).

förordning (EU) nr 1268/2012¹¹² genom att inte ha konstaterat att det anbud som hade rangordnats på första plats föreföll vara onormalt lågt och genom att underlåta att genomföra den kontroll som föreskrivs i den artikeln. Eftersom *fumus boni juris* hade fastställts på grundval av en rättslig bedömning av ostridiga faktiska omständigheter och med avseende på en tydligt avgränsad fråga, drog tribunalens ordförande slutsatsen att det förelåg en rättsstridighet som det framstod som synnerligen faktiskt och rättsligt befogat (*fumus boni juris*) att åtgärda.

Det ska vidare påpekas att när det gäller tvister om offentlig upphandling hade de flesta ansökningar om interimistiska åtgärder lämnats in under perioden under vilken avtal inte får ingås och åtföljts av en begäran enligt artikel 157.2 i rättegångsreglerna. I tre av dessa mål, vilka föranlett beslutet av den 23 januari 2008 ***Seco Belgium och Vinçotte/parlamentet*** (T-812/17 R, ej publicerat, [EU:T:2018:25](#)), beslutet av den 3 oktober 2018, ***Euronet Consulting/kommissionen*** (T-350/18 R, ej publicerat, [EU:T:2018:653](#)), och beslutet av den 21 december 2018, ***Phrenos m.fl./kommissionen*** (T-715/18 R, ej publicerat, [EU:T:2018:1015](#)), återkallade eller ändrade den upphandlande myndigheten, under det interimistiska förfarandet och efter ingripandet av tribunalens ordförande, beslutet att tilldela det offentliga kontraktet på ett sådant sätt att den sökande var nöjd, varför förfarandena hade förlorat sitt syfte.

Det andra målet i vilket tribunalens ordförande biföll en ansökan om interimistiska åtgärder gällde ett kommissionsbeslut om återkrav av ett påstått statligt stöd från stödmottagaren, den spanska fotbollsklubben Elche, och gav upphov till beslutet av den 15 maj 2018, ***Elche Club de Fútbol/kommissionen*** (T-901/16 R, ej publicerat, [EU:T:2018:268](#)). Detta mål utgjorde en del av ett antal fall rörande påstått statligt stöd till spanska fotbollsklubbar.

Vad gäller villkoret avseende *fumus boni juris* fann tribunalens ordförande att motiveringen till det angripna beslutet vid första påseendet inte var tillräcklig eftersom den inte gör det möjligt att bedöma huruvida det föreligger ett stöd, och i förekommande fall, stödets belopp. Vad gällde prövningen av huruvida villkoret att det ska föreligga en situation som ställer krav på skyndsamhet var uppfyllt konstaterade tribunalens ordförande att återkravet av stödbeloppet kan leda till likvidation av fotbollsklubben, vilken redan är föremål för ett insolvensförfarande. Härvidlag godtog tribunalens ordförande bland annat inte kommissionens argument att klubben kan erhålla nödvändiga likvida tillgångar genom att "avyttra" medlemmar i dess fotbollslag. Enligt tribunalens ordförande är nämligen spelarna i laget mycket viktiga "produktionsmedel" för sökanden. Mot bakgrund av detta och med tanke på att sökanden inte kan avyttra en stor del av sitt lag utan att äventyra dess idrottsliga förmåga och därmed dess ekonomiska överlevnad, kan man inte hävda att den sökande kan klara av en omedelbar betalning av det belopp som begärts för återkrav av statligt stöd genom "försäljning" av en stor del av sitt lag utan att äventyra dess ekonomiska bärkraft. Tribunalens ordförande godtog inte heller kommissionens argument att sökanden ännu inte har uttömt alla nationella rättsmedel, eftersom detta argument i det aktuella fallet skulle vara detsamma som att på ett kategoriskt och mekaniskt sätt kräva att sökanden ska uttömma de interna rättsmedlen och därmed oproportionerligt begränsa tillgången till unionsdomstolen.

När det gäller intresseavvägningen påminde tribunalens ordförande om att även om det är riktigt att ett uppskjutande av verkställigheten av ett beslut om att återkräva stöd som är oförenligt med den inre marknaden kan förlänga de negativa effekterna för konkurrensen som detta stöd medför, kvarstår faktum att ett omedelbart genomförande av ett sådant beslut normalt sett kommer att leda till oåterkalleliga effekter för det stödmottagande företaget, utan att det i princip kan uteslutas att ett fortsatt stöd i slutändan bedöms som berättigat på grund av eventuella brister i nämnda beslut. Det är således viktigt att dels se till att det

¹¹² Kommissionens delegerade förordning (EU) nr 1268/2012 av den 29 oktober 2012 om tillämpningsföreskrifter för förordning nr 966/2012 (EUT L 362, 2012, s. 1).

interimistiska rättsliga skyddet inte inskränks i allt för hög grad och dels att det omfattande utrymme för skönsmässig bedömning som domaren med behörighet att besluta om interimistiska måste ha för att utöva sina befogenheter inte begränsas. I det aktuella fallet underströk tribunalens ordförande dels att sökanden riskerade likvidation på grund av ett beslut som vid första påseendet förefaller vara rättsstridigt, dels att de nationella myndigheterna har vidtagit åtgärder för att säkerställa att det angripna beslutet genomförs. Under dessa omständigheter drog tribunalens ordförande slutsatsen att han i en anda av lojalt samarbete kan förlita sig på de nationella myndigheternas vilja och förmåga att, på samma sätt som de hittills har gjort, skydda unionens intresse genom att möjliggöra ett effektivt återkrav av det statliga stödet, så att ett avbrytande av genomförandet inte skapar hinder för ett framtida effektivt återkrav.

I beslutet av den 22 mars 2018, **Hércules Club de Fútbol/kommissionen** (T-766/16 R, ej publicerat, [EU:T:2018:170](#))¹¹³, och beslutet av den 22 mars 2018, **Valencia Club de Fútbol/kommissionen** (T-732/16 R, ej publicerat, [EU:T:2018:171](#))¹¹⁴, avslog däremot tribunalens ordförande ansökningarna om interimistiska åtgärder eftersom det framkommit att ingen av de berörda fotbollsklubbarna hade visat att de inte skulle kunna betala det återkrävda beloppet utan att äventyra deras ekonomiska bärkraft.

Utöver ovannämnda beslut ska även nämnas viss annan utveckling av rättspraxis när det gäller sekretesskyddet, restriktiva åtgärder, institutionell rätt och folkhälsa.

När det gäller sekretesskyddet bör det noteras att domaren med behörighet att besluta om interimistiska åtgärder noga har granskat argumenten om att det föreligger fumus boni juris innan ansökningar om uppskov med verkställigheten har avslagits i de mål som gav upphov till beslutet av den 25 oktober 2018, **JPMorgan Chase m.fl./kommissionen** (T-420/18 R, ej publicerat, överklagat till domstolen¹¹⁵, [EU:T:2018:724](#)), och beslutet av den 25 oktober 2018, **Crédit agricole och Crédit agricole Corporate and Investment Bank/kommissionen** (T-419/18 R, ej publicerat, överklagat till domstolen¹¹⁶, [EU:T:2018:726](#)), vilka båda avser offentliggörandet av ett kommissionsbeslut om en överträdelse av artikel 101 FEUF, beslutet av den 12 juli 2018, **RATP/kommissionen** (T-250/18 R, ej publicerat, [EU:T:2018:458](#)), avseende tillgång till handlingar som rör ett EU Pilot-förfarande, och beslutet av den 12 oktober 2018, **Taminco/EFSA** (T-621/17 R, [EU:T:2018:763](#)), om utvärderingen av ett växtskyddsmedel.

Särskilt i beslutet av den 25 oktober 2018, **JPMorgan Chase m.fl./kommissionen** (T-420/18 R, ej publicerat, överklagat till domstolen, [EU:T:2018:724](#)), och beslutet av den 25 oktober 2018, **Crédit Agricole och Crédit Agricole Corporate and Investment Bank/kommissionen** (T-419/18 R, ej publicerat, överklagat till domstolen, [EU:T:2018:726](#)), påminde tribunalens ordförande om att det i fråga om det provisoriska skyddet av konfidentiella uppgifter inte är tillräckligt att uppgifterna är av konfidentiell natur. Det måste visas att informationen vid första påseendet faktiskt är av konfidentiell natur.

Tribunalens ordförande påpekade därefter att ett företags intresse för vilket kommissionen har ålagt böter till följd av en överträdelse av konkurrenslagstiftningen i fråga om att närmare uppgifter om det rättsstridiga beteende som det anklagas för inte lämnas ut till allmänheten inte motiverar något särskilt skydd, med tanke på allmänhetens intresse av att så långt det är möjligt erhålla kännedom om motiven för alla åtgärder från kommissionens sida.

113| Beslut upphävt genom beslutet av den 22 november 2018, **Hércules Club de Fútbol/kommissionen** (C-334/18 P (R), [EU:C:2018:952](#)).

114| Överklagandet avslogs genom beslutet av den 22 november 2018, **Valencia Club de Fútbol/kommissionen** (C-315/18 P(R), [EU:C:2018:951](#)).

115| Mål C-1/19 P (R) **JPMorgan Chase m.fl./kommissionen**.

116| Mål C-4/19 P (R), **Crédit agricole och Crédit agricole Corporate and Investment Bank**.

Tribunalens ordförande underströk att sökandenas argument att principen om oskuldspresumtion utgör hinder för ett offentliggörande av beslutet i vilket det fastställs att det föreligger överträdelse eller kräver att hela beskrivningen av det begångna överträdelsen ska maskas, inte kan godtas vid första påseendet. Han erinrade om att EU-institutionernas rättsakter presumeras vara giltiga och har rättslig verkan så länge de inte har återkallats, ogiltigförklarats eller konstaterats vara ogiltiga. Följaktligen kan offentliggörandet av beslutet om fastställande av en överträdelse av artikel 101 FEUF i princip inte vara förenat med villkoret att unionsdomstolen dessförinnan har prövat den talan som avser det beslutet.

Vad gäller restriktiva åtgärder ogillade tribunalens ordförande i det ärende som gav upphov till beslutet av den 28 november 2018, **Klyuyev/Conseil** (T-305/18 R, ej publicerat, [EU:T:2018:849](#)), ansökan om uppskov med verkställigheten av rådets rättsakter om förlängning av restriktiva åtgärder mot sökanden.

Även om tribunalens ordförande konstaterade att det förelåg *fumus boni juris* avslag han ansökan på grund av att det inte förelåg en situation som ställde krav på skyndsamhet. I detta avseende prövade tribunalens ordförande bland annat sökandens argument om en överträdelse av dennes rätt till ett effektivt rättsmedel till följd av den fortsatta förlängningen av upptagandet av hans namn i förteckningen trots att det finns domar i vilka tribunalen funnit att vissa handlingar som rörde införandet av restriktiva åtgärder mot honom var olagliga. Ansökan om uppskov med verkställigheten av rådets rättsakter om förlängning av restriktiva åtgärder mot sökanden.

Även om tribunalens ordförande konstaterade att det förelåg *fumus boni juris* avslag han ansökan på grund av att det inte förelåg en situation som ställde krav på skyndsamhet. I detta avseende prövade tribunalens ordförande bland annat sökandens argument om en överträdelse av dennes rätt till ett effektivt rättsmedel till följd av den fortsatta förlängningen av upptagandet av hans namn i förteckningen trots att det finns domar i vilka tribunalen funnit att vissa handlingar som rörde införandet av restriktiva åtgärder mot honom var olagliga.

När det gäller institutionell rätt ska det mål som gav upphov till beslutet av den 4 maj 2018, **Czarnecki/parlamentet** (T-230/18 R, ej publicerat, [EU:T:2018:262](#)), Tribunalens ordförande avvisade ansökan om interimistiska åtgärder avseende parlamentets beslut att entlediga sökanden från dennes uppdrag som vice talman, på grund av att denne påstods ha gjort sig skyldig till en allvarlig försummelse.

När det gäller ansökan om uppskov med verkställigheten av parlamentets beslut om det förtida entledigandet av sökanden från dennes uppdrag som parlamentets vice talman fann tribunalens ordförande att beslutet uttömt sin verkan genom att det antogs och att det därför inte kunde bli föremål för uppskov. Vad gällde sökandens andra yrkande om att "behålla" befattningen som vice talman i parlamentet, påpekade tribunalens ordförande att sökanden förlorat sitt uppdrag som vice talman vid den tidpunkt det ifrågasatta beslutet antogs. Dessutom tillsattes den 1 mars 2018 den post som vice talman som blev ledig i och med sökandens entledigande. Under sådana omständigheter kan sökanden inte "behålla" befattningen som parlamentets vice talman genom en interimistisk åtgärd som begärs nästan två månader efter det att sökanden entledigades från sitt uppdrag, och nästan en månad efter det att den befattning som vice talman som sökanden hade tidigare hade tillsatts.

Vad slutligen gäller folkhälsoområdet ska särskilt nämnas ett antal mål om reglerade marknader som rör folkhälsofrågor (sektorerna för växtskyddsmedel, humanläkemedel och biocidprodukter). Dessa mål gav upphov till beslutet av den 22 juni 2018, **Arysta LifeScience Netherlands/kommissionen** (T-476/17 R, [EU:T:2018:407](#)), beslutet av den 22 juni 2018, **FMC/kommissionen** (T-719/17 R, [EU:T:2018:408](#)), beslutet av den 11 juli 2018, **GE Healthcare/kommissionen** (T-783/17 R, [EU:T:2018:503](#)), beslutet av den 24 augusti 2018, **Laboratoire Pareva och Biotech3D/kommissionen** (T-337/18 R och T-347/18 R, ej publicerat, [EU:T:2018:587](#)), beslutet av den 25 oktober 2018, **Laboratoire Pareva/kommissionen** (T-337/18 R II, ej publicerat, [EU:T:2018:729](#)),

beslutet av den 25 oktober 2018, *Laboratoire Pareva mot kommissionen* (T-347/18 R II, ej publicerat, [EU:T:2018:730](#)), och beslutet av den 23 november 2018, *GMPO/kommissionen* (T-733/17 R, ej publicerat, [EU:T:2018:839](#)).

Vad närmare gäller de mål som gav upphov till beslutet av den 22 juni 2018, *FMC/kommissionen* (T-719/17 R, [EU:T:2018:408](#)), avseende en ansökan om uppskov med verkställigheten av en kommissionsförordning om återkallande av godkännandet för försäljning av ett ämne som används för herbicider, och beslutet av den 23 november 2018, *GMPO/kommissionen* (T-733/17 R, ej publicerat, [EU:T:2018:839](#)), om en ansökan om uppskov med verkställigheten av en kommissionsförordning om tillstånd att släppa ut ett läkemedel på marknaden, dock utan att det har beviljats beteckningen säräkemedel, påpekade tribunalens ordförande att även om det har godtagits att det inte kan uteslutas att en ekonomisk skada som objektivt sett är betydande och som påstås följa av nödvändigheten av att slutgiltigt göra ett väsentligt affärsmässigt val inom en olämplig tidsfrist kan anses allvarlig, och det kan till och med vara så, att det kan anses uppenbart att en sådan skada är allvarlig, även om det inte finns några upplysningar om det aktuella företags storlek, måste denna rättspraxis bedömas mot bakgrund av det område på vilket sökanden bedriver verksamhet. På en i hög grad reglerad marknad, där ansvariga myndigheter kan behöva ingripa snabbt då risker för folkhälsan uppstår, av skäl som de berörda företagen inte alltid kan förutsäga, åligger det dessa företag att, för att undgå att själva behöva stå för den skada som ett sådant ingripande kan orsaka, skydda sig mot följderna härav genom en lämplig affärspolitik.

I det mål som gav upphov till beslutet av den 22 juni 2018, *FMC/kommissionen* (T-719/17 R, [EU:T:2018:408](#)), samt de mål som rör ansökningar om uppskov med verkställigheten av kommissionens beslut om antingen restriktioner för användningen av ett verksamt ämne i växtskyddsmedel (beslutet av den 22 juni 2018, *Arysta LifeScience Netherlands/kommissionen*, T-476/17 R, [EU:T:2018:407](#)), eller om avslag på ansökan om godkännande av ämnen för användning i vissa biocidprodukter (beslutet av den 24 augusti 2018, *Laboratoire Pareva och Biotech3D/kommissionen*, T-337/18 R och T-347/18 R, ej publicerat, [EU:T:2018:587](#)), har tribunalens ordförande gjort en avvägning mellan intressena innan dessa ansökningar avslogs. I detta sammanhang erinrade tribunalens ordförande om att vetenskaplig utveckling inte är ovanlig och ger tillfälle till ytterligare bedömningar av ämnen mot bakgrund av kunskaper och vetenskapliga rön, särskilt mot bakgrund av risken för folkhälsan. Detta är skälet till de förfaranden för förnyelse och de tidsmässiga begränsningar av tillstånd som gäller för godkännanden för försäljning. Tribunalens ordförande ansåg att det därför inte är tillräckligt att ange att produkten i fråga tidigare har kunnat användas utan begränsning för att undanröja de risker för folkhälsan som anges i akten. Tribunalens ordförande förklarade att han är skyldig att ta hänsyn till dessa risker och att det inte ankommer på honom att göra en ny teknisk bedömning av vetenskapliga uppgifter som skulle gå utanför ramen för hans befogenhet.

C | VERKSAMHETEN VID TRIBUNALENS KANSLI ÅR 2018

Av Emmanuel Coulon, justitiesekreterare vid tribunalen

Det är mot bakgrund av en intensiv dömande verksamhet vid tribunalen¹ som kansliet fullt ut har mobiliserat sina resurser för att kunna biträda tribunalen och, som ett led i uppgiften att ge bistånd i frågor som rör den dömande verksamheten och i administrativa frågor, bidra till tribunalens mycket goda resultat. Kansliet har anpassat sig till de operationella behoven vid en växande instans² och har ansträngt sig för att föregripa vissa av de förväntade följderna av den kommande – och sista – utökningen av antalet domare som ska äga rum i september 2019 inom ramen för reformen av Europeiska unionens domstolsstruktur.³ Kansliet har anpassat sin organisation för att iaktta nya föreskrifter och krav. Värdet av de tjänster som kansliet tillhandahåller, vilket endast i viss utsträckning kan återspeglas av sifferuppgifter, står under alla omständigheter ständigt i centrum för våra ansträngningar.

Kansliet har 72 budgeterade tjänster (55 assistenter och 17 handläggare) och har haft en viss personalomsättning under året. Därutöver blev tjänsten som biträdande justitiesekreterare vakant under samma period.

Även detta år har kansliet biträtt tribunalen i frågor som rör den dömande verksamheten och i administrativa frågor genom att

- säkerställa att förfarandet genomförs på ett ändamålsenligt sätt och att akterna i de olika målen är i ordning,
- sköta kommunikationen mellan parternas ombud och domarna, och
- aktivt bistå domarna och deras medarbetare.

Kansliet har likaledes förestått tribunalens administration. Vid fullgörandet av denna uppgift är kansliet underställt tribunalens ordförande och bistås av institutionens tjänsteavdelningar.

De uppgifter som anförtrots kansliet, vilkas oföränderlighet – åtminstone så som uppgifterna formulerats – kontrasterar med behovet av att agera i enlighet med situationens krav, har fullgjorts på ett förtjänstfullt och beredvilligt sätt av tjänstemän och annan personal som är medvetna om uppdragets vikt och måna om att ge sitt bidrag till rättsskipningen i unionen.

1] Denna bakgrund, som tribunalens ordförande ingående beskriver i sitt förord till redogörelsen för tribunalens verksamhet år 2018, utmärks av ett aldrig skådat antal avgjorda mål (1 009) och en viss inbromsning av måltillströmningen (834 nya mål jämfört med 917 år 2017), vilket har lett till en minskning med 12 procent av antalet pågående mål per den 31 december 2018 (1 333 jämfört med 1 508 år 2017).

2] Den 1 januari 2018 hade tribunalen 46 ledamöter. En domare har utnämnts till ledamot av domstolen och eftersom någon efterträdare inte har utnämnts har tribunalen sedan den 8 oktober 2018 45 ledamöter.

3] Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2015/2422 av den 16 december 2015 om ändring av protokoll nr 3 om stadgan för Europeiska unionens domstol (EUT L 341, 2015, s. 14) och Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2016/1192 av den 6 juli 2016 om överföring till Europeiska unionens tribunal av behörigheten att i första instans avgöra tvister mellan Europeiska unionen och dess anställda (EUT L 200, 2016, s. 137).

I. Bidrag till arbetet med den dömande verksamheten

Under år 2018 förde kansliet in 55 395 handlingar i dagboken, på 23 rättegångsspråk⁴ (av de 24 möjliga rättegångsspråk som anges i tribunalens rättegångsregler), behandlade 4 562 inlagor (annat än ansökningar genom vilka talan väckts) som getts in inom ramen för pågående mål och verkställde de beslut som tribunalens olika avdelningar fattat om åtgärder för processledning eller åtgärder för bevisupptagning. Kansliet avfattade även 1 371 meddelanden för publicering i *Europeiska unionens officiella tidning*.

Det är givetvis inte möjligt att här redovisa alla uppgifter som ger en uppfattning om omfattningen av det arbete som kansliet har utfört. Att identifiera vissa av dem, i synnerhet statistiska uppgifter, är emellertid tillräckligt för att belysa omfattningen av kansliets verksamhet.

- De 9 746 inlagor som getts in omfattade 318 interventionsansökningar och 197 ansökningar om konfidentiell behandling i förhållande till övriga rättegångsdeltagare eller i förhållande till allmänheten.
- Genomförandet av förfaranden som gäller grupp-talan eller en serie av mål har ställt krav på samordning både inom kansliet, med hänsyn till att målen har olika rättegångsspråk, och med de dömande sammansättningarna, för att handlägga ansökningar om förlängda frister, förening av mål, intervention och, i förekommande fall, konfidentiell handläggning.
- 12 436 missiv (det vill säga fler än 1 000 varje månad) har upprättats och sänts (i elektronisk form) från kansliet till domarnas kabinett i samband med målens handläggning.
- Hundratals åtgärder för processledning och tiotals åtgärder för bevisupptagning har beslutats, såvitt gäller bland annat företeende av handlingar som enligt vad rättegångsdeltagarna har hävdats är konfidentiella.

Kansliets uppgifter har även fullgjorts av elva handläggare med ansvar för akterna i målen under 381 avdelningssammanträden och under muntliga förhandlingar som har hållits i 387 mål. Efter varje avdelningssammanträde och varje förhandling har dessa handläggare – utöver arbetet med att förbereda akterna i målen – ansvarat för upprättandet av ett protokoll som ska godkännas av domarna.

Två sifferuppgifter är intressanta som en illustration av den genomsnittliga volymen på de akter som kansliet ansvarar för. För det första uppgår de 85 procent av alla inlagor som getts in till kansliet via applikationen e-Curia totalt till 823 076 sidor. För det andra upptar handlingarna i de 1 333 mål som i slutet av år 2018 var under handläggning 530 hyllmeter.

Därutöver kan det noteras att rättegångsreglerna som trädde i kraft den 1 juli 2015 fortsätter att ha gynnsamma verkningar. De nya rättegångsreglerna har i vissa delar omedelbart fått positiva verkningar, särskilt på det immaterialrättsliga området (ändring av språkreglerna och avskaffandet av en andra skriftväxling). Vissa andra positiva effekter har däremot, med hänsyn till arten av de vidtagna ändringarna, blivit märkbara först allt eftersom de aktuella bestämmelserna började genomföras i praktiken. Tribunalen har sålunda utnyttjat möjligheten att avgöra ett mål utan muntlig förhandling, särskilt i de fall då parterna inte har begärt att någon sådan ska hållas. Detta var fallet i 29 procent av samtliga mål, oavsett måltyp, och i 42 procent av alla immaterialrättsliga mål. Följden av att det inte hålls någon muntlig förhandling är – förutom att ingen

4| Varav en ansökan på maltesiska.

kortfattad förhandlingsrapport behöver upprättas – att dom kan meddelas snabbare i målet (i genomsnitt har handläggningstiden legat på 16,6 månader när förhandling inte har hållits jämfört med 25,7 månader med förhandling).

Andelen mål om direkt talan som avgörs genom dom utan en andra skriftväxling har även ökat (13 procent jämfört med 10 procent år 2017⁵), varvid personalmålen utgör den målkategori som oftast har avgjorts utan en andra skriftväxling (32 procent jämfört med 20 procent år 2017).

Det är även glädjande att konstatera en minskning av andelen ansökningar med formella brister som måste avhjälpas, vad gäller direkt talan i andra mål än överklaganden i immaterialrättsliga mål (28 procent) – även om andelen fortfarande är för hög. Det är däremot problematiskt att hälften av alla överklaganden i immaterialrättsliga mål uppvisar brister som måste avhjälpas.

Trots dessa globalt sett positiva resultat vad gäller den dömande verksamheten under år 2018 i stort kan – och bör – fortfarande nya möjligheter undersökas inom kansliet för att bidra till en snabb och effektiv handläggning av målen och för att på bästa sätt utnyttja tiden under varje fas i handläggningen och optimera behandlingen av inlagorna. Kansliet kommer att ställas inför en utmaning av aldrig skådad omfattning till följd av ökningen av antalet domare i tribunalen i september 2019 och den därmed sammanhängande förväntade ökningen av antalet mål, vilka är de båda omständigheter som utgör grundvalen för reformen av institutionens struktur.

II. Bidrag till att enhetlighet uppnås

Tribunalens organisation och funktionssätt är i stor utsträckning avgörande för hur uppgifter och resurser fördelas inom kansliet för att det på bästa sätt ska kunna bistå tribunalen.

För närvarande är tribunalen indelad i nio avdelningar bestående av fem domare. Dessa avdelningar innefattar två underavdelningar med tre domare, vilka leds av ordföranden på avdelningen med fem domare. När kansliet biträder avdelningarna i deras arbete ska det säkerställas att alla inlagor behandlas på exakt samma sätt (särskilt när det gäller hur lång tid handläggningen tar). Till kansliets uppgifter hör även att, genom sin särskilda sakkunskap i olika frågor, bidra till enhetligheten i de beslut som fattas av tribunalens avdelningar eller av avdelningsordförandena i processuella frågor. För detta ändamål tillhandahåller kansliet även specifik dokumentation (uppladdning av information och beslut i processuella frågor, månatliga rapporter om rättspraxis i sådana frågor).

Dessa uppgifter är helt i linje med tribunalens målsättningar, vilka redan har förverkligats bland annat genom att fler mål har hänskjutits till avdelningar med fem domare och ett mål har hänskjutits till stora avdelningen. De uppgifter som kansliet fullgör kompletterar, inom ett begränsat område, det mer allmänna uppdrag som tribunalens vice ordförande anförtröts, nämligen att skapa ett centrum för tvärgående rättslig analys i syfte att öka enhetligheten i och kvaliteten på rättspraxis.

5| De immaterialrättsliga målen ingår inte denna beräkning, eftersom det enligt rättegångsreglerna inte sker någon andra skriftväxling i denna kategori av mål.

Tribunalen har i det avseendet önskat se en utvidgning av vice ordförandens befogenheter och har föreslagit att denne ska kunna dels tjänstgöra som generaladvokat, dels föreslå tribunalens plenimöte att ett mål ska hänskjutas till en avdelning med fler än tre domare. För detta ändamål föreslogs vissa ändringar av artikel 3.3. och 28.2 i rättegångsreglerna. Tribunalen kunde anta dessa ändringar⁶ efter att ha fått godkännande från domstolen och Europeiska unionens råd enligt det förfarande som anges i artikel 254 femte stycket FEUF.

III. En viktig reform: användning av e-Curia är obligatorisk i förfarandena vid tribunalen

Sedan november 2011 är det möjligt att uteslutande på elektronisk väg ge in inlagor och genomföra delgivningar med hjälp av it-applikationen e-Curia, som är gemensam för EU-domstolens båda instanser.

År 2016 inleddes en ambitiös reform med sikte på att det skulle bli obligatoriskt att använda e-Curia vid tribunalen. Ett flertal faktorer låg bakom tribunalens förslag att skriftväxlingen mellan kansliet och parternas företrädare härnäst skulle skötas elektroniskt. Bland dessa faktorer kan nämnas ökningen av antalet användarkonton för denna applikation, den redan höga andelen inlagor som ges in via e-Curia, användarnas belåtenhet med denna kostnadsfria och miljövänliga applikation, den omfattande digitalisering i alla skeden av domstolsförfarandet som redan genomförts eller är under genomförande i de flesta medlemsstater och fördelarna med att använda en enda metod för att ge in inlagor och delge inlagor, domar och beslut.

Reformen har fått ett mycket positivt mottagande av såväl medlemsstaterna som de advokater som är medlemmar av Rådet för de europeiska advokatsamfundet (CCBE).

Från och med den 1 december 2018, då reformen trädde i kraft, sker skriftväxlingen mellan parternas företrädare och tribunalen enbart via e-Curia. Denna förändring berör samtliga rättegångsdeltagare (sökande, svarande och intervenienter) och samtliga typer av förfaranden. Vissa undantag har dock införts med hänsyn till principen om rätt till domstolsprövning (särskilt om det visar sig vara tekniskt omöjligt att använda e-Curia eller om en part som inte företräds av en advokat har ansökt om rättshjälp).

Reformen för att göra användningen av e-Curia obligatorisk bestod av tre delar.

För det första, från juridisk synpunkt, krävdes för ändringarna av rättegångsreglerna att Europeiska unionens råd gav sitt godkännande.⁷ Därefter behövde tribunalen anta ett nytt beslut om ingivande av inlagor och om delgivning av inlagor samt domar och beslut med hjälp av datasystemet e-Curia⁸, fastställa nya användarvillkor för e-Curia, vidta ändringar i de praktiska genomförandebestämmelserna till tribunalens rättegångsregler⁹ och utforma ett nytt formulär för rättshjälp¹⁰.

6| Ändringar i tribunalens rättegångsregler (EUT L 240, 2018, s. 67).

7| Ändringar i tribunalens rättegångsregler (EUT L 240, 2018, s. 68).

8| Tribunalens beslut av den 11 juli 2018 om ingivande av inlagor och om delgivning av inlagor samt domar och beslut med hjälp av datasystemet e-Curia (EUT L 240, 2018, s. 72).

9| Ändringar i de praktiska genomförandebestämmelserna till tribunalens rättegångsregler (EUT L 294, 2018, s. 23, och rättelse i EUT L 296, 2018, s. 40).

10| Formulär för rättshjälp (EUT L 306, 2018, s. 61).

För det andra har det i tekniskt och organisatoriskt hänseende vidtagits en rad åtgärder för att konfigurera it-system till de nya behoven.

För det tredje önskade tribunalen tydlig och intensiv kommunikation. Denna har bestått i en mängd initiativ riktade till olika målgrupper (allmänheten, parternas företrädare, däribland advokater och ombud som redan medverkar i förfaranden som pågår vid tribunalen, samt institutionens personal).

Kansliet har från början varit en drivkraft i denna reform som bidrar till en mer rationell dokumenthantering. Därigenom har kansliet försökt föregripa de förväntade verkningarna av ökningen av antalet domare som ska ske i september 2019 som ett led i den tredje etappen av reformen av institutionens struktur. I och med att e-Curia har blivit obligatoriskt är det nämligen slut med hanteringen av blandade format, skanning av handlingar som getts in i pappersform, i de fall då en inlägga gavs in i pappersform efter att ha getts in via fax, dubbelt införande av uppgifter i databaser och kontrollen av att den inlägga som getts in i pappersform överensstämde med den som kommit in via fax. Förenklingen av reglerna för ingivande av inlagor (särskilt avskaffandet av kravet på ingivande av bestyrkta kopior) torde dessutom bidra till att andelen inlagor med brister som måste avhjälpas sjunker.

Detta djärva projekt hade aldrig kunnat genomföras utan kanslipersonalens aldrig sviktande engagemang och inte heller utan stödet från tribunalen, och då särskilt kommittén för rättegångsreglerna, domstolens kansli, generaldirektoratet för flerspråkighet, direktoratet för informationsteknik, direktoratet för kommunikation och enheten för utbildning och utveckling.

IV. Andra former av bistånd till tribunalens verksamhet

Kansliet har biträtt tribunalens ordförande, vice ordförande och samtliga avdelningar samt personalen i domarnas kabinett i deras dagliga arbete. Kansliets personal har alltid stått till deras förfogande och bistått med sin sakkunskap på det processuella området. I det avseendet har ökningen av antalet domare och deras medarbetare till följd av reformen av institutionens struktur återigen medfört en mycket betydande ökning av de interna förfrågningarna till kansliet.

Samtidigt har kansliet visat prov på flexibilitet och ansträngt sig för att uppnå ytterligare synergieffekter och fortsatt sin strävan efter ökad effektivitet genom att anpassa sig till de krav som följer på en större domstol och förfina sina arbetsmetoder. På ett interinstitutionellt plan har samarbetet mellan tribunalens kansli och kanslierna vid Europeiska unionens immaterialrättsmyndighets (EUIPO) överklagandenämnder gjort det möjligt dels att utnyttja de tekniska resurser som krävs för att säkerställa att överklagandenämndernas administrativa ärendeaft överförs till tribunalen enbart i elektronisk form, dels att automatisera överföringen av viss information till överklagandenämnderna så snart den finns tillgänglig på webbplatsen Curia.¹¹

Slutligen fortsätter kansliet att, genom tribunalens justitiesekreterare och dennes företrädare, bistå tribunalens olika organ (särskilt plenimötet, avdelningsordförandenas sammanträde och kommittén för rättegångsreglerna) och andra kommittéer och arbetsgrupper efter behov och beroende på vilka ämnen som behandlas.

11| EUIPO var motpart i 42,5 procent av de mål som anhängiggjordes under år 2018 (bortsett från särskilda rättegångsformer).

V. Administrativt arbete

Som en följd av olika faktorer behöver en större andel av kansliets resurser användas för administrativt arbete.

För det första kan det konstateras en ökning av de kostnader som hänger samman med administrationen av en växande domstol, däribland kostnader för förberedande av sammanträden i kommittéer och arbetsgrupper (dagordning, genomgång av handlingar, upprättande av protokoll) och breddningen av de ämnen som behandlas.

För det andra ligger kostnaderna för kansliet, administrationen av dess personal, uppföljning av it-projekt, samordning, kommunikation och spridning av information fortfarande på en hög nivå.

Slutligen har kansliet, i egenskap av administrativ avdelning, fullgjort en rad andra åtaganden som det ålagts. Kansliet har således vidtagit åtgärder för att

- uppfylla lagstadgade miljökrav ("EMAS" – Eco-Management and Audit Scheme) genom att fortsätta med sina medvetandehöjande insatser på ett strukturerat sätt med andra administrativa aktörer inom institutionen och domarnas kabinett,
- säkerställa att bestämmelserna om skydd för synnerligen känsliga uppgifter i mål som tribunalens ordförande identifierat får full verkan,
- tillämpa de regler som följer av den nya finansiella lagstiftningen,¹²
- och följa bestämmelserna i förordningen om behandling av personuppgifter som utförs av unionens institutioner, organ och byråer.¹³ För att beakta hur roller och ansvarsfrågor har förändrats har kansliet utsett ett uppgiftsskyddsombud (utöver en it-kontaktperson och en EMAS-kontaktperson), som ingår i institutionens nätverk av uppgiftsskyddsombud.

Den allmänna tendensen mot ökande externa kostnader till följd av kontrollen av att dokumentation och interna förfaranden uppfyller fastställda krav förtjänar att framhållas, eftersom den måste hanteras med oförändrade resurser. Detta är en ny situation som kansliet måste hantera när det fullgör sina uppgifter i en domstol som växer.

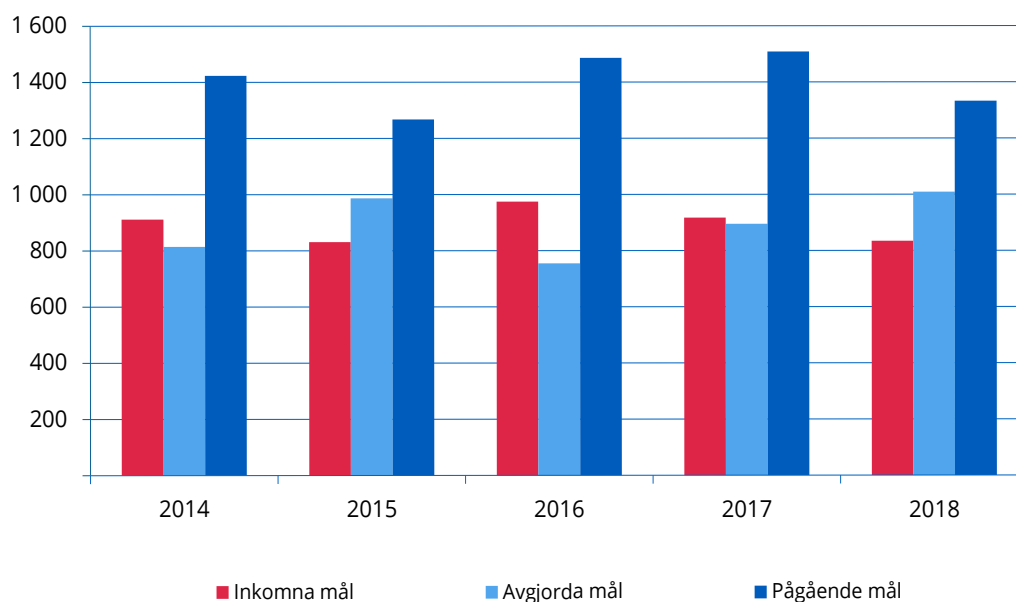
12| Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2018/1046 av den 18 juli 2018 om finansiella regler för unionens allmänna budget, om ändring av förordningarna (EU) nr 1296/2013, (EU) nr 1301/2013, (EU) nr 1303/2013, (EU) nr 1304/2013, (EU) nr 1309/2013, (EU) nr 1316/2013, (EU) nr 223/2014, (EU) nr 283/2014 och beslut nr 541/2014/EU samt om upphävande av förordning (EU, Euratom) nr 966/2012 (EUT L 193, 2018, s. 1).

13| Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2018/1725 av den 23 oktober 2018 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter som utförs av unionens institutioner, organ och byråer och om det fria flödet av sådana uppgifter samt om upphävande av förordning (EG) nr 45/2001 och beslut nr 1247/2002/EG (EUT L 295, 2018, s. 39).

D | TRIBUNALENS VERKSAMHETSSTATISTIK

I. Tribunalens allmänna verksamhet – Inkomna, avgjorda och pågående mål (2014–2018)	231
II. Inkomna mål – Typ av förfarande (2014–2018)	232
III. Inkomna mål – Form av talan (2014–2018)	233
IV. Inkomna mål – Berört rättsområde (2014–2018)	234
V. Avgjorda mål – Typ av förfarande (2014–2018)	235
VI. Avgjorda mål – Berört rättsområde (2018)	236
VII. Avgjorda mål – Berört rättsområde (2014–2018)	237
VIII. Avgjorda mål – Dömande sammansättning (2014–2018)	238
IX. Avgjorda mål – Handläggningstid i månader (2014–2018)	239
X. Handläggningstid i månader (2014–2018)	240
XI. Pågående mål per den 31 december – Typ av förfarande (2014–2018)	241
XII. Pågående mål per den 31 december – Berört rättsområde (2014–2018)	242
XIII. Pågående mål per den 31 december – Dömande sammansättning (2014–2018)	243
XIV. Övrigt – Interimistiska beslut (2014–2018)	244
XV. Övrigt – Skyndsam handläggning (2014–2018)	245
XVI. Övrigt – Avgöranden av tribunalen som har överklagats till domstolen (1990–2018)	246
XVII. Övrigt – Fördelning av överklagandena på typ av förfarande (2014–2018)	247
XVIII. Övrigt – Utgången i överklagade mål (2018)	248
XIX. Övrigt – Utgången i överklagade mål (2014–2018)	249
XX. Övrigt – Allmän utveckling (1989–2018)	250
XXI. Verksamheten vid tribunalens kansli (2015–2018)	251
XXII. Sätt på vilka inlagor ges in till tribunalen	252
XXIII. Antal sidor som getts in via e-Curia (2014/2018)	253
XXIV. Meddelanden i Europeiska unionens officiella tidning (2014–2018)	254
XXV. Antal mål där förhandling hållits (2014–2018)	255

I. Tribunalens allmänna verksamhet – Inkomna, avgjorda och pågående mål (2014–2018)¹



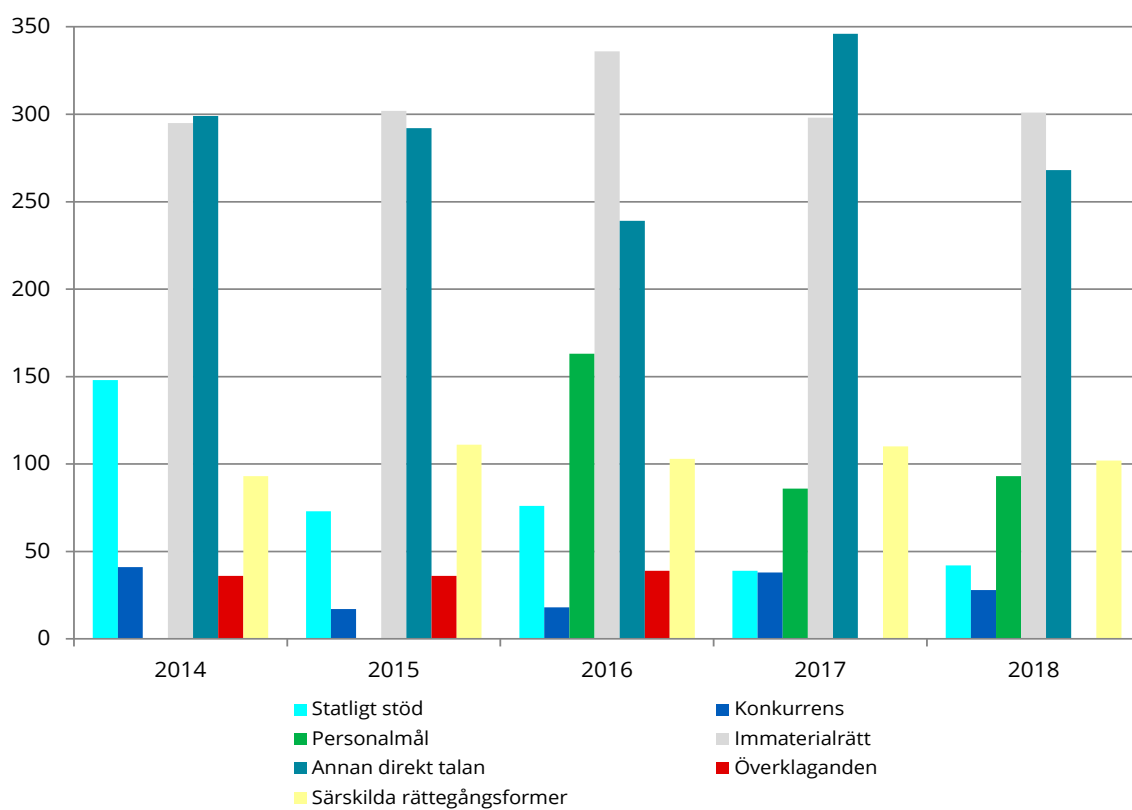
	2014	2015	2016	2017	2018
Inkomna mål	912	831	974	917	834
Avgjorda mål	814	987	755	895	1 009
Pågående mål	1 423	1 267	1 486	1 508	1 333

1| Om inget annat anges beaktas särskilda rättegångsformer i denna tabell och i tabellerna på följande sidor.

Följande förfaranden anses vara "särskilda rättegångsformer": återvinning av tredsdom (artikel 41 i domstolens stadga; artikel 166 i tribunalens rättegångsregler), tredjemanstalan (artikel 42 i domstolens stadga; artikel 167 i tribunalens rättegångsregler), tolkning av dom eller särskilt uppsatt beslut (artikel 43 i domstolens stadga; artikel 168 i tribunalens rättegångsregler), resning (artikel 44 i domstolens stadga; artikel 169 i tribunalens rättegångsregler), rättshjälp (artikel 148 i tribunalens rättegångsregler), rättelse (artikel 164 i tribunalens rättegångsregler), underlåtelse att pröva ett yrkande eller fatta beslut om rättegångskostnaderna (artikel 165 i tribunalens rättegångsregler) och tvist om de ersättningsgilla rättegångskostnaderna (artikel 170 i tribunalens rättegångsregler).

2| Om inget annat anges beaktas inte interimistiska förfaranden i denna tabell eller i tabellerna på följande sidor.

II. Inkomna mål – Typ av förfarande (2014–2018)

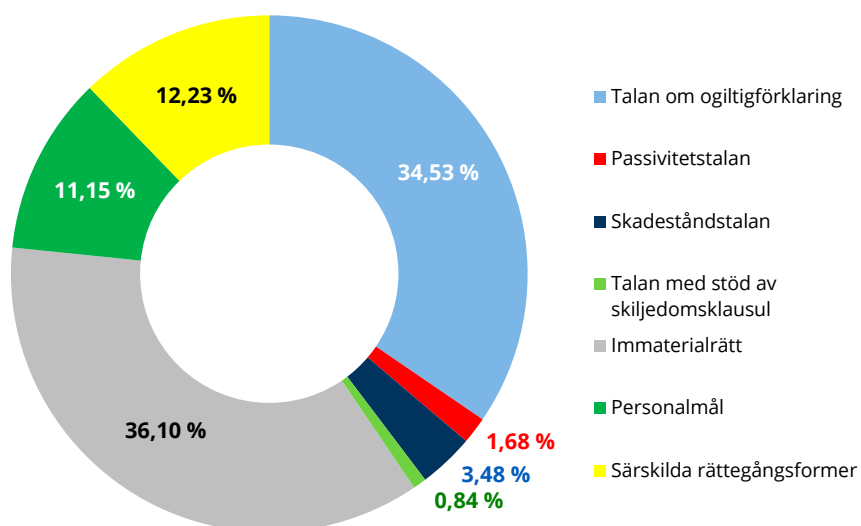


	2014	2015	2016 ¹	2017	2018
Statligt stöd	148	73	76	39	42
Konkurrens	41	17	18	38	28
Personalmål			163	86	93
Immaterialrätt	295	302	336	298	301
Annan direkt talan	299	292	239	346	268
Överklaganden	36	36	39		
Särskilda rättegångsformer	93	111	103	110	102
Totalt	912	831	974	917	834

1| Den 1 september 2016 överfördes 123 personalmål och 16 särskilda förfaranden på det området till tribunalen.

III. Inkomna mål – Form av talan (2014–2018)

2018

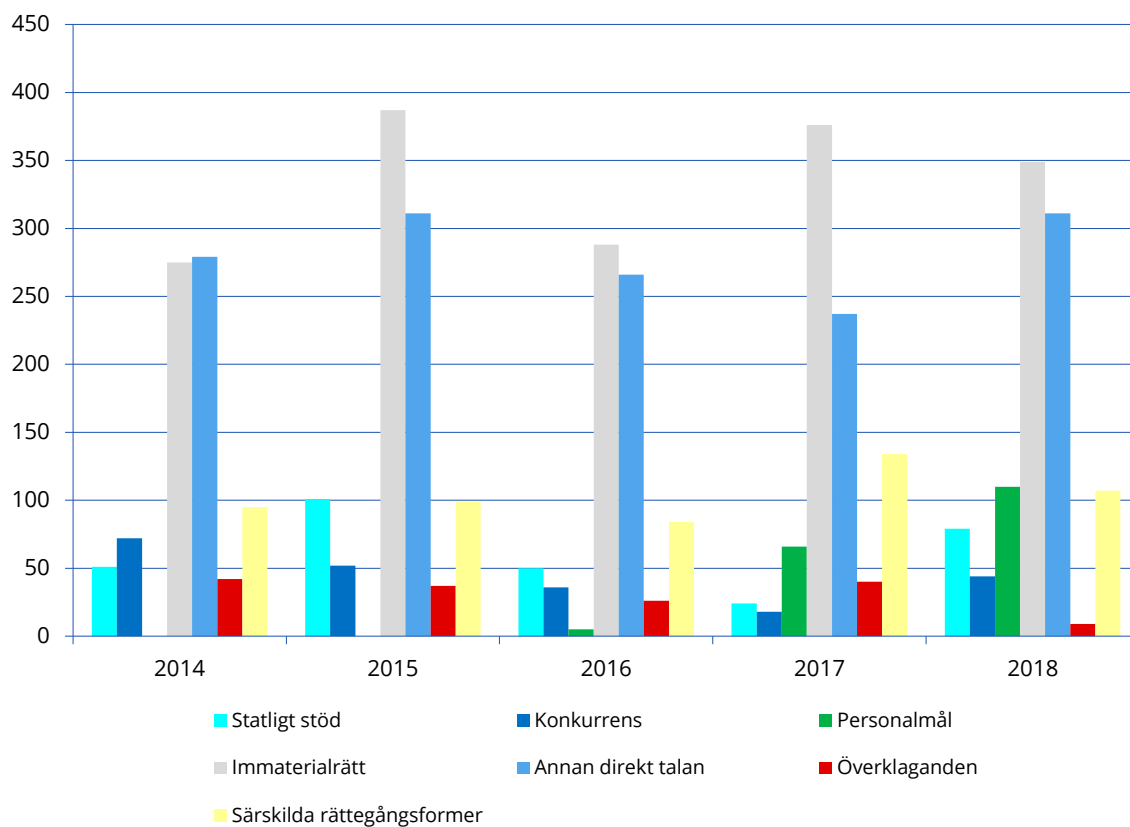


	2014	2015	2016	2017	2018
Talan om ogiltigförklaring	423	332	297	371	288
Passivitetstalan	12	5	7	8	14
Skadeståndstalan	39	30	19	23	29
Talan med stöd av skiljedoms klausul	14	15	10	21	7
Immaterialrätt	295	302	336	298	301
Personal mål			163	86	93
Överklaganden	36	36	39		
Särskilda rättegångsformer	93	111	103	110	102
Totalt	912	831	974	917	834

IV. Inkomna mål – Berört rättsområde (2014–2018)

	2014	2015	2016	2017	2018
Beskattning	1	1	2	1	2
Bolagsrätt	1	1			
Ekonomisk och monetär politik	4	3	23	98	27
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	3	5	2	3	
Energi	3	3	4	8	1
Etableringsfrihet	1				1
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	1		7		2
Europeiska unionens yttre åtgärder	2	1	2	2	2
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning)	4	7	4	5	4
Folkhälsa	11	2	6	5	9
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	2	10	8	2	1
Fri rörlighet för kapital		2	1		1
Fri rörlighet för personer		1	1	1	1
Fri rörlighet för varor		2	1		
Frihet att tillhandahålla tjänster	1		1		
Gemensam fiskeripolitik	3		1	2	3
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik			1		
Handelspolitik	31	6	17	14	15
Immaterialrätt och industriell äganderätt	295	303	336	298	301
Industripolitik	2				
Institutionell rätt	67	53	52	65	71
Jordbruk	15	37	20	22	25
Konkurrens	41	17	18	38	28
Konsumentskydd	1	2	1		1
Kultur			1		
Miljö	10	5	6	8	7
Offentlig upphandling	16	23	9	19	15
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	3	5	6	10	4
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	69	55	28	27	40
Skiljedoms klausul	14	15	10	21	7
Socialpolitik	1		1		1
Statligt stöd	148	73	76	39	42
Tillgång till handlingar	17	48	19	25	21
Tillnärmning av lagstiftning		1	1	5	3
Transeuropeiska nät				2	1
Transport	1				1
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	8		3	1	
Unionsmedborgarskap	1				
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott		3	1		1
Totalt EG/FEUF-fördraget	777	684	669	721	638
Särskilda rättegångsformer	93	111	103	110	102
Tjänsteföreskrifterna	42	36	202	86	94
TOTALT	912	831	974	917	834

V. Avgjorda mål – Typ av förfarande (2014–2018)



	2014	2015	2016	2017	2018
Statligt stöd	51	101	50	24	79
Konkurrens	72	52	36	18	44
Personalmål			5	66	110
Immaterialrätt	275	387	288	376	349
Annan direkt talan	279	311	266	237	311
Överklaganden	42	37	26	40	9
Särskilda rättegångsformer	95	99	84	134	107
Totalt	814	987	755	895	1 009

VI. Avgjorda mål – Berört rättsområde (2018)

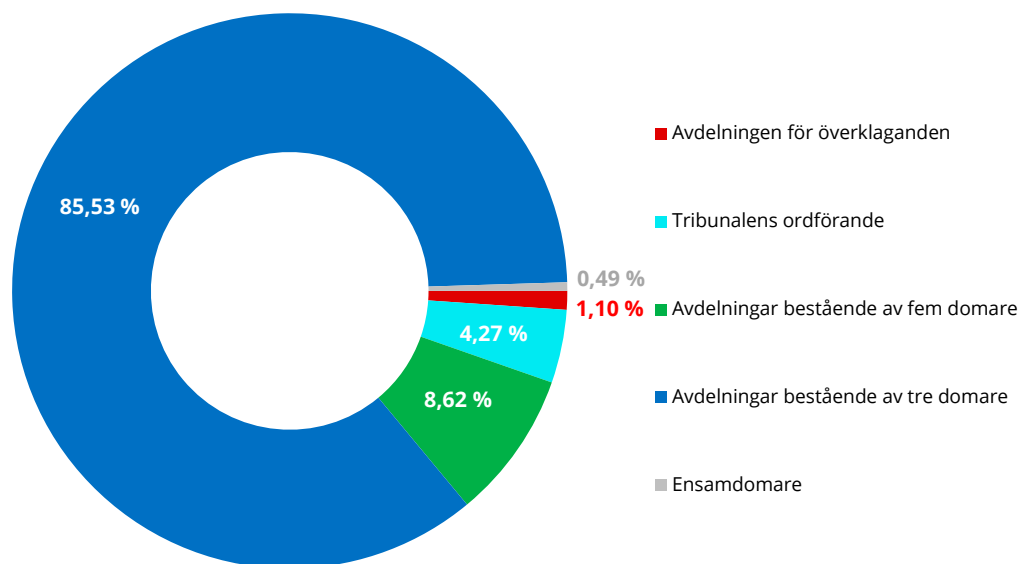
	Domar	Beslut	Totalt
Ekonomisk och monetär politik	10	6	16
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	4		4
Energi	4	2	6
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa		3	3
Europeiska unionens yttre åtgärder		2	2
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning)		5	5
Folkhälsa	3	2	5
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	5	2	7
Fri rörlighet för personer		1	1
Gemensam fiskeripolitik		2	2
Handelspolitik	8	2	10
Immaterialrätt och industriell äganderätt	267	82	349
Institutionell rätt	29	35	64
Jordbruk	25		25
Konkurrens	39	5	44
Konsumentskydd	1		1
Miljö	6	5	11
Offentlig upphandling	9	11	20
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	4		4
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	30	12	42
Skiljedomsklausul	5	2	7
Socialpolitik	1		1
Statligt stöd	45	34	79
Tillgång till handlingar	58	9	67
Tillnärmning av lagstiftning		1	1
Transeuropeiska nät		1	1
Transport		1	1
Tullunionen och gemensamma tulltaxan		1	1
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott	3		3
Utrikes- och säkerhetspolitik	1		1
Totalt EG/FEUF-fördraget	557	226	783
Särskilda rättegångsformer		107	107
Tjänsteföreskrifterna	87	32	119
TOTALT	644	365	1 009

VII. Avgjorda mål – Berört rättsområde (2014–2018) (domar och beslut)

	2014	2015	2016	2017	2018
Anslutning av nya stater		1			
Associering av utomeuropeiska länder och territorier	1				
Beskattning	2	1		3	
Bolagsrätt		1			
Ekonomisk och monetär politik	13	9	2	6	16
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	1	6	1	12	4
Energi	3	1	3	3	6
Etableringsfrihet		1			
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	1			5	3
Europeiska unionens yttre åtgärder		2		4	2
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning)		5	1	5	5
Folkhälsa	10	15	3	3	5
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	1	2	6	12	7
Fri rörlighet för kapital		2	1		
Fri rörlighet för personer		1		2	1
Fri rörlighet för varor		2	1		
Frihet att tillhandahålla tjänster	1		1		
Gemensam fiskeripolitik	15	3	2	2	2
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik	2	1			1
Handelspolitik	18	24	21	15	10
Immaterialrätt och industriell äganderätt	275	388	288	376	349
Industripolitik		2			
Institutionell rätt	33	58	46	54	64
Jordbruk	15	32	34	21	25
Konkurrens	72	52	36	18	44
Konsumentskydd		2	1	1	1
Kultur			1	1	
Miljö	10	18	4	3	11
Offentlig upphandling	18	22	20	16	20
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	3	9	8	4	4
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	68	60	70	26	42
Skiljedomsklausul	10	2	17	17	7
Socialpolitik			1		1
Statligt stöd	51	101	50	24	79
Tillgång till handlingar	23	21	13	14	67
Tillnärmning av lagstiftning	13		1	2	1
Transeuropeiska nät	1		2		1
Transport	3	3			1
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	6	4	3	5	1
Turism	1				
Unionsmedborgarskap	1				
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott	2		1		3
Totalt EG/FEUF-fördraget	673	851	638	654	783
Särskilda rättegångsformer	95	99	84	134	107
Tjänsteföreskrifterna	46	37	33	107	119
TOTALT	814	987	755	895	1 009

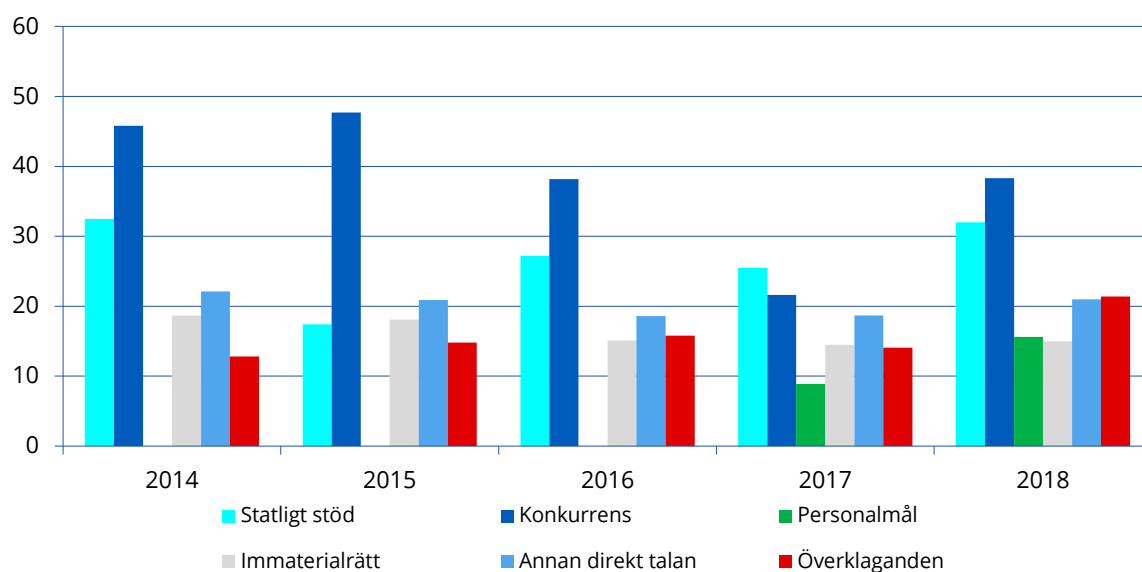
VIII. Avgjorda mål – Dömande sammansättning (2014–2018)

2018



	2014			2015			2016			2017			2018		
	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt
Avdelningen för överklaganden	21	32	53	23	14	37	25	13	38	29	17	46	9	2	11
Tribunalens ordförande		46	46		44	44		46	46		80	80		43	43
Avdelningar bestående av fem domare	9	7	16	8	3	11	10	2	12	13	5	18	84	3	87
Avdelningar bestående av tre domare	398	301	699	538	348	886	408	246	654	450	301	751	546	317	863
Ensamdomare				1	8	9	5		5				5		5
Totalt	428	386	814	570	417	987	448	307	755	492	403	895	644	365	1 009

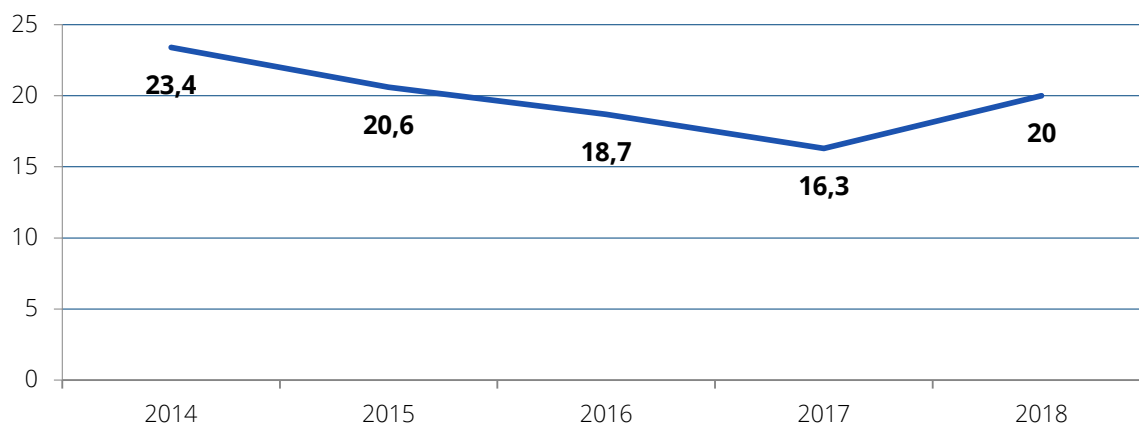
IX. Avgjorda mål – Handläggningstid i månader (2014–2018)¹ (domar och beslut)



	2014	2015	2016	2017	2018
Statligt stöd	32,5	17,4	27,2	25,5	32
Konkurrens	45,8	47,7	38,2	21,6	38,3
Personal mål				8,9	15,6
Immaterialrätt	18,7	18,1	15,1	14,5	15
Annan direkt talan	22,1	20,9	18,6	18,7	21
Överklaganden	12,8	14,8	15,8	14,1	21,4
Samtliga mål	23,4	20,6	18,7	16,3	20

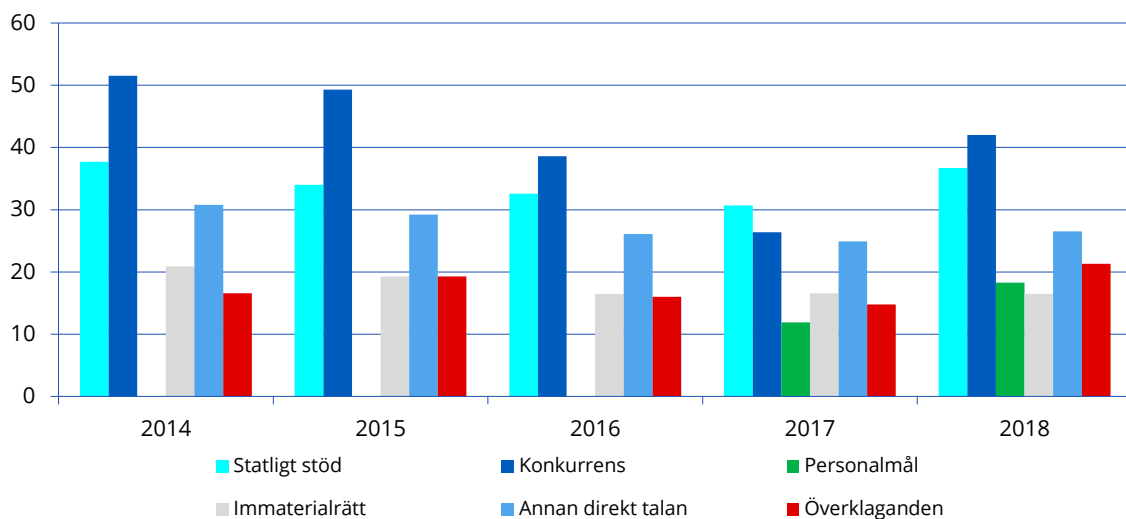
Handläggningstid (i månader)

Samtliga mål som avgjorts genom dom eller särskilt uppsatt beslut



1| Handläggningstiden uttrycks i månader och tiondels månader. Följande typer av mål omfattas inte av beräkningen av genomsnittliga handläggningstider: mål som innehåller en mellandom, särskilda rättegångsformer, överklaganden av beslut om interimistiska åtgärder eller intervention, personalmål som den 1 september 2016 överförts till tribunalen. Den genomsnittliga handläggningstiden för personalmål som överförts till tribunalen den 1 september 2016 och som avgjorts genom dom eller särskilt uppsatt beslut är 20,3 månader (varvid handläggningen vid såväl personaldomstolen som tribunalen beaktas).

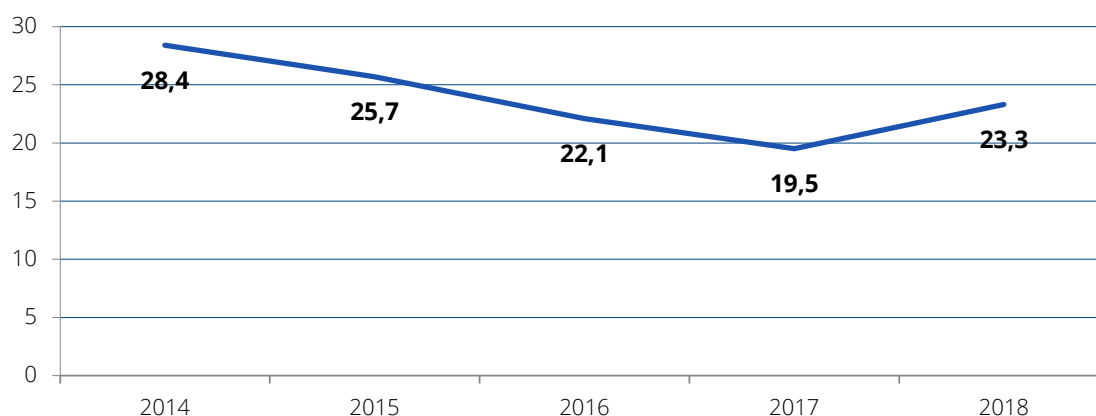
X. Handläggningstid i månader (2014–2018)¹ (domar och beslut)



	2014	2015	2016	2017	2018
Statligt stöd	37,7	34	32,6	30,7	36,7
Konkurrens	51,5	49,3	38,6	26,4	42
Personal mål				11,9	18,3
Immaterialrätt	20,9	19,3	16,5	16,6	16,5
Annan direkt talan	30,8	29,2	26,1	24,9	26,5
Överklaganden	16,6	19,3	16	14,8	21,3
Samtliga mål	28,4	25,7	22,1	19,5	23,3

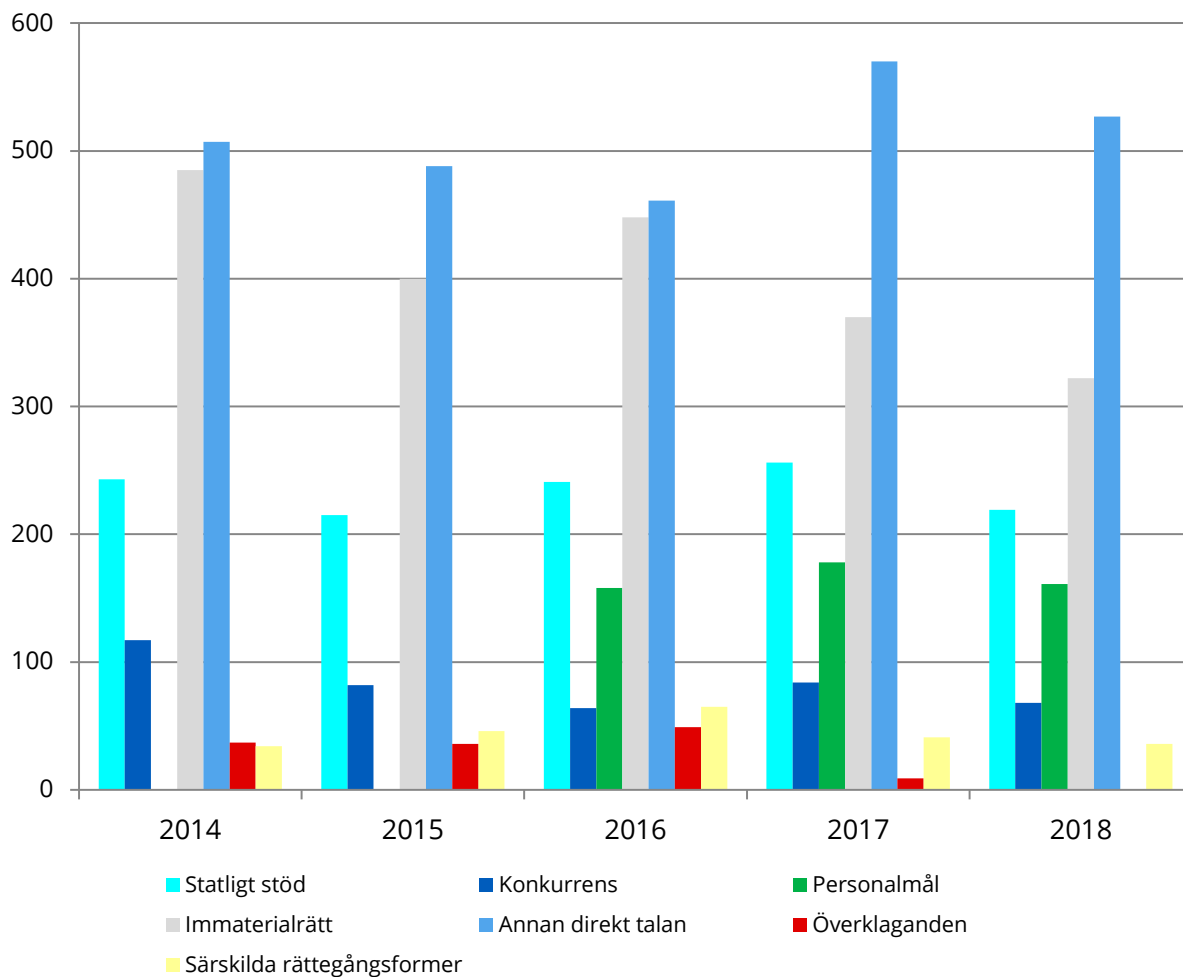
Handläggningstid (i månader)

Samtliga mål som avgjorts genom dom eller särskilt uppsatt beslut



¹ Handläggningstiden uttrycks i månader och tiondels månader. Följande typer av mål omfattas inte av beräkningen av genomsnittliga handläggningstider: mål som innehåller en mellandom, särskilda rättegångsformer, överklaganden av beslut om interimistiska åtgärder eller intervention, personalmål som den 1 september 2016 överförts till tribunalen. Den genomsnittliga handläggningstiden för personalmål som den 1 september 2016 överförts till tribunalen och som avgjorts av tribunalen genom dom är 23,2 månader (varvid handläggningen vid såväl personaldomstolen som tribunalen beaktas).

XI. Pågående mål per den 31 december – Typ av förfarande (2014–2018)



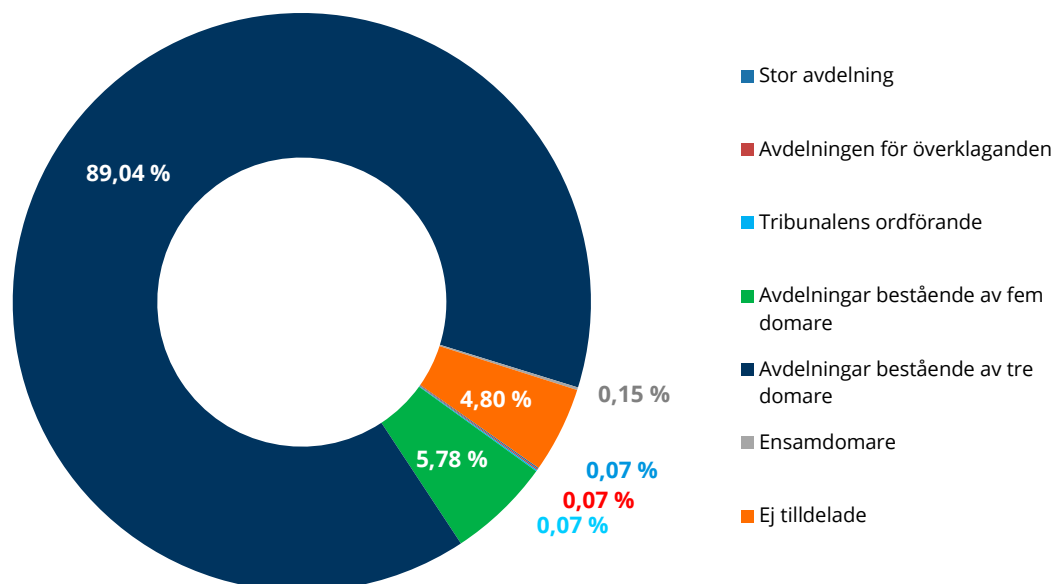
	2014	2015	2016	2017	2018
Statligt stöd	243	215	241	256	219
Konkurrens	117	82	64	84	68
Personal mål			158	178	161
Immaterialrätt	485	400	448	370	322
Annan direkt talan	507	488	461	570	527
Överklaganden	37	36	49	9	
Särskilda rättegångsformer	34	46	65	41	36
Totalt	1 423	1 267	1 486	1 508	1 333

XII. Pågående mål per den 31 december – Berört rättsområde (2014–2018)

	2014	2015	2016	2017	2018
Anslutning av nya stater	1				
Beskattning			2		2
Bolagsrätt	1	1	1	1	1
Ekonomisk och monetär politik	9	3	24	116	127
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	15	14	15	6	2
Energi	1	3	4	9	4
Etableringsfrihet	1				1
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa			7	2	1
Europeiska unionens yttre åtgärder	3	2	4	2	2
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning)	5	7	10	10	9
Folkhälsa	17	4	7	9	13
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	9	17	19	9	3
Fri rörlighet för kapital					1
Fri rörlighet för personer			1		
Gemensam fiskeripolitik	5	2	1	1	2
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik	1		1	1	
Handelspolitik	58	40	36	35	40
Immateriellrätt och industriell äganderätt	485	400	448	370	322
Industripolitik	2				
Institutionell rätt	84	79	85	96	103
Jordbruk	51	56	42	43	43
Konkurrens	117	82	64	84	68
Konsumentskydd	2	2	2	1	1
Kultur	1	1	1		
Miljö	18	5	7	12	8
Offentlig upphandling	34	35	24	27	22
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	14	10	8	14	14
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	108	103	61	62	60
Skiljedoms klausul	17	30	23	27	27
Socialpolitik	1	1	1	1	1
Statligt stöd	243	215	241	256	219
Tillgång till handlingar	32	59	65	76	30
Tillnärmning av lagstiftning		1	1	4	6
Transeuropeiska nät	2	2		2	2
Transport	3				
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	9	5	5	1	
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott		3	3	3	1
Totalt EG/FEUF-fördraget	1 349	1 182	1 213	1 280	1 135
Särskilda rättegångsformer	34	46	65	41	36
Tjänsteföreskrifterna	40	39	208	187	162
TOTALT	1 423	1 267	1 486	1 508	1 333

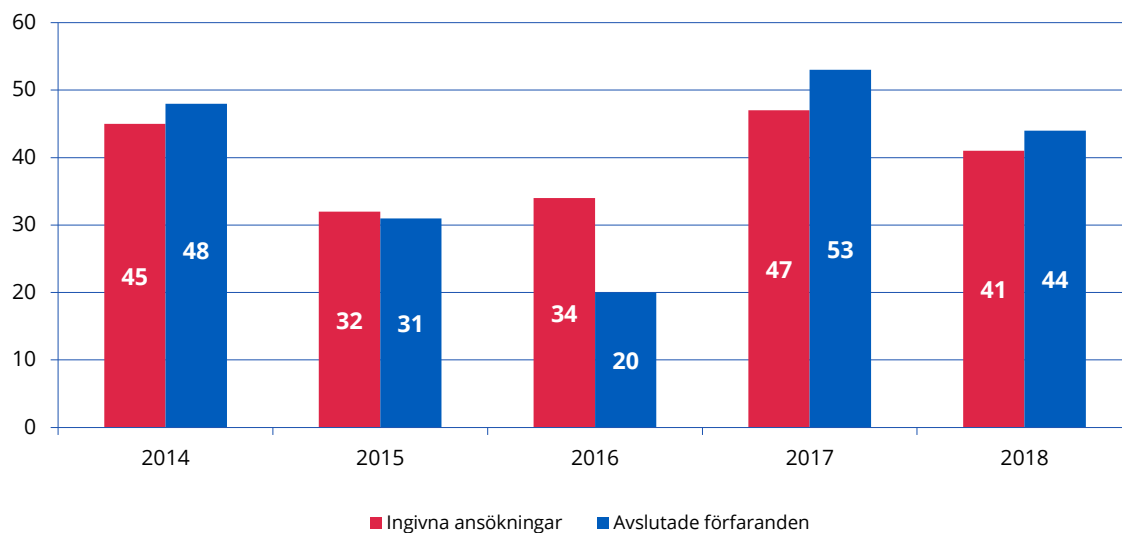
XIII. Pågående mål per den 31 december – Dömande sammansättning (2014–2018)

2018



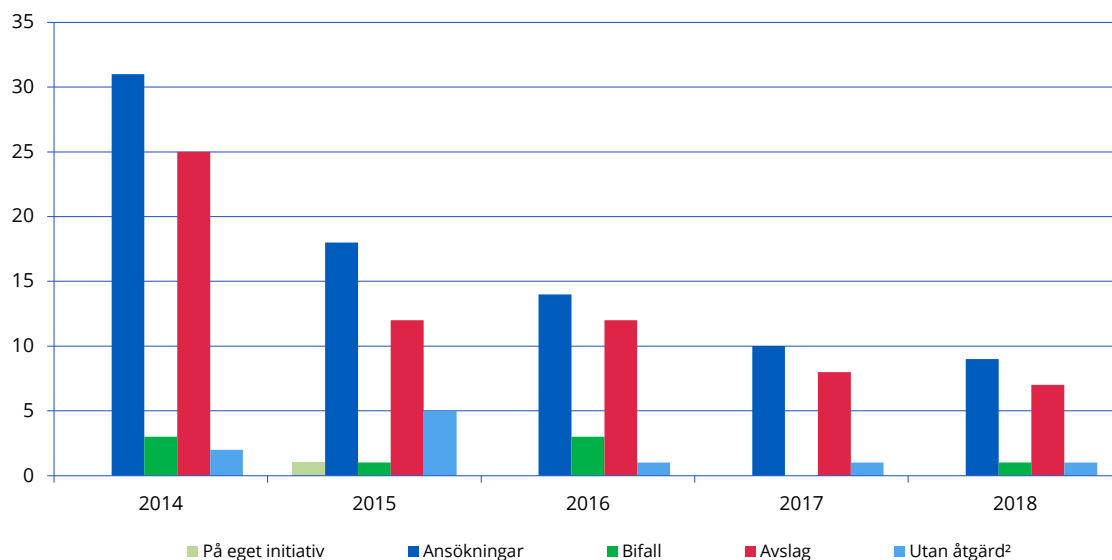
	2014	2015	2016	2017	2018
Stor avdelning					1
Avdelningen för överklaganden	37	48	51	11	1
Tribunalens ordförande	1	12	12	1	1
Avdelningar bestående av fem domare	15	6	23	100	77
Avdelningar bestående av tre domare	1 272	1 099	1 253	1 323	1 187
Ensamdomare		1			2
Ej tilldelade	98	101	147	73	64
Totalt	1 423	1 267	1 486	1 508	1 333

XIV. Övrigt – Interimistiska beslut (2014–2018)



	2018		Utgången i målen		
	Inkomna ansökningar om interimistiska åtgärder	Avslutade interimistiska förfaranden	Bifall	Avskrivning/ Anledning saknas att döma i saken	Avslag
Beskattnings	1	1			1
Ekonomisk och monetär politik	2	1			1
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning)	2	2		1	1
Folkhälsa	1	2			2
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	1	1			1
Gemensam fiskeripolitik	1	1			1
Institutionell rätt	5	5		2	3
Jordbruk	9	7			7
Konkurrens	2	2			2
Offentlig upphandling	6	8	1	3	4
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	1	1			1
Statligt stöd	1	4	1		3
Tillgång till handlingar	1	2			2
Tjänsteföreskrifterna	8	7			7
Totalt	41	44	2	6	36

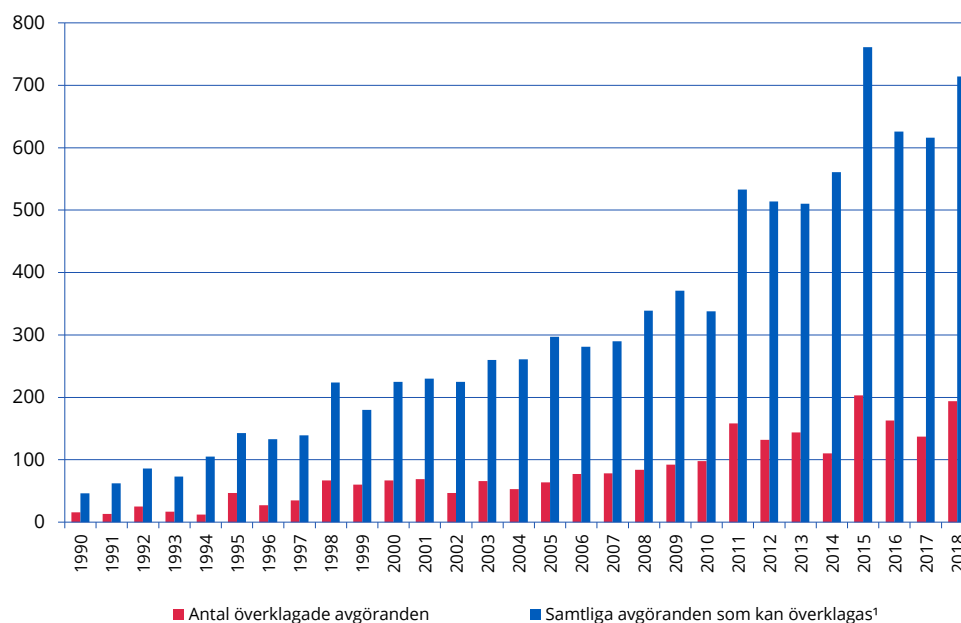
XV. Övrigt – Skyndsam handläggning (2014–2018)¹



	2014				2015				2016				2017				2018			
	På eget initiativ	Ansökningar	Utgången i målen		På eget initiativ	Ansökningar	Utgången i målen		På eget initiativ	Ansökningar	Utgången i målen		På eget initiativ	Ansökningar	Utgången i målen		På eget initiativ	Ansökningar	Utgången i målen	
			Bifall	Avslag			Bifall	Avslag			Bifall	Avslag			Bifall	Avslag			Bifall	Avslag
Ekonomisk och monetär politik					1		1										1		1	
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa									3	3							1		1	
Europeiska unionens yttre åtgärder					1		1													
Folkhälsa		3	1	1	1				1	1										
Fri rörlighet för kapital					2		2													
Fri rörlighet för varor									1		1									
Handelspolitik									1	1										
Institutionell rätt	1			1	2		2		2	2			5	4	1					
Jordbruk					1		1										1		1	
Konkurrens	1		1						1	1			1	1			3	1	2	
Konsumentskydd																	1			
Miljö	1					1														
Offentlig upphandling	1		2		1	1		1	1	1			1	1						
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	9		9		4		4		1	1										
Statligt stöd	13	2	10		3		2				2									
Tillgång till handlingar	2		2		2		2		2	2			2	1					1	
Tjänsteföreskrifterna					1		1		1	1			1	1			2		2	
Totalt	31	3	25	2	1	18	1	12	5	14	3	12	1	10	8	1	9	1	7	1

- 1| Tribunalen kan på ansökan av part och, sedan den 1 juli 2015, på eget initiativ besluta att ett mål ska handläggas skyndsamt.
- 2| Kategorin "utan åtgärd" omfattar följande fall: återkallelse av ansökan, återkallelse av talan och fall i vilka talan har avgjorts genom beslut innan ansökan om skyndsam handläggning har prövats.

XVI. Övrigt – Avgöranden av tribunalen som har överklagats till domstolen (1990–2018)



	Antal överklagade avgöranden	Samtliga avgöranden som kan överklagas¹	Andelen överklagade avgöranden i procent
1990	16	46	35 %
1991	13	62	21 %
1992	25	86	29 %
1993	17	73	23 %
1994	12	105	11 %
1995	47	143	33 %
1996	27	133	20 %
1997	35	139	25 %
1998	67	224	30 %
1999	60	180	33 %
2000	67	225	30 %
2001	69	230	30 %
2002	47	225	21 %
2003	66	260	25 %
2004	53	261	20 %
2005	64	297	22 %
2006	77	281	27 %
2007	78	290	27 %
2008	84	339	25 %
2009	92	371	25 %
2010	98	338	29 %
2011	158	533	30 %
2012	132	514	26 %
2013	144	510	28 %
2014	110	561	20 %
2015	203	761	27 %
2016	163	626	26 %
2017	137	616	22 %
2018	194	714	27 %

1| Samtliga avgöranden som kan överklagas – domar, interimistiska beslut och beslut att avslå en interventionsansökan, samt alla beslut genom vilka tribunalen skiljer sig från målet med undantag av beslut om avskrivning och beslut att överföra målet – där tidsfristen för överklagande har löpt ut eller där överklagande har skett.

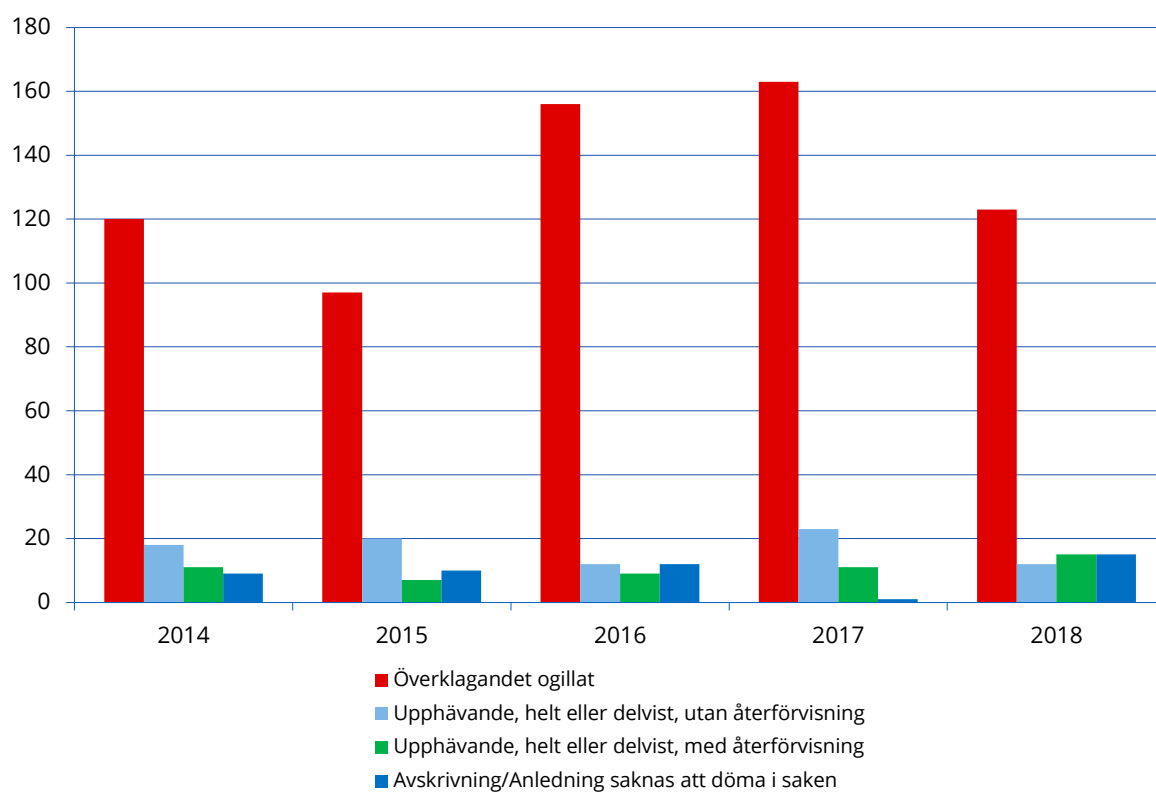
XVII. Övrigt – Fördelning av överklagandena på typ av förfarande (2014–2018)

	2014			2015			2016			2017			2018		
	Överklagade avgöranden	Avgöranden som kan överklagas	Överklaganden i procent	Överklagade avgöranden	Avgöranden som kan överklagas	Överklaganden i procent	Överklagade avgöranden	Avgöranden som kan överklagas	Överklaganden i procent	Överklagade avgöranden	Avgöranden som kan överklagas	Överklaganden i procent	Överklagade avgöranden	Avgöranden som kan överklagas	Överklaganden i procent
Statligt stöd	15	77	19 %	22	75	29 %	23	56	41 %	8	25	32 %	20	55	36 %
Konkurrens	15	44	34 %	32	61	52 %	17	41	41 %	5	17	29 %	21	35	60 %
Personalmål										8	37	22 %	15	79	19 %
Immaterialrätt	33	209	16 %	64	333	19 %	48	276	17 %	52	298	17 %	68	295	23 %
Annan direkt talan	47	231	20 %	85	290	29 %	75	253	30 %	61	236	26 %	69	249	28 %
Överklaganden					2										
Särskilda rättegångsformer										3	3	100 %	1	1	100 %
Totalt	110	561	20 %	203	761	27 %	163	626	26 %	137	616	22 %	194	714	27 %

XVIII. Övrigt – Utgången i överklagade mål (2018) (domar och beslut)

	Överklagandet ogillat	Upphävande, helt eller delvist, utan återförvisning	Upphävande, helt eller delvist, med återförvisning	Avskrivning/Anledning saknas att döma i saken	Totalt
Ekonomisk och monetär politik	1				1
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	1				1
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	3				3
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning)			1		1
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	3				3
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik	3	2			5
Handelspolitik	3		1	8	12
Immaterialrätt och industriell äganderätt	54		5	5	64
Institutionell rätt	18	1	2		21
Jordbruk	4	1			5
Konkurrens	8		1	1	10
Konsumentskydd	1				1
Offentlig upphandling	2			1	3
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	1				1
Skiljedomsklausul	3				3
Statligt stöd	11	5	5		21
Tillgång till handlingar		1			1
Tjänsteföreskrifterna	6	1			7
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	1	1			2
Totalt	123	12	15	15	165

XIX. Övrigt – Utgången i överklagade mål (2014–2018) (domar och beslut)



	2014	2015	2016	2017	2018
Överklagandet ogillat	120	97	156	163	123
Upphävande, helt eller delvist, utan återförvisning	18	20	12	23	12
Upphävande, helt eller delvist, med återförvisning	11	7	9	11	15
Avskrivning/Anledning saknas att döma i saken	9	10	12	1	15
Totalt	158	134	189	198	165

XX. Övrigt – Allmän utveckling (1989–2018)

Inkomna, avgjorda och pågående mål

	Inkomna mål ¹	Avgjorda mål ²	Pågående mål per den 31 december
1989	169	1	168
1990	59	82	145
1991	95	67	173
1992	123	125	171
1993	596	106	661
1994	409	442	628
1995	253	265	616
1996	229	186	659
1997	644	186	1 117
1998	238	348	1 007
1999	384	659	732
2000	398	343	787
2001	345	340	792
2002	411	331	872
2003	466	339	999
2004	536	361	1 174
2005	469	610	1 033
2006	432	436	1 029
2007	522	397	1 154
2008	629	605	1 178
2009	568	555	1 191
2010	636	527	1 300
2011	722	714	1 308
2012	617	688	1 237
2013	790	702	1 325
2014	912	814	1 423
2015	831	987	1 267
2016	974	755	1 486
2017	917	895	1 508
2018	834	1 009	1 333
Totalt	15 208	13 875	

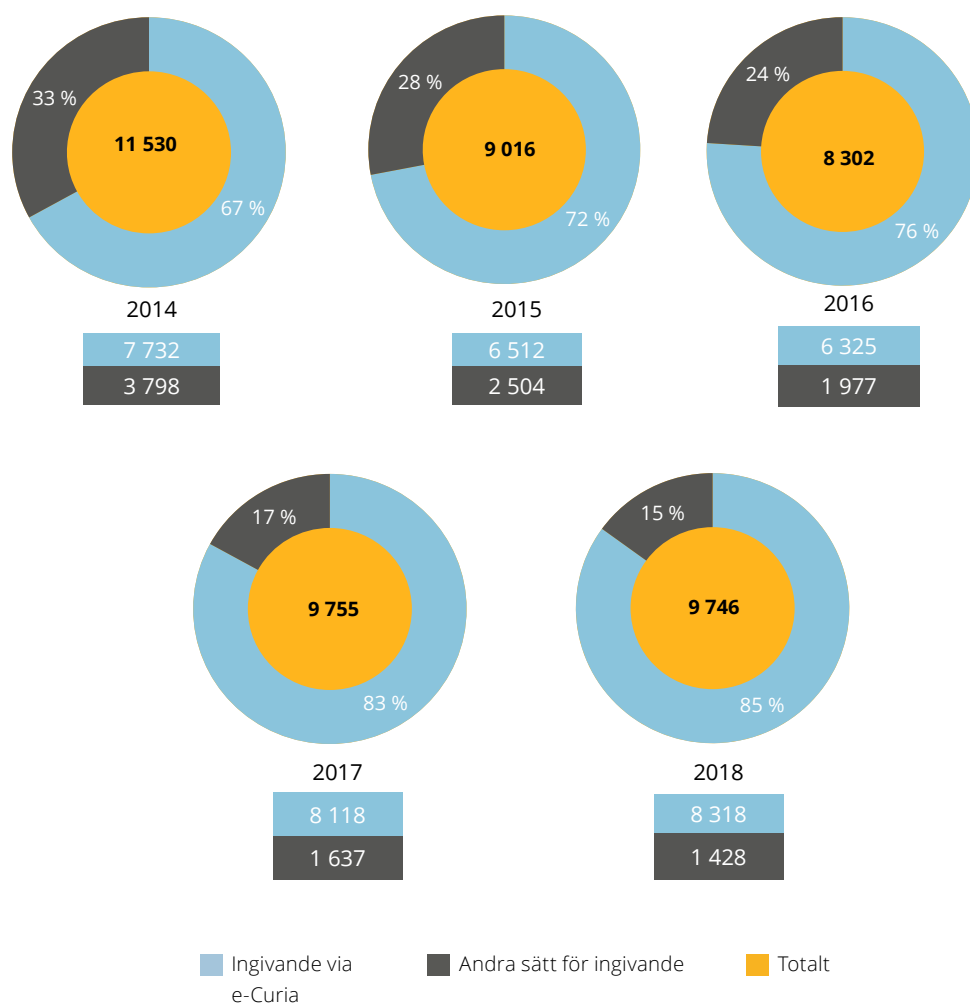
- 1| 1989: Domstolen överlämnade 153 mål till den nyinrättade tribunalen.
1993: Domstolen överlämnade 451 mål till följd av den första utvidgningen av tribunalens behörighet.
1994: Domstolen överlämnade 14 mål till följd av den andra utvidgningen av tribunalens behörighet.
2004–2005: Domstolen överlämnade 25 mål till följd av den tredje utvidgningen av tribunalens behörighet.
2016: Den 1 september 2016 överfördes 139 personalmål till tribunalen.
- 2| 2005–2006: Tribunalen överlämnade 118 mål till den nyinrättade personaldomstolen.

XXI. Verksamheten vid tribunalens kansli (2015-2018)

Form av intervention	2015	2016	2017	2018
Inlagor som förts in i kansliets dagbok ¹	46 432	49 772	55 069	55 395
Ansökningar varigenom talan väckts ²	831	835	917	834
Personalmål som överförts till tribunalen ³	–	139	–	–
Andel ansökningar om talans väckande i vilka brister avhjälp ⁴	42,50 %	38,20 %	41,20 %	35,85 %
Inlagor (utöver ansökningar om talans väckande)	4 484	3 879	4 449	4 562
Interventionsansökningar	194	160	565	318
Ansökningar om konfidentiell behandling (av uppgifter i inlagorna) ⁵	144	163	212	197
Förslag till beslut som utarbetas av kansliet ⁶ (beslut om avvisning före delgivning på grund av att det är uppenbart att talan inte kan prövas, beslut om vilandeförklaring/återupptagande, förening av mål, beslut om att invändning om rättegångshinder ska prövas i samband med prövningen i sak, obestridd interventionsansökan, avskrivning, beslut om att anledning saknas att döma i saken i immaterialrättsliga mål, återupptagande av det muntliga förfarandet och rättelse)	521	241	317	285
Avdelningssammanträden (med kansliet)	303	321	405	381
Förhandlingsprotokoll och protokoll om avkunnande av dom	873	637	812	924

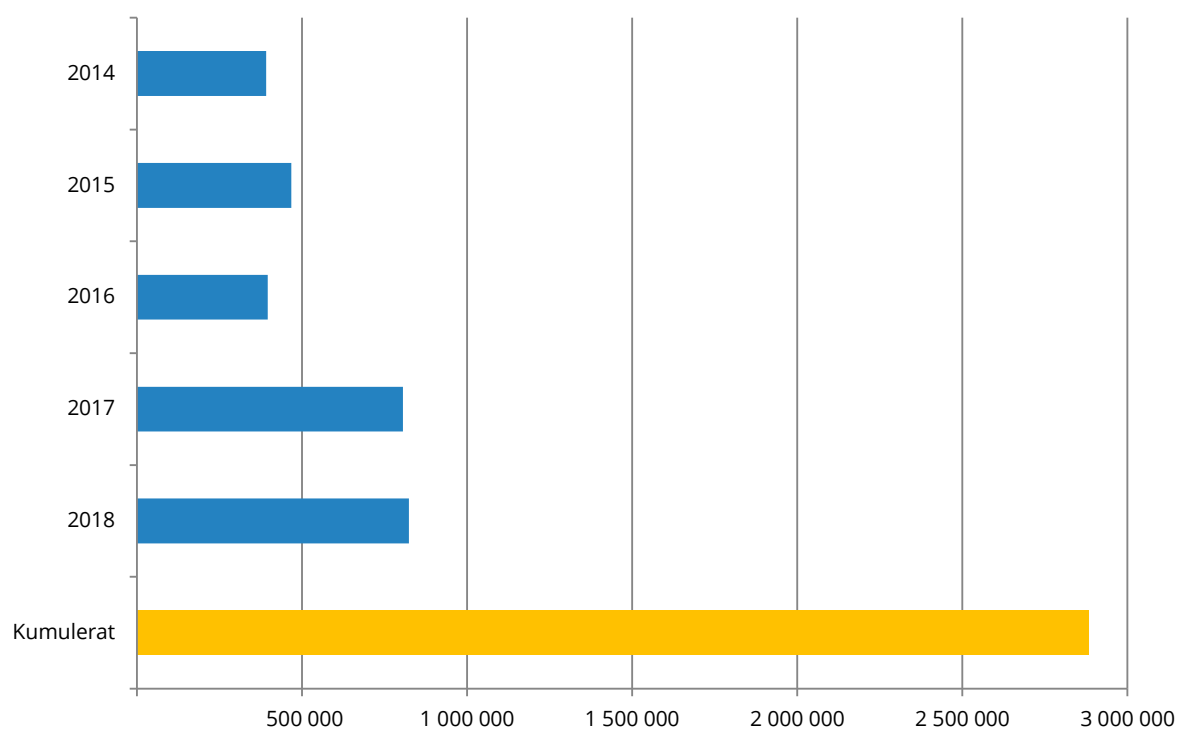
- 1| Detta antal är en indikator på kansliets arbetsbörda, eftersom varje handling som kommer in till eller lämnar kansliet förs in i dagboken. Antalet registrerade inlagor ska bedömas med beaktande av arten av de mål som tribunalen handlägger. Antalet rättegångsdeltagare i målet är begränsat vid direkt talan (sökande, svarande och, i förekommande fall, intervenient(er)) och delgivning sker således endast med dessa rättegångsdeltagare.
- 2| Alla inlagor som ges in (inklusive ansökan varigenom talan väcks) ska föras in i dagboken, föras till akten i målet, vid behov efter avhjälpande av brister, skickas till domarnas kabinett tillsammans med ett i vissa fall utförligt följebrev, eventuellt översänt och därefter tillställas parterna.
- 3| Den 1 september 2016.
- 4| När en ansökan varigenom talan väcks (detta gäller även alla andra inlagor) inte uppfyller vissa krav ska kansliet se till att bristen avhjälpas i enlighet med rättegångsreglernas föreskrifter.
- 5| Antalet ansökningar om konfidentiell behandling inkluderar inte antalet uppgifter i en eller flera inlagor i fråga om vilka konfidentiell behandling begärts.
- 6| Sedan den 1 juli 2015 då tribunalens nya rättegångsregler trädde i kraft, kan vissa åtgärder (vilandeförklaring/återupptagande, förening av mål, intervention av en medlemsstat eller en institution utan konfidentialitet) – vilka tidigare krävde ett särskilt uppsatt beslut – vidtas genom ett formlost beslut som förs till akten i målet.

XXII. Sätt på vilka inlagor ges in till tribunalen¹



1| Sedan den 1 december 2018 är det obligatoriskt att använda e-Curia för utväxling av dokument med parternas företrädare i samtliga mål vid tribunalen.

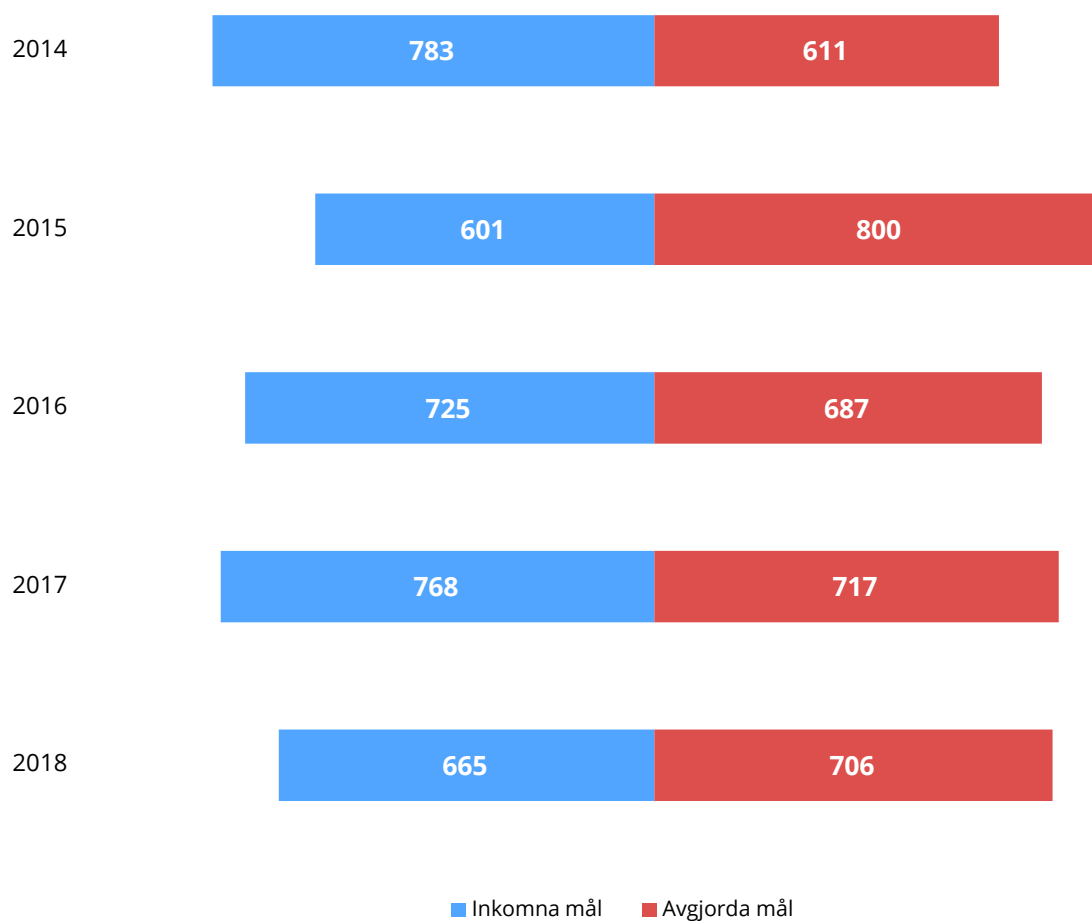
XXIII. Antal sidor som getts in via e-Curia (2014/2018)¹



	2014	2015	2016	2017	2018	Kumulerat
Antal sidor som getts in via e-Curia	390 892	466 875	396 072	805 768	823 076	2 882 683

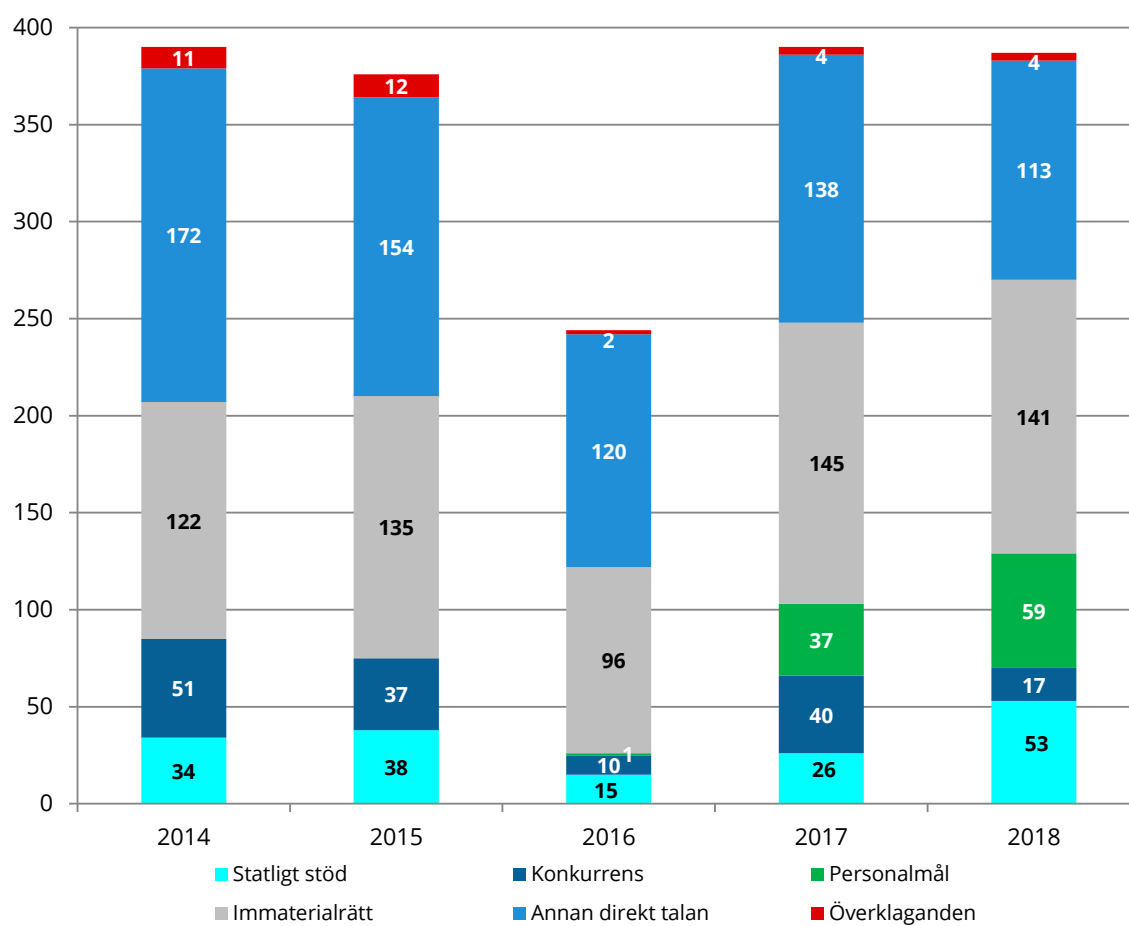
¹ För åren 2014–2016 inkluderar uppgifterna inte antalet sidor i ansökningarna varigenom talan väckts.

XXIV. Meddelanden i Europeiska unionens officiella tidning (2014–2018)¹



¹ Enligt rättegångsreglerna (artiklarna 79 och 122) ska ett meddelande om nya ansökningar och om avgöranden varigenom tribunalen skiljer sig från målet offentliggöras i Europeiska unionens officiella tidning.

XXV. Antal mål där förhandling hållits (2014–2018)



	2014	2015	2016	2017	2018
Totalt	390	376	244	390	387

E | TRIBUNALENS SAMMANSÄTTNING



(Protokollär ordning per den 31 december 2018)

Första raden från vänster till höger:

Domaren I. Labucka, avdelningsordförandena A. M. Collins, G. Berardis, H. Kanninen och M. Prek, tribunalens vice ordförande M. van der Woude, tribunalens ordförande M. Jaeger, avdelningsordförandena I. Pelikánová, S. Frimodt Nielsen, D. Gratsias, V. Tomljenović och S. Gervasoni samt domaren S. Papasavvas

Andra raden från vänster till höger:

Domarna C. Iliopoulos, L. Madise, V. Kreuschitz, E. Buttigieg, J. Schwarcz, A. Dittrich, M. Kancheva, E. Bieliūnas, I. Ulloa Rubio och I. S. Forrester

Tredje raden från vänster till höger:

Domarna P. Nihoul, R. Barents, I. Reine, A. Marcoulli, Z. Csehi, D. Spielmann, L. Calvo-Sotelo Ibáñez-Martín, V. Valančius, N. Póltorak, F. Schalin, E. Perillo, R. da Silva Passos och B. Berke

Fjärde raden från vänster till höger:

Justitiesekreteraren E. Coulon, domarna C. Mac Eochaidh, K. Kowalik-Bańczyk, M. J. Costeira, U. Öberg, J. Svenningsen, O. Spineanu-Matei, J. Passer, A. Kornezov och G. De Baere

1. Förändringar i Tribunalens sammansättning år 2018

Peter George Xuereb, domare i tribunalen sedan den 8 juni 2016, upphörde sin tjänstgöring i samband med att han tillträdde sin tjänst som domare i domstolen den 8 oktober 2018.

2. Protokollär ordning

FRÅN DEN 1 JANUARI 2018 TILL DEN 7 OKTOBER 2018

M. JAEGER, ordförande
M. van der WOUDE, vice ordförande
I. PELIKÁNOVÁ, avdelningsordförande
M. PREK, avdelningsordförande
S. FRIMODT NIELSEN, avdelningsordförande
H. KANNINEN, avdelningsordförande
D. GRATSIAS, avdelningsordförande
G. BERARDIS, avdelningsordförande
V. TOMLJENOVIC, avdelningsordförande
A. M. COLLINS, avdelningsordförande
S. GERVASONI, avdelningsordförande
I. LABUCKA, domare
S. PAPASAVVAS, domare
A. DITTRICH, domare
J. SCHWARCZ, domare
M. KANCHEVA, domare
E. BUTTIGIEG, domare
E. BIELIŪNAS, domare
V. KREUSCHITZ, domare
I. ULLOA RUBIO, domare
L. MADISE, domare
I. S. FORRESTER, domare
C. ILIOPOULOS, domare
L. CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN, domare
D. SPIELMANN, domare
V. VALANČIUS, domare
Z. CSEHI, domare
N. PÓŁTORAK, domare
A. MARCOULLI, domare
P. G. XUEREB, domare
F. SCHALIN, domare
I. REINE, domare
E. PERILLO, domare
R. BARENTS, domare
R. da SILVA PASSOS, domare
P. NIHOUL, domare
B. BERKE, domare
J. SVENNINGSEN, domare
U. ÖBERG, domare
O. SPINEANU-MATEI, domare
M. J. COSTEIRA, domare
J. PASSER, domare
K. KOWALIK-BAŃCZYK, domare
A. KORNEZOV, domare

C. MAC ECHADH, domare
G. DE BAERE, domare

E. COULON, justitiesekreterare

FRÅN DEN 8 OKTOBER 2018 TILL DEN 31 DECEMBER 2018

M. JAEGER, ordförande
M. van der WOUDE, vice ordförande
I. PELIKÁNOVÁ, avdelningsordförande
M. PREK, avdelningsordförande
S. FRIMODT NIELSEN, avdelningsordförande
H. KANNINEN, avdelningsordförande
D. GRATSIAS, avdelningsordförande
G. BERARDIS, avdelningsordförande
V. TOMLJENOVIC, avdelningsordförande
A. M. COLLINS, avdelningsordförande
S. GERVASONI, avdelningsordförande
I. LABUCKA, domare
S. PAPASAVVAS, domare
A. DITTRICH, domare
J. SCHWARCZ, domare
M. KANCHEVA, domare
E. BUTTIGIEG, domare
E. BIELIŪNAS, domare
V. KREUSCHITZ, domare
I. ULLOA RUBIO, domare
L. MADISE, domare
I. S. FORRESTER, domare
C. ILIOPOULOS, domare
L. CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN, domare
D. SPIELMANN, domare
V. VALANČIUS, domare
Z. CSEHI, domare
N. PÓŁTORAK, domare
A. MARCOULLI, domare
F. SCHALIN, domare
I. REINE, domare
E. PERILLO, domare
R. BARENTS, domare
R. da SILVA PASSOS, domare
P. NIHOUL, domare
B. BERKE, domare
J. SVENNINGSSEN, domare
U. ÖBERG, domare
O. SPINEANU-MATEI, domare
M. J. COSTEIRA, domare
J. PASSER, domare
K. KOWALIK-BAŃCZYK, domare
A. KORNEZOV, domare
C. MAC EOCHADH, domare
G. DE BAERE, domare

E. COULON, justitiesekreterare

3. Tribunalens tidigare ledamöter

(angivna efter tidpunkten för tjänstetillträde)

DOMARE

Donal Patrick Michael BARRINGTON (1989–1996) (†)
Antonio SAGGIO (1989–1998), ordförande (1995–1998) (†)
David Alexander Ogilvy EDWARD (1989–1992)
Heinrich KIRSCHNER (1989–1997) (†)
Christos YERARIS (1989–1992)
Romain Alphonse SCHINTGEN (1989–1996)
Cornelis Paulus BRIËT (1989–1998)
José Luis da CRUZ VILAÇA (1989–1995), ordförande (1989–1995)
Bo VESTERDORF (1989–2007), ordförande (1998–2007)
Rafael GARCÍA-VALDECASAS Y FERNÁNDEZ (1989–2007)
Jacques BIANCARELLI (1989–1995)
Koen LENAERTS (1989–2003)
Christopher William BELLAMY (1992–1999)
Andreas KALOGEROPOULOS (1992–1998)
Virpi TIILI (1995–2009)
Pernilla LINDH (1995–2006)
Josef AZIZI (1995–2013)
André POTOCKI (1995–2001)
Rui Manuel GENS de MOURA RAMOS (1995–2003)
John D. COOKE (1996–2008)
Jörg PIRRUNG (1997–2007)
Paolo MENGOZZI (1998–2006)
Arjen W. H. MEIJ (1998–2010)
Michail VILARAS (1998–2010)
Nicholas James FORWOOD (1999–2015)
Hubert LEGAL (2001–2007)
Maria Eugénia MARTINS de NAZARÉ RIBEIRO (2003–2016)
Franklin DEHOUSSE (2003–2016)
Ena CREMONA (2004–2012)
Ottó CZÚCZ (2004–2016)
Irena WISZNIEWSKA-BIAŁECKA (2004–2016) (†)
Daniel ŠVÁBY (2004–2009)
Vilenas VADAPALAS (2004–2013)
Küllike JÜRIMÄE (2004–2013)
Verica TRSTENJAK (2004–2006)
Enzo MOAVERO MILANESI (2006–2011)
Nils WAHL (2006–2012)
Teodor TCHIPEV (2007–2010)
Valeriu M. CIUCĂ (2007–2010)
Santiago SOLDEVILA FRAGOSO (2007–2013)
Laurent TRUCHOT (2007–2013)
Kevin O’HIGGINS (2008–2013)
Andrei POPESCU (2010–2016)

Carl WETTER (2013–2016)

Peter George XUEREB (2016–2018)

ORDFÖRANDE

José Luis da CRUZ VILAÇA (1989–1995)

Antonio SAGGIO (1995–1998) (†)

Bo VESTERDORF (1998–2007)

JUSTITIESEKRETERARE

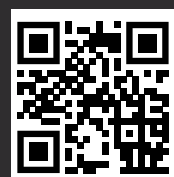
Hans JUNG (1989–2005) (†)





EUROPEISKA UNIONENS
DOMSTOL

Direktoratet för kommunikation
Enheten för publikationer och elektroniska medier



Tryckt på miljövänligt papper